Фатих Әмирхан

Хәят

Казан – 2016

УДК 821.512.145-3
ББК 84(2Рос=Тат)-44
Ә 54

ТР ФА Г. Ибраһимов исемендәге
Тел, әдәбият һәм сәнгать институтының
Гыйльми советы карары белән басыла

16-46-161059 номерлы проект кысаларында
РФФИ һәм Татарстан Республикасы Хакимияте
ярдәме белән нәшер ителә

ТР ФА Г. Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм сәнгать
институты һәм ТР Милли музееның уртак проекты

Проект коллегиясе:
К.М. Миңнуллин, Г.Р. Нәҗипова, И.Г. Гомәров, Ф.З. Яхин

Текстларны басмага әзерләделәр:
Э.М. Галимҗанова, Л.Ш. Гарипова, Л.Ә. Медведева,
Ф.Г. Фәйзуллина, Г.М. Ханнанова, Г.А. Хөснетдинова

Ә 54 Әмирхан Ф.З.
Хәят / Фатих Зариф улы Әмирхан. – Казан: ТӘһСИ, 2016. – 308 б.

ISBN 978-5-93091-202-9

Татар әдәбияты классигы Фатих Әмирханның «Хәят» әсәренең яңа басмасы әдипнең үз кулы белән язылган 20 дәфтәрдәге оригинал текстлардан эшләнелде. Шуларның 6 дәфтәре моңарчы басылмаган һәм ул повестьның дәвамын тәшкил итә. Текстлар хәзерге язуда һәм язучы автографы факсимилесе белән тәкъдим ителә.

УДК 821.512.145-3
ББК 84(2Рос=Тат)-44

ISBN 978-5-93091-202-9

© ТӘһСИ, 2016
© ТР Милли музее, 2016

КЕРЕШ

Фатих Әмирхан «Хәят» әсәренең беренче кисәген 1909 елда яза башлап, 1911 елның 18 июлендә тәмам итә. Повесть шул ук елны 88 битле җыентык рәвешендә дөнья күрә һәм тиз арада укучыларның яраткан китабына әверелә. Шул чорда басылган хәбәрләрдән аңлашылганча, әдип әлеге әсәрен «Матур хатын» исеме белән 5 пәрдәлек пьеса итеп язарга уйлый. Әмма эш барышында әдәби материал пьеса жанры чикләренә сыешмыйча, күләмлерәк әсәр – «Хәят» повестена әверелә. Автор бу хакта үзе болай дип яза: «Бу хикәянең мәүзугысы[1] әүвәл “Матур хатын” исеме белән пьеса тарызында[2] языла башлаган иде. Яза торгач, мәүзугъ пьесалыктан тарсынды да хикәя тарызына әйләндерелергә тиеш булды. Бу тарыз да инде озын бер хикәя булып чыккач, икегә бүлеп нәшер итәргә уйланылды. Алдыңыздагы беренче бүлек – Хәятның кызлык дәвере. Озакламый нәшер ителәчәк икенче бүлек – Хәятның хатынлык дәвере булачактыр».

Аңлатмадан күренгәнчә, язучы повестьның дәвамы өстендә дә эшләп, тиз арада бастырып чыгарырга җыена, әмма билгеле бер сәбәпләр аркасында бу эш үтәлми кала. Укучылар исә матбугат битләрендә, әдипнең үзенә мөрәҗәгать итеп, әсәрнең дәвамы язылу мәсьәләсе белән кызыксынып торалар. Шундый мөрәҗәгатьләрнең берсе 1913 елда «Идел» газетасында шигъри сорау рәвешендә дөнья күрә:

«Фатихым, күрсәтче безгә шул «Хәят» ның калганын,
Ул Хәят бәгъде-т-тәзәүвеж[3] нинди төсләр алганын».

Ф. Әмирхан бу сорауга үзе эшләгән «Кояш» газетасы битләрендә җавап урнаштырырга мәҗбүр булган:

[1] Мәүзугъ – тема; сюжет.
[2] Тарыз – ысул; сурәт.
[3] Бәгъде-т-тәзәүвеж – кияүгә чыкканнан соң.

«“Идел” гәзитәсенең 23 апрельдә чыккан номерында Бәдреддин әфәнде Киләчи «Ф. Әмирхан җәнапләренә теләк» гыйнване[1] белән башлаб, миндән «Хәят»ның икенче җөзьен тизрәк нәшер итүне таләп итә. [...] Карыйлар тарафындан күрсәтелгән мондый игътибарга язучының мәмнүн[2] булуы бик табигый. Ләкин «Хәят» шикелле нәрсәләрнең тиз вә озак язылулары язучының үз ихтыярына иярми торган бер эш булганлыкдан, мәгат-тәәссеф[3], бу көнгә кадәр мин мәзкүр затларның таләпләрен үти алмадым. Бу соңгы ай эчендә инде «Хәят»ның икенче кисәген тәмамлармын, дип уйлаган идем, ләкин Казан яшьләре арасында соңгы көннәрдә булып киткән зыяглар, хосусан, Тукайның вафаты, күпмегә булыр инде, мине бөтен яза торган нәрсәләремне ташлап торырга ирексез итте»[4].

Бу өзектә искәртелгән Тукай үлеменә 1911 елда Ф. Әмирханның бертуган апасы Сәгадәтнең вафатын да өстәсәк, чыннан да, әдип тормышындагы зур югалтуларның иҗатка тәэсирен, 1911–1913 еллардагы әдәби һәм иҗтимагый активлыгының сүрәнләнә төшү сәбәпләрен аңларга мөмкин.

Озак еллар дәвамында әсәрнең дәвамы яки бөтенләй булмаган, яисә булып та, табылмаслык дәрәҗәдә югалган дип уйланылды. Әйтик, 1957 елда Ф. Әмирханның ике томлык әсәрләр тупламын төзеп чыгарган Афзал Шамов «Хәят»ның икенче өлешеннән бер бит кулъязмага юлыгуы турында хәбәр итә. Әлеге факттан чыгып, язучы «бу өзек “Хәят”ның икенче кисәге булганлыгын, дөресрәге, аның языла башлавын исбат итә. Әсәр язылып беткәнме, юкмы? Язылып беткән булса да, булмаса да, аның язылган өлеше кайда, кем кулында? Кызганычка каршы, безгә боларның берсе дә билгеле түгел»[5] дип, нәтиҗә ясый.

Язучы һәм әдәбият галиме М. Мәһдиев тә, повесть дәвамының язмышына ачыклык кертү максатыннан,

---

[1] Гыйнване – исеме; адресы.

[2] Мәмнүн – разый, шат.

[3] Мәгат-тәәссеф – кызганыч ки.

[4] Әмирхан Ф. «Хәят» хакында // Кояш. 1913. № 109. 4 б.

[5] Әмирхан Ф. Сайланма әсәрләр: 2 томда. Беренче том. – Казан: Таткнигоиздат, 1957. – 595 б.

журналист Сәхи Рәхмәтинең А.Шамовка юллаган хатыннан кызыклы мәгълүматлар китерә: «...Ләкин “Хәят”ның икенче бүлеге чыкмый калды. Сәбәбе шул: 1911 елда “Хәят”ның беренче бүлеге басылып чыгып бераз вакыт магазиннарда сатылгач та, бу китапта тасвир ителгән Хәят Г.ның хатыны Ү. ханым икәнлеге бөтен Оренбург халкына, бигрәк тә әдәбият белән шөгыльләнүчеләргә мәгълүм була. Күп тә вакыт үтми, Г. “Хәят”ның магазиннарда булган бөтен нөсхәләрен сатып алып яндырта һәм “Хәят”ның икенче кисәгенең кульъязмасын бөтен хокуклары белән ун мең сумга сатып алды, дигән хәбәр тарала»[1]. Өзектән күренгәнчә, киләчәктә әсәр дәвамының табылуы зур шик астына куела.

Бу урында хакыйкать өчен тагын бер чыганакка мөрәҗәгать итү дә дөрес булыр. Татарстан Фәннәр академиясе Тел, әдәбият һәм сәнгать институтының Язма һәм музыкаль мирас үзәгендәге Ф. Әмирхан фондында әдипнең вафатыннан соң аның васыятен үтәүчеләр – Галимҗан Шәрәф, Ибраһим Бикколов һәм энесе Ибраһим Әмирханнар тарафыннан 1926 елның 17 октябрендә имзаланган бер чыганак саклана. Бу – язучының вафатыннан соң аның бүлмәсендәге кульъязмаларын, басма нөсхәләрен, шәхси әйберләрен исәпкә алган Акт кәгазе[2]. Чыганакның икенче битендә барланган кульъязмалар арасында 13 номер астында «Хәят». Хәятның беренче җөзье. Ундүрт дәфтәр. Бер йөз утыз алты бит», ә 14 санда «Хәят» Хәятның икенче җөзье. Үз кулы белән язылган. Барысы ун дәфтәр. Ләкин дәфтәрләренең барысы да номерлы түгел һәм кайбер дәфтәрләр тулы да түгел. Шулай ук кайберләрендә бер үк текстның тәкрарлары[3] бар» дип билгеләнгән. Димәк, үз чорында ук васыйлар «Хәят» повестеның икенче өлеше язылган ун дәфтәрнең булганлыгын теркәп калдырганнар.

Шунысы игътибарга лаек: максатчан рәвештә үткәрелгән эзләнүләрдән соң, әлеге дәфтәрләрнең Татарстан Республикасы Милли музее фондларында

[1] Мәһдиев М. Ф. Әмирхан. Тормышы һәм иҗат юлы турында кыскача очерк. Казан: Татар. кит. нәшр., 1986. 67 б.

[2] Язма һәм музыкаль мирас үзәге. 16 фонд, 1 тасв., 47 сак. бер., 2 б.

[3] Тәкрар – кабатлану.

саклануы ачыкланды. Алар 2000 еллар башында Галимҗан Шәрәфнең улы Арыслан Шәрәф тарафыннан Рәмзия Абзалина һәм Лилия Байбулатова аша музейга тапшырылганнар. Повестьның беренче өлеше, нәкъ акт кәгазендә искәртелгәнчә, ундүрт дәфтәрдән, 136 биттән гыйбарәт. Ә икенче өлеше исә, алты дәфтәргә теркәлгән, тәмамланмаган. Димәк, акт-чыганакта билгеләнгән ун дәфтәрдән алтысының язмышы ачыкланды дияргә мөмкин. Повестьның дәвамы язылган тагын дүрт дәфтәр дә киләчәктә табылмас дип әйтеп булмый.

* * *

Ф. Әмирхан иҗат эшчәнлеген 1907 елны, «Гарәфә кич төшемдә» романтик хикәясе белән башлап җибәрә. Беренче хикәяләрендә үк язучы үзен оста психолог, бер мизгел сурәтендә кеше язмышын, яшәеш фаҗигасен тергезә алучы рәссам итеп таныта. Әйтик, романтик «Хәкарәт саналган мәхәббәт» (1908), «Картайдым» (1909), символик «Татар кызы» (1909) хикәяләрендә геройларның эчке дөньясын, уй-кичерешләрен тасвирлау белән төреп, тәэсирле һәм ышандырырлык итеп яшәү мәгънәсе, яшәеш законнары, милли проблемалар хакында укучы белән «сөйләшү» оештыра.

Үз иҗатының гына түгел, татар әдәбиятының таҗы булган «Хәят» повестен язуга Ф. Әмирхан менә шундый әдәби тәҗрибә белән килә. Повестьта сурәтләнгән тормыш яшьлек, аның да мәхәббәт көтү дәверенә кагыла. 16 сы да тулмаган Хәятның күңелендә Михаилга, Галигә карата кызыксыну уяну, акылның бу кызыксынуны ярату хисенә үстерми туктатып калуы, чибәр һәм самими кызның үзе ярәшелгән егеткә мәхәббәт бирүен сорап Аллага ялваруы... Төп сюжет сызыгын Хәят күңелендә барган үзгәрешләр тәшкил итү авторның романтизм сукмагында каләм сынавын дәлилли.

Повестьның моңа кадәр билгеле өлешендә төп сюжет сызыгы Хәят күңелендәге мәхәббәт көтүдән кияүгә чыгарга карар кылуга кадәрге аралыкны колачлый. Бу сюжетны «мәхәббәт көтү тарихы» дип атарга мөмкин. Аны хәрәкәткә китерүче конфликт, Хәяттагы хис һәм акыл көрәше, гаилә (иске татар көнитеше, татар җәмгыятендәге кануннар, тирәлек) белән Хәят күзал-

лаган идеал тормыш арасында булып чыга. Хис һәм акыл үзгәреше бәхеткә, иреккә, үзең теләгәнчә яшәргә омтылышның – моның мөмкин түгеллеген аңлау, ризалашу, буйсыну белән алмашынуы арасында тирбәлә. Вакыйгалар үстерелеше Салих Фатихов фотосын күргәннән соңгы икеләнүләрдә иң югары ноктага – кульминациягә җитә. Чишелеш – Хәятның үзе күрмәгән-белмәгән, әмма ата-аналары бирергә теләгән егеткә кияүгә чыгарга карар кабул итүе. Ләкин әсәр соңында кызның Аллага ялваруы («Илаһи, мәхәббәт бир!») каршылыкның чишелүе дә, ата-ана кушуы белән мәхәббәткә ирешү дә мөмкин түгеллекне раслый.

Тышкы каршылыклар исә Хәят һәм аның тирәлеге, беренче чиратта – гаиләгә бәйле туа. Хәятның әти-әниләре аны традицион дини карашларга туры китереп тәрбиялиләр: бу, беренче чиратта, намаз һәм дини китаплар укытуда, мөселман ир-егетләре белән танышырга рөхсәт итмәүдә (хәтта очраклы очрашулар вакытында чит кешеләрдән йөзне каплау) күренә. Бер үк вакытта Хәят балачактан Лиза Мясникова белән дус, аның гаиләсе, абыйсы Михаил белән таныш. Мясниковлар гаиләсе тормышы Хәятлар көнитешеннән нык аерыла: Лиза һәм Михаил дөньяви белем алалар, өйләрендә еш кына яшьләр өчен бию кичәләре оештырыла.

Мясниковлар белән аралашу Хәят өчен эзсез үтми: ул русча иркен сөйләшә һәм укырга өйрәнә, әлегә кадәр дини-дидактик эчтәлекле «Дөррәтен-нәсыйхин»нар белән чикләнгән кыз яңа китаплар дөньясына килеп керә, ул үзен рус студентлары белән аралашу вакытында да бик иркен тота. Бер үк вакытта Хәятның иҗтимагый хәле Әминә һәм аның апасы Рокыяның хәле белән аваздаш. Димәк, рус яшьләре белән иркен аралашсалар да, татар хатын-кызлары хокуксыз, сайлау ирегеннән мәхрүм булып чыга. Аларның киң тормышка омтылуы исә, язучы карашынча, күп яктан заманның тиз үзгәреше белән бәйле. Мәсәлән, Әминә студент Степанов белән мөнәсәбәтләре хакындагы сорауга болай җавап бирә: «Юк, белеш түгел; белешләнергә теләмим дә: андый егетләрне читтән торып сөяргә генә ярый... Сөй, сөймә, барыбер, туганым, алар безгә, без аларга буласы түгел бит инде». Хәят та, Михаил турында уйлый башлауга,

алар арасында мәхәббәт булу мөмкин түгеллекне, бу хиснең киләчәге юклыкны исенә төшерә: «Менә башка шушы соңгы уйлар килгәндә, Хәят кинәт Михаил белән үз арасында үтеп булмый торган чокыр барлыгын сизде. Ничектер, моны әүвәл бер пәрдә белән каплап торганнар да, кинәт ул пәрдәне тартып алып, аның артында капланып торган салкын һәм куркыныч нәрсәне күрсәтеп калдырганнар шикелле итеп күңеленә килгән китеклекне ул хәзер генә аңлап җитте: «Михаил мөселман түгел бит, ул кяфер бит».

16 бүлектә Хәят белән Әминәнең сөйләшүе кызларның заманча уйлап та («...ул сине сөяме, син аны сөя аласыңмы икәнен белмәгән кешегә гомерлеккә хатын булу куркыныч»), ата-аналары теләгән кешегә кияүгә чыгуларын («Барыбер, кайчан да булса бер бармый хәл юк») аңлатып килә. Язучы моны әсәр буенча гаҗәеп оста файдаланылган күпсанлы, төрле характердагы детальләрдә ассызыклап бара. Менә бер мисал: «Бүлмәнең сул стенасына эленгән кыйммәтле урман рәсеменә каршы, уң стенага бик яхшы рам эченә тыгылган, хатты куфи белән язылган «Аятелкөрси» куелган иде дә, «урман», хатты куфига карап, көлеп тора, хатты куфи, «урманга» карап, кашларын җыерып, ачуланып тора шикелле иде». Лексик антиномия биредә XX йөз башы татар тормышына кагылышлы бәягә әйләнә: рәсем һәм дини аять янәшә урын яуларга, икесе гармониядә яшәргә омтылган вакытны белдерә.

Төп сюжет үзе өч ярдәмче сюжет сызыгына, ягъни шул ук акыл-хис каршылыгына нигезләнгән мөстәкыйль өч тарихка таркала. «Михаилның Хәяткa мәхәббәт аңлату тарихы», «Хәятның Гали Арсланов белән танышырга теләү тарихы», «Хәятның Салих Фатиховка кияүгә чыгарга карар кылу тарихы» алар. Ярдәмче сюжет сызыклары охшаш төзелгән: егетләр белән бәйле күңелдә кызыксыну уяну, өметләр һәм икеләнүләр агышы пәйда булу, карар кабул ителү кебек үсә һәм тәгәлләнә.

Яңа табылган дәвам өлеше өч бүлекне колачлый: 18 бүлек «Йөрәк ашкынмый, ыргытылмый, артык сизелүлек бернәрсә тоймый...», 19 бүлек «Ят, билгесез һәм куркыныч кеше», 20 бүлек «Сөям бугай...». Әлеге өч бүлекне «Хәятның Салих Фатиховка кияүгә чыгу

тарихы» дип атап булыр иде. Һәр бүлек бер зур вакыйганы үзәккә куя: 18 бүлек – туй, 19 бүлек – Идел буйлап пароходта сәяхәт, 20 бүлек – Салих өендә тормыш. Бу бүлекләрдә дә хәрәкәтне Хәятның каршылыклы мөнәсәбәте, хис һәм акыл көрәше барлыкка китерә. Акылның яратмаган Салихны аңларга тырышуга, аклауга, яратам дип уйлауга этәрүе, хиснең исә һәр мизгелдә кыз идеалы белән тәңгәл килмәгән детальләргә игътибар итә баруы күзгә ташлана. Мәсәлән, 18 бүлектә Хәятның беренче тәэсирләрен сурәтләгәндә үк әдип шушы эчке каршылыкны калкуландыра: «Шактый вакытлар узгач кына Хәятның күз алдын каблаб тора торган томан акрын гына тарала башлады һәм бары шул вакытда гына ул Салихның матур һәм сөйкемле егет икәнен шактый ачык итеб күрде. Ләкин бу матурлык, бу сөйкемлелек Хәятдә үткен бер тойгы тудыра алмады: күзләр рәхәтләнәләр, әмма йөрәк ашкынмый, ыргытылмый. Артык сизелерлек бернәрсә тоймый иде, ки тойгы ничекдер бер читендәрәк яшеренеб, нәрсәгәдер юл куеб тора шикелле иде. Хәят кыска гына бер вакытда Салихның үзенә «ир», үзенең аңар «хатын» икәнлеген дә уйлаб алды. Ләкин бу уй да аның йөрәгендә әллә нинди үткен сизелерлек бер тойгы кузгата алмый, әллә ничек ялкау вә салкын уйлана иде: Салихның «ир-кияү» булучылыгы, Хәятның аңар «хатын» булучылыгы бертөрле заказ кушылыб эшләтелгән, гадәт шулай булганлыкдан эшләнгән нәрсә шикелле иде, ки болар һәр икесенә үткен йөрәкне катырак вә ешрак тибдерерлек булыб сизелми иде. Азан ишеткәч, дога укый башлау – ашаб бетергәч, бит сыпырыб кую кебек, теләү-теләмәүгә карамыйча, үз-үзендән эшләнеб ташлана торган эшләр шикелле, Хәятның Салихка «хатын» вә Салихның аңар «ир» булуы да теләү вә кирәксенүдән бигрәк «тиешлек» өчен эшләнгән эш төсле иде, ки күңел вә тойгы әллә ничек катышмыйча читдә вә керешсез калган иде».

Тышкы каршылыклар да шул ук: хәзер инде Хәятның әти-әнисе, туганнары урынын – кайнанасы, аның күзаллаулары, мөнәсәбәте били. Беренче каршылык кияү белән күрешкәндә аның кулын үбәргәме, юкмы дигән сорау тирәсендә туа һәм Хәятның әнисе Газизә абыстай белән дусты Әминәнең фикерләре төрлелеге

моның өлкән буын белән замана яшьләренең карашлар аерымлыгы булуын ассызыклый: «Хәят үзе дә Әминәчә уйласа да, эшкә килгәч, анасы сүзен тотумы яки туганы сүзен тотумы яхшырак, килешлерәк буласын ачык билгеләб йиткерә алмый абдырады. Әллә нинди бер һавалылык аңар туганымы сүзен тотарга куша иде. Моңар кадәр аны чолгаган рус егетләре үзләре аның, Хәятнең, кулын үбә иделәр; бүген генә инде ул иң әүвәл күргән бер егетнең кулын әүвәл күрешүдүк һичбер сәбәбсез үзе үбсә, кызлыкның, матурлыкның хөрмәтен җуйган була шикелле; Хәят моны үз-үзенә ачык әйтеб күрсәтә алмаса да, йөрәгенең әллә кайсы бер чите белән шулай итеб аңлый иде. Ләкин икенче якдан әллә нинди белемсез бер курку аңар анасы сүзен тотарга куша, аны көчли, ирексезли дә абдырашда калдыра иде. Бераз абдыраш... яңадан бераз абдыраш... андан соң курку йиңде дә, Хәят күңеленең теләмәвенә вә риза булмавына карамыйча, анасы сүзен тотарга, ягъни Салихның кулын үбеб күрешергә уйлаб беркетеб куйды. Бу карар Хәятның кызлык көнләренең соңгы карары булды».

Үз заманы татар тормышында да руслар белән аралашып яшәү ягыннан аерылып торган Хәятлар гаиләсе белән чагыштырып, әдип Салихның «артык европалы» түгеллеген күп кенә детальләрдә күрсәтә. Мәсәлән, Хәят егетнең кайбер рус сүзләрен дөрес әйтмәвен искәрә. Әмма артык яңалык яклы булмаган Салих белән аның әнисе Гаделбану абыстай арасында да күп кенә мәсьәләләрдә каршылык туа: «...Гаделбану абыстай төзегән бу тәртиб артык «чын мөселманча»лыгы белән аңар ук, Салих өчен үк, бик уңгайсыз да иде. Салих фикере белән бигүк яурупалашкан кеше булмаса да, тышкы (матди) тормышны яурупача итәргә ярата, татар тормышының артык бер төрлелеген һәм тарлыгындан ялыга, аның шәхси эшләргә куйган рамкасындан торган өй тормышларын бер төрле киңрәк, яурупачарак куярга тели, ләкин шул тугрыда эшли башлаган һәрбер эшнең анасы ягындан каршылык күрә иде». Моны язучы Салихның уйларында вареньe савыты кую, яки рус повар алуга бәйле анасы белән ике арада туган каршылыкларны искә төшереп, аннары Салихның русларны өенә кунакка чакыру күренешен хәтерләтеп сөйли.

Хәят белән Гаделбану абыйстай арасындагы мөнәсәбәтләрне дә язучы шушы якка игътибар итеп сурәтли: «Сине театрга алыб барасы бардыр бит аның, кирәк вакытына кайтыб йитәр ул! – диде. Хәяткә Гаделбану абыстайның тавышында әллә нинди бер мыскыллау аһәңе ишетелә иде. Бу сүзләр аның йөрәгенә барыб кадалган шикелле булдылар. Ул бер җаваб да бирә алмады. Гаделбану абыстай чынлаб да «сине театрга алыб барасы бардыр бит аның» дигән сүзен әллә нинди бер басынкы вә мыскыл тавыш беләнрәк әйткән вә ул сүзләрнең нинди мәгънәдән әйткәнлеген Хәят дә аңласын диб тырышкан иде. Салих белән Хәятның һәркөн кич дип әйтерлек киенешеб «әллә кая» чыгыб китүләренә Гаделбану абыстай күбдән инде пошына вә шул пошынуын ничек дә булса Хәятның үзенә бер аңлатырга тели. Ләкин тугры итеб вә аның өчен Салих белән кычкырышыб аңлатырга түгел, бәлки менә шушы бүгенге тарыз[1] шикелле бер тарызда аңлатырга тели иде. «Сине театрга алыб барасы бардыр бит аның» дигән сүз Гаделбану абыстайның үзенә бик күб нәрсәләр аңлата иде. Бу сүзнең эчендә хатынын театрга алыб бара торган Салихдан көлү, ире белән театрга бара торган Хәятка шул эш өчен «төртдерү», Салих «хатын колы» булганлыгы өчен хурлау, Хәятка бу эшнең килешмәгәнлеген аңлату, тагы әллә нинди «кечкенә» мәгънәләр бар иде». Бу кечкенә генә өзектә Хәятның да, Гаделбану абыстайның да күңел халәте яңача уйлау белән искечә фикерләү каршылыгы төсендә ачылып китә.

Повестьның матурлыгы, эмоциональ тәэсирлелеге, шиксез, төп образ бирелеше белән турыдан-туры бәйле. Хикәяләүче үз героинясы Хәятны сокланып, кызның уй-фикерләрендә, хис-кичерешләрендә калкып чыккан каршылыкларга битараф калмыйча тасвирлый.

Әсәрнең күпчелек өлеше Хәятны характер буларак ачуга хезмәт итә. Язучы аның портретын әсәр буенча «сибеп» бара: «Матур бу кызның озын керфекле кара күзләре алсу-ак йөзенә, могҗизалы якутлар шикелле, нур чәчеп торганлыктан, гүзәл башы, хәтта бөтен буе нурда йөзә шикелле күренә иде»; «Ул озын, куе вә

[1] Тарыз – рәвеш, тәртип.

үз-үзләреннән күперенеп тора торган, кара ефәк көлтәсе шикелле чәчләрен тараганда...» һ.б. Тышкы кыяфәтне һәм холык-фигыльне сурәтләү максатында, башка геройларның бәяләре кулланыла. Алар кызның матурлыгын да, эчке самимилеген һәм сафлыгын да ассызыклыйлар.

Ләкин иң әһәмиятлесе – хикәяләүче аңлатмалары, аның, психологизм алымнары кулланып, Хәят күңелендә туган хис-кичерешләрне, аңында бер-берсен алыштырып килгән фикерләрне укучыга «сөйләве». Кызның эчке дөньясы нигездә шулар аша тергезелә. Бу вакытта язучы аң агышы алымы ярдәмендә Хәятның күңел халәтен күзәтә. Болар арасында хис һәм акыл көрәшен тергезгән урыннар аеруча мөһим һәм алар хәрәкәт хасил итә.

Бу үзенчәлек повестьның яңа табылган дәвамында да күзгә ташлана. Әмма биредә инде мәхәббәт көтү белән бәйле хис һәм акыл көрәше түгел, үз хәле белән килешергә омтылудан туган каршылыклы халәт ачыклана. Әйтик, Салихның соңаруын сурәтләгән соңгы вакыйгада язучы героинясының кичерешләрен болай аңлата: «Шулай булды инде, бер көнге шикелле төнлә генә кайтыр инде! – диб, Хәят башына килгән фикерен теле белән әйтеб, үз-үзенә аңлатды. Аның эче поша иде. Бу эч пошу Салихны сагынгандан түгел, Салихны әллә нинди хатынлар янында йөри торгандыр диб уйлаб көнләшкәндән түгел, Салих белән менә хәзер эшләнергә тиешле бер эш булыб да, шул эшнең вакытыннан кичеккәнендән түгел, хәтта Салихны кәефләнеб кайтыб, үзен кәефсезләндерер диб уйлаудан да түгел, бәлки коры, билгесез рәвешдә эч пошу иде. Хәятта Салихка каршы үткен бер тойгы юк, шунлыкдан ул аны сагыныб көтми, Салихны Хәят бозык бер фахиш диб дә уйламый, шуңар күрә, ул андан көнләшми; Салихның кәефләнеб кайтуы аңар бер көн кәефсез булса да, әүвәлге мәртәбәдәге пароходдагы шикелле үк үткен тоелмаган вә шуңар күрә ул хәзер аның тугрысында да куркыныб уйланмый, бәлки үзенә мәгълүм булмаган пошыну белән пошына иде».

Бу аңлатуга Хәятның гына түгел, яратмаган, белмәгән-күрмәгән кешесенә кияүгә чыккан татар кызла-

рының хәленә ачыну, сызлану килеп катнаша. Әгәр повестьның төп текстында Хәятның индивидуальлеге үзәктә торса, дәвам өлешендә типиклаштыру, Хәят язмышын татар кызлары язмышы кебек гомумиләштереп бәяләү калкытып куела.

Әсәр исеменә чыгарылган һәм төп героиня исеме булган, татар яшьләре хәяты дигән җыелма образда уйнатылган символның дәвам өлешендә татар хатын-кызы язмышы мәгънәсе алга чыга. Аңа каршы куелган йорт образы Салих йорты мисалында яңа яклары белән күренә башлый. Традицион татар көнитешен матур һәм бай итеп бәяләү белән бергә, язучы аның яңалыкны кабул итмәвен дәвам өлешендә дә ассызыклый.

Беренче өлештә парлы символлар – роза чәчәге һәм сандугач әсәрне лирик-эмоциональ дулкынга көйли. Чәчәк – Хәятка бәя бирә: хикәяләүче кызны матур чәчәккә охшата, Михаил исә аны кояшта сулган чәчәк белән чагыштыра. Шулай итеп чәчәк – яшьлек, матурлык, мәхәббәт символы, ул яшьлекнең матурлыгын да, тереклекне-матурлыкны саклап кала алмау ачысын да ассызыклый. Хәятның кияүгә чыкканнан соңгы тормышы әлеге сулган чәчәк белән тиңләшә. Моның өчен язучы янәшәлек алымына мөрәҗәгать итә. Туйлары августта булган яшьләрнең пароходта йөзүләре җилле салкынча вакытка, Хәятның кияү өендә яши башлавы исә караңгы кыш көннәренә туры килә. Кыз тормышындагы үзгәрешләр шулай бәяләнә.

Героиня өчен әһәмиятле һәр вакыйга аның күңелендә каршылыклы уйлар һәм хисләр көрәшен уята, бу исә эч пошуга китерә. Эч пошу – Хәятның үзе дөрес түгел дип тапкан ситуациядән чыгу юлын таба алмавы ул. 18–20 бүлекләрдә исә бу халәт даими калкып чыгып тора, бу аларның тулаем диярлек эчке монолог кебек язылулары белән дә аңлатыла. Язучы Хәятның кияүгә чыкканнан соңгы халәтен мәхәббәткә өмет итеп тә, аңа ирешү мөмкин түгеллекне аңлау белән бәйли.

Әсәрнең дәвамында читтән торып ясалган психологик анализ да урын таба: «Гаделбану абыстай сүзләрендә вә мөгамәләсендә Хәятка үзенең аны әллә ничек, бигүк сөеб бетермәгәнлеген белдертмәскә тырышса да, Хәят йөрәгенең әллә кайсы бер чите белән бу эшне

сизенә, ләкин аңа бик зур әһәмият бирмәскә тырыша, үз-үзен әһәмият бирмәскә ирексезли иде».

Шулай итеп, повестьның психологик стильдә язылуын, авторның әсәрнең дәвамын эшләгәндә дә сайланган язу рәвешенә тугры калуын билгеләргә кирәк. Героиняның күңелендә барган үсеш-үзгәрешне күзәтеп барып, язучы татар кызының матурлыгын аны чолгап алган тормышның кырыслыгына каршы куя. Үз хыялында гына булса да Хәят тормышны үзгәртергә, гармониягә китерергә омтыла, бу вакытта аның өчен иң мөһим башлангыч булып мәхәббәт тора. Әмма кызның күңел хәрәкәте мәхәббәткә, бәхеткә, ирекккә, үзең теләгәнчә яшәргә ашкынудан – моның мөмкин түгеллеген аңлау, ризалашу, буйсынуга таба юнәлә. Хәятның эш-гамәлләре дә татар кызының иҗтимагый шартлардан котыла, күнегелгән гадәтләрдән читкә чыга алмавы турында сөйли. Шулай Хәят тарихы гомумән татар хатын-кызлары язмышына әверелә, XX йөз башы татар җәмгыятендә яшьләрнең яңача яшәргә, хөрлеккә омтылуын, ләкин иске тәртипләрнең бу омтылышларны чикләвен аңлата. Әмма бу тарих матурлык теле белән иҗат ителгән, шуңа да ул романтик кимәлдә кала, күрсәтелгән омтылышларның гүзәллеген ассызыклый, татар кызының тышкы матурлыгына, акылына, уй-фикерләр табигыйлегенә сокланырга мәҗбүр итә, шулар аша аның хөр, ирекле, азат булачагына ышаныч саклана.

Ф. Әмирханның «Хәят» текстын кабат-кабат эшләгәнлеге, 1911 елда басылганнан соң да кат-кат редакцияләве мәгълүм. «Хәят»ның моңа кадәр дөнья күргән басмаларында бу төзәтмәләр мөмкин кадәр исәпкә алынганнар. Ә бу басмага исә, яңа табылган чыганаклардагы текстлар нигез итеп алынды. Китапта, шулай ук, аларның факсимеле сурәтләре дә тәкъдим ителә. «Хәят»ның моңа кадәр билгесез саналган икенче өлеше дә, тәмамланмаган сурәттә булса да, әдәбият сөюче укучыларыбызга зур бүләк булыр дип ышанабыз.

Д. Заһидуллина,
И. Гомәров

Хәят

1 нче кисәк

Майның бер якшәнбесе, көндезге сәгать өчләр иде. Бер сәгать кенә мондан әүвәл явыб киткән йиңел яңгыр шәһәр урамларының тузанын баскан һәм һавадагы кызулыкны йиңелчә язгы йылылык белән алмашдырыб, көнне ямьлелекнең чигенә ирешдергән иде. Әле һаман һавадан җуялыб бетмәгән яз йиле кояш батышы ягыннан аерым бер акрынлык вә тынычлык белән исә дә дөньяга яңару вә яшәрү исләре чәчә һәм бөтен җанлы вә җансыз нәрсәләрне үзләренә бертөрле тереклекдә коендыра иде.

N шәһәренең уртарак бер урамында Гыймадовлар йортының кабкасы төбенә килеб туктаган кечерәк кенә тарантасдан гимназия формасында киенгән 16–17 яшьлек чандыррак (ябыграк) кына гәүдәле вә сары чәчле бер кыз төшде дә йиңел адымлар белән ашыкмый гына кабкадан кереб китде һәм ишек алдына кергәч дә, каршысына очраган, искерәк вә шабшаграк киенгән, калын йөзле асрауны туктатыб:

– Биби, Хаечка дома?[1] – диб сорады.

Биби, ни өчен икәнен үзе дә белмичә, бик киң итеб елмайды да һәм җәһәт кенә адымлар белән ишек алды түрендәге бакчаның челтәрле коймасы янына килеб:

– Хәят апа, Лиза (Лиза[2]) килде! – диб кычкырды.

Бер минутдан соң бакчадан Хәятның йөгереб чыкганлыгы күренде. Матур бу кызның озын керфекле кара күзләре алсу-ак йөзенә могҗизалы якутлар шикелле нур чәчеб торганлыкдан, гүзәл башы, хәтта бөтен буе нурда йөзә шикелле күренә иде. Ул:

– О, Лиза! Менә гакыллы, дустын онытмаган! – диб, шадлыклы йөгереб, гимназистка янына килде. Дустлар, бик күбдән күрешми торган шикелле, үбешеб күрешделәр дә өйгә кереб китделәр.

---

[1] *Биби, Хәят өйдәме? (Ф. Әмирхан аңлатмасы); кирилл хәрефләре белән язылган.*

[2] *Рус кызлары исемләрендән бер исем (Ф. Әмирхан аңлатмасы); кирилл хәрефләре белән язылган.*

Лизалар мондан ун көн әүвәл N шәһәрендән 2–3 чакрым ераклыкдагы бер йиргә чыкканлар вә аның бүгенге килүе дачага чыкгандан соң әүвәлге килүе иде.

Кунак кыз Хәятның анасы Газизә абыстай белән ике куллаб күрешде дә, хәзер Хәятны үзләренә кунакга алырга килгәнлеген сөйләде. Газизә абыстай Лизаны бик хөрмәтләб кабул итде, ләкин ватык кына русча тел белән, Хәятны атасы рөхсәтендән башка, андый «ерак» йиргә йибәрергә яхшысынмый икәнен аңлатды. Лиза Газизә абыстайның ай-ваена карамады:

– Борһан Ахмедович ачулана башласа, мине гаебле итеб күрсәтерсез; мин андан үзем гафу үтенермен, – диб, Газизә абыстайны ярым көчләб, рөхсәт бирергә ирексез итде.

Кызлар Хәят бүлмәсенә керделәр. Хәятка өстен алышдырырга һәм чәчен прическаларга кирәк иде. Ул озын, куе вә үз-үзләрендән күпереneб тора торган, кара ефәк көлтәсе шикелле чәчләрен тараганда, Лиза дача хәлләрен сөйли торды. Башкалар арасында, дачада егетләр күблеген, хәзер инде аларның һәммәсе белән үзенең танышыб йиткәнлеген Лиза үзенә бертөрле кәефләб сөйләде.

Хәят прическасын ясаб бетергәч, дуслар ничек киенү тугрысында кызу гына сөйләшеб алдылар да, Хәят киенергә, Лиза аңар булышырга тотынды. Хәят әле бары 16 нчыда гына булса да, бу ел кыш ул, кинәт үсеб китеб, буе-сыны белән инде «йиткән» кызлардан аермасыз булган иде. Аның яшь икәнлеген күрсәтә торган бер билге була торган әгъзаларның гомуми күренеше белән бигүк мөтәнасиб булмаган[1] нечкәлек кенә иде. Аның бу ел тekдергән ал ефәк декольте[2] күлмәге инде «йиткән» кызлар кия торган модаларның иң соңгысы белән тегелгән иде.

Хәят Лизаларга барырга шул күлмәген киде һәм, дустының киңәше буенча, күлмәге белән бер төсдәге кечкенә генә калфагын да прическалы чәчләре арасына

---

[1] Мөтәнасиб булмаган – туры килмәгән.

[2] *Декольте – муен, беләкләр һәм күкрәкнең бер кыйсемен ачык калдыра торган күлмәк (Ф. Әмирхан аңлатмасы).*

кадаб куйды. Бу калфак, ефәк көлтәсенә чолганган гөл чәчәге (роза[1]) шикелле көлеб тора иде.

Ал кием безнең Хәятка бик килешә: ул аның эчендә ал фәрештә шикелле була. Бүген дә ул шулай ук булды. Моны күргән беркатлы (садә) Лиза:

– Ах, Хәят, син нинди матур син! Син бәхетле, бик бәхетле! – дими чыдый алмады.

Дуслар китделәр... Кояш, алар өстенә ак болытлар арасындан караб, оялчан гына көлеб тора иде.

Хәят белән Лиза бала вакытларындан ук бергә уйнаб үскән дуслар иде. Хәятның атасы Борһан абзый Гыймадов күбрәк рус купецлары белән эш итә торган сәүдәгәр булганга, Гыймадовлар йорты рус урамында иде. Шунлыкдан Хәят да бик яшь вакытдан ук рус балалары белән уйнаб үсде һәм яшьдән үк бик яхшы русча сөйләшергә өйрәнде.

Лиза Гыймадовлар белән бер үк урамда торучы Мясников (Мясников[2]) фамилияле бер гаскәринең кызы булыб, бу ике кыз, кечкенә вакытдан ук бергә уйнаб үскәнгә күрә, бер-берсенә бик ияләнгәнләр иде.

Борһан абзый үзе дә интендантствога[3] гаскәр кирәк-ярагындан кайбер нәрсәләр хәзерләтдерүче һәм Мясниковның яхшы белеше-«приятел»е[4] булганлыкдан, бу ике яшь кызның дустлыклары гаиләләр арасындагы катышу белән тагы бер кат ныгыган иде. Шулкадәресе бар: дустларның алган тәрбияләре бер-берсенекенә охшамый иделәр.

Лиза, сигез яшендән бу елга кадәр гимназиядә укыб, хәзер урта тәхсилне[5] тәмам итә иде. Хәят, 7 яшендән ундүрткә кадәр Мәлихә абыстайда укыб, үткән кыш [...][6]

---

[1] *Кирилл хәрефләре белән язылган.*

[2] *Кирилл хәрефләре белән язылган.*

[3] Интендантствога – армияне барлык кирәк-ярак белән тәэмин итә һәм хәрби хуҗалыкны алып бара торган хәрби оешмага.

[4] *Кирилл хәрефләре белән язылган.*

[5] Тәхсилне – белемне.

[6] *Кулъязмада бу урында аралык калдырылган. 1911 нче елгы басмада «Дөррәтен-нәсыйхин» сүзе өстәлгән.*

яртысын тәмам итеб, сабак абыстаена йөрүдән туктаган иде. Хәят үскән бу чорда әле татарлар аз тора торган мондый шәһәрләрдә кызлар өчен ысуле җәдидә мәктәбләре дә юк иде.

Гимназия Лизага, бер якдан, рус милләтчелеге рухы биреб чыгарырга тырышса, икенче якдан, рус әдәбияты белән танышдырыб, җанына нәрсәдер эзләнү оеткысы сала иде.

Мәлихә абыстай Хәятны бөтенләй икенче юлга тәрбия итде. Әүвәл ул аңар бик озаклык вә читенлек белән язу танытды, андан соң мөселман кеше тормышы өчен борынгыдан эшләнеб килгән боларны кат-кат өйрәтде. Төрле якларындан өйрәтде. Мәлихә абыстайның тырышлыгы бушка җуялмады. Хәятка – каршы сөйләү һәм шик итүне күртәрми торган бер караш бирде дә, шушы нәрсәләрдән дөрест, болардан тугры вә болардан кирәкле нәрсәләр, дөнья юк инде дигән фикер урнашдырды. Хәятның иң соң укылган китабы «Дөррәтен-нәсыйхин» абыстайның бу тәрбиясен бигрәк нык беркетә бара иде. Бу китабны шәкерд дә, мөгаллимә үзе дә ярым-йорты гына аңлаб барсалар да, аңланган кадәрлесендән кирәкле нәтиҗәне чыгару Хәятка артык читен булмады. Ул бу китабдагы изгеләр вә аларның тормышлары хакында язылган хикәяләрне чын бер дәрд белән укый, җәннәт рәхәтләрен, җәһәннәм газабларын язган йирләрне ихлас белән күңеленә салыб кала иде. Аңар бу китаб нык бер идеал (гаяте хыялын) ясаб бирде: ул изгеләрне вә аларның тормышларын иң зур максуд итеб күрә, «явыз»лар вә аларның эшләрендән бик курка торган булды. Шулай итеб, аның карашында адәмләр ике, бер-берсенә бер дә охшамый торган, аермачык билгеле бүлекләргә аерылдылар: тегеләре – җәннәтдә, болары – җәһәннәмдә!..

Ләкин алган тәрбияләренең болай бер-берсенә кабма-каршы булучылыгы да бу яшь кызларның якынлыгын боза алмады: Хәят белән Лиза һичбер вакытда артык чынлыклы (җидди) мәсьәләләр тугрысында сөйләшмиләр, бер-берсенең тормышка карашларын

тикшермиләр иде. Гаиләләренә вә хосусән[1] Мясниковларга катышыб килеб, рус җәмгыятендәге гореф вә әдәбләрне яхшы ук өйрәнгән булуы да тәрбияләр арасындагы бу зур аерманы каблаб тора иде.

Гыймадовларның гаилә тормышлары да Мясниковларныкына бер дә охшамый иде. Борһан абзый гади бер татар купецы вә гади татар бае тормышы белән тора торган кеше иде. Шуңар күрә аның йортындагы һәр кеше, үз теләге вә үз тойгыларына буйсынудан бигрәк, борынгыдан эшләнеб килгән кагыйдәләргә буйсынырга вә шулар билгеләб куйган юлдан чыкмый барырга тиеш иде. Әмма Мясниковлар гаиләсендә, берничә генә нәрсәне истисна белән[2], һәркемнең үз теләге вә үз тойгылары бик күб урында, бик күб нәрсәләрдән алда тотыла иде.

Шулай итеб, безнең Хәят ике бер-берсенә бөтенләй каршы тормыш агымлары уртасында үсде. Рус җәмгыятенең күңелле тормышы аның яшь йөрәген үзенә тарта да, ул Мясниковлар вә башка кайбер рус гаиләләренең күңелле вечерларында[3] төнге сәгать өчкә кадәр танцевать итә ала иде. Икенче якдан, кызыклы вечерлардан арыб-талыб кайтыб, урынына яткач, икешәр сәгать тоташ төрле «догалыклар» вә салават укыныб да ята ала иде. Хәят тормышны ике төрлегә аера: мөселман тормышы – монысы үзләре (Гыймадовлар)ныкыча булырга тиешле; рус тормышы – монысы Мясниковларныкыча булырга кирәк, диб ышана иде. Менә шул игътикад[4] нәтиҗәсе – Хәят бу ике тормышның икесе белән дә торса да, аларның бер-берсенә кушылыб, үрелеб китүләрендән курка, икесен йөрәгенең ике почмагына яшереб, araларында калын бер пәрдә корыб куя иде.

Мясниковның киңәше буенча, Борһан абзый быел кыш Хәятны 5–6 ай русча да укытды. Зирәк, ләкин беraз ялкаурак Хәят, русчаны бик яхшы сөйләшә белүе аркасында, шушы аз вакыт эчендә русча укыб аңларга,

[1] Хосусән – бигрәк тә.
[2] Истисна белән – исәпкә алмаганда.
[3] *Кичке мәҗлес (Ф. Әмирхан аңлатмасы).*
[4] Игътикад – ышану.

беркадәр язарга өйрәнеб һәм беркадәр хисаб башлангычлары белеб өлгерде. Кирәк Борһан абзыйга вә кирәк Хәятның үзенә шулкадәр нәрсә бөтенләй йитә иде...

Лизалар тора торган дачага бару өчен, татарлар күбрәк тора торган берничә урамларны да кичеб, шәһәр янындагы бер кырга чыгарга кирәк иде. Шәһәр урамлары яңгырдан соң тузансыз, йөрүчеләре дә яңгыр белән үсеб, тазарыб, яшәреб киткәнләр шикелле булганлыкдан, Мясниковларның матур йөрешле атлары белән бу урамлар буенча бару күңелсез түгел иде. Бары безнең Хәят бу урамларда иркенләб бара алмады: еш-еш очраган татарлардан ул йөзен качыра барырга тиеш иде. Хәер, бу эш өйрәнгән Хәят өчен әллә никадәр авыр эш түгел; аның кулчыгы, күзләр бер татарны күрү белән, хәзер үзендән-үзе күтәрелә дә шәлнең бер чите белән йөзенең 3/4 өлешен каблый бара; хәтта күб вакытда Хәят үзе кулының бу эшне өлгергән икәнен сизми дә кала иде. Шулай да булса, җан, үзен бертөрле кысынкылык астында күреб, тарсына, бары бу кысынкылыкны бетерә алу бәндә кулындан килә торган эш түгел диб уйлаганлыкдан гына сукранмый буйсына иде.

Хәятның болай татар ирләрдән качуына Лиза да күбдән өйрәнеб йиткән иде инде. Хәтта бәгъзе вакытларда, Хәят татар килгәнне күрми калса, Лиза аңар акрын гына:

– Хаечка, закройся, вон мусульманин идет[1],– диб аңдырудан да кире тормый вә үзенең бу эшен дустының дин тойгысына хөрмәт итүдән килә диб уйлый иде.

Кырга чыкдылар. Менә чыкгач, Хәят да иркенләб утыра ала башлады. Чөнки «нәмәхрәмләр»[2] күренмиләр иде.

Кыр, яңа баш күтәргән очсыз-кырыйсыз чәчәкләргә батыб, ерак түгел генә агыб тора торган «Идел» елгасы күтәргән саф вә бераз юешрәк һавага бер-берсендән хушрак йөз төрле ис чыгарыб тора иде.

---

[1] *Хәят, кач, мөселман килә (Ф. Әмирхан аңлатмасы); кирилл хәрефләре белән язылган.*

[2] Нәмәхрәмләр – чит, ят кеше, мөселман хатын-кызлары качарга, күренмәскә тиешле ир кеше.

Дөньяның җылы тарафларындан Хәят туган илгә җәй үткәреб кенә китәргә килгән кадерле кунак – вак-вак кошчыклар, табигатьнең бу күренешенә гашыйк булган шикелле, мәгънәсен үзләр белән музыкаларын яңгыраталар; вак кына канатлары мең төрле төс белән чуарланган юаш күбәләкләр дә көләч йөзле чәчәкләр белән кызу-кызу үбешеб йөриләр иде.

Дустларның хәзергә кадәр кызыб китә алмаган сөйләшүләренә дә җан керде: Лиза күрше дачаларында тора торган Евгений исемле бер яшь офицер белән үзе арасында булыб үткән вакыйганы бик озайтыб, бик чуарлаб сөйләде. Өченче көн Евгений Лизага аны сөюен әйтеб, бер хат язган икән; дустлар, Лизаның ридикюленнән[1] алыб, аны да укыдылар.

Лизаның кирәк сөйләү рәвешендән вә кирәк йөзенең яктылыгындан Хәят нәрсә аңларга кирәклеген тугры чамалады да кучерга ишетелмәслек шыпыртрак тавыш белән:

– Лизочка, дөрест түгелме, Евгений синең үзеңә дә ошаган булырга кирәк? – диб сорады.

Лизаның йөзе бер генә секундка алсуланыб китде. Ул, дустының соравына тугры җаваб бирмичә:

– Күрсәң, син дә ошатырсың әле аны... бик мәхәббәтле егет ул,– диде.

Безнең мөсафирларымыз бу вакытда инде дачаның урманына килеб җиткәнләр иде. Лиза үзенең кечкенә, ләкин мәхәббәтле сопраносы белән бер романсның башын җырлап йибәрде:

Еще тобой полны воспоминания![2]

Куе агачлы вә карт урман да шул ук сүзләр белән җаваб кайтарды:

Еще тобой полны воспоминания!

Ләкин урманның тавышы Лизаныкына караганда киңрәк, тирәнрәк, калынрак вә картрак шикелле тоела,

---

[1] *Хатын-кыз кулында йөртелә торган кечкенә сумка (Ф. Әмирхан аңлатмасы).*

[2] *Синең белән тулы әле хатирәм! (Ф. Әмирхан аңлатмасы); кирилл хәрефләре белән язылган.*

колакларда тупасрак, ләкин мәһабәтрәк тойгы калдыра иде...

Килеб йитделәр.

Мясниковлар тора торган дача бик бизәлеб, әллә ничә йиренә вак кына, җыйнак кына балконлар чыгарыб, түбәсенең дүрт почмагына кечерәк-кечерәк дүрт манара утыртыб салынган, әллә кай йирләренә хәтле төрле рәвешдәге, төрле пыялалы тәрәзәләр белән бизәлгән җәйлек өй иде. Дүрт ягындан каблаб алган куе ботаклы, зурлыкланыб, башларын югары күтәреб тора торган агачлар, бу бинаны үзләренең челтәре, күләгәләре белән кояшның башка каба торган эссесендән саклаб, йиңел рәхәт салкынлык һәм ял итү урыны ясыйлар иде.

Кызлар өй эчендә озак җуанмадылар: бакчага чыкдылар.

Урманның бер кисәген койма эченә алыб ясалган бу бакчаның карт-карт агачлар белән бер буйдан тезелгән топольләре аңкытыб ис чыгаралар; читләренә чәчәкләр тезелгән юллары йөрүчеләрне үзләренә чакырыб торалар, түре «Идел» елгасының нәкъ кырыена, биек бер ярга чыга иде.

Дустлар юлларның берсендән киткәнләр иде, каршыларына Лизаның агасы Михаил очрады һәм бик шад елмаеб, Хәятка кулын сузды:

– Кемне күрәм мин! Ничә җәйләр, ничә кышлар![1] Бер кыш эчендә сез, Хаят (Хәят), танымаслык үсеб киткәнсез, тагы да матурлангансыз, – ди-ди, кызлар белән бергә китде.

Михаил да, Лиза шикелле үк, Хәятның кечкенәдән бергә уйнаб үскән ибдәше иде. Ул, үткән көз Казан университетына кабул ителгәнлекдән, бу кышны Казанда уздырыб, кичә генә N шәһәренә кайткан иде.

Алар өчәүләб яр өстендән «Идел»гә караб тора торган эскәмиягә килеб утырдылар. «Идел»нең киңлеге, иркенлеге һәм көчле агышы, аның өстендәге пароходчыклар вә аларга тагылган баржалар, төрле йирләргә

[1] *Озак күрми торган белешләрен күргәндә, руслар шулай диләр (Ф. Әмирхан аңлатмасы).*

таралган, бер якдан икенче якга чыгарга азаблана торган көймәләр, икенче якда күренеб тора торган авыл вә аның кыры һәм көтүе иркен һәм матур күренәләр иде...

Әнә, бер кеше йөртә торган (пассажирский) пароход, аның көпчәк тавышы «Идел» өстен яңгырата, морҗасындан чыкган кара төтене, артында калыб, һәм һаваларга күтәрелә, һәм тулкынларга кадәр төшә, ләкин шул ничә йөз кеше төягән пароход мондан бик кечкенә күренә, өстендәге кешеләре чыпчыклар кадәр генә... Кояш, шул биек кояшның күз чагылдыргыч шәүләсе, пароходчык калдырган тулкынчыкларда сикеренеб, чумыб, шаярыб йөри.

Күбдән күрешмәгән дустларда сөйләшер сүзләр күб табылды: Михаил Казан хәлләрен, анда ничек торганлыгын сөйләде. Хәят мондагы кышкы хәлләрне хикәя итде. Лиза сүзгә аз катыша, күбрәк тыңлаб утыра иде. Михаил Хәятка туры гына караб утыра, урыны килгәндә комплиментлар[1] әйтеб китәргә дә онытмый һәм бу эше белән Хәятны кайсы вакыт кызартыб да йибәрә иде.

Бервакыт Михаил:

– Карагыз, Хаят, сез әле мин киткәндә генә бала идеңез, 7–8 айда инде бөтенләй йиткән кыз булыб өлгергәнсез: сез үзеңез белми торгансыз, сез хәзер шәһәремезнең беренче гүзәле бит...– диб, тагы комплиментлар әйтә башлаган иде, Хәят кызарыныб китде дә күзләрен йиргә төшерде һәм:

– Фу, черкиләреңез нинди усал... Шулкадәр рәхимсез тешлиләр, – диб, одеколонга манчылган яулыгы белән маңлаена хәзер генә килеб кунган черкине куыб йибәрде дә бу кечкенә «залимлардан» зарланырга тотынды. Андан соң елгалар, сәяхәтләр тугрысында сүзләр башланыб, сүзләр бер-бер артлы коелдылар. Мәҗлес күңелле иде.

«Кунаклар килә» диб хәбәр бирелгәч, Лиза вә аның белән бергә Хәят да кунакларга каршы китделәр. Михаил утырган йирендә калды.

---

[1] *Комплимент – мактау сүзе (Ф. Әмирхан аңлатмасы).*

Кызлар киткәч, урындыкның аркасынарак ята төшде дә аякларын киеребрәк алга сузды һәм, ак «су-че-ча»[1] күлмәге өстендән бәйләгән зәңгәр ефәк зөнларының[2] зур-зур чуклары белән уйнаб:

– Шулай ук бу кызчык минем башны әйләндерермени? Матурлык! Менә матурлык! – диб уйланды.

Бу елга Хәяткә мөнәсәбәте коры дустлык кына иде һәм шулай булмый хәле дә юк. Хәят моңар кадәр бала иде бит әле ул. Шулай да үткән көз, Казанга китәр алдындан, Хәят белән ахыргы күрешүен дә Михаил үзе аңламый торган бер тойгыдан әсәрләнгән иде. Ләкин барган яңа шәһәре, әүвәл бусагасын атлаган гали[3] мәктәбе һәм яңа белешләр, Михаилның ул белемсез тойгысын тиз онытдырыб, Хәятның сурәтен аның фикерендән качырганлар гына иде.

Хәятның бүгенге күренеше Михаилда тагын теге тойгыны уятды һәм бу юлда инде кискенрәк һәм билгелерәк итеб уятды.

Михаил, борылыб, кызлар киткән юлга караганда, алар инде юлның аргы башына барыб йиткәнләр иде. Хәятның, кечкенә аякчыкларын йиңелчә генә ике тарафка каратыб, нечкәрәк, ләкин зифа буен (фигурасын) иркә тотыб, барын караныб торганда бертөрле серле җыерылыб китде:

– Тупас Мамайның[4] монгол йөзле нәселендә шундый кыз!..

Якшәнбе булганлыкдан, бүген дачникларның һәммәсенә дә кунаклар килделәр. Мясниковларга да шәһәрдән Лизаның ике ибдәш кызы агалары белән килгәнләр иде. Сәгать 6 ларда булганда, Мясниковлар бакчасында егетләр вә кызлардан 14–15 ләб кеше булды. Болар арасында Евгений да бар иде. Лиза Хәятны әүвәлдән таныш булмаганлары белән вә шулар арасында Евгений белән дә танышдырды. Каргылт йөзле, озын буйлы вә калын

[1] *Дөресе: чесуча – тыгыз ефәк тукымадан тегелгән күлмәк.*

[2] Зөнларының – билбавының.

[3] Гали – дәрәҗәле.

[4] *Мамай – татар ханларында бер хан (Ф. Әмирхан аңлатмасы).*

җилкәле бу таза офицер Евгений, Хәятда билгеле бер тойгы калдырмады дияргә ярый; бары аның калынрак вә бик кызыл иренләре әллә ничек ятрак нәрсә шикелле күренделәр.

Яшьләр төркем-төркем төрле тарафларга таралдылар. Бер төркемдә Хәят, Лиза, Евгений да китделәр. Евгений әүвәл бераз Лиза белән сөйләшеб барса да, тиз арада Хәят янына сырышды һәм, аның бүген генә танышкан кыз булуына карамыйчан, үзе комплимент диб уйлаган берничәсен әйтеб дә өлгерде:

– Сез русча гаҗәб яхшы сөйлисез икән. Сез бөтенләй рус кызы төсле... Сез бер дә мусульманкаларга охшамыйсыз... Әгәр бу, чәчләреңезгә кадаган матур нәрсәңез (калфак) булмаса, сезне мөселман кызы диб таныб да булмас иде... Мин әүвәл мәртәбә сезнең шикелле мөселман кызын күрәм һәм танышканыма бик шадланам... Ул сезнең матур чәчләргә бик килешә икән...

Хәят икенче бер егет белән бара торган Лизаның пошыныб каравы астында артыграк кызарыныб китде дә:

– Лизочка, сиңа бер сүзем бар! – диб, Евгенийдан читкәрәк китде.

Лиза, бергә бара торган егетендән арткарак калыб, колагын Хәятка якын китерде, һәр икесе туктабрак төркемдән артка калдылар. Хәят шыпырт кына тавыш белән:

– Шушымы инде синең мактаган Евгениең? Гаебләмә, күгәрченем, ул миңа бер дә ошамады; ничектер тупас... – диб, Лизаның күзләренә карады.

Лиза ясаныб кына көлде һәм, Хәятның йөзенә карамаскарак тырышыб:

– Ул сиңа комплиментлар әйтә, син аны ошатмаган буласың... – ди башлаган иде дә, Евгенийның башкалардан арткарак калыб, үзләрен көтеб торганлыгын күреб, сүзен тәмам кисде.

Евгений ачык вә булдыклы тавыш белән:

– Әфәнделәр, мине дә сереңезгә катыштырсаңыз ла... – диб, боларның сүзләренә катышыб китмәкче булган иде дә, Хәят, йөзенә чын риза булмаганлык төсе чыгарыб, өзек вә батыр гына тавыш белән:

– Үтенәм, безне үз хәлемездә калдырыңыз! – диде. Евгений, шактый уңайсыз хәлдә калырга тиеш булса да, осталыгы белән яхшы җырыб чыкды:

– Pardon[1], самоедларда[2] бер мәкаль бар: «Ике дуст арасына кысылсаң, телеңнең сөякләре сынар», диләр... – ди-ди алдагылар артындан китде.

Лиза Хәятта мондый батырчылыкны әүвәл мәртәбә күрә иде; ул, тавышына ясалма риза түгеллек яңгырашы биреб:

– Ник улкадәр каты? – диб, йөзен Хәятка якын ук китерде һәм, аның җавабын көтмичә: – Син бәхетле, Хәят! Синдән каты сүзне дә күтәрәләр... Син бик яхшы кыз, яхшы ибдәш... – диб, тиз генә Хәятның маңлаендан үбде дә, йөзен куллары белән каблаб, алга йөгерде: ул үзенең бик нык кызарганлыгын сизә иде. Бу эш, бер якдан, Лизаны Хәятка якынайта, икенче якдан, аның йөрәгенең әллә кайсы йирен тырнаб, уңлайсызлаб тора иде: күңелдә Хәятның матурлыгындан көнләшү туа башлады...

Лиза, Хәят яныннан киткәч, Евгенийны илтифатсыз гына узды да, әүвәлге егете янына килде һәм, җанындагы уңгайсыз тойгысын яшерү өчен, ясалма искитмәгәнлек күрсәтеб, сөйләшергә һәм көлешергә тотынды. Бары тавышының гадәтдәгедән катырак һәм әллә ничек кытыршырак чыгуы аның яшерергә теләгән нәрсәсен ачыб күрсәтә иде...

Хәят, Лизаның бу серле үбүендән һәм йөгереб китүендән абдырашда калыб, нәрсә диб уйларга белми барганда, үз артында Михаилның адымларын ишетде. Яңадан бер-ике адым – ул килеб дә йитде һәм, Хәятның күренешендән куркыб киткән сыман караныб, йомшак һәм пошынган тавыш белән:

– Дускаем, бу кадәр үз-үзегездән җугалыб, ни уйлыйсыз? – диб сорады да, җаваб көтмичә, кулындагы чәчәкләр кулындагы чәчәкләр[3] бәйләмен Хәятка

---

[1] Pardon – гафу итегез (фр.); *латин хәрефләре белән язылган.*

[2] Самоед – хәзерге ненец халкының элеккеге аталышы.

[3] *Чыганакта әлеге сүзләр ике тапкыр кабатланган.*

сонды[1]. Бу бәйләм, хәзерге вакытда үсә торган чәчәкләрнең һәр төрлесендән оешдырылыб, килешле тезелгән, матур бәйләнгән иде. Хәят, чәчәкләрне алыб, йөзенә якынрак китерде дә күзләре белән Михаилга тәшәккер[2] ишарәсе итде. Чәчәкләр Хәятка караб көләләр һәм әллә кай йирләрендән аның борынына берничә исне берь-юлы сирпеб торалар иде.

Михаил, сынын ия төшеб, Хәятка култыгын сонды. Алар алдагылар артындан китмәделәр: читкә аерылыб киткән бер юлга чыкдылар. Таррак кына, кызыл ком белән түшәлгән бу юлның як-якларында озын һәм эре агачлар тезелеб, батыб тора торган кояшның кызгылт нур тамчыларын челтәрләндереб төшерәләр, чит-читкә утыртылган резедалар көчле исләре белән юл өстендәге бөтен һаваны аңкыталар; яфраклар арасына яшеренгән кошчыклар адәмләр аңламый торган җырларын көйлиләр дә бөтен юл, бу кызыл тамчылы нур һәм бу «резеда»ларның тормышларына серлелек бирәләр иде.

– Хәят, сез бая гына шад идегез, хәзер әллә нинди бик тирән уйга баткансыз, кояшда сулган чәчәк шикелле булгансыз, – диб, Михаил Хәятка таба бөкрәйде. Аның уйчан тавышы күңеленең тирән йирендән чыкган шикелле иде.

Хәзергә кадәр йиргә караб килгән Хәят, күтәрелеб, Михаилның йөзенә карады. Бу йөздәге матур зәңгәр күзләр уйчан карыйлар, күзләргә караганда каргылтрак киңчә генә кашлар да, бик кирәкле берәр нәрсә уйлагандагы шикелле, эшлекле җыерылыб торалар иде. Хәят уйчан гына елмайды һәм көчләнеб йиңелчә вә нечкә генә итеб тамак кырды да:

– Юк, бернәрсә дә уйламыйм. Озак кояшда йөрсәм, мин бугай, ахры,– диде. Үзе Михаилны әүвәл мәртәбә күргән шикелле: «Кара, мәхәббәтле генә бит бу урыс малае», – диб уйлады.

Юл өстендәге эскәмияләрнең берсенә килеб утырдылар. Сүз әллә ничек җайланыб китми иде. Башка

[1] Сонды – бирде.

[2] Тәшәккер – рәхмәт белдерү.

вакытда шулкадәр сүзчән Михаилның хәзер генә сүз таба алмый утыруы Хәятка сизелми калды:

– Сез мине уйга баткан дисез, әмма үзеңез хәзер уйга баткансыз,– диб, Хәят күзләрен Михаилга төшерде. Михаилның күзләре очкынлар чәчеб торалар иде. Ул салмак кына елмайды да, Хәятка туб-тугры караб:

– Мин уйга чумган? Аның сәбәбе бар... Сез гаебле аның өчен... – ди башлаган иде, Хәят аңар сүзен бетерергә ирек бирмичә:

– Михаил Алексеевич, Казанда торганда йортыңызны сагынгансыздыр, әйеме? – диб, сүзне икенчегә борды.

Михаил бобрик[1] белән кыскартылган чәчләрен кирегә сыпырыб куйды да егет сыман гына тавыш белән:

– Беренче: мин сезгә Михаил Алексеевич түгел, Миша гына, чөнки яшьдән бирле Миша гына идем, шулай гына булыб калырга телим дә. Икенче: Казанда торганда, йортым исемә дә кереб чыкмады, бары сезне генә сагындым, – диб, сынын Хәятка табарак бөкрәйтә төшде. Хәзер аның йөзе Хәятның йөзенә якын ук килгән иде. Хәятның күзләре бу, үзләренә якын ук тора торган сөйкемле йөз, һәм очкынлы, уйчанрак карый торган конгыр күзләргә төшделәр. Күңелендә ниндидер бер тойгы кабынды да электрик токлары сыман бөтен барлыкка таралды. Бу тойгыны Хәят үзендә әүвәл мәртәбә сизә иде. Ул Михаилның йөзенең бу кадәр якын торуындан курыкган сыманрак итеб читкәрәк кагылды һәм үзе сул аягын, бераз киерелдерә төшеб төшеб[2], йирдән кузгатды да, күзләре ботинкасының очлы башына сүзсез һәм селкенешсез калды.

Хәят Михаилның үзенә нәрсәдер, бик кирәкле бер нәрсә әйтергә теләб дә, әйтеб бетерә алмаганлыгын сизенә, ләкин, никдер, ул кирәкле нәрсәнең әйтеб бетерелми калганлыгын теләгән шикелле була иде. Кулындагы чәчәкләр бәйләмен борыны янынарак китерде дә, шул чәчәкләргә әйткән шикелле итеб, ул:

---

[1] *Ирләр йөртә торган прическа.*

[2] *Чыганакта әлеге сүз ике тапкыр кабатланган.*

– Ишетеңез әле, сез әүвәлләрдә бик матур җырлыйдыр идеңез. Җырлаңыз әле берәр нәрсә, – диде.

Михаил чәчәкләргә караб әйтелгән бу сүзнең үзенә әйтелә икәнен белә иде, назланыб тормады: уң кулын чалбар кесәсенә тыкды, йомшак кына тамак кырды да зәгыйфь, ләкин сөйкемле тенор белән:

В темной аллее заглохшего сада,

Сидя вдвоем на дерновой скамье[1], – диб башлады да, үз-үзендән көлеб җибәреб, җырын кисде һәм:

– Юк, Хәят, мондый тавыш белән җырлаганны тыңлаб утырганчы, әнә ул агачда сайрый торган кошчык сайравын тыңлагыз. Ул сезнең өчен сайрый һәм сезнең матурлыгыңызны мактаб сайрый, – диде.

Чынлаб да, ниндидер бер кошчык, башкаларындан аерым бер осталык вә аерым бер дәрд белән, болар утырган эскәмия каршысындагы агачның яфраклары арасына яшереneб сайрана иде. Соңгы сүзләрне әйткәндә Михаилның тавышы бик чынлыклы вә бераз каушанкырак чыга иде. Хәятның йөрәге тыпырчынган шикелле итеб тибә башлады: Михаилга әйтергә аның теленә җаваб килми иде. Бер минутлык тик торышдан соң, Михаил, уң кулы белән Хәятның сул кулындан йомшак кына тотыб, уйчан гына тавыш белән:

– Ачуланмагыз, Хәят, мин сезне сөям... Минем күңелемдә сез генә... – ди башлаган иде, Хәятның кулының үз кулындан ычкынган икәнен сизде.

Хәят болай әйтелгән «сөям» дигән сүзне әүвәл мәртәбә ишетә иде. Ул, әле күбдән түгел генә укыб чыкган русча бер романда сөю, сөелү дигән сүзләрне күргән вә хәтта үзен шул романда язылган кызларның берсе итеб уйлаб укыган булса да, хәзер абдырашда калган: кирәк укыган романындагы кызның вә кирәк үзенең ибдәш кызларының мондый вакытларда ничек тотканлыкларын хәтерендән чыгарган иде. Михаилның «сөям» дигән сүзен ишеткәч дә, ул ишетелер-ишетелмәс кенә тавыш белән:

[1] *«Тын бакчада карангы юлда икәү генә утырыб» мәфһүмендә (Ф. Әмирхан аңлатмасы); кирилл хәрефләре белән;* мәфһүмендә – аңлана.

– Сез бик мәхәббәтле!.. – диде дә, йөзен каблаб, олуг юлга таба йөгерде.

Михаил да аның аның[1] артындан китде. Аның колагында Хәятның сүзе шадлыклы яңгырый иде:

– Сез бик мәхәббәтле!

Хәят үзенең кызарганлыгын да белә, колакларының ялкынсыз янганлыгын да сизә; һәм хәзер генә булыб узган эш аның алдында томан эчендән караб, шадлыклы елмаеб торган шикелле була да, йөздәге кызыллык, колаклардагы яну тагы да көчәя иде.

Яңадан җәһәт кенә адымлар белән олуг юл өстендәге озын эскәмия янында төркемләнеб тора торган кунаклар янына килеб йитде. Аның артындан ук Михаил да килеб йитде һәм каушавын көчләнеб басыб:

– Әмма каты йөгерәсез икән соң, Хәят, сезнең артдан йөгереб әлсерәдем, шулай да йитә алмадым, – диде.

Эскәмиядә утырыб тора торган бер студент Хәятка урын бирде...

Төнге сәгать өчләрдә Мясниковларның аты Хәят вә аны озатырга килгән Михаил вә Лизаны Борһан абзыйларның кабка төбенә китереб йиткерде. Михаил, звонок биреб ишек ачдыргач, Хәятның кулын каты гына кысыб күрешеб, шыпырт һәм яшерен генә тавыш белән:

– Мин җаваб көтәм, – диде һәм, шуңар ук ялгаб, ачык вә шадлыклы тавыш белән: – Хәерле кич, матур төшләр, күңелле уйлар, рәхәт йокылар, – диб, берничә теләкләр теләде. «Мин җаваб көтәм» сүзенең бер әйтелеб, бу соңгы теләкләрнең бөтенләй башкача әйтелүләре әүвәлге сүзне тагы да мәгънәлерәк ясый иде.

Озатучылар кайтыб китделәр. Берәр квартал йир киткәч, Лиза, күзләрен күккә күтәреб, йолдызларга сөйләгән сымак кыяфәт белән:

– Хәят хәзер әүвәлге Хәят түгел, егетләр алдында чытыкланырга ярата башлаган, – диб куйды.

Хәзергә кадәр уйга чумыб килгән Михаил да, йокыдан шикелле уяныб, тупас кына:

---

[1] *Чыганакта әлеге сүз ике тапкыр кабатланган.*

– Дөрес түгел! Син Евгений ачуын Хәятдан аласың. Бу – ялган, – диде һәм үзе авызын бик зур итеб ачыб иснәде. Лиза, ачуланыб, яңадан берничә каты-каты сүзләр әйтсә дә, Михаил җаваб бирмәде; шулай итеб, агалы-сеңелле юл буе күңелсез генә тик кайтдылар.

Хәят, ишек ачарга төшкән асрау кызга кулындагы чәчәкләр бәйләмен биреб:

– Суга утыртыб, минем бүлмәгә кертерсең, – диде дә, үзе аякларының очлары белән генә басыб, йөгереб менеб китде һәм бүлмәсенә кереб, тиз генә өске кат киемләрен ыргытды да караватына ташланды. Бөтен тәндә рәхәт арганлык тоела, бит урталары яналар, әле генә узыб киткән күңелле кичнең төрле-төрле тойгылары башда чуалышыб бетеб кайнашалар, Михаилның «мин җаваб көтәм» дигән сүзе яшерен тавыш белән колакларны жулатыб тора иде. Таң һавасы суыгы белән салкынланган матур бармакларының аркаларын бит урталарына куйды да бер күтәреб, бер төшереб еш-еш сулаб, күзләрен түшәмгә төбәб, 2–3 минут ятды. Бу вакытда Биби чәчәкләр бәйләмен бер вазага утыртыб керткән иде. Хәят:

– Биби, акыллым, минем ботинкаларымны гына чиш әле. Үзем бик иренәм, – диб, сул аягын бераз калкыта төшде. Кысынкы ботинкалардан юка, саргылт оек эчендәге кечкенә генә нәфис аяклар килеб чыкдылар. Мондан соң асрау Хәятның салган киемләрен элеб куйды да, бер сүз сөйләмичә, авыр, ялкау гына атлаб чыгыб китде.

Хәят, ялкау гына урыныннан торыб, бакчага караган тәрәзәне ачыб йибәрде. Күрше бакчада бөтен һаваны сандугач сайрый иде. Таңның нурлылыгы, сөеклесе гөл чәчәгенең матурлыгы җанландырган иде ки, ул үзе белгән көйләрнең иң матурларын сайрый вә шул кечкенә гәүдәсенең әллә кай йирләрендән меңәр төрле ноталар чыгара һәм вакыт-вакыт үз-үзен һәм, гөл чәчәгендән башка, үзен чолгаган бөтен дөньяны оныткан шикелле, үз тавышында үзе җуяла иде. Хәят бер минутка бөтенләй тик калды, тын да алмады. Аның хәтеренә Михаилның «ул кош сезнең өчен сайрый һәм сезнең матурлыгыңызны мактаб сайрый» дигән сүзләре килде. Андан

соң кечкенә кулчыклары белән тәрәзә бусагаларына таяныб, гәүдәсенең яртысын тышкы якка чыгарды да ләззәтле бер дәрд белән, сандугачны аерым бер бирелү белән тыңларга тотынды.

Сандугач, чынлаб да, Хәят өчен сайрый, аның матурлыгын мактый, ул матурлыкга әллә нинди якты бәхетләр, күңелле киләчәкләр вәгъдә кыла шикелле иде. Бөтен барлык ниндидер бер рәхәт онытылуга чумды; аллы-гөлле нурга чолганган бәхет, яшь канга аралашыб, иң вак тамырларга кадәр үтде; бөтен йөрәкне шундый бер ләззәт чолгаб алды ки, андый ләззәтне дәрдле, моңлы, югарылыклы, ләкин тәҗрибәсез яшьлек кенә татый ала вә аның гына әле бер дә алдану ачысын белмәгән гакылы ышаныч белән каршы ала ала. Хәят берничә минутлар шул хәлендә калгандан соң, хәтеренә кинәт бер нәрсә килеб төшкән кешенең ашыгычлыгы белән, тәрәзә яныннан китде дә ридикюлендән зур төргәк хатлар чыгарды. Бу хатлар узган кичдә уйналган «почта» уены вакытында алынган хатлар иде. Боларны Хәят, вакытында берәр, хәтта икешәр кат та укыб чыкган булса да, һәммәсен бик тикшереб, яңадан берәр кат укыб чыгудан үз-үзен тыя алмады. Хатларның берсендән башка һәммәсе комплиментлар белән генә тулы иделәр. Бер хатда: «Сез матур, сез шәрык хикәяләрендә очрый торган пәри падишаһларының могҗизалы гүзәл кызларындан да матур; кызганыч ки, миңа сезне күрергә бик сирәк туры килә», – диб язылган иде. Хәят вакытында бу хатның кемдән икәнен белмәсә дә, уен беткәч, бакчада үзенә урын биргән студентдан икәнен белгән иде. Хатларның берсендә: «Сезнең шикелле матур кызның мондый ачучан булганын күргәнем юк иде. Хәер, мин моны болай гына әйтәм: гөл чәчәге бик матур да, сабы бик чәнечкеле бит. Сез миңа бик салкын булсаңыз да, мин сезгә бик мәхәббәт итәм», – дип язылган иде. Хәят бу хатның Евгений хаты икәнен башда ук аңлаган, ләкин ни диб җаваб язарга да белмәгәнлекдән, җавабсыз калдырган иде. Хатларның берсе һәм иң озыны Михаил хаты иде. Михаил бу хатда үзенең Хәятка мөнәсәбәте башкару –

дустлыкдан кўчү тарихын озын язгандан соң: «Хаят! Сез мине болай ачыкдан-ачыкка үз тойгыларымны язган өчен гаебләмәгез. Сез мине яшьдән беләсез, мин болай үз-үзен дә тота алмый торган кешеләрдән түгел идем. Ләкин сигез ай күрми торыб, яңадан сезне күргәч һәм шундый искиткеч сөйкемле һәм матур итеб күргәч, мин иске Михаиллыгымны җуялтдым, яңа Михаил, сөю дигән көчле хан кулында әсир булган Михаил булыб калдым. Сез, бәлки мине, рус булганга күрә, үзегезгә муафыйк күрмәссез, ләкин, дускаем, сөю дигән нәрсә милләт аермаларын белми торган көчле нәрсә икән ул. Мин аны татыб белдем. Минем бәхетем хәзер сезнең кулда. Кайгы яки чиксез шадлык китерергә тиеш», – диб язган иде. Хәят, хатны укыб чыккач, күз алдына Михаилны китерде. Михаилның конгыр күзләре һаман очкын чәчеб торалар, ул үзе «җаваб көтәм», озын вә матур сынын нәфис бөкрәйтебрәк тора иде. Хәятның уена бакчадагы теге юл вә анда булыб үткән эш килде; үзенең йөгереб качыб киткәнлеген уйлады да, йөзенә кан сикереб менгәнен сизеб, ни өчен икәнен үзе дә белмичә, җәһәт кенә утырган урыныннан торды вә каршында эленеб тора торган стена көзгесендән үзенең кыб-кызыл кызарган йөзен күрде, үз-үзендән оялды, йөзен куллары белән каблаб, тиз генә яңадан урынына утырды. Фикергә җәһәт-җәһәт алмашына торган сурәтләр килделәр: Михаилның җырлый башлавы, сөям диб, йомшак кына итеб кулындан тотуы, үзенең абтыраб калуы, кызарыныб йөгереб китүе... Кызарыныб йөгереб китүе... Бу соңгы сурәт уйга кат-кат килде; соңгы катда әллә ничек килешсез булыб килде дә Хәятның эчен пошырды.

«Сөям» дигән сүзгә йөгереб китү белән җаваб бирү әллә ничек килешсез чыкган, мантыйксыз чыккан, башкаларныкына охшаган чыкмаган шикелле иде.

Арадан бер хатны Хәят, яңадан укыб да чыкмыйча, ерткалаб тәрәзәдән ыргытды. Бу хат, ирләр язуына охшатыб язылган булса да, кызлар язуы икәнен белгертеб тора иде. Мәгънәсе дә кыска: «Сүз юк, сез матур, ләкин үзегезнең мөселман кызы вә мондагы егетләрнең рус

егетләре икәнен онытуыгыз гына килешми», – диюдән гыйбарәт иде. Вакытында Хәятның бераз ачуын китергән иде дә тиз онытылган иде. Хәзер шул ачу яңадан кузгалды һәм әүвәлге эчен пошырган сурәткә кушылыб, яңа бер сурәт, белемсез, кәефне җибәргеч сурәткә әйләнде. Ул, хатларны җыеб, комодның бер тартмасына салды да бер нәрсә дә уйламаска тырышыб кына, ялкау гына чишенергә тотынды һәм чишенеб, эчке күлмәкдән генә калгач, көзге алдына барыб, толымларын сүтде дә куе, озын, тәртибсез, ләкин матур таркалган чәчләрен ал якга, күкрәге өстенә чыгарыб куйды һәм көзгедән караб, үз сурәтендән үзе кәефләнде; эчке күлмәкдән һәм куе кара чәчләр арасындан күренә торган алсурак ак муен, урта гына, ләкин бик беленерлек калкыб тора торган күкрәк, кружева астындан чыгыб тора торган, коеб куелган шикелле матур иңләр, тулырак кына, ләкин арыклыкдан ерак түгел кулчыклар – көзгедән күренгән матур йөзнең гүзәл кушымталары иде. Эч пошыра торган сурәт онытылды. Уйда бары шулкадәр күб бәхет вәгъдә иткән шикелле күренә торган үз матурлыгын сизү тойгысы вә шундан килгән шадлык калды.

Берәр минут көзге алдында торгач, ул акрын гына тәрәзә янына килде. Таң атыб, агачларны берәм-берәм күрсәтә башлаган, сандугач әле һаман үзенең сөеклесе алдында җырлаб армаган. Хәят акрын вә тавышсыз гына тәрәзәне ябды. Сандугач: «Чут, чут, чут, черррр...» – диб, бетмәс-төгәнмәс сөюен бөтен дөньяга фаш итә калды. Хәятның колагында яңадан: «Ул кош сезнең өчен сайрый һәм сезнең матурлыгыгызны мактаб сайрый», – дигән сүзләр яңгырады.

Аккош мамыкдан ясалган шикелле йиңел очыныб тора торган гәүдә, кемнеңдер бик сөекле, бик күңелле, чиксез рәхәт бирә ала торган кочагына атылган шикелле, караватка атылды да, йиңел одеялга яртылай кереб, әгузе-бисмилла әйтеб, бераз бөгәрләнебрәк кенә ятды. Өйрәнгән тел үз-үзендән «амәнәте биллаһи...»[1],

[1] Амәнәте биллаһи – Алла хакы өчен.

«аллаһеммә инни әгузе бикә...»ләрне[1] укыб китде һәм алар янына «Аятелкөрси», «Сүрәи ихлас»лар, әллә никадәр салаватлар да кушылды... Тән һәм уйдагы рәхәт арганлык һәм гадәтендәге йоклар вакытның узыб киткән булуы Хәятны йокыга якынайтканлыкдан, ул, тәртибсез булыб, бөтен гәүдәсе өстенә таркалган чәчләрен яңадан бер кат ибләб кенә көлтәләндереб куеб, менә инде чынлаб йоклыйм дигән шикелле иткән генә иде, Михаилның күзгә күренми торган сурәте Хәятның колагының нәкъ янына гына бөкрәйде дә акрын вә уйчан тавыш белән:

– Мин көтәм, – диде. Бер секунд эчендә уй яңадан эшкә керешде: «Чынлаб да, Михаилга ни диб җаваб бирергә кирәк инде?.. Михаил матур бит, Михаил сөйкемле бит... Ул, ул, ул бик сөйкемле, бик чибәр бит. Аның калынрак кашлары, матур гына итеб карый торган конгыр күзләре... Тагы әллә кайсы төшләре бик килешле бит. Ул мине сөя, ул минем кулымны да үбмәкче булды. Сөя инде, сөя... Мин аны сөямме? Мин... Михаилны?.. Михаил урыс малае бит ул!» Менә башка шушы соңгы уйлар килгәндә, Хәят кинәт Михаил белән үз арасында үтеб булмый торган чокыр барлыгын сизде. Ничекдер, моны әүвәл бер пәрдә белән каблаб торганлар да, кинәт ул пәрдәне тартыб алыб, аның артында кабланыб торган салкын һәм куркыныч нәрсәне күрсәтеб калдырганлар шикелле итеб кинәт сизде. Бакчада, Михаилдан йөгереб качканда, күңеленә килгән китеклекне ул хәзер генә аңлаб йитдe: «Михаил мөселман түгел бит, ул кяфер бит». Хәятның күңелендә әллә нинди бер салкынлык, сызлавыклыга охшашлы салкынлык туды да, ул, йөрәген йылытырга теләгән шикелле итеб, күкрәген кечкенә мендәргә басдырыб, йөзтүбән ятды: ул мөселман түгел, ул «кяфер» бит! Йөрәкне хәзер генә йылытыб торган сөекле Михаил сурәте әллә кая китдe дә аның урынына «кяфер» Михаил сурәте килеб басды. Бу сурәт салкын һәм куркынычлы

[1] Аллаһема инни әгузе бикә – Аллам, сиңа таянам.

иде. Бу сурәтнең тирәсендә җәһәннәмләр, гөрзиләрен[1] күтәргән зобанилар[2] йөри башладылар...

Йөрәкдәге салкынлык һәм сызлану арткандан-арта вә куркынычлангандан-куркынычлана башлады. Хәят, бу куркыныч сурәтне күңелендән чыгарыр өчен бакчада урын биргән студентны, калын вә кызыл иренле Евгенийны, ниндидер бер уен уйналганда, берәр кызның кулын үбү җәзасы куелгач, Хәятның кулын килеб үбкән бер яшь офицерны, тагы әллә кемләрне уйлаб карады. Ләкин күңелдәге белемсез курку һаман бетмәде генә түгел, бәлки көчәйде генә: студент да «кяфер», калын вә кызыл иренле Евгений да «кяфер», яшь офицер да «кяфер», әллә кемләр дә «кяферләр» – һәммәсе кяфер, кяфер, кяфер.

Хәят үзен «кяферләр» арасында чолганыб калган итеб күрә башлады. Йөзе белән мендәргә кабланды, тын да алыб булмаслык итеб кабланды да:

– Әстәгъфирулла, йа раббем, әстәгъфирулла, – диб уйлады, бу истигъфар[3] астында «көфер»дән вә «кяфер»не сөюдән Алланың кодрәтенә сыену яшеренә иде... Бу истигъфардан соң «теге кяфер сурәтләр» җуялыб торган шикелле булдылар.

Хәят, чалкан әйләнеб, бер беләген маңгае өстенә куеб ятды да: «Үзегезнең мөселман кызы икәнегезне, мондагы егетләрнең рус егетләре икәнен онытуыгыз килешми», – диб язылган хатны исенә төшерде. Үзенең, ничек бу хатны алгач да, хәзер уйлаган нәрсәләрен уйламаган икәнчелегенә таңга калды (гаҗәбләнде). «Кяфер сурәтләр» тагын башны кабладылар. Хәят, одеялы белән качыныб:

– Әстәгъфирулла, илаһи, үзең сакла, – диб, тагы Аллага сыенды. «Кяфер сурәтләр» тагы җуялган шикелле булдылар. Мондан соң Хәят: – Раббем, соң мөселман егетләр беткәнмени? – диде дә одеялын яңадан ачыб йибәрде. Уйга мөселман егетләр, болар һәммәсе малахай (тәвәккәл) бүрек кигәнләр иде. Малахай бүрекләрен

[1] Гөрзиләрен – чәнечкеле авыр чукмар башлы таякларын.

[2] Зобанилар – дини мифология буенча, тәмугта яндырып торучы газап фәрештәләре.

[3] Истигъфар – ялвару.

салыб йибәрәләр дә, эчендән чәчсез, җирәнгеч ак баш чыга, малахайдан пар күтәрелеб, бик начар ис чыга иде. Хәят көч-хәл белән күз алдындан бу начар картинаны куыб йибәрде дә үз-үзенә: [...][1]

Бервакыт Хәятның башына Михаилның мөселман була алуы уе килеб, күңеленә ләззәтле җылылык чәчә башлаган иде, кинәт җуялды: ул яшь вакытында анасындан мөселманлыкга чыкган русларның үтереләләр икәнлеген ишеткән иде.

Кара фикерләр бик озак вакытлар Хәятка тынычлык бирмәделәр. Бу фикерләр арасында берсе бигрәк куркыныч иде: Хәят яшьрәк заманында бервакыт Газизә абыстайдан әллә кайсы мөфтинең урыска гашыйк булыб, чукынган кызлары тугрысында, бу кызлар хәзер сурәтләре белән аның алдына килделәр: алар әүвәлдә бик матур булганлар да, чукынгач, йөзләрендән иман нуры китеб, зәңгәрсу акланыб калганлар шикелле; алар әүвәл бик яшь булганлар да, чукынгач, карчыкланыб, дуңгыз ите ашаб утыра башлаганлар төсле; аларның күңелләрендә әүвәл шадлык кына булган да, чукынгач, ачы кайгы, әүвәлге заманларны, ата-аналарын сагыныб, ачыну гына калган шикелле тоела иде.

Хәятның соң дәрәҗә көйсезләнгән нервылары йоклаб китү белән генә дә тыныб йитә алмадылар. Йомшак кына йомылган озын керфекле күзләрнең асткы кабкачлары әледән-әле нервылы калтыраныб алалар иде. Ул үзе коточыргыч төшләр белән басдырылды:

Ниндидер бер монастырь. Шәһәр читенә чыкканда күренеб кала торган хатын-кызлар монастырына охшашлы: биек таш коймасына тәреләр һәм Гайсә вә Мәрьям сурәтләре, поп сыман картлар сурәтләре төшерелгән вак кына тәрәзәле, бик иске стильдәге монастырь. Анлары янында ук бик чуарлаб буялган һәр йиренә зур тәреләр һәм поп сыман картлар сурәтләре төшерелгән кечкенә, иске, эчке карангылыгы тышдан сизелеб тора торган чиркәү... Чиркәү манарасында өзлексез кыңгыраулар сузыб торалар...

[1] *Чыганакта җөмлә тәмамланмаган.*

– Даң-доң, даң-доң! Килдең-китдең, килдең-китдең, чың-чың! Килдең-китдең, килдең-китдең, чың, чың! Даң-доң! Килдең-китдең, килдең-китдең, чың-ң-ң, чың-ң-ң...

Янларына биек камилавкалар[1] кигән киң җиңле, каб-кара озын чикмәнләр кигән муенларына зур тәреләр таккан ниндидер куркыныч кешеләр Хәятны чолгаб алганлар да, теге биек таш коймалы монастырьга алыб керәләр, көчләб алыб керәләр. Аның тартылу, киреләнүенә, җылавына, кычкыруына карамасдан өстерәб алыб керәләр... Башына, ян-янларына зур кара тәреләр төшерелгән авыр тимер кабкадан керүгә төрмәләрнеке шикелле кечкенә нурсыз тәрәзәле монастырь бинасыннан бетмәс-төкәнмәс монашкалар өстләренә каб-кара киемләр кигән тәреле монашкалар чыгалар... Алар һәммәсе астка, йиргә караганлар. Янларындан агач мае катыш кына гөле исе килеб тора торган бу кара инсанлар кулларына зур-зур тәреләр, иконлар, парлаклар[2] тотыб Хәят өстенә җабырылалар, җабырылалар. Кайдандыр шуларның уртасындан Михаил күренә. Ул да камилавка кигән, тәре тоткан, кулына өтәгән бер дуңгыз баласы күтәргән, ул да теге монашкалар белән бергә Хәят өстенә җабырыла, теге карт поплар Хәятка кычкырырга, җыларга, җибәрегез диб җалынырга ирек бирми. Нәрсәләре беләндер аның тынын, сулышын кысалар. Чиркәү суга бирә!

– Даң-доң, даң-доң, даң-доң! Килдең-китдең, килдең-китдең, чың, чың... Тәреләр, тәреләр, тәреләр... Каб-кара сынлар, камилавкалы буйлар... Агач мае катыш кына гөле исе... Чиркәү кыңгыраулары тавышы белән бергә поплар улаган тавыш, мәетләр артындан ияреб бара торган поплар улаган тавыш...

Хәят кот очыну тавышы белән җылаб йибәреб уяныб китә дә җылавындан туктый алмый беркадәр вакытлар ята, андан соң үзендән сикереб торыб анасы йоклаган бүлмәгә атлыга...

[1] Камилавка – христиан дин әһелләренең баш киемнәре.

[2] Парлаклар – ялтыравыклар.

Бөтен хатирәсендә гомер буена ачыныш, җуялмаслык бер эз калдырдылар.

Кышның озын кичләре, һәрбер уртача тормышлы татар өйләрендәге шикелле, Борһан абзый өендә дә бик акрын һәм эчпоштыргыч уза иде. Шулай булмаска мөмкин дә түгел: Борһан абзый алыш-биреш эшләрен вә аның хисабларын базарда эшләб бетереб кайта, кирәк Газизә абыстай вә кирәк Хәят бу эшләрне аңламыйлар да, алар белән кызыксынмыйлар да, шуңар күрә Борһан абзый да гаиләсендә ул тугрыда сөйләшергә дә кирәк табмый иде. Татар йортларында музыка-фәлән дигән шикелле нәрсәләр белән шөгыльләнү дә, иң кимендә, эшсезләр эше хисаблана. Әле бу мин яза торган чакларда татарча китаблар да бер дә юк диярлек дәрәҗәдә аз, булганлары да инде берәр генә кат түгел, икешәр кат укылыб беткән...

Декабрь кичләрендән бер кич, сәгать 6лар иде. Борһан абзый белән Газизә абыстай ястүләрен укыб алдылар да, көндәгечә Газизә абыстай кухняга аш өлгертешергә чыгыб китде; Борһан абзый кәнәфигә (диван)га утырды һәм кул бармакларын аралаштырыб эләктереб, баш бармакларын бер-берсе тирәсендә әйләндереб, аш өлгергәнен көтеб тора башлады.

Хәят бу кич «туганым»ларына чакырулы иде. Ул, озаклаб вә бик пөхтәләб кенә юыныб бетереб, аягындагы каюлы читекләрен ботинкалар белән алмашдырырга гына тотынган иде, аның янына Газизә абыстай керде һәм кызының киенә башлаганын күреб:

– Хәзер аш булды, Хәят. Аш ашаб, намазыңны укыб барырсың, – диде. Хәят «туганым»ларында ужин (кичке аш) була икәнен һәм намазны да анда баргач укыячак икәнен сөйләб караса да, Газизә абыстай:

– Өеңдә ач торган кеше шикелле, анда баргач, йотлыгыб ашаб утыру бер дә килешкән эш түгел ул. Намазыңны да монда укыб китәрсең, үз өемездә укымаганны, кешегә баргач, укыб йөрисең бармы соң синең? – диб, Хәятны бик кыска тотды. Газизә абыстай кызының:

– Мин, әни, мәсихемне бозган идем шул, – дигән гозерен дә колагына алмады:

– Һай, кызым, шул намазга ялкаулыгыңдан бик куркам мин синең. Үз бәхетеңне үзең генә киметмәсәң ярар иде. Безнең әти мәрхүм бер генә намаз калдырган өчен дә эт итеб тирги торган иде. «Малдан бәрәкәт, йорттан [...][1] җибәрәсез», – ди торган иде. Намаз калдырганга атаңның да бер дә ризалыгы юк...

Шулай итеб, Хәят, теләсә дә, теләмәсә дә, аш ашарга вә намаз укырга ирексез иде. Ул тиз-тиз генә бер тәрилкә аш ашады. Тиз-тиз генә тәһарәт алды һәм аякларын юды, өйдәге фәрештәләргә күрсәтмәс өчен зур бер яулык белән чәчен каблады һәм өйдә киеб йөри торган лаптырдык күлмәгенең җиңләрен бармак очлары гына күренеб калырлык итеб төшерде дә, аталары күз алдына килеб, намаз укырга тотынды.

Намазны ул булдыра алган хәдле тиз тота: сурәи фатихалар янына бик кыска сүрәләр генә куша һәм аларны да йитешә алган кадәр җәһәт укый иде. Шулай да аңар ул чиксез озакга сузылган шикелле, мондан соң да әле тиз бетмәс шикелле тоела иде. Бу ашыгычлык аркасында ул, намаз эчендә, төрле уйларга да төшеб бетде. Кайсы вакытда аңар башка мәсих тарту онытылыб калган шикелле, кайсы вакытларда бер рәкягать артык укылган да, ястү бишенче рәкягатькә киткән шикелле, кайсы чакларда кагыйдәиәүля[2] бөтенләй онытылыб калган да, намаз уртасында утырусыз булыб чыкган шикелле тоела иде. Ахыр, тәмам булды! Хәят тиз-тиз генә сәлам бирде. Җәһәт кенә намазлыкны алыб бер йиргә атды да үз бүлмәсенә чыкды.

Мондан соң ул киенергә тотынды. Намаз укыр өчен бәйләнгән яулык аның прическасын да азрак ваткан иде, аны төзәтеб алырга кирәк булды.

Хәят үзен көтеб тора торган атка чыгыб утырганда, яңа гына чыкган ярты ай кучерның сакал вә мыекларына каткан бозы яшькелтсыман итеб яктыртыб тора иде.

Хәятның «туганым»ы Әминә N шәһәрендәге иң бай татар Мостафа Рәхимов кызы иде.

[1] *Кулъязмада бу урында аралык калдырылган. 1911 елгы басмада гафият сүзе өстәлгән.*

[2] Кагыйдәиәүля – беренче кагыйдәләр.

Гыймадов һәм Рәхимов гаиләләре быел җәй көне генә йөрешә башлаган иделәр. Мостафа абзый үзе елның күбрәк вакытында шәһәрдән алтмыш чакрым ераклыкдагы сукно фабрикасында тора; хатыны Рәхимә абыстай ике кызы вә өч ир баласы белән күбрәк вакытда шәһәрдә торалар иде.

Хәят барыб кергәндә, Рәхимовларның ялтыратыб яктыртылган йорты һәрвакытдагы шикелле шау-шулы, ыгы-зыгылы иде. Марҗа асрау коридор буенча, чәй «дирбиясы» (җиһазы) күтәреб, җәһәт кенә столовойга таба бара; коридорның аргы башында 7–8 яшьлек бер ир бала, ду килеб, кулга өйрәнгән куян баласын куыб йөри; күбсанлы электрик кандилләре[1] белән яктыртылган залдан кемләрнеңдер сөйләшкәнләре ишетелә иде. «Туганым»ын каршыларга чыкган Әминә аны:

– Ник букадәр соңга калдың, туганым? – диб каршы алды.

Хәят, көзгегә караб, прическасын төзәтә-төзәтә:

– Әни ястүеңне укыб кит диде дә, тәһарәтләр алыб, намазлар укыб кичекдем, – диде һәм көлемсерәб Әминәгә кулын сузды.

Әминә:

– Шул әниләр үзләре яшь вакытда бер намазларын юньләб укымаганлардыр әле, – ди-ди, Хәятның кофточкасының арт ягын рәтләде дә: – Мин абыйга әйтим, залдан чыксын, – диб, туганымындан алдарак китде.

Хәят, Әминәнең агасы Сәгыйддән гади татар кызлары шикелле үк итеб качмаса да, аның белән бер мәҗлесдә утырмый иде.

Хәят залга кергәндә, Сәгыйд, аны борылыб карый-карый, чыгыб китде. Залда Әминәнең апасы Рөкыя, боларның мөгаллимәләре Анна Петровна, җәй көне кечкенә ир балаларын укытыб торган, хәзер укый торган шәһәрендән бәйрәмләр уздырыб китәргә кайткан студент Николай Иваныч һәм Хәятка таныш түгел, сакал-мыекларын кырган, бик купшы киенгән бер яшь

[1] Электрик кандилләре – берничә шәм яки электр лампочкалары куела торган зур шәмдәл.

егет иде. Хәят болар белән күрешде; теге кубшы егет белән дә танышды. Ул егет күбдән түгел генә Москвадан кечкенә ир балаларны тәрбияләргә килгән француз икән. Рөкыя студентка нәрсәдер сөйли, студент та ихлас белән тыңлаб утыра; Анна Петровна белән кубшы егет французча сөйләшеб торалар иде. Хәят кергәч, Рөкыя сүзен кисде дә аның кичегүенең сәбәбен һәм Газизә абыстайның саулыгын сорашыб алды. Студент, уйчан гына елмайган күзләрен Хәятка төбәб:

– Хаят Бургановна, мин сезгә бик үбкәлим. Минем хатыма каршы җаваб язмадыңыз, әмма вәгъдәңез язарга иде, – диде.

Хәят матур кашларын йиңел генә күтәренкерәде дә:

– Ах, гафу итегез, Николай Иваныч, әүвәл менә язам, менә язам диб йөрдем дә... андан соң сезнең адресыңыз алышынган диб ишетдем; яңа адресыңызны Рөкыядән сораган идем, ул, шул вакытда эзләб караса да, табыб бирә алмады, – диде.

Студент Рөкыяга уңгайсызланыбрак карады. Рөкыя беленерлек булыб кызарды һәм:

– Икенче көнне мин ул адресны табыб куйган идем дә, андан соң Хәят үзе сорамады. Мин дә бирергә оныткамнын, – диб, күзләрен идәнгә төшереб, кулындагы чылбыр беләзегенең бриллиант кашлы төймәләре белән уйнарга тотынды.

Әминә Хәятны залда озак тотмады, үз бүлмәсенә алыб чыкды.

Зур ике тәрәзәле, җыйнак кына бу бүлмә, туганымлар кергәч дә, электрик лампалары белән яктыртылды. Бүлмәнең бөтен креслолары һәм диваны яшькелт хәтфә белән тышланган, тәрәзә вә ишек пәрдәләре дә шул ук төсдәге плюшдан ясалган иде. Мондагы ике өстәлнең берсе бизәү өстәле, икенчесе язу өстәле – һәр икесе үзләренә кирәкле нәрсәләрнең иң яхшылары белән җыешдырылган; язу өстәленә Әминәнең Анна Петровнадан укый торган китаблары (рус нәхүе[1], рус тарихы

[1] Нәхүе – синтаксисы.

һәм француз сарыф вә кыйраәт китаблары[1]) һәм бер-ике сурәтле журнал да салынган иде.

Бүлмәнең сул стенасына эленгән кыйммәтле «урман» рәсеменә каршы, уң стенага бик яхшы рам эченә тыгылган, хатты куфи белән язылган «Аятелкөрси» куелган иде вә, «урман», хатты куфигә караб, көлеб тора, хатты куфи[2], «урман»га караб, кашларын җыерыб, ачуланыб тора шикелле иде.

Кызлар кергәч дә, теге француз тугрысында сөйләшеб алдылар. Хәят аны уртача гына егетләрдән берсе саный, бигрәк тә, мыегын бөтенләй кырганлыгын ошатмый, авызы әбиләр авызы шикелле булыб тора, ди иде. Әмма Әминә, моның киресенчә, французны бик чибәргә куя, бигрәк дә, мыегын бөтенләй кырганлыгын бик килешле таба иде. Әминә бу сүзләрне сөйләгәч, Хәят, матур гына көлемсерәб, аңар бармак селкеде дә:

– Степанов (Степанов[3]) мыегын кырыб йөри шул,– диде. Әминәнең бит урталары алсу нур белән яктырыб китде, ул ялкынлы тавыш белән:

– Степанов дигәндән, бүген тагы күрәм бит мин аны. Бүгенге спектакльдә ул уйный бит, – диб, Хәятның янына ук килде дә, кулларын аның иңбашларына куеб: – Ах, какой он, ах какой очаровательный, туганым, ах, какой он милый![4] – диде. Әминәнең үткен карый торган соры (серая[5]) күзләре, ялкынланыб, төшкән җирләрен яндырырлык шикелле күренәләр иде.

Хәят Әминәнең шундый ялкынлануын гашыйк булыб ярата; кайсы вакытларда үзе дә туганымы шикелле тырышыб карый да, булдыра алмаганлыгын сизенеб, әллә нинди бик кирәкле бер нәрсәсе йитешмәгән кеше

[1] Сарыф вә кыйраәт китаплары – морфология һәм уку китаплары.

[2] Хатты куфи – куфәчә язу (гарәп каллиграфиясенең бер төре).

[3] *Кирилл хәрефләре белән язылган.*

[4] *Ул нинди җазибәле, нинди сөйкемле! (Ф. Әмирхан аңлатмасы); кирилл хәрефләре белән язылган;* җазибәле – үзенә җәлеп итә торган.

[5] *Кирилл хәрефләре белән язылган.*

шикелле, кәефсезләнә иде. Бу юлыда да Хәят туганымының ялкынланганын рәхәтләнеб һәм сөеб караб торды; андан соң кашларын уйчан гына күтәрде дә:

– Син, туганым, әле һаман белеш түгел бугай аның белән? – диб сорады.

Бу сораш, утлы күмергә сибелгән су шикелле, Әминәне сүндерде. Ул ничек тиз ялкынланган иде, шулай ук тиз сүнде дә: ялкаурак кына чигенеб, креслосына утырды, асткы иренен йомшак кына тешләде дә берәр минут җаваб бирми торды; андан соң тигез генә тавыш белән:

– Юк, белеш түгел; белешләнергә теләмим дә: андый егетләрне читдән торыб сөяргә генә ярый... Сөй, сөймә, барыбер, туганым, алар безгә, без аларга буласы түгел бит инде, – диде.

Ахыргы сүзләрнең никадәр дөрест икәнлеген Хәят тойгысы белән аңлый иде. Шуңар күрә, туганымындан дәлил-фәлән сораб тормады, йөзенә яңлыш вә салкын бер ачыклык чыгарыб, җиңел генә башын селкеб, туганымы сүзенә ышанганлыгын белгертде.

Дустлар берәр минут тик утырдылар. Андан соң Әминә шул ук тигез һәм пошынган тавыш белән:

– Мин әле апаның да Николай Иваныч белән бик артык увлекаться итүе[1] өчен пошыныб торам... Син беләсең инде, көз көне, Николай Иваныч укырга киткәч, ул нинди уйга батыб, үз-үзенә урын таба алмый йөрде,– диде.

Хәят Рөкыядә көздән бирле булган алмашынуны сизенә, бу алмашынуның сәбәбчесе Николай Иваныч икәнен дә белә, ләкин Әминә белән ул тугрыда сүз башларга уңгайсызлана иде. Хәзер Әминә үзе ычкындырыб ташлагач, ул да күбдән уйлаб йөри торган нәрсәсен:

– Рөкыя апаның улкадәр увлекаться итүе гаҗәбрәк инде. Минемчә, Николай Иванычның артык матур диярлек йире дә юк бит... – диб әйтә башлаган иде дә, бүлмә ишегенең ачылганын күреб, сүзен кисде.

Коридордан җәһәт кенә Сәгыйд килеб керде, Хәят салмак кына аңар аркасы белән әйләнде, Әминә дә:

---

[1] *Мәҗзүб булуы (Ф. Әмирхан аңлатмасы);* мәҗзүб – мавыгуы.

– Бире керергә ярамый, абый! Бире керергә ярамый! – диб кычкырды.

Сәгыйд, Хәятның монда икәнен бик яхшы белеб кергән булса да, яңлыш кергән булыб күренер өчен:

– Ах, виноват! [1] – дигән булыб чыгыб китде.

Мондан соң Хәят, ялкау гына өстәл өстендәге сурәтле журналны алыб, сурәтләре өстендән тиз-тиз генә күз йөртеб чыгарга башлаган иде, Әминә аны бер кыз сурәтенә туктатды да:

– Кара әле, туганым, менә хәзер шушындый кофточка[2] модага кергән инде. Мин Мәскәүдә әллә ничә марҗада күрдем шундыйны, – диб, теге кызның кофточкасын күрсәтде. Бу рәсем бу ел гына юридический факультет (хокук шөгъбәсе) тәмам итеб, хатын-кыз таифәсендән[3] бөтен Яуропада әүвәлге дәгъва вәкиле[4] булган кызның рәсеме иде. Хәят мондый кофточканы беренче мәртәбә күргән икән. Дустлар аның тугрысында шактый гына уй йөртделәр...

Озакламый кызларны чәй эчәргә дәшделәр.

Кызлар, култыклашыб, коридорга гына чыкганлар иде, аларның каршысына озын гына, нечкә буйлы, йилкәсен бераз чыгарган фәсле егет очрады. Бу – Рәхимовларның кечкенә балаларын «ысуле җәдид» белән татарча укытучы мөгаллим һәр көнне, шушы вакытда, балаларга сабак бирергә килә иде. Мөгаллим әфәнде кызларны күргәч каушаб китде һәм бер дә сәбәбсез кызарынды да күзләрен идәнгә төшерде. Кызлар аңар карамый гына, очрашуларындан бер дә риза түгеллек күрсәтеб уздылар. Бераз киткәч, Әминә шыпырт кына:

– Туганым, артыңа әйләнеп кара әле, – диде.

Хәят әйләнеб карады. Мөгаллим, балалар бүлмәсе ишеге төбенә туктаб, боларны караб тора иде. Хәятның борылыб караганын күргәч, ул тиз генә бүлмәгә кереб китде. Әминә, көлемсерәб, Хәятка карады һәм:

---

[1] *Гаебле (Ф. Әмирхан аңлатмасы).*

[2] *Хатынлар күлмәгенең югары кыйсеме (Ф. Әмирхан аңлатмасы).*

[3] Таифәсендән – төркеменнән.

[4] Дәгъвә вәкиле – адвокат.

– Безнең артдан караб тора идеме? – диб сорады да, Хәят баш селекгәч: – Бер дә яратмыйм шул мәхәббәтсезнең артдан караб калуын, һаман шулай итә ул. Әни белсә, хәзрәтенә дә әйтдерер әле, – диде.

Хәят бер сүз дә дәшмәде.

Болар столовойга кергәндә, халык җыелыб беткән, чәйләр ясалган иде.

Купецлар клубында бүген «Ревизор»[1] куелачак, уен тәмам булгач, сәгать 3 кә кадәр танецлар булачак иде. Сәгать сигез ярымлар булганда, клубның артык зур түгел залы халык белән тула башлады. Икенче рәд (саф) эскәмияләрендән йидесен Рәхимә абыстай, кызлары вә кунаклары белән килеб, биләде. Алар кереб утырганда, әүвәлге звонок кына бирелгән иде; пәрдә ачылганчы шактый көтәргә тугры килде.

Әминә, бераз кызарыныбрак, уен башланганны көтә; Рөкыя сцена пәрдәсендә бер русалка (су фәрештәсе) сурәте табыб алган да, күзләрен бер дә алмыйча, шуңар карап утыра; Хәят, йокысы килгән кеше шикелле, бик еш исни; калганлар үзара сөйләшеб утыралар иде. Пәрдә ачылды. Бераз вакыт узгач, Бобчинский ролен уйнаучы Степанов сценада күренде. Әминә, сискәнеб китде дә, эскәмиясенең алдынарак күчеб утырды һәм беләкләре белән алдагы эскәмиянең артына таянды. Аның йөрәге сикерә һәм бөтен гәүдәсе кытыкланган шикелле була иде. Хәят акрын гына Әминәнең ботына төртде дә, мәгънәле генә көлемсерәб, аның күзләренә карады. Бу вакытда сценада (сәхнәдә) Бобчинский, Добчинский белән тартыша-тартыша, сөйләргә азаблана иде. Әминә дә йиңелчә генә елмайды һәм, Хәятның колагы янына ук бөкрәеб:

– Беркөнгегә караганда ябыгая төшкән, әйеме, туганым? – диде.

Пәрдә төшкәч, Әминә башкалар туктаб беткәнче кул чабды һәм иң ахырдан нечкә генә, сценага ишетелмәслек тавыш белән:

---

[1] *Зур рус мөхәррирләрендән Гогольнең түрәләр тормышындан алыб язган комедиясе (Ф. Әмирхан аңлатмасы); кирилл хәрефләре белән язылган.*

– Браво, Степанов![1] – диб кычкырды.

Йөри торган бүлмәгә (фойега)[2] чыкдылар. Монда халык, шау килеб, бүлмә буенча йөренә иде.

Рәхимә абыстайлар төркеме дә, халык арасына катышыб, ул бара торган якга юнәлде. Рәхимә абыстай Рөкыя белән студентның урталарында бара иде. Мондагы гаиләләрнең баераклары, һәммәсе диярлек, Рәхимә абыстай белән белешләр икән: андан да, мондан да аңар баш ияләр, кайсылары килеб күрешәләр, һәм кайсылары озак-озак сөйләшеб дә китәләр иде.

Әминә белән Хәят тирәсенә дә бер төркем халык җыелды. Болар яшь руслар: берничә студент, яшь офицерлар, яшь чиновниклар иде.

Бераз йөргәч, Рәхимә абыстайлар төркеме бүлмә кырыйларына тезеб куелган эскәмияләргә утырды. Янларындагы русларның да кайсылары утырдылар, кайсыберләре, аяк өстендә калыб, сөйләшә тордылар.

Хәятның матур йөзе бөтен узыб баручыларның күзләрен үз төркемләренә тарта иде.

Ул үз тирәсендәге рус егетләре белән сөйләшеб торганда, бервакыт үз өстенә кемнеңдер бик төбәб карагалыгын тойды да шул караш килгән якга күзләрен төшерде һәм ерак түгел генә йирдә утырган бер студентның үзенә бик тугры, ләкин йогышлы караб торганлыгын күрде. Студент садә генә, ләкин килешле киенгән, ябык кына битле, конгыр чәчле, яңа гына мыек чыга башлаган егет иде. Хәятның күзләре студентның күзләре белән очрашдылар да бер генә минут бер-берсенә карашыб тордылар.

Студент ачыграк кына зәнгәрсу күзләре Хәятда бик матур тойгы калдырдылар: ул күзләр зәнгәрсу хәтфәдән ясалганлар да, Хәятны кадерләб, тирбәтеб торалар шикелле; студентның йөзендә шул зәңгәрсу хәтфә күзләрдән башка бернәрсә дә юк да, андый хәтфә күзләре булган йөз бик тулы вә бик сөйкемле шикелле иде. Хәят

[1] *Афәрин, Степанов! (Ф. Әмирхан аңлатмасы); кирилл хәрефләре белән язылган.*

[2] *Кирилл хәрефләре белән язылган.*

яңадан бер кат күтәрелеб карады. Хәтфә күзләр яңадан аны кадерләделәр, йомшак тирбәтделәр...

Ул Әминәнең колагына табарак бөкрәйде дә:

– Кара әле, туганым, әнә нинди сөйкемле күзләр, – диде.

Әминә, күтәрелеб, студентка карады һәм, күзләрен андан алмыйча гына:

– Бу студентның моңар кадәр һич күренгәне юк иде; чит шәһәрнеке булырга кирәк, – диде.

Янларында утыра торган егетләрнең берсе, Хәят белән Әминәнең үзара яшерен генә татарча сөйләшкәнләрен сизеб:

– Ах, мин дә мөселман теле аңласам иде, туташларның үземдән ни диб көлгәнләрен белер идем, – диде дә үзе киң генә елмайды.

Хәят да күзләрен елмайтды һәм татарчалатыб:

– Һич юк! Без... – диб әллә нәрсә әйтә башлады. Бу сүздән бөтен төркем шаркылдаб көлеб йибәрде.

Теге егет дә:

– Хич юк, хич юк, мы белмясь[1], – диб көлде. Хәят шундан соң гына үзенең руслар белән татарча сөйләшә башлаганлыгын аңлаб алды да ирексез үзе дә көлешде... Бу эшкә ялгаб, егетләр әллә никадәр анекдотлар ([1])[2] сөйләб, бераз вакытлардан соң Хәят үз төркемләрендән кузгалган Николай Иваныч артындан хәтфә күзле студентның киткәнлеген күрде дә эчдән генә: «Бу студент безнең белән танышырга тырышыб йөри инде», – диб уйлаб куйды. Мондый йирләрдә Хәят белән танышырга теләүче рус егетләре күб була; аларның күбесе, тырыша-тырыша, әллә нинди сәбәбләр табыб, танышалар да иде. Шунлыкдан безнең Хәят соңгы вакытларда инде үзенең егетләр күзендә бик югары урында торганлыгын ачык белә, тоя иде.

Бу юлы да Хәятның уйлаганы яңлыш чыкмады: хәтфә күзле студент фойега[3] Николай Иваныч белән бергә,

---

[1] *Һич юк, һич юк, без белмәс (Ф. Әмирхан аңлатмасы); кирилл хәрефләре белән язылган.*

[2] *Кулъязмада астөшермә билгесе булса да, аңлатма бирелмәгән.*

[3] *Кирилл хәрефләре белән язылган.*

аның белән нәрсәдер сөйләшә-сөйләшә кайтды да Хәятлар төркемендән ерак түгел бер эскәмия янында гына андан аерылыб калды. Николай Иваныч Рәхимә абыстай янына килде һәм:

– Менә шушы карточка иясе, студент, сезнең белән танышырга тели, – диб, аңар бер визитный карточка[1] тотдырды.

Рәхимә абыстай карточканы акрын гына оешдырыб укыды. Анда русча: «Гали Мөхәммәд углы Арсланов. Москва университеты студенты» дигән сүзләр язылган иде. Ул күзләрен олуг сымак кына Николай Иванычка төшерде һәм карточкадан гына аңлаб бетмәгән шикелле:

– Ул мөселманмыни? – диб сорады. Николай Иваныч:

– Әйе! – диб җаваб биргәч, салкын вә кыска гына тавыш белән:

– Мөмкин түгел диб әйтегез, – диде. Әминә:

– Мөселман булса, нәрсә булган соң инде, әни? Безне ашамас бит, – диб карышыб караган иде дә, Рәхимә абыстай аны кыска тотды:

– Син мине өйрәтергә яшьрәк әле, – диде.

Хәятка студентның татар икәнчелеген белгән минут – тормышындагы бик санаулы гына изге һәм җанга якын минутлардан берсе иде. Бу минутда ул күңеле һәм тойгысы белән гомер итеб калды: кинәт зәңгәрсу хәтфә күзләр аңар гаҗәб якын, гаҗәб үз булыб китделәр дә йөрәгенең иң нечкә тамырларына кадәр үтә торган ләззәтле нур чәчрәтеб тора башладылар. Ләкин бу кадерле минут озакга сузылмады, Рәхимә абыстайның: «Ул мөселманмыни? Мөмкин түгел диб әйтегез», – дигән сүзләрен ишеткәч дә, Хәят һәм тойгысына бөтен көче белән каршы килеб, эчендән генә: «Чынлаб да, мөселман булгач, танышыб булмый шул инде», – диб уйлады. Хәтфә күзләр әллә кая, еракга, югарыга китделәр дә, аларга Хәятның буе йитми башлады. Аларның нуры да хәзер инде Хәят өстенә түгел, әллә кая, читкә чәчри иде. Изге, җанга якын минут Хәятның күңеленә тиеб кенә китде дә

[1] *Исем һәм фамилиясе язылган катыргы кәгазь (Ф. Әмирхан аңлатмасы).*

җуялды. Әминәнең: «Мөселман булса, нәрсә булган соң, әни? Безне ашамас бит!» дигән сүзе ул кадерле минутны яңадан тергезә башлаган иде, Рәхимә абыстайның: «Син мине өйрәтергә яшьрәк әле» дигән сүзе аңар ирек бирмәде. Хәтфә күзләр җуялдылар: алар Хәят өчен түгел иделәр.

Күңел үзенең ирексезлеген һәм әллә нинди бик тупас бау белән буыла икәнен сизенеб пошынды. Хәятның эчендә нәрсәдер аның үзенә белеш түгел бернәрсә күңел пошынуы белән сугышырга тотынды...

Хәят тирәсендәге кешеләргә беленерлек сүнде; бераздан кечкенә авызын зур ачыб озын гына бер иснәде.

Озакламады, икенче пәрдәнең звоногы да бирелде... Рәхимә абыстай төркеме кереб үз урынына урнашды.

Пәрдә ачылганчы, Әминә, еш-еш борылыб, күзләре белән артдагы эскәмияләрдән кемнедер эзли-эзли утырды да, уен башлангач, Хәятка:

– Әйдә, туганым, уборнаяга([1])[1] барыб килик, – диде. «Туганым»лар, халыкны җырыб, уңгайсыз гына чыгыб китделәр.

Болар чыкган бүлмәнең бер башында буфет ишеге, икенче башында уборная ишеге иде. Әминә Хәятны бүлмәне урта бер йирендә туктатды да, бернәрсә әйтергә уйлаб, кайдан башларга белми торган шикелле итеб, бераз вакыт «туганым»ының күзләренә туб-тугры караб торды.

Хәят бу карашдан курыкган сымак бер тавыш белән:

– Нишләдең син, туганым? – диб сорагач, Әминә, үткен карый торган, булдыклы соры күзләрен җәһәт кенә уйнатыб:

– Без нәрсәгә әни сүзенә караб торамыз соң, туганым? Әйдә, барамыз да теге мөселман студент белән танышамыз. Аның әни белән танышырга теләве, билгеле инде, безнең өчен генә бит... Мөселман, имеш! Мөселман булса, бигрәк яхшы; шулай бит, туганым? Бигрәк яхшы! – диде. Бу вакытдан Әминәнең тулы

[1] *Кирилл хәрефләре белән язылган, ләкин астөшермә бирелмәгән.*

гына ап-ак чәһрәсе[1] батырлык һәм ирек сөю күрсәтә, ялкынланган үткен күзләре очкынлар чәчәләр иде.

Хәят абдырашда калды: аның танышасы килә, хәтта бик килә иде. Ләкин ниндидер бер курку күңелен каблый да бөтен батырчылыгын һәм танышасы килү тойгысын югалтдырырга тырыша иде. Аның башына төрле-төрле уйлар килделәр: менә ул хәтфә күзле студент белән танышкан да татарча сөйләшеб йөри; менә аның үзен дә, Әминәне дә Рәхимә абыстай карышыб танышкан өчен бик ачулана; менә Газизә абыстай һәм Борһан абзый да вакыйганы белгәнләр, алар бик рәнҗиләр, тиргиләр; менә мөселман студент белән танышканны шәһәрнең бөтен татар хатын кызлары да белгәнләр; алар колакдан-колакга гына: «Хәят яр сөя икән», – диб сөйли башлаганлар...

Әминә, Хәятның җаваб бирә алмый торган күргәч, эшкә ныграк тотынды: «туганым»ының култыгындан тотды да буфет ишегенә таба илтде. Хәят да, тартылыбрак кына, андан калышмый барды.

Әминә, Галине залда күрмәгәч, буфетдадыр диб уйлый иде. Болар үз-үзендән буфет ишеге алдында 3 секундка тукталдылар да, андан соң ирексез атылыб кергән шикелле, буфетка кереб дә китделәр. Бу вакытда Хәят үз-үзен белмәслек итеб каушаган иде: йөрәге сикереб чыгарлык булыб тибде! Хәер, Әминә үзе дә каушамаган түгел иде; ул, бу эшләрен булдыра алган кадәр тизлек белән үткәреб, үз-үзенә дә сизелмәслек кенә эшләб ташларга тели иде.

Керделәр. Гали буфетда юк иде.

Кызларның һәр икесендәге каушау каядыр китде. Йөрәкдә әллә ничек, тыныч вә рәхәт булган шикелле булыб калды. Бары матур йөзләрдәге артыграк алсулык гына әле генә узыб киткән хәлне искә төшереб тора иде.

Кызлар буфетдан икесенә ике зур гына алма алган булдылар да чыгыб китделәр. Әминә шыпыртрак тавыш белән:

– Кайда китде соң ул җәфа? – диб куйды. Хәят аңар каршы:

[1] Чәһрәсе – йөзе.

– Очрамаганы ук яхшы, туганым. Рәхимә абыстай белә калса, икемезгә дә уңгайсыз булыр иде; минем энигә дә ишетелер иде, – диде.

Гали Арсланов юридический факультетда (хокук шөгъбәсе) укучы татар егете иде. Ул бу шәһәргә берничә көнлек кенә эш белән килгән иде. Шәһәрдә яхшы белеш-танышлары юклыкдан, ул бу кичне клубда уздырырга уйлады.

Бу егет, кирәк укый торган йирендә вә кирәк ата-аналарының тора торган йирләрендә, бары рус гаиләләре белән генә таныш булганга, татар кызлары хакында кайсы бер рус китабларында күргән нәрсәләрен генә белә вә шуңар күрә аларны кабыгына яшеренеб ята торган әкәмтөкәмләр шикелле итеб кенә күз алдына китерә ала иде.

Кинәт ул бу шәһәрдә, бу кечкенә шәһәрнең клубында, үз-үзләрен рус кызлары кадәр үк иркле тота ала торган калфаклы татар кызларын күрде. Бу минут аның өчен онытылмаслык минут иде... Бу калфаклы кызлар аңар әллә нинди якты, нурлы булыб күренәләр, болар аңар кардәшләр, якынлар, болар аңар бөтен мөселман хатынларының коллыкдан котылырга алдынгы галәмәтләре булыб күренәләр иде. Аның җанында әле хәзергә кадәр үзенә дә һич күренгәне булмаган бер тойгы – милли тойгы кузгалыб китде. Хәтта бу калфаклы кызларның берсенең (Хәятның) шулкадәр матур булучылыгы аның җанында әллә нинди бер милли мактаныч кузгатды. Ул, ничек итеб булса да, бу «мөкаддәс» кызлар белән танышырга карар бирде. Әгәр теләгәненә ирешкән булса, ул бу кызлар белән әллә нинди матур вә мәгънәле сүзләр сөйләшмәкче вә, кирәк булса, берничә көн шәһәрдә артыграк калыб булса да, аларның гаиләләре белән дә яхшырак танышмакчы иде. Шулай шәһәрдә белеш-танышсыз юлчы гына булмыйча, үз кеше булмакчы иде.

Белешергә җай (мөнәсәбәт) чыкганны көтеб, Хәятлар утырган эскәмияләргә каршы бер урынга ултырды; һәм нуры вә фәрештәлеге кимүдән курыкган шикелле, бик саклык белән күзләрен Хәятка төшерде дә: «Йа

рабби, нинди матурлык! «Әлфе ләйлә вә ләйлә»дәге күз чагылдыра торган пәри падшалары кызларының матурлыгы бит!» – диб уйлады. Менә нәкъ шул вакытда зәңгәрсу бу хәтфә күзләр белән кара якут күзләр очрашдылар да бер-берсен кадерләшделәр һәм тирбәтешделәр. Мондан соң Гали Хәятның Әминә колагына нәрсәдер сөйләгәнен һәм Әминәнең үзенә күтәрелеб караганын күрде. Бу минутларда Гали үзен чын бәхетле итеб сизә иде. Ул Хәятның рус егетләренә татарча җаваб бирә башлаганын вә аларның көлеб йибәргәнлекләрен һәм берсенең: «Хич юк! Хич юк! Хич юк, мы[1] белмәс», – диб, Хәят сүзләрен кайтарыб әйтергә азабланганын күрде дә ихтыярсыз көлде вә эчендән генә «һич юк!» дигән сүзне әйтеб карады. Галинең дә «һич юк» дигәне Хәятныкы шикелле чиста чыкмый иде. Шулай да теге егетнекенә караганда бик күб тугры чыкганлыгын ул үзе сизде һәм шуңар куанды.

Бераздан соң ул Николай Иванычның урыныннан кузгалыб киткәнлеген күрде дә, аның артындан китде һәм, куыб җитеб, тәкәллефсез генә[2] үзен тәкъдим иткәч, үзе дә татар булганга күрә, теге татар гаиләсе вә татар кызлары белән танышасы килгәнлеген сөйләде һәм васита[3] булучылыгын үтенде. Николай Иваныч Галинең үтенечен бер дә авырсынмый гына кабул иткәч, бергә залга кайтдылар.

Гали Рәхимә абыстайның һәм кызларның үзе белән танышуны кабул итүләрендә бер дә шик тотмый иде.

Эскәмияләрнең берсенә утырды да әүвәл белешкәч дә сөйләр өчен сүзләр хәзерләргә тотынды. Ул Рәхимә абыстайга, «ирекле татар кызларын күреб, үзенең бик шад булганлыгын вә татар арасында мондый кызларның була башлавын халкымызның алга китүенең галәмәте диб каршы алганлыгын» сөйләмәкче, андан соң туташларны «яз йиткәнне белдерә торган әүвәлге карлыгач булулары белә» тәбрик итмәкче иде.

---

[1] *Кирилл хәрефләре белән язылган.*

[2] Тәкәллефсез генә – тартынмыйча гына.

[3] Васита – ике арада эш йөртүче.

Николай килде... тәәссеф иткән сыман[1] бер тавыш белән:

– Мөселман икәнегезне белгәч, танышырга мөмкин табмадылар, – диде.

Галинең күңелендән әллә нәрсә йимерелеб төшде. Бераз вакыт аның теленә җаваб килми торды. Андан соң ул үз-үзенә килде дә, салкын һәм уңгайсыз көлемсерәб:

– Гаҗәб? Ну, хәерле булсын! – диде һәм, Николай Иванычка мәшәкате өчен рәхмәт әйтеб, залдан чыгарга ашыкды. Адымлар әллә ничек авыр һәм уңгайсыз атланалар иде.

Әле күбдән түгел генә аңар мөкаддәс булыб күренгән бу калфаклы кызлар хәзер инде бөтен мәгънәләрен җуйдылар. Галинең зиһенендәге төркем-төркем әкәм-төкәмләр янына тагы ике әкәм-төкәм килеб кушылды. Шулкадәр аерма бар: Галинең әүвәлдән белә торган әкәм-төкәмләре былчыраклар, әмма бу соңдан килеб кушылганлары өст якларындан чиста вә нәфисләр иде.

Гали, буфетка кереб, бер өстәл янына утырды. Аның өстәле янындагы бер икенче өстәлдә 19–20 яшьләрендәге бер кыз һәм, 25–27 яшьләрендә булыр, яшь купецларча киенгән бер егет чәй эчеб утыралар иде.

Гали, өстәл янына килеб утыргач да, теге кызның үзенә бик төбәб-төбәб караб утырганлыгын күрде дә үзе дә ул кызга бик тугры караб торды.

Кызның гасабилек (нервныйлык) күрсәтә торган йөзе, пошыныб вә карарсызланыб карый торган күзләре һәм назлы гына йомылыб тора торган матур авызы Галигә таныш шикелле иделәр. Ул үзенең белеш кызлары арасындан эзләнергә тотынды... Ләкин аермачык табыб йиткерә алмый иде...

Озакламадылар, чәй эчүчеләр кузгалыб китделәр. Чыгышлый кыз тагы бер мәртәбә Галигә бик тугры карады. Галинең, бу юлы да инде, моның таныш кыз икәнендә шөбһәсе калмады. Ләкин исемен һәм фамилиясен хәтеренә китерә алмагач, сүз кушарга батырчылык итмәде.

---

[1] Тәәссеф иткән сыман – үкенеч белдергән сыман.

Гали урынында калды. Аның исенә яңадан теге эчпоштыргыч, ачу китергеч вакыйга килә башлаган иде дә кинәт җуялды: бер дә көтелмәгән вакытда матур авызлы кызның исеме вә фамилиясе табылды.

– А, Ольга Алексеевна же![1] – диб, ул бер бармагы белән үзенең маңлаена бәреб куйды, һәм үз-үзенә генә ишетерлек тавыш белән: – Нәрсәгә миңа татаркалар? Яшәсенләр марҗа кызлары! – диде дә буфетдан чыгарга ашыкды.

Галине антракт вакытларында күрә алмагач, Хәят белән Әминәаны клубдан киткән булырга кирәк диб уйлаганлар иде. Хәят моңар, бер якдан, кайгыра вә, икенче якдан, куана; әмма Әминәнең Рәхимә абыстайга ачуы килә иде.

Уен тәмам булды. Халык, залның тирәсенә түгәрәкләнеб утырыб, тансылар башланганны көтеб калды. Хәят, Әминә вә Рәхимә абыстай да бер рәтдәнрәк тезелеб утырганлар, музыка вә тансылар башланганны көтәләр иде.

Бервакыт Хәят сөйкемле генә бер кыз белән култыклашыб залга кереб килә торган Галине күрде. Гали янындагы кызга елмаеб кына нәрсәдер сөйләб килә, һәм аның күбдән түгел генә Хәятны кадерләгән вә аны тирбәткән зәңгәрсу хәтфә күзләре хәзер ниндидер, Хәятка мәгълүм түгел кызны кадерлиләр вә аны тирбәтәләр иде. Галинең елмаюы да Хәятка яшерен мәгънәле вә серле шикелле күренде. Теге кызга сөйләб бара торган сүзләре дә әллә нинди матур сүзләрдер шикелле тоелды. Җан коры гына сызланды; аның әллә нәрсәсен кисеб алганлар шикелле иде. Хәят, Әминәнең тезенә төртеб, күзләре белән Галине күрсәтде:

– Без белешмәсәк дә, белешүче табылган әле, – диде һәм үзе коры гына елмайды.

Әминә Галинең янындагы кызны бик ныклаб карады да Хәятка:

– Бу – Виноградовның Москвада укый торган кызы Ольга[2] булырга кирәк. Впрочем[3] (хәер), таныб әйтүем

---

[1] *А, Ольга Алексеевна бит! (Ф. Әмирхан аңлатмасы); кирилл хәрефләре белән язылган.*

[2] *Кирилл хәрефләре белән язылган.*

[3] *Кирилл хәрефләре белән язылган.*

дә түгел, Виноградовның углына ошатыб кына әйтәм, – диде. Бу вакытда Әминәнең күңелендә бик куәтле усаллык кузгалган иде: йөзе күгелҗем төскә керде. Ул үзе ачулы күзләре белән Рәхимә абыстайга карады да:

«Аны өйрәтергә ярамый, имеш... Бик шәб эш эшләдең инде: кызларыңны ашатмый калдырдың, син тырышмаган булсаң, әлбәттә, безне ашаган булыр иде...» – диб уйлады.

Гали Хәят вә Әминә өстенә күз салды да, аларның үзенә караганлыкларын күргәч, күзләрен тиз генә янындагы кызга күчерде. Ул кыз да, башын бераз күтәребрәк, күз очлары белән Галигә караб көлемсерәде. Гали, йөзендәге матур көлемсерәвен хәтфә күзләренә күчереб, сүзендә дәвам итде.

Музыка вальс[1] башлагач, зал биючеләр белән тулды. Болар арасында Степанов да бар иде. Әминә, бераз кызарыныб, аның биегәнен караб утырды. Хәят биючеләр арасындан Гали белән Ольганы эзләб табды да музыка туктаганчы инде күзләрен алардан аермады. Галинең фигурасы матур йөри: аяк астындан эләктереб, тартдырылыб куелган тар чалбар балаклары серле җыерылалар да әле буйларына елмаялар, әле назлы гына каш җыералар яки бик булдыклы кыяфәт белән киереләләр иде.

Хәятның эче поша башлады...

Төн яктырак кына, шатырдаган суык төн иде. Бит урталары суыкдан оялыб кызаралар; аяк астындагы кар да, йөрүчеләр баскач, тапталыб кимсетелүдән зарланыб шыгырдый иде.

Рәхимә абыстайлар йортларына кайтырга чыкдылар. Хәят, Әминә һәм Николай Иваныч – өчесе бер атка утырдылар да кучерга акрын гына алыб кайтырга кушдылар. Николай Иваныч әледән-әле колакларын тоткалаб карый иде дә, туташлар андан: «Шәлләремезне бирмикме, Николай Иваныч?» – диб көләләр иде.

Акрын гына бара торган ат бер чат янына йитде. Монда бер ямщик зур бияләйле кулларын бер-берсенә сукдырта һәм, аяклары белән тыпырчыныб, аларны

[1] *Вальс – бию көйләреннән берсе (Ф. Әмирхан аңлатмасы).*

йылытырга тырыша һәм ара-тирә «Их!» диб кычкырыб куя иде. Кинәт ямщик бу эшләрнең һәммәсендән берьюлы туктады да булдыклы гына тавыш белән:

Хөсниҗамал әйтә икән: «Мин кияүгә барам», диб;

Әнкәсе аңар әйтә икән: «Бармагаең, кадал», диб, – диб җырлаб да йибәрде. Хәят белән Әминә, моны ишеткәч, бер-берсенә карашдылар да чыркылдашыб көлешеб йибәрделәр. Николай Иваныч, көлүнең сәбәбен белмәгәнгә, туташларга аптыраб кына карады да:

– Әгәр сәбәбен белсәм, мин дә сезнең белән көлешер идем, – диде.

Кызлар бер-берсенә карашдылар. Хәят:

– Менә Әминә сәбәбен сөйләсен, – диб, үзе яңадан бер кат көлде. Әминә әүвәл татарчалатыб:

– Әй җәфа, Галигә булса, бер дә сөйләб торырга кирәк булмас иде, – диде дә андан соң ямщикның җырының тәрҗемәсен урысча сөйләргә тотынды.

Хәят бер сүз дә дәшмичә генә уйга чумды. Аның колагында Әминәнең: «Галигә булса, бер дә сөйләб торырга кирәк булмас иде» дигән сүзе яңгырый да, күңелен әллә кайлар – Галинең зәңгәрсу хәтфә күзләре – янына өстери иде. Кинәт аңар Әминәнең бу сүзләре бик зур мәгънә белдертә торган һәм бик артык дөрест, дөрестнең аргы ягында дөрест шикелле тоела башладылар. Николай урынында Гали булса, ул үзе дә теге ямщикның көлке җырындан [...][1] булыр иде; бер дә урынсыз булса да, «туганым»лар ул җырдан һәм Галинең андан көлүендән кызарган булырлар иде; ник кызармаска, анда кияүгә бару дигән сүз бар бит; ике туганым һәр икесе – кызлар, кияүгә барырлык кызлар. Гали – егет һәм кыз алырлык егет. Шулай булгач, болар кызарган булырлар иде. Ләкин, кызарсалар да, уңгайсызланмаган, бәлки кәефле кызарган булырлар иде... дигәндә, Николай Иваныч ның:

– Хәят Борһановнаның бик йокысы килә, – дигән сүзе Хәятны уятыб йибәрде.

---

[1] *1911 нче елгы басмада бу урында көлгән сүзе өстәлгән.*

Күб узмады, кайтыб да йитделәр. Рөкыя, шактый алдан кайтыб йиткән булса да, кабка төбендә калыб боларны көткән. Әминә белән Хәят Николай Иваныч белән күрешделәр дә керә башладылар. Рөкыя болардан соңгарак калды һәм Николай Иваныч белән шыпырт кына нәрсәдер сөйләшде дә алдагылар артындан чабды. Аның адымларында, тын алышында, хәтта бөтен кыяфәтендә бик зур тынычсызлык сизелә иде. Әминә вә Хәят куркышыб кына аның йөзенә карадылар. Суыкдан кызарган йөздә бернәрсә дә беленмәсә дә, күзләрдәге яшерен төшенкелек Рөкыяның җанында нәрсәдер бик яшерен бер нәрсә барлыгын күрсәтә иде. Әминәнең йөрәге «жу» итеб китде. Ул яшерен генә тавыш белән:

– Ни булды, апа, сиңа? – диб сорады, Рөкыя бераз төзәнебрәк:

– Бернәрсә дә булмады, бары башым авыртыбрак тора бүген, – диде дә үзе алгарак китде. Аның тавышында йиңелчә генә калтырау һәм ясалма зарлану сизелә иде.

Әминә белән Хәятка йокы урынлары бер бүлмәдә хәзерләнгән иде. Әминә, яртылай чишенгәч, барыб, бер йомшак эскәмиягә ташланды да:

– Кил әле, туганым, алдыма утыр әле, – диб, чишенеб тора торган Хәятны чакырды. Хәят, чишенеб бетергәч, таракларын алыб, чәчен тузгытды да, бераз туңган сымак җыерылыбрак, Әминәнең тезләренә килеб утырды. Әминә аны кысыб кына кочаклады һәм күзләрен ялкынландырыб: – Ник Гали безне озатырга килмәде? – диб сорады.

Хәят, уйчан гына көлемсерәб:

– Ул озатырга килгән булса, ямщикның мәхәббәтсез җырындан көлгән булыр иде бит, туганым? – диб, сорауга сорау белән җаваб бирде.

Туташлар ул «мәхәббәтсез» җырдан тагы бер мәртәбә көлеб алдылар да, Әминә:

– Ул да көлгән булыр иде шул, көлгән булыр иде. Хәер, белеб булмый тагын: ирләр кайсы вакытда бик көлке нәрсәдән дә көлмиләр алар... – диде.

Туташлар озакламадылар, ятдылар. Галинең зәңгәрсу хәтфә күзләре һәм матур сыны шактый вакытлар

Хәятның йомылган күзләре алдыннан китәргә теләмичә тордылар. Бары баса башлаган йокы гына акрын-акрын ул нәрсәләрне томан эченә качыра иде. Хәят укына башлады һәм бераздан йокыга да китде.

Әминәне йокы алмый иде. Ул, «Әлкәүсәр» сүрәсен укыб, урынын да өшкереб бакды, ләкин һаман йоклаб китә алмады.

Шулай пошыныб ятканда, аның колагына күрше бүлмәдә берәүнең мыш-мыш егълаган тавышы килә башлаган шикелле булды. Кем егълый? Ник егълый? Бу вакытда нинди егълау?.. Әминә бераз вакыт колакларына ышанмый ятды. Ләкин тавыш һаман басылмады. Тирән төннең тирән тынлыгы эченә яшеренгән бу егълау әллә ничек серле һәм җан пошыргыч иде. Әминә җитез генә караватындан төшде дә, аякларының очлары белән генә басыб, тавыш килгән бүлмәгә юнәлде, һәм ялан аяклар аркылы бөтен тәненә җәелгән суыкдан вә үзе билгеләб йиткерә алмый торган җан тынычсызлыгындан чытаебрак кына Рөкыя бүлмәсенә барыб керде. Егълаучы Рөкыя иде... Ул эчке күлмәкдән генә, алдындагы өстәлгә кулларын салыб, алар өстенә башын куеб, акрын гына егълый иде. Әминәнең бөтен барлыгы жулаб китде: җаны бик куркыныч бернәрсә сизенгән шикелле авыртыб сызланды. Ул бер кулын йомшак кына Рөкыяның иңбашына куйды да:

– Апа, җаным, ни булды сиңа? – диб сорады.

Рөкыя сискәнеб башын күтәрде һәм, Әминәгә килүенең сәбәбен аңламаган шикелле тонык кына караб, кулындагы юеш яулыгы белән күзләрен сөртергә тотынды. Әминә яңадан:

– Апа, җаным, әйт, зинһар, ни булды сиңа? – диб, Рөкыяның йөзе янына ук бөкрәйде.

Шыпырт вә төшенке тавыш белән:

– Эчем поша, – диде дә күзләрен яңадан яулык белән каблады.

Әминә, бераз вакыт нәрсә әйтергә дә белми торгандан соң, үзенекенә башка, өзек-өзек бер тавыш белән:

– Башда ук әйтдем мин сиңа, апа, осторожно, осторожно[1], дидем... – диб сөйли башлады да ахырын әйтеб бетермичә кисде.

Рөкыя җаваб бирмәде.

Болар бер-берсен бик яхшы аңлашалар иде.

Әминә бары сәгать алты тулганда гына йоклаб китә алды.

Рәхимовлар гаиләсе белән катышу Хәятка беркадәр үзгәреш бирми кала алмады. Рәхимовлар киң, бизәүле һәм бай тормышлары Хәятда боларга каршы зур күрү (тәгъзыйм) тойгысы кузгата иде. Күбрәк татар балалары шикелле кечкенәдән үк үзендән баерак [...][2] кечелекле булырга өйрәтелгән иде. Хәят, бу гаиләгә катыша башлагач да, акрын-акрын үз тормышларын ярлы һәм кечкенә, һәм тар итеб күрә башлады. Әминә кия алган нәрсәләрнең һәммәсен кия алмау, ул тага торган бриллиант кашлы нәрсәләрне тага алмау, үз йортларының Рәхимовларныкы шикелле электрик белән яктыртылган булмавы, асрауларның да, марҗа булмыйча, «Биби» генә булуы шикелле тормышның вак кына нәрсәләре кайсы вакытларда Хәятны шактый кәефсезләндерәләр иде. Хәятымны урынсыз рәнҗетү булмасын өчен, мин шуны да әйтеб китим: укучылар бу кәефсезләнүдә Әминәдән көнләшү-фәлән дигән бер тойгы бар диб уйлый күрмәсенләр. Бу кәефсезләнү көнләшүдән түгел, бәлки Хәятның Әминә файдалана торган нәрсәләрдән файдаланасы килүдән, гарәбчә әйткәндә, [...][3]дан килә иде. Мәгълүм йә, [...][4]ны «китаб» да яманламый! Чынлаб да, Хәятда хатын-кызның бер бүлегендә бик куәтле була торган көнләшү тойгысы аз иде.

Хәят үзенә генә терәлеб тора торган эшләрнең һәммәсен диярлек Рәхимовлар гаиләсендән күчереб эшли

---

[1] *Кирилл хәрефләре белән язылган.*

[2] *1911 нче елгы басмада бу урында кеше алдында сүзе өстәлгән.*

[3] *Кулъязмада бу урында аралык калдырылган. 1911 нче елгы басмада гыйбта сүзе өстәлгән.*

[4] *Кулъязмада бу урында аралык калдырылган. 1911 нче елгы басмада гыйбта сүзе өстәлгән.*

башлады: Рөкыя һәм Әминә мөселманлардан йөзләрен качырмыйлар, бәлки бер мәҗлесдә утырмау һәм танышмау мәгънәсе белән генә «качалар» иде. Хәят да модадан калышмады: ул да кабланыб качуны ташлады. Бу эш өчен Газизә абыстай аны бер-ике мәртәбә ачуланыб караса да, сүзен тыңлата алмады. Хәер, Хәят, дәлил итеб, Әминә белән Рөкыяның качмый йөрүләрен китергәч, артык үзсүзләнеб азабланмады, Хәятны иркенә куйды.

Рәхимовлар залында кыйммәтле рояль тора, вә ул рояльдә Рөкыя берничә төрле көйләрне матур гына итеб уйный да белә иде. Хәят Борһан абзыйдан рояль алдыртырга тырышыб караса да, булдыра алмагач, өч-дүрт көн атасына карангы чырай күрсәтеб йөрде дә ташлады.

Әминә белән Рөкыя французча да укыйлар иде. Хәят да быел кыш рус сарыф вә нәхүе һәм хисаб белән бергә французча да укыб чыкды.

Туганымы укый торган бу телне Хәят кына укымый калсынмыни соң?

Француз теле башда Хәятка бик йиңел вә матур тоелганлыкдан, әүвәлрәк ул аны шактый дәрд белән укыб барды. Ләкин сарыфка йитеб, мөгаллимә аның шактый авыр [...][1]ләрен, [...][1]ләрен бикләб чыгарга көчли башлагач, кинәт Хәятның дәрде сүнеб китде, һәм ул:

– Шушы белгәнем йитә инде, артыгы хатын-кызга әллә нәрсәгә кирәк түгел аның, – диб уйлый башлады.

Рус теленең сарыф-нәхүен дә ул ялкау укыды: Ѣ хәрефенең истигъмале[2], придаточные предложения[3] шикелле кайсы нәрсәләр аңар аерым ошамыйлар иде...

Яз якынлаша башлады.

Март числосының бер пәнҗешәнбе киче иде. Борһан абзый ястү намазыннан соң, һәр пәнҗешәнбедәге гадәтенчә, намазлык өстендә килеш моңлы һәм карт тавыш белән кычкырыб «Лә ястәви» укый башлады.

Аның тавышындагы калтырану һәм каләм белән аңлатыб булмый торган бер яңгыраш – бу укуның чын

[1] *Кульязмада бу урында аралык калдырылган.*
[2] Истигъмале – кулланылуы.
[3] *Кирилл хәрефләре белән язылган.*

күңел вә ихлас белән уку икәнлеген һәм моның эчендә үлгәнләрне искә төшерү, терекләрне кайгырту, тагы әллә нинди, әллә нинди ят вә авыр тойгылар бар икәнен күрсәтә иде.

Йортда тавыш-тын бетде: Газизә абыстай, намазлык өстендән тормыйча, картының укуын тыңлый. Хәят бүлмәсендә тын гына утыра. Биби аягын булдыра алган кадәр йомшак басыб йөри иде.

Тышдагы буран вә аның тәрәзәгә бәрелүе һәм җилнең выжылдавы йорт эчендәге бу тынлыкны бераз боза вә шуның белән бергә Борһан абзыйның укуына әллә нинди бер сиррият[1], тирән бер яшеренлек бирә иде.

Озак бер догадан соң, картлар, сәгатьнең тугыз гына булуына карамыйча, йокларга да ятдылар. Озакламады, Биби дә ятды.

Хәят, гадәтенчә, комод тартмаларын актарыб ташлады да йөз кат күргән нәрсәләрен йөз дә беренче кат күздән үткәреб чыкмакчы булды... Ләкин тышдагы буран, куәтләнгәндән-куәтләнә барыб, аның тынычлыгын бозды.

Ул эшен бүлде, кисде дә, тыңланыб утыра башлады.

Җил бик ачы тавыш белән сызгыра, бик калын тавыш белән үкерә, әле ыжгырыб бүре улаган тавышлар чыгара, әле җен алмашдырган бала шикелле егълый да, тагы үкерә, тагы сызгыра, тагы ыжгыра башлый... иде. Түбә калайлары урыныннан кубарга теләб шалтырыйлар, яфраксыз агачлар, тагы әллә нәрсәләр шатырдыйлар, ыңгырашалар, өмидсез күтәрелеб бәреләләр. Тәрәзәләр чатырдыйлар. Ишекләр, яман хәбәр китерүчеләр тарткан шикелле, шылтырыйлар иде...

Хәят урынына сеңеб калды: аны курку дисәң – курку гына түгел, эч пошу дисәң – ул гына да түгел, бер тойгы каблаб алган иде. Бераз вакыт урынында тын да алмый утыргандан соң, ул җәһәт кенә торды да, лә хәүлә вә лә куәтә иллә билләһине укый-укый, бүлмәсенең ишеге ягына атылды да, аны ачыб, икенче бүлмәләрдән үзенә

---

[1] Сиррият – серлелек.

ниндидер җаваб көткән шикелле тыңланыб тора башлады. Ул бүлмәләрнең эчендәге үлек тынлыкны тышдагы куркыныч буранның тынычсыз шау-шуы дер селкетә иде.

Хәят җәһәт кенә үз бүлмәсендән чыга башлаган иде дә, кире кайтды. Карангы бүлмәләр аңар куркыныч шикелле һәм аларның берсендә мондан бер генә ай әүвәл үлгән Хәлимә абыстайның өрәге сузылыб басыб тора шикелле тоелды. Хәят укыныб кына лампасы янына килде дә, бер-ике минутлык абтыраб торышдан соң, аны алыб, бүлмәсендән чыкды, һәм, артында бик куркыныч нәрсә барлыгын сизгән кеше шикелле атлыгыб, Биби йоклый торган бүлмәгә таба китде.

Юлда очраган бүлмәләр, почмакларына качынган карангы шәүләләре һәм тышдагы коточыргыч давылдан бозылган үлек тынлыклары белән, Хәятка бик эчпошыргыч һәм шыксыз күренәләр иде. Ахыр, Биби янына килеб йитде.

Биби өсте ярымачык килеш, бер дә кайгысыз, кулларын җәеб йоклаб ята. Аның йөзе һәрвакытдагыча майланыб ялтыраб тора, борын тишекләре кыяфәтсез генә киереләләр һәм янындан бертөрле авыр тир исе аңкый иде. Бу күренеш Хәятның тагы да [...][1] ямьсез һәм гамьсез йокысы баш астындагы бу кечкенә вә иске мендәре һәм тирә-якны тоткан исе – һәммәсе бергә кушылыб, бер тормыш булалар да, Хәятның йөрәгенең әллә кайсы йирен кырыб торалар иде.

– Биби, Биби, тор әле, тор әле! Кара, Биби, дим, тор, дим! – диб, Хәят аягы белән Бибинең аякларын селкетде.

Асрау бераз вакыт аңлаша алмый азабланса да, ахырдан торыб утырды һәм, әгузе-бисмилла әйтеб, күзләрен уарга тотынды.

Хәят Бибине, урынларын күтәртеб, үз бүлмәсенә алыб китде дә шунда ятарга кушды, йокысындан айныб йитмәгән Биби идәннең бер почмагына андан-мондан гына урынын түшәде дә йокыга да китде. Хәят, тер-

---

[1] *1911 нче елгы басмада бу урында «эчен пошырды. Бөтен бу ямьсез бүлмә, бөтен бу Биби, аның мондый» сүзләре өстәлгән.*

сәкләре белән өстәлгә таяныб, башын куллары арасына кысыб утыра башлады. Бүлмәдә, йоклаган булса да, кеше булгач, ул хәзер инде тышдагы тынычсызлыкдан курыкмый башлады. Ләкин аның җаны әүвәлгедән дә артыграк сызлана, эче әүвәлгедән дә бигрәк пошына иде. Башда бу пошыну билгесез генә, курку белән катыш башланды да, минутлар узган саен киңәеб вә шуның белән бергә үк билгелерәк-билгелерәк була барыб, саф эч пошуга әйләнде һәм Хәятның бөтен барлыгын каблаб алды. Карангы бүлмәләрдән аңкыб тора торган шыксыз үлеклек; аларның эчендәге ундан ятыб йоклый торган кешеләрнең бертөрле ага торган тереклекләре; ямьсез йоклый торган ямьсез Биби вә аның иске вә ямьсез мендәре – шул нәрсәләрнең һәммәсенең, үзен (Хәятны) чолгаб алыб, тереклеге белән үрелеб барулары Хәятка артык күңелсез, эчпошыргыч вә мәгънәсез тоелдылар. Бөтен тереклек аның алдында ямен җуйды: гүя бөтен тормыш шул карангы бүлмәләр, алар эчендәге «ястүләрен укыгач да» ямьсез йоклый торган Бибиләр һәм карангы вә коточыргыч давыллы төнләрдән коралыб ясалган да, шыксыз вә мәгънәсез булыб, скелет (кадид) сымак басыб тора иде.

Эч пошды, пошды, очсыз-кырыйсыз пошды...

Узган ел гына әле Хәят мондый эч пошуның дөньяда барлыгын да белми, хәтта быел кыш башында да әле ул болай пошынмый иде. Менә бу соңгы өч айда инде анда берничә мәртәбә бу хәл булыб узды.

Шушындый эч пошу вакытларының берсендә Хәятның егълаганын күргәч, Газизә абыстай да бу хәлгә игътибар иткән иде. Әүвәл ул Хәятны орышыб карады. «Тигезлекдә үсәсең, зу[1] булмаса да, дәүләт эчендә торасың, Ходайга шөкереңдән гаҗиз булырга кирәк; «эчем поша», имеш, ни дигән сүз ул, башыңа нинди кайгы төшкән соң синең?» – дип, вәгазьләб дә карады. Ләкин файда чыкмады. Мондан соң Газизә абыстай: «Бу эш бушка булмас, бозу галәмәте булмасын», – диб уйлаб, Хәятка кырык көн тоташ «Куль-куль җиһан» яздырыб эчерде. Ләкин «Куль-

[1]*Дөресе: зур.*

куль җиһан» да Газизә абыстай теләгән файданы бирә алмады: Хәятның ашказанын боза, эч пошуын төзәтми иде...

– Фу, ходаем, кай йирендән телгәнмен бит, – диб, Хәят кулындагы кайчысын өстәлгә куйды да хәзер генә икегә кискән батисын[1] караб тора башлады. Батис чынлаб да кирәкмәгән йирендән теленгән иде. Хәят батист кисәкләрен берничә төрле итеб әйләндереб карады, бер-берсе янына китереб бакды, ләкин файда чыкмады.

– Кирәкмәгән йирендән теленгән, хәзер инде күлмәкнең иң күренә торган бер йиренә ялгау кирәргә тиеш.

Хәятның кәефе бозылды, ачуы килә башлады да кайчыны бераз арырак төртеб йибәрде, яңлыш киселгән батисларны караваты өстенә атды. Кайчы яңлыш кисүдә, батислар яңлыш киселүдә гаебле табылганлар иде.

Бүлмәгә, кулына ниндидер бер конверт тотыб, Газизә абыстай керде. Хәят йөзен кыйлангышланыб чытды да зарланган тавыш белән:

– Кара әле, әни, якшәнбе көн эш тотарга бер ярамый миңа, менә ничек телеб ташлаганмын, – диб, теге батисларны алыб күрсәтергә тотынды. Газизә абыстай, мондый эш булыб киткән чакларда, йөзенә кәефсезлек чыгарыб, Хәятны бераз кыздыра:

– Бер эшне күңел биреб эшләмисең син. Үзең монда, күңелең әллә кая, – ди торган иде. Ләкин бүген, Хәятның гаҗәбләнәсенә каршы, йомшак кына елмайды һәм Хәятка матурлыгына кызыкган сыман бер караш белән карады да: – Йә, кызым, юкга борчылма. Монысы бозылса, икенчесе бетмәс әле, – диде һәм әллә ничек уңгайсызланыб кына кулындагы конвертны Хәятка сузды да: – Менә шушы кешене таныйсыңмы диб күрсәтергә кергән идем әле сиңа, – диде дә, бик кирәкле бер эше исенә төшкән сымак, җәһәт кенә бүлмәдән чыгыб китде.

Конверт эчендән бер егет портреты килеб чыкды. Башының артынарак киелгән кәләпүше егетнең мөселман икәнен күрсәтеб торганга күрә, Хәят анасының бу

---

[1] *Дөресе: батистын.*

портретны күрсәтүе тотомалга[1]* түгел икәнен сизенде: «Җаучы килмәгәндә, ана кеше нишләб үз кызына егетләр портреты күрсәтеб йөрсен!».

Хәят портретны бик пөхтәләб карарга тотынды. Аның йөрәкчеге уйнаклаб тибә башлаган иде.

Егет йөз кыяфәте һәм сынын тотышы, портрет күрсәтүенә караганда, бик сөйкемле иделәр: ачык маңлай, кәкрәебрәк килгән шактый киң кашлар, очлары югары каратылыб куелган куе вә озын мыек һәм күкрәген киерелдеребрәк, егет сымак торыш Хәятка мәхәббәтле күренделәр.

Егетнең кәләпүшендән башка бөтен киеме иң соң мода белән Яурупача тегелгән нәрсәләр иде. Портрет иясе бу якдан да Хәятка ошады.

Хәят портретны бик озаклаб, бик нечкәләб карады, иң вак нәрсәләрне дә күзендән төшереб калдырмаска тырышды. Шулай карый торгач, бервакыт аңар егетнең кәләпүше артыграк артка киелгән шикелле тоелды да, ул: «Кәләпүшен бераз алгарак киертәсе бар икән», – диб уйлады.

Андан соң, Газизә абыстайның аяк тавышы ишетелгән шикелле булгач, Хәят портретны тәрәзә төбенә ташлады да бүленгән эшенә тотынган сымак итде.

Газизә абыстай, кергәч дә, кызының йөзендән караб берәр нәрсә аңларга тырышса да, булдыра алмады: Хәятның йөзе һәрвакытдагы шикелле матур, тыныч һәм ачык иде, яңа бер тойгы аңлатмый иде. Газизә абыстай уңгайсызрак елмайды да:

– Таныдыңмы, кызым? – диб сорады.

Хәят йөзен бер дә үзгәртмәскә һәм тавышын илтифатсыз ясарга тырышыб кына:

– Ә, мин җүнләб карамадым әле аны, – диб, карточканы яңадан кулына алды һәм өстдән генә бер кат күз төшерде дә: – Юк, таный торган кешем түгел, – диб, анасына сузды.

Газизә абыстай бу егетнең Г шәһәрендәге Салих Фатихов исемле яшь бай, бик «тәүфикълы» вә бик

[1] *Дөресе: тиктомалга.*

«образауный»[1] кеше икәнчелеген сөйләде һәм, берникадәр сүзләрдән соң, шул егетдән яучы килгәнлеген вә шушы бер-ике көн эчендә җаваб бирергә кирәк икәнчелеген дә әйтде. Хәят үкчәләре өстендә җәһәт кенә анасына аркан әйләнде. Газизә абыстай, яңадан бер кат кыска гына, Салих Фатиховның бик «бай» вә бик «тәүфикълы» һәм образауный егет икәнлеген сөйләб аңлатды да, карточканы Хәят өстәлендә калдырыб, чыгыб китде.

Хәят берничә секундлар баскан килеш торды; андан соң, якындагы эскәмиягә авыр гына ташланыб, бик нык яна торган бит урталарын кулчыклары арасына кысдырды да тик кенә калды. Уй үзенә эшли башларга вакыт икәнен сизенә, ләкин кайдан тотынырга кирәк икәнен белми дә каушаб кала иде: бүлмә тарая башлады, тарая, тарая... менә инде ул Хәятны кысарга ук тотынды... Мондый тар урында ничек итеб фикерне эшләтергә дә, ничек итеб берәр нәрсә уйлаб чыгарырга мөмкин булсын!

Хәят иң әүвәл кулына тугры килгән бер китабны алды, эченә акрын гына карточканы салды да бакчага чыгыб китде.

Бакча киң, җәйге кояш уенчак һәм шад иде.

Хәят, бүлмә эчендә кысылыб торыб бик арган шикелле, бакча эскәмияләренең берсенә килеб утыргач, ял итәсе килү сыман бер тойгыга чумды да, кулындагы китабын ябык килеш тезләре өстенә салыб, күзләре белән яшь яфраклары арасындан үзенә белемсез бер нәрсә эзләнергә тотынды. Ләкин ул нәрсә табылмады. Шул нәрсәнең табылмаганлыгындан булырга кирәк, кояш, яфраклар арасындан челтәрләнеб, Хәятның күзләренә төшде дә бик ачык итеб көләргә тотынды. Кояш көлә, матур күзләр оялалар...

Хәят икенче эскәмиягә күчеб утырды. Хәзер инде, ял итәсе килү сыман тойгы бетеб, аның урынына бик тиз-тиз уйлыйсы, әллә нәрсә, бик кирәкле нәрсә эшлисе килә иде. Хәят китабны ачды да яңадан карточканы карарга тотынды. Карточка әүвәлгедән бераз үзгәргән,

[1] *Дөресе: образованный.*

кәләпүш хәзер, бераз алгарак килеб, кирәкле урынын табкан шикелле иде.

Бераздан Хәят Салихны сөйләтеб карады. Салих әүвәл бас (калын тавыш) белән сөйләгән иде дә, Хәят аны картсынгач, баритон (ачык вә урта калынлыкдагы тавыш) белән сөйли башлады. Салих, мондан да күчеб, нәзек тавыш белән сөйләмәкче булган иде дә, Хәят рөхсәт итмәгәч, аны ташлаб, яңадан баритонга күчде.

Хәят күзләргә дә билгеле бер төс бирергә тырышыб караса да, булдыра алмады: алар конгырлык белән чем-каралык арасында билгесез килеш калдылар.

Мондан соң Хәят Салихның йортын һәм йортындагы тормышын күз алдына китерә башлады: йорт Рәхимовләрнекенә охшашлырак гына бер йорт; эчендә рояле дә бар; Салих һәрвакыт ак якаларын куеб йөри; кайвакытларда, өстәл янына утырыб, счет сала; төнге икеләр-өчләрсез йокларга ятмый; ун-унберләрсез тормый... Театрлар, концертларга йөри... итеб бер сурәт ясады. Ләкин сурәтләр аермачык чыкмыйлар, әллә ничек томан эчендән генә күренәләр иде.

Хәят үзе утырган эскәмия янындагы бер агачның яшь ботагын сындырыб алды да, берәм-берәм яфракларын чәйнәб карады. Яфраклар ачы иделәр. Андан соң шул ук ботакның кабыгын әрчеб карады. Кабык бармакларны яшькелткә буйый, кабыгы әрчелгән аб-ак чыбык, юешләнеб, тайгак булып тора иде.

Хәят карточканы китаб эченә салды да, үзендән ерак түгел бер йирдә, кояшка кызыныб ята торган мәче – «Васька»сын чакырырга тотынды. Ләкин «Васька» ялкау гына күтәрелеб карады да, урыныннан кузгалмады. Аның Хәятка бераз үпкәсе бар иде: баягынак ул үзе, аны санга тыкмыйча, алдына менеб утырам дигәндә генә ачуланыб төшергән иде. Андан соң Хәят юлларның берсе белән китде дә, койма янына килгәч, бераз туктаб торды.

Күршеләр бакчасындан сөйләшкән һәм көлешкән тавышлар ишетеләләр иде.

Хәят койма ярыгындан йиңелчә генә бер күз салды һәм үз-үзенә генә:

– Маруся белән женихы[1] икән әле, – диде дә яңадан агачлар арасында тулганырга тотынды... Башка вакыт булса, ул Мария һәм аның булачак киявенең болай бакчада сөйләшеб, көлешеб йөрүләре хакында, Мариянең чытлыкклыгы, булачак киявенең чамадан тыш озынлыгы тугрысында уйламый гына уздырмас иде. Ләкин бүген аның башына ул уйларның берсе дә килмәде.

Уйланмый иде...

Хәят бер-ике мәртәбә яңадан Салих тугрысында уйларга тырышыб караса да, аны да инде булдыра алмады.

Йомгакның башы җуялган иде...

Кинәт Хәят шәһәр өстенә күтәрелгән гөрелтене ишетә башлады. Бу гөрелте, бу шау-шуның шәһәр өстендән бер генә минутка да жуялыб торганы булмаса да, баягынак Хәят аны ишетми иде. Әмма хәзер тупас арбаларының тупас шатырдаулары, әллә кай йирдәге әллә кемләрнең нәрсәләр кычкырынулары, зур адымлы зур атларның, кубшы чабыб, дагалары белән урам ташларын сугулары – һәммәсе, ачык ишетелеб, Хәятның башына каба башлады. Ул шактый вакыт шул шау-шуга чумыб утырды. Аның башында хәзер шул гөрелтенең хак вә бар икәнлегендән башка бернәрсә дә калмаган иде.

Әнә бер ак болыт. Ак ефәк флер[2] (флер)[3] шикелле үтә күрсәтә торган болыт. Ул болыт, артына вак болытчыклар ияртеб туб-туры кояш өстенә бара. Хәят аның тиз генә барыб йитеб, кояшны каблавын тели.

Болыт килеб дә йитдә. Аның белән бергә йомшак вә хуш исле йил дә килде һәм Хәятның эсселекдән арган йөзенә акрын гына исеб хәл кертдә.

Шау-шу басыла төшкән, баш да иркенәеб киткән шикелле булды.

Хәят яңадан портретны карарга тотынмакчы булган иде, ләкин бу вакытда ишек алдында Әминәнең тавышы ишетелгән шикелле булгач, чабыб, аңар каршы китдә:

– Бире, туганым!

---

[1] *Мария һәм вәгъдәләшкән егете (Ф. Әмирхан искәрмәсе).*

[2] Флер – үтә күренмәле юка ефәк.

[3] *Кирилл хәрефләре белән язылган.*

Әминәнең тулырак кына яңак урталары эсседән матур гына кызарганлар да, бераз тирләгәнләр дә иде. Ул да, күзләрен җитез генә уйнатыб:

– Әйдә, туганым, киен, мин сине хәзер үзебезгә алыб китәм. Кич бергә «Аркадия»га барырбыз,– диде.

Хәят уйчан гына көлемсерәде дә:

– Мин синең үзеңне йибәрмим бүген, туганым, – диде һәм, Әминәнең гаҗәбсенеб каравына каршы, аңар бөтен бүгенге вакыйганы сөйләб, Салихның портретын тотдырды.

Туганымы карточканы караганда, Хәят, бик төбәб, аның үзен караб торды. Әминәнең озак һәм дикъкатьле карашында ошатканлык сизелә иде. Кинәт Әминә күзләрен ялкынландырды вә үзе бөтенләй ялкынга әйләнде дә:

– Барамсың, туганым? – диб сорады. Хәят күзләрен уйчан гына елмайтды һәм:

– Барыйммы соң? – диб, сорауга сорау белән җаваб бирде.

Мондан соң «туганымлар» карточканы тагы бер кат бик тәфтишләб карадылар; карточкадан гына беленеб йитми торган вак-төякне төрлечә чамаладылар да, бару һәм бармау ягына булган сәбәбләрне тикшерергә тотындылар.

Хәят бармау ягына куя торган сәбәбләрендән иң зурысы: N шәһәрендән китәргәч[1] вә шулай итеб, ата-аналары вә дуст-ишләрендән бөтенләй аерылырга тугры килү иде. Ләкин Әминә, бу сәбәбкә бер дә исе китмичә, башка төрле сәбәбләр күрә иде: 16–17 ләрдә үк кияүгә чыкганда, кызлык вакыты бик әрәм кала; бик яшьдән балалар белән «җәфаланасы» була; боларга исе китмичә, бармакчы булганда да, холкын, табигатен белмәгән, күрмәгән һәм танымаган, ул сине сөяме, син аны сөя аласыңмы икәнен белмәгән кешегә гомерлеккә хатын булу куркыныч диб уйлый иде.

«Туганымлар»ның һәр икесендә бару ягын куәтли торган сәбәбләр дә юк түгел иде. Егет – матур, бай, тәүфикълы да, ди. Егет «образауный» да: Яурупа костюмында...

---

[1] Китәргәч – киткәч.

Мондый егеткә дә бармаганда Борһан абзый һәм Газизә абыстайның бик кәефсезләнүләре дә мөмкин...

Кызлар мәсьәләне тагы берничә кат уйлашдылар. Уйлашкан саен, бармау ягын куәтли торган сәбәбләр берәм-берәм җуяла баралар иде.

Хәятның N шәһәрендән китәсе килмәүгә, Әминә:

– Карчык булганчы анаң куенында ята алмассың бит, туганым, – диб җаваб бирде.

Аның караві, Хәят һәм туганымы күрсәткән сәбәбләрне ватды:

– Кызлык вакыты әрәм кала, дисең, син, туганым. Әрәм кала диярлек, нинди хозуры бар соң аның? Болай диб, марҗа кызлары әйтсәләр, бер хәер инде: алар, ичмасам, ду килеб, әллә нинди история[1]ләр ясаб гомер уздыралар. Әмма безгә нәрсә? Холкын, фигылен белмәгән кешегә бару, дисең син. Барыбер, кайчан барсаң да, шулай була бит инде ул... – диде дә, Хәят, теләгән нәрсәсен әйтеб бетерә алмаган шикелле итеб, сүзен кисде.

Әминә уйга баткан иде. Бер-ике минут тик тордылар.

Мондан соң Әминә кинәт кенә күзләрен төзәде, батыр вә катгый тавыш белән:

– Бар, туганым, барыбер, кайчан да булса бер бармый хәл юк, – диде.

Хәят җаваб бирмәде, ләкин күзләренә чыкган салкынча вә корыча ут аның да туганымы сүзләренә ышана икәнен күрсәтә иде.

Шау-шулы ыгы-зыгысы, тынны кыса торган кызуы, тәртибсез гөрелдәве белән көндез мине чуалта, томаландыра һәм ялкауландыра. Хәятны үзенә кирәкле мәсьәләдән аерыб тора иде. Ул бүген көн буе бары шул мәсьәлә тугрысында, Салихка бару-бармау тугрысында уйлаб йөрсә дә, бер карарга килеб йитә алмады. Әминә белән сөйләшкән сүзләр, хәтта аның шулкадәр ялкынланыб әйткән: «Бар, туганым, бар. Барыбер кайчан да булса бер бармый хәл юк», – дигән сүзләре дә Хәятка бер карарга килүгә ярдәм итмәделәр генә түгел, бәл-

[1] *Кирилл хәрефләре белән язылган.*

ки аны бөтенләй мәсьәләдән ераклашдырдылар гына. Әминә һәрвакытдагы сүзләре Хәятка билгеле бер карар бирә алалар иде. Чөнки Әминә үзе, әйткән сүзләренә чиксез-кырыйсыз ышаныб, әйткән минутда гына булса да ышаныб әйтә һәм биниһая ышаныб әйткән шикелле итеб дә әйтде, хәтта ахыргы катгый сүзләрен әйткәндә ялкынланыб да әйтде. Ләкин «бу ышанып әйтү», бу ялкынлануның үзендә Хәят бер ышанмау, бер ялкынланмау сизә иде. Шулай итеб, «бару-бармау» мәсьәләсе, Әминә белән сөйләшкәндән соң, бигрәк буталды, бигрәк томанланды:

– Бар, туганым, бар... Бик яшьдән балалар белән җәфаланасы була... Барыбер бармый хәл юк... Ул сине сөяме? Син аны сөясеңме? икәнен белмәгән кешегә ничек итеб гомерлекгә хатын булырга кирәк?... Бар, туганым, бар... Портретына караганда матур кеше булырга охшый... Портретдан караб бер нәрсә дә әйтеб булмый, туганым. Әнә теге шадра Варя[1]ны белә торгансың, портретында бернәрсә беленми, менә дигән матур диб уйларсың... Бар, туганым, бар...

Әминәнең өч-дүрт сәгать эчендә әйтеб өлгергән бу сүзләре бер-берсе янына бик тәртибсез булыб тезеләләр дә Хәятның теңкәсенә тияләр иде.

Хәят шадра Варяны белә, хәтта йомшак вә матур холкы, яхшы вә туры җаны өчен ул аны сөя дә, дуст да тота иде. Хәят Варяның җыртлач-җыртлач шадрасына бөтенләй беленми икәнен дә, шул караб торырга бик ямьсез Варяның портретда чиб-чибәр чыга икәнен дә һәм үзенең, Салих шулай булыб чыга калса, сөю түгел, аның йөзенә тугры карый да алмаячак икәнен дә белә һәм шул белүе белән газаблана иде.

Бервакыт Хәятның зиһенендә Салих чынлаб да шадраланыб китде. Салихның шадралары нәкъ Варянныкы шикелле икән. Хәят, куркыныб, зиһенендәге бу шадра Салихны куарга тотынды һәм, аның китмәгәнен күргәч, үз-үзен мыскыллаган тавыш белән:

---

* *Кирилл хәрефләре белән язылган.*

– Буламы соң? Килешмәгәнне! «Ул» нишләб шадра булсын? – диде. Болай дигәч, Салих, шадрасы бетеб, портрет күрсәткәнчә матур булыб калды. Алай да Хәят, әүвәл бер күрмичә торыб, барырга риза булмаска уйлаб куйды да иртәгә анасына:

– Үзе белән белешмичә, бер сүз дә әйтә алмыйм, – диб җаваб бирмәкче булды. Мондан соң Хәят, өстендәге әллә нинди куркыныч вә авыр фарызны үтәгән шикелле, тынычлаб калды. Ләкин, Хәятның тәгаҗҗебенә[1] каршы, бу тынычлык озакга сузылмады, йимерелде. Кинәт ар[2] яучылагач кына, кияүгә бару өчен генә танышу оят төсле, мәгънәсез шикелле күренә башлады. Кирәк Салихка, кирәк үзенә болай итеб танышу бик уңгайсыз, авыр һәм килешсез булыр шикелле тоелды. Белешкәч дә, сөйләшергә сүз дә табылмас, җай да табылмас да, товар карашкан төсле бер-берсендән аерылышыб, акрын гына икесе ике якга китәрләр шикелле булды: менә Салих аңар карый... Хәят аның күзләрендә:

– Йә әле, кызый, син шәбме? Миңа «катын» булырга ярарлыкмы? – дигән сүзләр күрә дә Салихдан да, үз-үзендән дә ояла, әллә нәрсәдән хурлана. Менә Хәят Салихка карый... Салих та, үз чиратында, Хәятның күзләрендә:

– Йә әле, егет, син шәбме? Миңа кияү булырга ярарлыкмы? – дигән сүзләрне күрә дә Хәятдан да, үз-үзендән дә ояла. Хәят аның оялганлыгындан бигрәк ояла. Салих да, Хәятның бу оялуын күреб, яңадан, яңадан ояла, кашларын җыера, йөзләрен чыта... Һәр икесе кыб-кызыл кызарышалар...

Бу нәрсәләрне уйлаганда Хәят чын-чынлаб кызарды да, куллары белән йөзен каблаб:

– Юк, юк, булмас, булмас, мәңгегә булмас... – диде. Хәзер инде ул Салих белән никахка кадәр танышуны теләү түгел, Салих үзе танышмакчы булса да, риза була алмас иде...

---

[1] Тәгаҗҗебенә – гаҗәпләнүенә.

[2] *Дөресе: аңар.*

Төн килде. Бөтен табигать, бөтен йир йөзе, бөтен яшь йөрәкләр шикелле, Хәят да язгы төнләрне сөя иде. Язның салкынчарак, җүеш исле төнләре, бигрәк дә ул төнләрнең шундый җүеш исле булучылыгы Хәятның йөрәгендә үзенә белемсез бер тойгы уята иде. Бу тойгыда җиңелчә генә моң, җиңелчә генә шадлык, нәрсәнедер җиңелчә генә сагыну, нәрсәнедер җиңелчә генә көтү, нәрсәгәдер җиңелчә генә куану, тагы әллә нәрсәләр бар иделәр. Хәят язгы төнләрдә бу тойгы белән исерә дә, үз-үзен онытыб, томанлы рәхәтлек эченә батыб кала иде.

Бүгенге төн Хәятка, үзенең салкынчарак кына аязлыгы, язлыклы җуеш исе эченә төрендереб, катгый бер карар да китерде.

Хәят, һәр көнге гадәтенчә, бакчага ачылган[1] тәрәзәсе төбенә килеб утырды да, бакчадан керә торган салкынча һаваны зур-зур йотымлар белән эчеб, әлеге үзенә билгесез тойгының томанлы рәхәтлегенә талды, һәм, шул томанлы рәхәтлек эченә төренеб, иртәдән бирле баш әйләндергән мәсьәләне салмак вә тыныч кына чишеб ташлады.

Карар булды: Хәят Салихка барырга риза! Салихка баргач, бу соңгы айларда була башлаган эч пошу бәласе дә бөтенләй бетәчәк булды. Чөнки Хәят тормышының тойгы белән генә беленә торган китек ягын Салих бөтенләй тутырачак...

Бу вакытда ай, йир белән күкнең бер-берсенә тоташкан йирендән аз гына күтәрелеб, Хәятка күренмичә генә, аның арка ягындан, агач башларына көмеш сыман тонык нур чәчеб тора иде. Айның күтәрелүе белән кыскара барган агач күләгәләре арасындан рида (плащ)га төренгән, башына зур читле кара эшләпә кигән Салих килә! Хәят кайчандыр театрда, шундый бер бакча буйлаб, шундый бер егетнең үзенең сөеклесе янына килгәнен күргән иде. Салихның да кулында, теге егетнеке шикелле, бер думбрасы бар икән. Ул, шул думбрага бик матур

---

[1] *Чыганакта әлеге сүз ике тапкыр кабатланган.*

чиертеб, кычкырыб җырлаб, Хәят утырган тәрәзәгә таба килә икән...

Салихның «Сөям сине» дигән сүзсез җырлана торган җыры бөтен бакчаны яңгыратса да, Хәятдан башкаларга: Борһан абзый, Газизә абыстай һәм Бибигә ишетелми икән, ләкин Хәятка аермачык ишетелә икән.

Болай яшерен генә килгәч, Салих, билгеле инде, Хәят янына кермәкче булыб килә. Ул тәрәзә аркылы керер... Кергәч, билгеле инде, Хәятның матурлыгын мактаб, баритон тавыш белән җырлар; андан соң, үзенә барырга риза булган өчен Хәятның маңлай, яңак, күз һәм иреннәрендән үбәр; Салихның куе мыегы Хәятның йөзен дә, борынын да кытыкландырыр...

Боларны хыялына китергәч, Хәят чын-чынлаб да кытыкланыб китде, кызарынды һәм, үз-үзендән оялыб, мендәренә барыб капланды да:

– Илаһи, мәхәббәт бир! Илаһи, гомерлек мәхәббәт бир инде! – диде.

Бу теләк кызлык вакытының иң ахыргы вә шуның белән бергә иң куәтле теләге иде.

Хәят

2 нче кисәк

Йөрәк ашкынмый, ыргытылмый, артык сизелүлек бернәрсә тоймый...

Хәят белән Салихның туе нәкъ башка татар бай балаларының туйлары шикеллүк булды: һәр ике якдан әллә ничәшәр кат бүләкләр йибәрешделәр, һәр ике якдан ул бүләкләрне табын-табын хатынлар җыеб күрсәтделәр, йөз кеше ашаб бетерә алмаслык зур-зур как тушлар бирешделәр, аларны тагы кешеләр чакырыб күрсәтделәр. Әллә кемләргә, әллә нәрсәләре өчен бирнәләр бирешделәр. Әллә кемләр ул бирнәләр аркасында үбкәләшеб дә бетделәр.

Г шәһәрендән бай-бай кодалар килделәр, алар янына N шәһәренең дә бай-бай кешеләре җыелдылар. Бу кешеләр тавыш-тынсыз гына тамаклары туйганчы ашадылар, берәр йотым ширбәт эчделәр, шалтыр-шолтыр акчалар салдылар да таралдылар.

Кыз ягы да, егет ягы да тагы бүләкләр бирешделәр, тагы бирнәләр йибәрешделәр һәм Г шәһәренең дә, N шәһәренең дә әллә кемләрнең:

– Байларныкы байларча була инде, – диб сөйләгәнләрен ишетешеб, һәр ике як беркадәр куанышдылар...

Мәшәкате күб, кызыгы юк бу нәрсәләрне бик чынлаб вә бик текмәкләб эшләб йөри торгач, августның бише дә килеб йитде. Бүген Хәяткә кияү керәсе (зөфаф буласы) иде.

Хәят бүген көне буе башына бик каты ис тигән кеше шикелле миңгерәүләнеб йөрде. Аның йөрәге бик каты сикерә, бөтен тәне бер кыза, бер туңазы[1] һәм бөтен тормышында курку сыман бер каушау сизелә иде. Газизә абыстай аны аулак бер бүлмәгә алыб кереб, кияү белән ничек-ничек мөгамәлә итү тугрысында үзе тиешле табкан сүзләрен сөйләде. Хәят бу сүзләрне бик тыңлаб торса да, аңламады: ул берәм-берәм сүзләрне дә аңлый, җөмлә төзелешен дә аңлый, ләкин бөтен бу сүзләрдән нинди мәгънә чыкганлыгын аңлый алмый иде. Бары Газизә абыстайның кат-кат әйткән бер сүзе генә аның колагын яңгыратыб калды; анасы аңар әүвәл күрешүдә Салихның кулын үбеб күрешергә кушды:

[1] Туңазы – туңа.

– И-и, әүвәл күрешүдә ир булган кешенең кулын үбеб күрешергә кирәк!

Бүген көне буе Әминә дә кияү керәсе йортда булды. Ул һәм Хәят күбрәк вакытларын бер бүлмәдә бикләнеб уздырдылар. Хәят аңар анасының сүзләрен һәм Салихның кулын үбеб күрешергә кирәк, дигән киңәшен сөйләгән иде, ул бер дә яратмады: кашларын бераз чытды, йөзен йиңел генә җыерды да:

– Китсәнә инде, туганым, хурланмыйча егетләр кулын үбеб торырга... Бер дә үбә-нитә торма, туганым, үбәсе килсә, Салих үзе синең кулыңны үбеб күрешсен. Ир, имеш; ир булса, ни соң, ир булса, ни булган? – диде.

Хәят үзе дә Әминәчә уйласа да, эшкә килгәч, анасы сүзен тотумы яки туганы сүзен тотумы яхшырак, килешлерәк буласын ачык билгеләб йиткерә алмый абдырады. Әллә нинди бер һавалылык аңар туганымы сүзен тотарга куша иде. Моңар кадәр аны чолгаган рус егетләре үзләре аның – Хәятның – кулын үбә иделәр; бүген генә инде ул иң әүвәл күргән бер егетенең кулын әүвәл күрешүдүк һичбер сәбәбсез үзе үбсә, кызлыкның, матурлыкның хөрмәтен җуйган була шикелле; Хәят моны үзүзенә ачык әйтеб күрсәтә алмаса да, йөрәгенең әллә кайсы бер чите белән шулай итеб аңлый иде. Ләкин икенче якдан әллә нинди белемсез бер курку аңар анасы сүзен тотарга куша, аны көчли, ирексезли дә абдырашда калдыра иде. Бераз абдыраш... яңадан бераз абдыраш... андан соң курку йиңде дә, Хәят күңеленең теләмәвенә вә риза булмавына карамыйча, анасы сүзен тотарга, ягъни Салихның кулын үбеб күрешергә уйлаб беркетеб куйды.

Бу карар Хәятның кызлык көнләренең соңгы карары булды.

Кич үзенең серле кара пәрдәләрен салындырды. Дөнья адәмләр күзендән яшеренергә, аларга тагы да белемсезрәк, тагы да серлерәк булырга тырышкан шикелле, карангылыкка батды. Бөтен тирә-якка тынлык, тынычлык иңде. Әмма Гыймадовлар өендә, моның киресенчә, ыгы-зыгы вә шау-шу арта, арта да арта иде: монда әллә кемләр, бүгенге эшләр Хәят белән Салихдан

да бигрәк үзләренә гаид булган[1] шикелле итеб, аһ-ваһ килеб йөриләр, ашыгалар, ашкыналар, каушыйлар, буталалар, әллә нәрсәләрне җыештыралар, әллә нәрсәләрне хәзерлиләр иде. Шул ук әллә кемләр Хәятны, карават чаршавы арасына китереб куеб, аяк өстен Салихны көтәргә кушдылар.

Хәятның минутлары акрын һәм эч пошырыб үтәләр; фикернең бернәрсә уйлыйсы килүдән бигрәк, бернәрсә дә уйламый ял итәсе килә иде.

Бервакыт өй эчендәге шау-шу кинәт тагы да көчәеб китде дә, кинәт, кырт киселгән шикелле басылды. Бу – кияүнең килеб йиткәнлеген белгертә иде. Менә нәкъ шул вакытда гына Хәятның исенә бернәрсә төшде: аңар анасы кияү көткәндә укый торырга бер дога өйрәткән иде, менә шул доганы укырга хәзергә кадәр аның исенә килмәгән икән. Үзенең «шундый тиешле» бернәрсәне онытуындан каушанкыраб, Хәят хәзер ул доганы укымакчы булыб карады, ләкин булдыра алмады, чөнки доганың нинди сүз белән башланыб киткәнлеге дә аның хәтеренә килми иде. Мондан соңгы эшләр әллә ничек Хәятка артык сизелмичә, тоелмыйча үтделәр. Ул эшләр белән аның арасында ниндидер бик калын бер пыяла тора да, һәммә нәрсә шуның аркылы гына, сыздылы-быздылы булыб кына күренә шикелле иде.

Салих да аңар шул пыяла аркылы күренгән шикелле булды: Хәят аның ишекдән керүен, үз янына килүен, күрешергә кул сузуын – һәммәсен томанлы итеб күрде. Салих күрешкәндә аның маңлаен үбде бугай, бу аның кулын үбәргә бөкерәя башлаган иде дә, ул ирек бирмәде бугай, һәм бу эшләр һәммәсе калын пыяла аркылы, бөтен тирә-якны каблаган томан эчендә эшләнде бугай... Хәят Салихның матур күзле, тенор тавышлы икәнен дә бер-ике сәгать утыргач, чәй эчеб бетерер алдындан гына белде.

Чәй янында сөйләшергә сүз булмады: Салих башлаб карады, Хәят эләктереб китә алмады. Бервакыт Хәят үзе башлаб караган һәм Салих инде эләктереб дә киткән иде,

[1] Гаид булган – караган.

ләкин озакка сузылмады, бетде: сүзләр бөтен көчләре белән әйтелмәскә, сөйләнмәскә тырышалар иде.

Шактый вакытлар узгач кына Хәятның күз алдын каблаб тора торган томан акрын гына тарала башлады һәм бары шул вакытда гына ул Салихның матур һәм сөйкемле егет икәнен шактый ачык итеб күрде. Ләкин бу матурлык, бу сөйкемлелек Хәятда үткен бер тойгы тудыра алмады: күзләр рәхәтләнәләр, әмма йөрәк ашкынмый, ыргытылмый. Артык сизелерлек бернәрсә тоймый иде, ки тойгы ничекдер бер читендәрәк яшеренеб, нәрсәгәдер юл куеб тора шикелле иде. Хәят кыска гына бер вакытда Салихның үзенә «ир», үзенең аңар «хатын» икәнлеген дә уйлаб алды. Ләкин бу уй да аның йөрәгендә әллә нинди үткен сизелерлек бер тойгы кузгата алмый, әллә ничек ялкау вә салкын уйлана иде: Салихның «ир-кияү» булучылыгы, Хәятның аңар «хатын» булучылыгы бертөрле заказ кушылыб эшләтелгән, гадәт шулай булганлыкдан эшләнгән нәрсә шикелле иде, ки болар һәр икесенә үткен йөрәкне катырак вә ешрак тибдерерлек булыб сизелми иде. Азан ишеткәч, дога укый башлау – ашаб бетергәч, бит сыпырыб кую кебек, теләү-теләмәүгә карамыйча, үз-үзендән эшләнеб ташлана торган эшләр шикелле, Хәятның Салихка «хатын» вә Салихның аңар «ир» булуы да теләү вә кирәксенүдән бигрәк, «тиешлек» өчен эшләнгән эш төсле иде, ки күңел вә тойгы әллә ничек катышмыйча читдә вә керешсез калган иде.

Төннең бер вакытында Хәят, үзенә мәгълүм түгел бер сәбәб белән, егълады. Бу егълау шадлык егълавы булмаган шикелле, кайгы егълашы да түгел. Бәлки үткән кызлык вакытын күңел тулыб озатыб калу иде.

Салих бу көтелмәгән егълашдан әүвәл каушаб вә куркыб китсә дә, тиз арада үз-үзенә килеб, Хәятны җуатырга керешде. Аңар өйләнгән бер дусты бу хакда сөйләб керткән иде.

Хәят тиз туктады. Салих аны кадерләб иренләрендән, күзләрендән үбде.

Ят, билгесез һәм куркыныч кеше

Берничә көндән соң Салих Хәятны «Идел» өстендә йөртергә алыб чыкды.

Кияү белән кыз пристаньгә төшкән вакытда көн егъларга торган сыман йөзен чытыб карангы вә күңелсезләнеб торса да, пароход шәһәрдән китәр вакытларга таба ачылды: кыйбла ягындан искән йил белән болытлар таралышдылар, алар астындан ялтыраб кояш чыкды.

«Кияү белән кыз» Идел елгасында йөри торган пароходлардан иң матур вә иң зиннәтле берсенең беренче классында ике кешелек каютка урынлашыб йиткәндә пароходның китәр вакыты да йиткән иде.

Шәһәрдән аерылыб китү Хәятны әллә ничек ямансулатды, аның егълыйсы килгән шикелле булды. Пристаньдә калган ата вә анасының яулыклар селкеб озатыб калулары Хәятның күңелен йомшата вә аны үз-үзенә бик еракка китә торган, бик озак вакытка аерыла торган кеше шикелле хыял итдереб моңландыра иде. Күзләренә яшь тула башлаганын күреб, Салих аны пароходның башына таба алыб китде дә шәһәр тирәсендәге тау, аның өстендәге урман, агачлар арасындан матур-матур күренеб тора торган дачалар тугрысында сүз башлады.

Озакламый пароход Мясниковлар дача тугрысына йитде. Алар бу ел да шул әүвәлдәге дачаларында торалар иде. Хәят Салих кулындагы бинокльне алыб, агачлар арасында күренеб тора торган дачага төзәде, андан соң яр буендагы эскәмияне эзләб табды. Ах, бу эскәмия! Кайчандыр Хәят да аның өстендә утырыб, «Идел» елгасының күренешләрен тамаша кылган иде! Эскәмия тирәсендә кешеләр күренәләр иде. Хәят аларны яхшылабрак, тырышыбрак карый башлады: әнә Лиза, әнә Люся, әнә Михаил, и-и-и, Михаил; буе-сыны, эшләпәсен бераз кыңгыррак киюе, кулындагы таягын тотышы – һәммәсе, һәммәсе аныкы, Михаилныкы... Хәят бинокльне инде аңар гына төзәб карый башлады. Бөтен бу төркем әллә ничек бик кызыклы, бик шад вә бик рәхәт утыралар, бик күңелле сөйләшәләр шикелле, әле ул эскәмия тирәсендә яз хөкем сөрә, пароход өстендәге төсле көз җиле исми

шикелле булыб китде. Хәят үткән гомерен, шул эскәмия өстендә Михаил белән рәтдән утырыб уздырган бер сәгатен сагынган шикелле булды.

– Яр өстендәге кешеләр танышларың булыб чыкдылармы әллә? – диб сораб, Салих һаман әле бинокль аркылы Михаилны караб тора торган Хәятны уятыб йибәргән шикелле итде. Хәят кинәт бирелгән бу сөальдән[1] кызарыб, каушаб китде. Аңар Салих моның Михаилны караганлыгын вә күңелендән нинди тойгылар уздырганын белгән дә, шуңар болай диб сораган шикелле тоелды. Тиз генә бинокльне күзләрендән алды да, ул юаш, оялчан вә җөрьәтсез генә караш белән күзләрен Салихка төшерде. Салихның йөзе башка вакытдагы шикелле ачык, хәтта шад булса да, Хәятка ул бераз уйчанрак, загадочное[2]рак тоелды.

– Эскәмиянең бирге башына утырган кыз Лиза Мясникова дигән кызга охшый; шул түгел микән диб, карыйм да, аерым ачык күреб йиткерә алмыйм, – диб, Хәят яңадан бер кат Салихка күз төшерде дә:

– Ник аның йөзе болай уйчан, загадочный? Ул әллә нәрсә уйлый. Минем җавабыма бөтенләй ышаныб йитми бугай: ләкин ышанмаганын әйтергә дә теләми бугай, – диб уйлады. Салих:

– Кайда әле, мин караб багыйм? Яхшылаб күрә алсам, мин сиңа аның нинди-нинди кыз икәнен сөйләрмен, – диб, бинокльне алыб карый башлады. Хәят әллә ничек уңгайсызланыб:

– Ул ышаныб йитми, ышанмый, – диб уйлады. Аның йөрәге әллә ничек кәефсезләнде, әллә нәрсәдән кысылды.

Бераздан алар каютларына керделәр. Ятаклары кызыл хәтфә белән тышланган, ибле вә матур каютның тәрәзәсе пароход селкенешендән бераз калтыраныб, өзлексез дерелдәгән тавыш чыгарыб бара иде. Хәятның башы йиңелчә генә әйләнгән шикелле булды, бераз гына тыны кысылды да, ул ятакларның берсенә утырды. Салих да аның янына утырды. Хәят аңар күтәрелеб

[1] Сөальдән – сораудан.

[2] *Кирилл хәрефләре белән язылган.*

караганда ул туб-тугры Хәятка караб торадыр иде. Бу карашдан Хәят куркыб китде:

– Хода belә, нәрсә уйлый торгандыр ул. Аның башында, күңелендә нәрсә бар? Нәрсә? – диб уйлады.

– Чынлаб да, Салихның уйлары, тойгылары Хәятка бөтенләй карангы, белемсез бит. Хәер, Хәятныкы да Салихка шулай ук инде. Алай булса да, бу белемсезлек шушы минутка гына Хәятка куркыныч, бик куркыныч тоелды. Ул үзен әллә нинди бөтенләй ят, бөтенләй белемсез, загадочный[1] бер кеше белән бергә әллә нинди белемсез сәфәргә чыкган, куркыныч сәфәргә чыкган шикелле итеб күрде. Бу куркыныч тойгы озакка сузылган булса, эч пошу вә куркыныч моңлану белән Хәят, бәлки, егълаб да йибәргән булыр иде, ләкин аның бәхетенә каршы бу тойгы озакка бармады: Салихның йомшак вә иркәләү тавышы белән:

– Нәрсәдән улкадәр моңландың? – диюе һәм үбүе теге тавышны, бернәрсәсен калдырмыйча, таратыб йибәрде. Хәят Салихның кочагынарак керә төшде: ул үзүзен бик ямьсез төш белән басдырылыб ятканда уяныб киткән кеше сыманрак итеб тоя иде.

Бераздан «Яшьләр» тагы пароход өстенә чыкдылар. Көн кояшлы, күңелле, фәкать җилдә генә бераз көзлек сизелә иде. Пароход инде шәһәрдән ерак киткән. Артда шәһәрнең иң озын чиркәве башындагы тәренең кояшдан ялтыравы һәм ниндидер озын, бик озын бер морҗадан чыга торган куе кара төтеннең вәкарь[2] белән сузылыб барышы гына күренәләр иде.

Салих белән Хәятның сәфәрләре башда шактый кызыклы үтде. Урыны-урыны белән кайсы бер агачларның яфраклары саргая башлаган булса да, «Идел»нең тирәсендә әле җәйлек бөтенләй җуелыб бетмәгән вә шунлыкдан матур-матур урынлар күренеб-күренеб калалар. Туктаб калган пароходның яныннан агыб-агыб үтеб киткән төсле көзне үзләре белән ияртеб артка алыб китәләр иде. Матур зур пароходның өстендәге әледән-әле алмашыныб тора

[1] *Кирилл хәрефләре белән язылган.*

[2] Вәкарь – горурлык.

торган матур киенгән, затлы (вкуслы) вә килешле чистарынган вә бизәнгән халык күзләрне ялыкдырмый, ардырмый вә шунлыкдан эчне дә пошырмый иде. Әледән-әле очраб тора торган пристаньлар пароход тормышын беркадәр төрләндерә иделәр.

Пароход зур шәһәрләрнең берсенә туктагач, Салих Хәятны йөртергә алыб чыкды һәм яхшы урамларны бер кат әйләндергәч, зур бер магазинга алыб керде. Бу алтын әйберләр вә кыйммәтле ташлар магазины иде. Монда алар бриллиант кашлы бер беләзек сайладылар. Иң соң мода белән эшләнгән киң, калын вә авыр, җемелдәб тора торган шактый зур бриллиант кашлы бер беләзекне 500 сумга алыб, Салих Хәятка бүләк итде:

– Бу сиңа, Хәят, әүвәлге патишествиямезнең памяте.

Салих сүз арасына бик күб русча сүзләр катышдырыб вә ул сүзләрнең кайсыберләрен әллә ничек бик ямьсез яңлыш итеб сөйли иде. Яңлыш тәләффыз әйтелеб[1] кысдырылган бу сүзләрне Хәят башдарак әллә ничек игътибарсыз уздырган булса да, соңга таба шул яңлышлар аркасында ул «Салих бик образованный түгелдер, ахры» дигән карарга килгән иде. Гыйлем, образованиесез руслашкан татарларның бик күбесе шикелле Хәят да «русча яхшы сөйләшмәгән кеше “образованный” була алмый» диб уйлый иде. Бу юлы да ул Салихның «патишествие» дигән сүзендән бераз елмаеб куйды. Ләкин соңдан ул сүзне дә вә аның яңлышлыгын да онытыб, ул үзендә уңгайсызлану сизенде: Салихка рәхмәт әйтергәме, юкмы, әйткәндә мондый кыйммәтле бүләк өчен ничек итеп рәхмәт әйтергә кирәклекне билгеләб бетерә алмый иде. Бер минут торгач, ул җәһәт кенә итеб:

– Рәхмәт, – диб куйды да тиз генә сүзне беләзекнең матурлыгына күчерде. Хәятка бу беләзек чынлаб да бик ошый. Аның Рөкыя вә Әминәләрнекенә караганда матуррак вә кыйммәтлерәк булуы Хәятны әллә ничек кәефләндерә иде.

«Яшьләр» пароходда ике тәүлек бардылар. Андан соң бер шәһәргә төшеб, анда бер көн тордылар да Nга кайтырга чыкдылар.

[1] Тәләффыз әйтелеб – сөйләп, әйтеп.

Кайтканда бер көн һава бик бозык булды: бөтен күк йөзен тигезләб каблаб алган буталчык төтен сымак болытдан вак һәм эчпошыргыч яңгыр коеб тора һәм төн ягындан ачы көзге йил сыкраныб исеб, бөтен «Идел» өстенә зәһәр һәм эчпошыргыч җылак көзлек җәя иде. Пароходдагы башка халыклар шикелле безнең яшьләремез дә бүген көн буе әле каютда, әле залда утырыб, вакыт уздырырга ирексез булдылар. Әллә ничек, сөйләшергә сүзләр дә табылмый, табылганлары да кыска вә койрыксыз булыб чыга башладылар. Зал да, кают да аларны ялыктыра, туйдыра башлады. Салих салон өстәлендә аунаб ята торган русча бер газетаны иренә-иренә башындан ахырына кадәр укыб чыкды. Икәүләшеб бергә алар бер сурәтле журналны да башындан ахырына кадәр ике-өч мәртәбә караб чыкдылар. Гадәтләрендән артык һәм озаклаб-озаклаб чәй вә кофе дә эчеб-эчеб карадылар; алай да әле йокы килгәндәге шикелле авызларны зур-зур ачыб иснәнеб утырырга әллә никадәр вакыт артыб калды.

Шулай пошыныб утырганда бервакыт Салих юкка чыкды. Ничекдер бер дә сизелмичә, тоелмыйча гына ул Хәят яныннан кайдадыр киткән иде. Хәят әүвәл күзе белән генә залның почмакларын каранды, аларда ул күренмәгәч – бәлки җуынырга киткәндер диб уйлаб, бераз вакыт утырган урыныннан кузгалмыйча гына аны көтде һәм чирек сәгатьләр, екерме минутлар үтеб дә ул һаман күренмәгәч, каютка кереб ятмады микән диб уйланыб, анда китде. Хәят үз каютларының ишеге төбенә йиткәндә коридорның икенче башындан каршыга килә торган Салихны күрде. Ул әллә ничек җәһәт-җәһәт, ләкин йомшак-йомшак басыб килә иде.

– Каютка мени? Әйдә, әйдә. Кофе-фәлән заказать итикме? Әллә мороженое[1] китертәмезме? Әйдә әле, шулай итик әле, Хәят. Ни болай җоклаб торырга! Әллә кавын китерергә әйтикме, чат шикәрдән генә ясалган кавын? – диб, Салих әллә ничек майланыб, елмаеб, Хәят

---

[1] *Кирилл хәрефләре белән язылган.*

янына килеб йитде дә аның бер иң башына йомшак кына итеб кулын куйды.

Салихның болай йиңел сүзчәнләнеб, майланыб, күзләрен әллә ничек кенә елтыратыб килүе Хәятка әллә ничек ятырак һәм гаҗәбрәк тоелыб китде. Салих каютка кергәч дә туктамады:

– Второй классда минем таныш бер коммерсант бар икән. Таныш кына да түгел әле, приятель. Приятельнең дә нindие тагын, менә дигәне. Шуның янына барыб сөйләшеб килдем әле...

Хәятның борынына Салихның тынындан әллә нинди ят бер ис килеб бәрелде. Күзләренең елтыранулары, кинәт сүзчәнләнеб китү һәм сүзләренең әллә ничек гадәтдәгедән башкарак рәвешдә сөйләнүе – болар һәммәсе бергә җыелыб, Хәятка теге иснең нинди ис икәнен аңлатдылар:

– Ул исергән! Ул әллә кая барыб, эчеб килгән! – диб уйлады да, Хәят, курку вә эч пошу катыш бер тойгы белән урынына сеңеб калды: аның җөрәге җулаб китде, ачы сызланды. Салих һаман әле шад елмаеб, сөйли дә сөйли иде. Хәят бу сүзләрне тыңларга да теләмәде, тыңламады да, ишетмәде дә. Бу минута аңар Салих бөтенләй, бөтенләй ят, куркыныч ят кеше булыб калды. Хәят күзләренә килгән яшьләрне көчкә-көчкә генә тыеб:

– Ул эчә икән! Мин аны бер дә белмәдем бит, – диб уйланды. Салих аңар бөтенләй билгесез, куркыныч билгесез кеше иде. Хәятның күзләренә яшь килгәнен күргәч, ул әллә ничек кинәт айныб китде: кәефләнеб сөйләб утыра торган, бер-берсенә ябышыб йитә алмаган сүзләрен кинәт кисде дә бөтенләй чынлыклы һәм аек тавыш белән:

– Хәят, кәефең юкмы әллә?– диб сорады. Шушы сорауны гына көтеб торган шикелле Хәят:

– Син эчеб килгәнсең бит, син исерек бит, – диде дә, күзләрендәге яшен тота алмыйча, тавышсыз гына егълаб йибәрде. Көтелмәгән бу күңелсезлек Салихны бөтенләй, бөтенләй айнытыб йиткерде. Ул каушаб, каударланыб Хәятны җуатырга керешде, үбде һәм:

– Теге урыс көчләб берәр ыстакан пива эчертде, эчмәсәң яхшы түгел, безнең иң зур эш итә торган кешемез... – ди, ди, буталыбрак үзенең гөнаһысының заруриятдән[1] чыкганлыгын исбат итәргә тырышыб бераз ялганланды. Дөресте ул сөйләгәнгә караганда бераз башкарак иде: второй классда Салихның танышы да, фәләне дә юк; ул үзе махсус барыб, ике бутылка сыра эчеб килгән иде.

Хәят тиз генә туктады да күзләрен сөртде. Хәзер инде Салих аңар баягы шикелле куркыныч тоелмый иде. Шулай да, булыб узган бу күңелсезлек аның йөрәгендә кытыршы бер эз калдырды һәм аны үзенең киләсе тормышы хакында тирән вә эчпошыргыч уйга төшерде.

Икенче көн һаваның ачылыб, җылыныб китүе безнең юлчыларымызны уңгайсызлыкдан коткарды, алар инде бүгенне пароход өстендә пошынмый гына утырдылар.

Nга кайтыб йитәр алдындан Хәят бераз вакыт сөйләшмичә, әллә ничек кенә уйга батыб йөрде:

– Салихның кичә «эчкәнен» Газизә абыстайга сөйләргәме, юкмы? Сөйләргә дә, сөйләмәскә дә тиеш шикелле иде. Шактый уйланыб йөргәч ул:

– ... Бәлки ул чынлаб да теге урыс кыстаганга гына, бик аз гына эчкәндер... Юк! Әле үк сөйләргә кирәкми! – дигән карарга килде дә әллә ничек тынычлаб һәм ачылыб китде.

Пароход шәһәргә якынлашкач, безнең юлчыларымыз, каюталарына кереб, нәрсәләрен җыештырыб куйдылар. Салих Хәяткә йомшак кына иркәләб кенә караб:

– Менә кайтыб да йитдек! – диде. Хәят пароходдан килгән ялкаулык үзендүк калсын да дигән шикелле итеб, йиңел генә киерелде. Һәр икесе дә кайтыб йитүләренә шадланганлар шикелле иде.

Сөям бугай...

Салих үз шәһәренә кайтыб килергә киткәч, Хәят бер кичне туганымларында кунды.

Рәхимә абыстай кечкенә балалары һәм Рөкыя белән бу ел җәй башындан бирле Ялтада тора, шунлыкдан бу

[1] Заруриятдән – чарасызлыктан.

шәһәрдәге йортларында әллә нинди кардәш карчыклар белән Сәгыйд һәм Әминә генә торалар иде. Хәят кунган көнне Сәгыйд дә фабрикаларында булды.

Рәхимәләр өендә һәрвакыт шау-шу, ыгы-зыгы күреб өйрәнгән Хәятка бу көнге кешесезлек һәм тынлык әллә ничек ят һәм шыр тоелыб китде дә, ул Әминәдән:

– Рәхимә абыстай да, Рөкыя да өйдә булмагач скучнодыр, туганым? – диб сорады. Әминә кашларын күтәренкерәб баш селекде:

– Бер көнрәк скучно була башлаган иде, хәзер онытылды тагын. Бер арада без абый белән бик часто[1] Аркадия бакчасына барамыз диб, ул, кечкенә генә бер тыныш ясады да, күзләрен уйнаклатыбрак сүзен дәвам итде:

– Анда бик күңелле була. Безнең абый андагы һәммә артистлар һәм артисткалар белән знакомъ[2]. Кайсылары белән мине дә танышдырды. Әле үткән атнаны анда яңа артист килде. Открытый сценада бик көлке куплетлар җырлый. Шәһәрнең байларын да эләктереб ала, фонарьларның начарлыгындан да әллә нәрсәләр җырлаб көлә... Бик көлке инде... Бик күңелле артист...

Хәят ялкау гына елмайды:

– Син, туганым, влюбиться[3] итмә тагын аңар...

Бәлки укучылар дикъкать иткәнләрдер, гади сүзләр сөйләшкәндә минем Хәятым русча кысдыручан түгел. Ул шома гына итеб татарча сөйли белә. Теге сөю-мәхәббәт мәсьәләсенә килгәч, ул инде русча сүзләр кысдырмый сөйли алмый. Күрәсезме, ул туганымына «син, туганым, аны сөеб куйма тагын» диясе урынга «влюбиться[4] итмә тагын аңар», ди. Чөнки ул сөю тугрысында русча итеб кенә уйлый ала, чөнки ул сөюне рус җәмгыятендә генә була ала торган бер нәрсә шикелле итеб күрә, чөнки ул әүвәлге «сөям» дигән сүзне рус авызыннан русча итеб ишеткән; чөнки ул «люблю»[5] дигән сүзне берәү

[1] *Кирилл хәрефләре белән язылган.*
[2] *Кирилл хәрефләре белән язылган.*
[3] *Кирилл хәрефләре белән язылган.*
[4] *Кирилл хәрефләре белән язылган.*
[5] *Кирилл хәрефләре белән язылган.*

дә гөнаһка санамый, әмма «сөям» дигән сүзне әти, әни, абый, күрше-күрпеләр – һәммәсе гөнаһ хисаблый икәнен белә. Чөнки... Чөнки...

– Кара әле, туганым, мин бер кызык хәбәр ишетдем әле, – диб, Әминә үзе сөйләб утыра торган ниндидер сүзне кырт кисде дә, әллә кая ашыккан төсле итеб җәһәтләб:

– Теге чәйче Виноградовның Мәскәүдә укый торган кызы Ольга[1] бер мөселман студент белән аталарындан качкан, ди бит – диде дә, кечкенә генә тыныш ясаб алыб:

– Ул студент теге үткән кыш безнең белән белешергә теләб, белешә алмый калган матур студент түгел микән? – диб, туганымына карады. Хәят бу хәбәрдән һәм гаҗәбләнгән һәм абдыраган шикеллерәк күренә иде. Ул ышаныб бетмәгән шикеллерәк итеб, Әминәдән:

– Мөселман студент белән ди мени? – диб сорады да җаваб көтмичә:

– Алай булса, шул Гали белән була шул инде... Арсланов иде бит аның фамилиясе? – диде.

Әминә Галинең исемен дә, фамилиясен дә онытткан икән; хәзер туганым әйткәч, аның да исенә төшде дә ул:

– Шул инде, шул! Миңа бу хәбәрне абый сөйләде. Ул: «Асланов дигән татар студенты белән качкан икән», – дип сөйләгән иде. Аңар сөйләгән урыслар «Арсланов»ны «Асланов» диб бутаган булалар инде, – диде. Хәят әллә ничек уңгайсызланган сыманрак итеб, туганымына карады, ләкин бер сүз дә әйтмәде. Әминә дә беразга бөтенләй-бөтенләй сүзсез калды. Бер-ике минутка бүлмәдә әллә нинди күңелсез һәм уңгайсыз тынлык булды. Андан соң Әминә кинәт кенә утырган килеш сынын турайтды, елмайды, ялкынланды да хиссиятләнебрәк:

– Мөселман студент марҗа кызын алыб качса, әйдә, туганым, без дә урыс белән качабыз, – диб, көлеб йибәрде. Хәят елмайды:

– Мин озакламый Салих белән качам инде, – диде. Аның тавышында әллә нинди бер корылык, ялкынсыз-

---

[1] *Кирилл хәрефләре белән язылган.*

лык сизелә иде. Кияүгә чыгу белән кызлык тормышындагы үз өлешен бөтенләй алыб бетергәнгә хисаблаганга һәм Гали белән үз арасында һичбер мөнәсәбәт булмаганга күрә, ул аны Ольгадан[1] көнләшми. Ләкин матур бер мөселман студентын «марҗа» кызындан көнли. Марҗа кызына аны әрәмсенә; әгәр тәгъбир[2] дөрест булса, бу эшдә ул үзенең татар мөселман кызлыгына бер кимсетү тоеб, кәефсезләнә иде:

– Теге вакытда аның белән танышмаганымыз ук яхшы булган, туганым, – диб, ул Әминәнең көлүен кисде.

– Ник яхшы булсын? Ник? Наоборотъ[3]. Әгәр без аның белән танышкан булсак, ул Виноградов кызы белән белешеб дә йөрмәгән булыр иде. Без танышмагач, ул аның белән беленешде бит. Вечерның ахырына таба гына ул аның белән күренде бит... – диб, Әминә буяб бераз каралтылган кашларын җыерды да сүзен беразга гына кисеб торды. Андан соң кинәт ялкынланыб:

– Үзем ир кеше булсам, туганым, үзем дә марҗа алыб качар идем әле. Мөселман кызы белән танышырга да, сөйләшергә дә ярамагач, нишлисең соң? – диб көлеб йибәрде.

Бер якдан караганда Әминә бу сүзләрне бик чынлаб, уйлаб вә аңлаб сөйләгән шикелле күренә, икенче якдан караганда, аның көлеб йибәрүе бу сүзләрне уйнабрак, мөзах[4] сыман итеб сөйләгәнлеген күрсәтә шикелле иде. Шулай да булса, Хәят бу сүзләрдә әллә нинди бер дөрестлек һәм үткенлек сизенде дә, эчендән генә: «Бер якдан караганда шулай шул инде», – диб уйлаб куйды. Ләкин болай диб уйлау да аның әүвәлге тойгысын, бу вакыйганы ишетеб кәефсезләнгәнлеген җуймый иде.

Бу вакыйгада Әминәнең тойгылары Хәятныкына бөтенләй башка иде. Марҗа кызы белән качкан студентның Гали икәнлеген белү аның күңелендә кәефсезлек

---

[1] *Кирилл хәрефләре белән язылган.*

[2] Тәгъбир – төш юрау.

[3] *Кирилл хәрефләре белән язылган.*

[4] Мөзах – мәзәк.

тудырмады. Билгакес[1], йиңелчә генә кәефләнү шикелле бернәрсә тудырды: бу вакыйга белән әллә нәрсәдән үч алынган, ниндидер Әминәгә бик дошман бер эшдән, бер гадәтдән үч алынган шикелле иде. Аның әллә кемгә, йә әллә нәрсәгә караб,

– ... Ә шулаймы? Алай булса, менә Галиегез марҗа кызы белән качды! – диб әйтәсе килә шикелле иде. Ул «мөселман» студентын да марҗа кызындан көнләмәде, чөнки мөселманлык, түгеллек мәсьәләсе хәзер инде андан беркадәр ераклашкан, гомумән булмаса да, мөселманлык вә түгеллекнең сөю вә сөешүгә килеб катыша торган кыйсеме аның карашында арткы сафка чигенгән иде. Соңгы еллар, хосусан, менә бу үткән җәй Әминәнең табигатен әллә ничек саекдырганлар һәм тойгыларын бик тиз була вә бик тиз бетә торган ясаганлар иде ки, ул йиңел уйлаучан һәм тормышдагы бик күб нәрсәләргә шул көн, шул минутында кызыклы үтүе ноктасындан гына караучан булыб киткән иде. Бу кызыксыз мәсьәләдән күчеб, Хәят:

– Бу калфагыңны кайчан эшләтдең әле, туганым? Кайда әле, салыб бир әле, бигрәк киң кырпулы, – диб, Әминәнең калфагын алыб карый башлады.

– Әле өченче көн генә килде. Казандан эшләтеб алдым. Менә хәзер инде Казанда шундый киң кырпулы итеб кию модага киткән. Кырпу үрнәге бик килешле, име, туганым? Бу үрнәкне корзинка үрнәк диләр икән.

Ничә мыскал энҗе киткәнен, Казанда кем аркылы эшләтеб алынганлыгын сөйләшеб бетергәндән соң, туганымлар киңәшләшеб, Хәятка дә шундый кырпулы һәм шундый үрнәкле бер калфак эшләтеб алуны кирәк табдылар.

Хәят белән Әминәнең бик күбдән инде бергә кунганлары, хәтта озак сөйләшеб утыра алганлары юк иде: шуңар күрә дустлар арасында сөйләр сүзләр күб табылды: Хәят үзенең Салих белән пароходда йөреб кайтуын шактый озын итеб, тәфсилләб сөйләде; ләкин Салихның

[1] Билгакес – киресенчә.

сыра эчкәнен һәм үзенең җылаганын әйтми калдырды. Бу мәсьәләне ул бары:

– ... Ул көнне пароходда бик күңелсез булгач, Салих әйтә: «Әллә Хәят, – ди – скука[1] таратыр өчен икемезгә ике бутылка гына сыра эчеб аламызмы?» – ди. Үзе көлә. Мин: «Кирәкмәс», – дидем, – диб, ялган катышдырыб кына сөйләб узды. Әминә ялкынланды:

– И, туганым, юкка «кирәкмәс» дигәнсең. Үзең эчмәс идең, ул эчсен иде. Аз гына эчкәч, ирләр бик күңелле булалар алар, сүзчәнләнәләр, көләчләнәләр...

– Мин исерек кеше белән ялгыз калырга куркам, – диб, Хәят туганымының сүзен бүлдерде дә сәяхәтләренең соңын сөйләб китде.

Әминә Хәятка һәр икесенә белеш рус җәмгыяте эчендәге хәбәрләрне һәм Хәятны белә торган рус егетләренең аның бик яшьләй һәм белмәгән кешесенә кияүгә барганлыгына бик гаҗәбләнүләрен сөйләде. Хәят елмайды:

– Урыслар үз гадәтләренчә эшләнмәгән һәммә эшдән бик гаҗәбсенүчән булалар инде алар.

Бервакыт Хәят Әминәдән Рөкыяның саулыгы тугрысында сораша башлаган иде дә, сүзен әллә ничек кинәт кенә кисде дә, уңгайсызланыб кына туктады: Әминә бу сүзләргә әллә ничек уңгайсызланыб, әллә нәрсәдән шикләнеб җаваб биргән төсле, теләр-теләмәс кенә җаваб бирә иде:

– ... Тәгаен белмим. Яхшы, савыга бугай инде...

Бу сүз киселгәч, туганымлар берәр минут уңгайсыз гына тын калдылар. Андан соң Әминә рояль янына утырды да нотасыз гына бернәрсә уйнаб йибәрде.

Бу – ачык сценаларда шансонеткалар җырлый торган бер көй иде.

Туганымлар сәгать икенчедә генә йокларга ятдылар. Аларга урын икесенә бер бүлмәдә җәелгән иде. Әминә әүвәл үз караватына ятмаенча, Хәят янына килеб ятды, шукланыб, аның өстенә бер беләген салды да серле вә оялчанрак тавыш белән:

– Сине Салихың ничек итеб кочаклый? – диб сорады. Хәят, елмаеб, аның күзләренә туп-тугры карады да:

[1] *Кирилл хәрефләре белән язылган.*

–Менә оятсыз кызый! Нәрсә сорый бит!– диб көлеб йибәрде. Әминә дә оялган тавыш белән көлеб йибәрде дә, кызарыныб, мендәргә капланды; андан соң җитез генә калкыныб карават янындагы бер боргычны борды да электрик лампалары сүндерде. Бер секунд эчендә бүлмәгә караңгылык вә аның белән бергә ниндидер бер серле тынлык иңде. Йөздәге кызыллык, күзләрдәге хыялый елтырану, бөтен гәүдәдәге уңгайсызрак каушану – һәммәсе серле пәрдә артына өртенде.

Башка вакытда Әминә мондый гына сүзләрдән кызарынмый иде. Бу юл ул үз тавышының әллә ничек оялчан булыб чыгуы һәм Хәятның туб-тугры караб көлүе аркасында кызарынды һәм, гомумән, әүвәлге мәртәбә Хәятдан оялды. Туганымының:

– Менә оятсыз кызый! Нәрсә сорый бит! – дигән сүзе аңар, – Синең миндән кызларга сөйләнергә ярамый торган нәрсәләр сөйләтәсең килә бит, – дигән мәгънәне аңлаткан шикеллерәк тоелыб китде.

Бераз сөйләшеб яткандан соң Әминә шыпырт кына:

– Кара әле, туганым, Салихны сөямсең? – диб сорады. Хәят бераз торыбрак җавап бирде:

– Әле үк ничек әйтәсең аны... Сөям бугай...

Салихның анасы Гаделбану абыстай уртача тормышлы бер авыл мулласының кызы, бик яшьләтәй Салихның атасына икенче хатынлыкка бирелгән иде. Табигате белән эшчән, булдыклы вә гайрәтле бу хатын бер якдан «яшь хатын» булыб кадерләнеб, урынсыз вә бозыкка иркәләнеб, икенче якдан көне-төне «карт хатын» белән дошманлашыб торыб, чая, ачучан, кире һәм сүзчән булыб киткән иде.

Хәзер инде карт Фатиховның үлгәненә дүрт ел була. Гаделбану абыстай да шул көндән бирле үзенең ике ир баласы Салих һәм Габдулла белән «карт хатын» һәм аның балаларыннан аерым тора иде. Гаделбану абыстай картыннан бервакытда да начарлык күргәнен хәтерләми вә шунлыкдан аның белән бергә үткәргән гомерен үзе «хәйбәт» уздырылганга саный иде. Әгәр андан:

– Үткән гомереңдәге нәрсәләрне яхшыга саныйсың? Нинди сәгатьләр, нинди көнләреңне күңелле вә рәхәт

уздырылганга хисаблыйсың? – диб соралса, әлбәттә, тиз генә җавап бирә алмас. Менә фәлән нәрсәләр яхшы уздылар, фәлән көнләр, фәлән сәгатьләр матур үтделәр диб шикләнми генә әйтә алмас иде. Ләкин Гаделбану абыстайдан бер кеше дә алай диб сорамый вә шунлыкдан ул үзенең карты белән торыб үткәргән гомерен канәгатьләнерлеккә хисаблаб йөри бирә иде. Чынлаб караганда аның шул үткән шактый озын гына гомере эчендә сагынырлык бернәрсәсе дә юк. «Менә бу көнем, бу сәгатем бәхетле көн, бәхетле сәгать иде», диб әйтерлек бер көне, бер сәгате, хәтта бер минуты да юк иде. Аның «яшь хатынлык» иркәлегенә чолганыб узган гомере йомшак атласка уралган үләксә шикелле иде ки, тыш ягындан рәхәт вә ялтыравыклы, эч ягындан агулы вә сырлы иде. Менә шуңар күрә Гаделбану абыстай яшенең алтмышка йиткәненә карамыйча, яшьләр шикелле «бәхетле көнләрне» киләчәген дә көтә иде:

– Менә Салих өйләнә, килен була, килен игелеге (изгелеге), килен хөрмәтләре күрер көнләр йитә...

Укучыларның, бәлки мондый, ягъни «бәхетле көнләр»не киләчәген дә көтә торган карт вә карчыкларны күргәнләре бардыр. Аларны күргәч, аларның әле һаман алдагы көндә теге «бәхетне» көтеб армаганлыкларын белгәч, ихтыярсыз елмаеб куела:

– Нинди шук кеше! – диб уйлыйсың. Андан соң ук ихтыярсыз аларны кызганыб куясың да.

– Соң түгел микән инде карткаем? Яшьлек белән бергә бәхетле була алу кабилияте дә[1] агыб китмәде микән? – диб пошыныб йөрүләренә карыйсың.

– Ярый, ярый, бәхетле булыгыз, әллә сезгә озак, бик озак көткән нәрсәгезне соңгы көндә генә булса да, гомер кояшының баер сәгатьләрендә генә булса да бирсен. Әллә нәрсәләр, әллә кемләр сезгә вакытлы чагыгызда бәхетле булырга ирек бирмәгәнләр, тереклелегезгә агу сибкәнләр; Ходай бирсен дә, була алсагыз, хәзер бәхетле булыгыз. Ләкин Алла хакы өчен ул бәхетне башкаларның

[1] Кабилияте дә – сәләтлелеге дә.

бәхетле булыр чаклары үтмәгән кешеләрнең бәхетсезлегендән эзләмәгез!

Салих атасындан калган зур суммалы сәүдә эшенең үзе, анасы һәм энесе өлешенә төшкән кадәрлесендән бөтенләйгә хуҗа иде. Гаделбану абыстай ул эшдә бернәрсә дә аңламый да һәм аңар тыгылмый да иде. Шуның бәрабәрендән булырга кирәк, ул үзләренең шактый күб расходлы зур йортларының эчке эшләренә Салихның да катышуын бердән теләми, өй эчендәге бөтен тормышка бер үзе генә хуҗа булыб торуны ярата иде. Ул өйдәге иң вак эшләрне дә бик нечкәләб, үз күзендән үткәрә, шунлыкдан йорт эчендә бер куелыб киткән бер яклы тәртиб бик яхшы бара иде. Бу эш бер якдан караганда Салих өчен бик уңгай, икенче якдан караганда Гаделбану абыстай төзегән бу тәртиб, артык «чын мөселманча»лыгы белән, аңар ук, Салих өчен үк бик уңгайсыз да иде. Салих фикере белән бигүк яурупалылашкан кеше булмаса да, тышкы (матди) тормышны яурупача итәргә ярата, татар тормышының артык бертөрлелеген һәм тарлылыгындан ялыга, аның шәхси эшләргә куйган рамкасындан таруган өй тормышларын бертөрле киңрәк, яурупачарак куярга тели, ләкин шул тугрыда эшли башлаган һәрбер эшнең анасы ягындан каршылык күрә иде. Гаделбану абыстай бу эшләрдә хосусый бер кирелек, ишәк кирелеге шикелле мәгънәсез кирелек күрсәтә, әүвәл бөтен көче белән булдырмаска тырыша, андан соң әгәр инде аның тырышуына да карамый була калса, ничек итеб булса да, шуңа ватарга, йимерергә тырыша иде.

Мондан ике ел әүвәл Салих үз ашларын пешерү өчен бер рус повар алыб карады. Гаделбану абыстай яллаган сала хатынлары пешерә белә торган лакша[1], пилмән, пылау, бәлеш, куллама[2] шикелле «чын татар ашлары» гына Салихны бик туйдырганлар иде инде. Гаделбану абыстай әүвәл повар алдыртмаска бик тырышды, шул хакында Салих белән ике мәртәбә ачуланышыб да алды. Ләкин аңардан карамыйча, повар алынгач, ул икенче

[1] Лакша – токмач (лапша).

[2] Куллама – салма катыш ит.

төрле хәрәкәт итде. Повар Салихларда бер атнадан артык тора алмады. Гаделбану абыстай аны әллә нинди сәбәбләр табыб, белер-белмәс русчасы белән өч көн рәтдән чыгыб тиргәгән иде, дүртенче көнне ул хисаб алыб чыгыб да китде. Салихның көндезге ашына тагы лакша, пилмән, кулламалар килә башлады. Ул икенче повар да алыб карады, ләкин бусы да ун гына көн хезмәт итде дә, Гаделбану абыстайны эт итеб тиргәб чыгыб китде. Салихка яңадан лакша, яңадан куллама ашый башларга тугры килде. Салих әле аның белән генә котылса, бәлки Ходага шөкер итәр иде; повар белән сүгешеб кергәч, Гаделбану абыстай әле аны буш кына калдырмады:

– Анаңны тиргәтер өчен бу урысларыңны аласың шул! Ул гына йитмәсә, әле өченчесен дә ал. Мине кыйнаб чыгыб китсен! Анаңны урысдан сүкдерәсең килә шул синең! Шуңар куаныб торасың шул син...

Мондан соң Салих повар алмады инде; көндезге ашны күбрәк вакытда ресторанларның берәрсенә барыб ашый торган булды.

Иң вак нәрсәне генә дә үзенчә эшләтү Салихка әллә никадәр азаблардан соңга мөяссәр[1] була ирде: бервакыт Салих варенье бүлеб ала торган вак пыяла савытлар алыб кайтды да, һәр чәй янына шуларны да китерә башларга кушды. Ләкин андан соңгы иң әүвәлге чәйдүк Гаделбану абыстай аларны китертдермәде. Салих аңар һәркемнең авызына кабкан балкашыгы белән бер савытка тыгылуы җирәнгеч икәнен, шуңар күрә берәүнең дә авызына кабылмый торган бер чиста балкашыгы белән һәркем үзенә генә хас кечкенә пыяла савытына варенье бүлеб алыб, шундан гына үз кашыгы белән алу тиеш икәнен сөйләб, бик кызу исбат итеп карады. Гаделбану абыстай аңар:

Анаң белән энеңдән җирәнәсең икән, синең үзеңә генә бер савыт белән варенье куярмыз... – диб, җаваб бирде. Мондан соң Салих аңар үзенә сәүдә эшләре белән килә торган русларга чәй эчерткәндә бу савытларсыз мөмкин түгел икәнен, андый русларның һәркем төкрекләре, балкашыклары белән тыгыла торган савытлардан

[1] Мөяссәр– җиңел.

җирәнә икәнлекләрен сөйләб карады. Гаделбану абыстай аңар:

– Исең киткән ул урысларыңа. Алар үзләренең... комгансыз йөргәнләрен генә белсенләр. Алар кешедән җирәнеб торганчы, үз-үзләрендән генә җирәнсенләр, – диб кенә җаваб бирде.

Шушы моназарәләрдән[1] соң да әле Салихка озак вакытларга кадәр ул савытларны хосусый сораб алганда гына китереб йөртделәр.

Гаделбану абыстайның мондый эшләрендән кайсылары Салихка артык уңайсызлылар иде дә, ана белән угыл арасында зур кычкырыш да булыб куя иде. Ләкин бу кычкырышларда бер як икенче якны җиңә алмаганга күрә, һәр икесе үз фикерләрендә калалар вә шуңар күрә өйдәге тормыш да бик аз үзгәреб, бик азаб белән генә артык акрын алмашыныб, үз юлы белән ага бирә иде.

Үткән ел көз көне бер вакыт Салихка ике кунак килде. Боларның берсе Салихлар фирмасы белән алыш-биреш итә торган бер зур рус сәүдәгәренең хатыны вә икенчесе сеңлесе иде. Әле мондан ике генә көн әүвәл Салихлар белән бергә Макарьедан кайткан һәм аларның Г. шәһәрендә ике-өч көн калачак икәнлекләрен белгәч, үзенә кунакка чакырган иде: аңар боларга өстдән генә булса да, бер мәртәбә:

– Вакыт табыб безгә рәхим итсәгез, шад булырмын, – диб әйтеб уздырмаса, килешмәс шикелле тоелган иде дә, ул боларны чакырган иде.

Салих кунакларын ачык йөз белән каршы алыб, аларга чәй тәклиф итде[2]. Кунаклар да кабул итделәр, утырышдылар. Ләкин Гаделбану абыстай углы янына килгән «марҗа»ларны тыныч кына, аның белән аулаклап «кына» чәй эчертүне сыйдыра алмады: ул илтифатсыз гына кунаклар утырган бүлмәгә керде; аларга бик тугры гына вә күзләренә бераз ачуланган кыяфәт чыгарыб озак кына карап торды; андан соң нәкъ алар каршындагы диванга аякларын бөкләб менеб утырды да, тавыш-тынсыз гына

[1] Моназарәләрдән – бәхәсләрдән.

[2] Тәклиф итде – тәкъдим итте

яңадан вә яңадан аларга караб-караб тора башлады. Кунакларның бу карашлардан бик уңайсызланганлыклары ачык күренә иде. Салихның бөтен торышын оялу белән катыш ачу каблаб алды; ул кызарынды, бер кунакларга, бер анасына каранды һәм бер минутдан соң бераз калтыравыклы тавыш белән анасындан:

– Миндә йомышың бармы әллә? – дип сорады. Гаделбану абыстай кунаклардан күзләрен алмыйча гына, мыскыл иткән тавыш беләнрәк:

– Углым марҗалар белән бик күңелле утыра микән дип карый кердем, – диде. Кунакларындан оялу, ачу килү һәм шул ук вакытда үзенең анасына каршы бер эш дә эшли алмавын белү – барысы бергә җыелыб, бер-берсе белән буталыб, Салихның фикерен эшләүдән туктатдылар. Аның бугазына әллә нәрсә килеб тыгылган шикелле булды; ул анасына бер җаваб да бирә алмады.

Кунаклар алларына ясаб куелган чынаякларындан берәр йотым гына чәй кабдылар да тиз-тиз генә урынларындан тордылар һәм артларындан куган шикелле ашыгышыб китеб дә бардылар. Салих боларны озатыб кергәч, калтыранган тавыш белән:

– Мондан соң мондый эшең булмасын, әни! – диде дә, үзе икенче бүлмәгә чыгыб, йөзтүбән капланыб диванга ятды. Икенче якдан Гаделбану абыстайның чар-чар килеб, җылагансымак тавыш белән Салихны тиргәгәнлеге ишетелә иде:

– Һай, марҗалар булгач да, әллә кем булганлар! Анага бит, анага... марҗалар өчен бит! Оятсыз, бәдбәхет, каһәр төшкән!..

Салихның Хәятка өйләнүе мәсьәләсе дә шома гына үтә алмаган иде. Гаделбану абыстай Салихка үз шәһәрендәге бер байның кызын алыб бирергә бик теләгән, ләкин монысы алмаган, русча да белә икән, бик матур да, бик образованный да икән диб, Хәятка яучы йибәртдергән иде.

Көнләр үзләренең куелыб йибәрелгән тәртибләре белән бертөрле генә үтеб торалар. Менә инде Хәятның килен булыб төшкәненә дә бер ай булды. Хәят бу бер ай эчендә, туган-үскән йортын да бераз онытды, Фатиховлар

йортына вә андагы тәртибкә дә бераз ияләнде, Гаделбану абыстайның йомшак сүз вә йомшак мөгамалә белән өртелгән ятрак күрү, чит итүенә дә күнекде. Гаделбану абыстай сүзләрендә вә мөгамәләсендә Хәятка үзенең аны әллә ничек, бигүк сөеб бетермәгәнлеген белдертмәскә тырышса да, Хәят йөрәгенең әллә кайсы бер чите белән бу эшне сизенә, ләкин аңа бик зур әһәмият бирмәскә тырыша, үз-үзен әһәмият бирмәскә ирексезли иде.

Хәят кыз вакытында «кияүгә бару» дигән эшне соң дәрәҗәдә зур бер эш, кешенең тереклегендә бөтен җан, бөтен йөрәк белән сизелерлек алмашыну ясый торган бер хәл, тормышның тулмаган йирләрен тутыра торган бер алмашыну диб уйлый вә үзенә кияүгә барудан шундый кинәт вә катгый үңгәреш[1] көтә иде. Ләкин менә инде кияүгә барганына, «хатын» булыб киткәненә ярты ел кадәр вакыт узыб китсә дә, аның тормышына шундый кинәт вә катгый бер алмашыну бу көнгә кадәр булганы юк вә шунлыкдан аның йөрәге шул карангы вә билгесез алмашынуны көтә дә, көтә иде.

Кышның иң кыска көнләре йитделәр. Ләкин болар да үзләре белән ул билгесез алмашынуны алыб килмәделәр. Болар да Хәятның күбдән түгел генә кияүгә чыккан вакыты, җәйнең соңгы көнләре, былчырак көзнең былчырак-томанлы көнләре, кышның башы, аның кыскарыб йитмәгән коры, суык көнләре шикеллүк аз сизелеб, аз тоелыб үтә башладылар.

Сәгать әле дүртне дә сугыб өлгермәгән иде, урам инде әлҗе-мөлҗе хәлгә килде, әйберләр үзләренең хакыйкый төсләрен җуялтыб, серле шәүләләргә әйләнә башладылар, тәрәзәгә бәреб җава торган ябышкак кар Хәят бүлмәсенең киң вә якты тәрәзәләренә сыланыб, бүлмәнең эченә кешене бераз ялкауландыра вә бераз уйчанландыра торган карангылык иңдерде. Хәят йомшак кәнәфигә бераз кырынрак ятыб, Салихның кайтканын ялкау гына көтеб утыра башлады.

Хәят килен булыб килгәндән бирле Салих өендәге Гаделбану абыстай тәртибен беркадәр үзе теләгәнчәгә

[1] Үңгәреш – үзгәреш.

үзгәрткән, көндезге ашны да ул әүвәлдәге шикелле сәгать икегә түгел, сәгать дүрткә хәзерләтә башлаган иде. Иртә сәгать унбердә ул үзләренең сәүдә контораларына чыга да, көндезге ашка сәгать дүртенче ятрыларда андан кайта иде. Андан соң алар йә кинематографка, йә театрга, йә анда-монда берәр клубка баралар вә кичне шулай итеб уздыралар иде.

Хәят бүлмәсенең идәндән түшәмгә кадәр йитә торган көзгесе алдындагы бер бронзадан ясалган кыйммәтле өстәл сәгате үзенең нечкә вә чыңгырдак тавышы белән дүртне сукды. Ләкин әле Салих кайтыб йитмәде. Хәят нәрсәдер бик горфи[1] вә бик кечкенә бернәрсә тугрысында уйланыб утыра иде. Сәгатьнең сугуы да аны бүлдермәде, фәкать, бер секундка гына,

– Ник кайтыб йитмәде бу? – диб уйлаб алды да яңадан шул бик горфи вә бик кечкенә бер нәрсә тугрысында уйлануын дәвам итдерде. Минутлар гади генә, үзләрендән әсәр[2] калдырмый гына үтделәр... Андан соң сәгать үзенең нечкә генә, чыңгырдак кына тавышы белән бер генә мәртәбә сугыб, бишенче чирек булганны белдерде. Хәятка менә бер айдан бирле инде таныш булган бу тавыш, бу юлы да әллә ничек ят шикелле вә әүвәлге мәртәбә ишетелә шикелле, аның уйлануын бүлдертде:

– Ник соңга калуы бу? – диб уйлаб, ул яңадан әүвәлге уена тотынмакчы иде дә, булдыра алмады.

– Бу сәгатьнең бу сугуына хәдле үзенең нәрсә тугрысында уйланыб утырганын Хәят бөтенләйгә, бөтенләйгә оныткан иде.

Минутлар тагы үтә башладылар, ләкин алар бу юлы да әллә ничек сузылыбырак, озынрак булыб үтәләр, минутлар булыб кына түгел, «минутлар»[3] булыб үтәләр иде. Шул озын минутларның унбишесе яңадан үтеб киткәч, сәгать бишенче яртыны сукды, Салих һаман әле кайтмады. Хәят кырын яткан йирендән торды да, берәр минут ялкау гына утырыб торгандан соң урыныннан кузгалыб,

[1] Горфи – гадәти.

[2] Әсәр – эз.

[3] *Чыганакта әлеге сүз махсус сузылып язылган.*

электрик лампасын кабызыб йибәрде. Зәңгәрсу кырыйлы шарлар аркылы төшкән электрик лампаларының яктысы белән бүлмә бөтенләй төрелеб китде, аның серле уйчанлыгы җуялды. Хәят килен булыб төшүгә махсус алынган зәңгәр асыл[1] белән тышланган кәнәфи вә креслолар һәм Хәят бүлмәсе өчен махсус алынган очсызлы, ләкин күб буяулы вә кычкырыныб тора торган ачык йөзле картиналар, күб төрле исле май шешәләре һәм бизәү әсбабы тезелгән җыйнак вә матур җыештырылган туалет өстәле ишек вә тәрәзәләрнең зәңгәрсу пәрдәләре – һәммәсе зәңгәрсу бер тереклек белән тора башлаган шикелле булдылар.

Хәят, бизәү өстәле янына килеб, берәр минут басыб торды, андан соң сәгатькә карады, ул биш туларга 25 минут барлыгын күрсәтә иде.

– Тагы бер көнге шикелле булыр микәнни? – диб уйлады да, Хәят тәрәзә янына килде; гүя менә хәзер ат белән кайтыб киләчәк Салихның кайтуын күрәчәк иде.

Хәятның хәтеренә килгән «бер көн» бер атналар әүвәл үткән көннең бер киче иде. Ул кичне Салих бөтенләй көндезге ашка кайтмаган, бик озак көтдереб кенә, төнге сәгать уникенче булгач кына кайткан, бераз кәефләнеб, йиңелчәләнеб, сүзчәнләнеб кайткан иде. Хәят ул төнне Салихны әллә нинди үзенә бөтенләй ят бер кеше шикелле күргән, сәгать бишкә кадәр йоклый да алмаган, Салих йоклаб киткәч, төнлә бер вакыт бераз егълаб да алган иде.

«Тагы бер көнге шикелле булыр микәнни?» диб уйлагач, аның тәне аркылы бер суыклык йөгерде, ул шулай булмасына ышаныр өчен кар йәтмәсе белән кабланган тәрәзә аркылы бик дикъкатьләб урамга караб тора башлады. Кар һаман җава, урамдан узган-барганлар начар күренәләр, фәкать, Салихның әле һаман кайтмый икәне генә ачык бер сурәт булыб күз алдына килеб баскан шикелле, Хәятка аерымачык сизелеб тора иде. Хәят бер кулы белән тәрәзәнең бер яңагына таяныб, башын шул кулы өстенә сөягән шикелләрәк итеб тора, аякларының әле берсе, әле икенчесе өстенәрәк авырлыгын сала

[1] Асыл – затлы тефәк тукыма.

вә аларны еш-еш алмашдыра иде. Шулай итеб ун минут торгач, сәгатьнең бишкә чирек калганны сугуы ишетелде. Салих һаман кайтмады. Хәятның пошынуы өстенә тагы ниндидер бер тойгы – үз-үзен кызгану – шул вакытда кайтмый торган Салихны көтеб тора торган Хәятны кызгану тойгысы кушыла башлады,

– Тагы беркөнге шикелле булыр инде! – диб, үз-үзенә сөйләнеб, Хәят тәрәзә яныннан китде дә әллә кемләргә һәм үз-үзенә Салихны бер дә көтмәгән шикелле күренер өчен бизәү өстәлен ђыешдырырга тотынды. Бизәү өстәлендәге һәммә нәрсә үз урынында, аны ђыешдыруның бер дә кирәге юк; шуңар күрә Хәятның үз өстенә алган вазыйфасы әллә ничек мантыйксыз иде: йөрәккә охшатылыб ясалган бизәү көзгесенең уң ягында тора торган зур одеколон шешәсен Хәят сул якка алыб куеб, аның урынына уң якка ниндидер бер тартманы куйды. Ләкин бу тартманың урыны үзе өчен уңгайсыз шикелле иде: Хәят аны кулына тотыб бераз торды да, андан соң аның эчен ачыб карады, тартманың эче, һәм анда нәрсә барлыгы Хәятка инде күбдән мәгълүм иде, ул шул әүвәлге хәлендән бер дә үңгәрмәгән[1], аның эчендәге нәрсә дә һаман шул әүвәлге хәлендә калган икән. Хәят аны тагы бер кат яңа урынга куеб карады, ләкин урын һаман уңгайсыз булыб чыкды, мондан соң инде Хәят теге одеколон шешәсен моның урыныңдан алды да, моны әүвәлге урынына куйды. Шешә дә әүвәлге урынына кайтыб утырды. Хәят тагы берәр тартманың урынларын алмашдырыб карады, ләкин аларның да яңа урынлары уңгайлы булыб чыкмадылар. Шулай да Хәят боларын яңадан әүвәлге урынларына кайтарыб куймады:

– Ярар инде ...

Мондан соң Хәят сәгатьне карады. Аңар өстәлне болай ђыешдырыб куеб шактый вакыт уздырылган шикелле тоелса да, сәгатьнең күрсәтүенә караганда, фәкать, йиде минут үткән иде.

– Шулай булды инде, беркөнге шикелле төнлә генә кайтыр инде! – диб, Хәят башына килгән фикерен теле

[1] Үңгәрмәгән – үзгәрмәгән.

белән әйтеб, үз-үзенә аңлатды. Аның эче поша иде. Бу эч пошу Салихны сагынгандан түгел, Салихны әллә нинди хатынлар янында йөри торгандыр диб уйлаб көнләшкәндән түгел, Салих белән менә хәзер эшләнергә тиешле бер эш булыб да, шул эшнең вакытыннан кичеккәнендән түгел, хәтта Салихны кәефләнеб кайтыб, үзен кәефсезләндерер диб уйлаудан да түгел, бәлки коры, билгесез рәвешдә эч пошу иде: Хәятта Салихка каршы үткен бер тойгы юк, шунлыкдан ул аны сагыныб көтми, Салихны Хәят бозык бер фахиш диб дә уйламый, шуңар күрә, ул андан көнләшми; Салихның кәефләнеб кайтуы аңар бер көн кәефсез булса да, әүвәлге мәртәбәдәге пароходдагы шикелле үк үткен тоелмаган вә шуңар күрә ул хәзер аның тугрысында да куркыныб уйланмый, бәлки үзенә мәгълүм булмаган пошыну белән пошына иде.

Сәгать бишне суккач, Хәят бүлмәсенә марҗа асрау керде:

– Барыня, аш күбдән инде өлгерде. Мин ашны бирдем. Карт барыня сезне көтә.

Хәят бераз вакыт җаваб бирми торды. Андан соң җәһәт кенә,

– Хәзер чыгам! – диде. Бу сүз Хәятның тын бүлмәсендә әллә ничек яңгыраб китде. Хәятның колагына килеб бәрелгән шул тонык яңгыраш аны әллә ничек өмидсезләндерде: гүя бу сүз әйтелгәч инде Салихның ашка кайтыб йитү ихтималы катган вә җәзмән[1] беткән, хәзергә кадәр әле тәмам өзелеб йитмәгән өмид кырт киселеб төшкән шикелле иде.

Хәят аш ашый торган бүлмәгә чыкганда Гаделбану абыстай инде анда, Хәят килеб аш сосканны көтеб утыра иде.

– Салих ашны сәгать 4 кә хәзерләтә башлагач, Гаделбану абыстай бераз вакытка кадәр бу тәртибне кабул итмичә, бер үзе генә сәгать 2 гә хәзерләтеб ашаб йөрсә дә, менә инде бер атна Салихлар белән ашый башлаган иде.

– Хәят өстәл янына килеб, Гаделбану абыстайның тарелкасына аш соса башлагач, килененә карамыйча, ул:

[1] Катган вә җәзмән – катгый рәвештә.

– Салих кайтыб йитмәде инде. Аны көтеб ач утырыб булмас! – диде. Хәят әүвәл Салихны яклаб:

– Берәр эше булыб киткәндер шул, – диб әйтергә уйлаган иде дә, әллә ничек күңеле бу сүзне әйтергә риза булмады: болай вакытында кайтмый торган Салих яклаб торырга мөстәхикъ[1] түгел шикелле иде. Күзләрен тарелкадан алмыйча гына:

– Әллә нишләб кайтыб йитмәде ич, – диде дә, ул кайнанасы алдына ашлы тарелканы куйды. Гаделбану абыстай җаваб бирмәде. Ул башка вакытда да Хәят белән кирәкле сүздән бүтәнне күб сөйләшми иде. Кайнанасының бу аз сүзлелеге Хәятка әллә ничек авыр тәэсир итә, шуңа күрә дә ул аның белән ялгыз гына калырга авырсына, әгәр инде калырга тугры килсә, үзенә нинди дә булса бер эш табыб, шуның белән шөгыльләнергә, бер дә бушаб тормаска тырыша иде. Ул тоз савытын кайнанасы алдына илтеб куйды да, борыч савытын тотыб караб, үз-үзенә әйткән шикелле генә итеб:

– Борыч беткән икән, тутырыб алыб меним, – диб урыныннан кузгалды. Салих да аш янында булса, ул звонок кына басар иде дә, хезмәтче кыздан гына аны тутыртдырыб алыр иде. Ләкин хәзер ул алай итмәде, Гаделбану абыстайның сүзсез мәҗлесендән ике генә минутка булса да аерылыб тору, бу сүзсезлекне кыска гына бер вакытка булса да онытыб, үз өстендә хис итми тору Хәятның теләге иде.

Хәят борыч тутырыб алыб менгәч дә өстәл янындагы тынлык бозылмады, бары Гаделбану абыстай күзләрен тәлинкәсендән күтәреб, кыска гына бер вакытка Хәят өстенә төшереб алды да ашавында дәвам итде. Хәят үз тәлинкәсендәге ашдан фәкать ике кашык ашады. Ашыйсы да килми түгел, ләкин ашаб да булмый иде. Бу тын мәҗлес, Гаделбану абыстайның бу кыска карашы Хәятның андан башка да Салихны көтеб пошынган күңеленә авыр, бик авыр бер таш булыб баса, газаблаучы бер йөк булыб ята, кара бер томан булыб каблана иде.

[1] Мөстәхикъ – лаеклы.

Хәят Гаделбану абыстайның тәлинкәсендәге ашын ашаб бетергәнен сабырсызланыб көтде дә, ул бетергәч, яңадан аш сосарга теләгән кеше кыяфәтендә урыныннан торыб, акрын гына тавыш белән:

– Тагы сосыйм, әнкәй, берне, – диде. Гаделбану абыстай аңар үзенең кыска гына карашы белән караб алды да:

– Үзең ашамасаң, алсынлар инде! – диде. Хәят җәһәт кенә бер хәрәкәт белән ашны үзе алыб чыгыб китде, ул шушы дәкыйкадә ашны алырга диб хезмәтче кызның килеб керүендән вә шулай итеб үзен өстәл янындан тагы берничә минутка аерылыб тора алудан мәхрүм итүендән курка иде.

Хәят ашханәгә төшкәч, андагы марҗа асрау да һәм татар асрау хатын да аңар гаҗәбләнгән сыманрак итеб карадылар. Хәят аларга күз генә төшереб алды да артык карамаска тырышды: хадимәләрнең[1] бу карашлары аңар әллә ничек уңгайсыз вә авыр иде. Бу хадимәләр Хәятның күңелендәге пошынуын сизенәләр дә:

– Салих кайтмады бит, Ходa белә, ул кайда йөри торгандыр. Әммa... син бичара монда Гаделбану абыстайның авыр карашлары астында утырырга мәҗбүрсең... Синең монда төшүеңнең сәбәбен без аңлыйбыз бит! – диб уйлаб карыйлар шикелле иде. Бу карашда Хәят әллә ничек бу хадимәләр тарафыннан үзенең хуб нәфесенә тия торган бер кызгану аңлый иде. Хәят җәһәт кенә бер хәрәкәт белән хәзерләнеб, куелган каз көйдермәсен (жаркоен) алды да ашханәдән чыгыб китәргә ашыкды. Бу вакытда ул үз-үзенә бик кызганыч шикелле, менә шул бик кызганыч тормышлы хадимәләр тарафындан да кызганылырлык дәрәҗәдә кызганыч шикелле хис итеб, бер җәһәтдән сыкрана вә бер җәһәтдән хурлана иде. Үзенең күзләренә яшь килә башлаганын сизенеб, ул аларны еш-еш йомгалады да:

– Барысы да Салихдан! – диб уйланды. Яшьләр күзнең тышына чыкмыйча җуялдылар, йөрәкдә Салихка каршы ачу туа башлады:

– Барысы да Салихдан!

---

[1] Хадимә – хезмәтче хатын-кыз.

Тәлинкәләр янына пычак, чәнечкеләр куелган булса да, Гаделбану абыстай каз көйдермәсен кулы белән генә тотыб ашый һәм Хәятны көйдермәне пычак белән кисеб, чәнечке белән эләктереб кабуына әледән-әле кыска гына караш белән күз төшереб ала да эчендән генә:

– Марҗага ошар өчен кыланыб утыра инде бу, – диб уйлый иде. Бу карашның мәгънәсен томанлы гына сизенә торган Хәят да пычак вә чәнечкеләрен чалтыратмаска, тәлинкәне шалтыратмаска тырышыб, үз алдына салган кисәгенең ярымын тавыш-тынсыз гына кабкалады да туктады. Гаделбану абыстай үзе хосусый сурәтдә бер тынлык саклый иде. Бүлмәне авыр бер тынлык каблаб алды. Монда ике кеше утырмый вә ул кешеләр ашамыйлар. Монда музәханәләрдәге[1] машина белән селкенә торган балавыз сурәтләргә охшашлы сурәтләр генә сакла충алар шикелле иде. Хәят артык бу тынлыкка чыдый алмады. Акрын вә җөрьәтсез[2] тавыш белән:

– Әнкәй, бүген Салих үзенең кайчан кайтасын сезгә әйтеб китмәдеме? – диб, ул күзләрен кайнанасына төшерде. Гаделбану абыстай бераз торыб җаваб бирде:

– Юк !

Тагы бераз торгач ул кыска гына итеб Хәяткә караб алды да:

– Сине театрга алыб барасы бардыр бит аның, кирәк вакытына кайтыб йитәр ул! – диде. Хәятка Гаделбану абыстайның тавышында әллә нинди бер мыскыллау аһәңе ишетелә иде. Бу сүзләр аның йөрәгенә барыб кадалган шикелле булдылар. Ул бер җаваб да бирә алмады. Гаделбану абыстай чынлаб да «сине театрга алыб барасы бардыр бит аның» дигән сүзен әллә нинди бер басынкы вә мыскыл тавыш беләнрәк әйткән вә ул сүзләрнең нинди мәгънәдән әйткәнлеген Хәят дә аңласын диб тырышкан иде. Салих белән Хәятның һәркөн кич диб әйтерлек киенешеб «әллә кая» чыгыб китүләренә Гаделбану абыстай күбдән инде пошына вә шул пошынуын ничек дә

[1] Музәханәләрдәге – музейлардагы.
[2] Җөрьәтсез – кыюсыз.

булса Хәятның үзенә бер аңлатырга тели. Ләкин тугры итеб вә аның өчен Салих белән кычкырышыб аңлатырга түгел, бәлки менә шушы бүгенге тарыз[1] шикелле бер тарызда аңлатырга тели иде. «Сине театрга алыб барасы бардыр бит аның» дигән сүз Гаделбану абыстайның үзенә бик күб нәрсәләр аңлата иде. Бу сүзнең эчендә хатынын театрга алыб бара торган Салихдан көлү, ире белән театрга бара торган Хәятка шул эш өчен «төртдерү», Салих «хатын колы» булганлыгы өчен хурлау, Хәятка бу эшнең килешмәгәнлеген аңлату, тагы әллә нинди «кечкенә» мәгънәләр бар иде.

Өч чирек сәгатькә сузылган аш вакыты Хәятка бөтен бер гомер шикелле озак тоелды. Салихны көтеб арыган өстенә Гаделбану абыстай белән утырыб талган Хәят өстәл яныннан торыб киткәч, әллә нинди бер авыр «барыберлек» тойгысына батыб, бераз ятыб торды. Бу дәкыйкада[2] аңар дөньядагы һәммә нәрсә – кайгы да, шадлык да, рәхәтсезлек дә, рәхәтлек дә – һәммәсе, һәммәсе барыбер шикелле иде. Ләкин бераздан бу авыр барыберлек җуялыб, ул тагы Салихны көтәргә тотынды. Минутлар тагы акрынладылар, көзге алдындагы сәгатьнең һәр сугуы тагы үзенә бертөрле булыб ишетелә вә хисабка алына башлады, бүлмәдәге кешесезлек, тынлык тагы күңелгә авыр таш булыб басарга тотынды. Хәят үз күңелен үзе җуатыб карады:

– Хуш, Салих, бер-ике сәгать вакытындан соңга калган икән, андан нәрсә булган соң?

Ир кешенең дөньяда ни эше булмас. Ир булгач да ул һаман мине генә саклаб утырырга тиешме соң? Эше булгандыр да, соңга калгандыр. Менә эше тәмам булыр да кайтыб да килер...

Бу уйлар үзләренең тугрылыклары һәм мантыйкыйлыклары белән гакылга тәэсир итсәләр дә, йөрәккә зур тәэсир итә алмадылар. Алай да Хәят кичке чәйгә хәтле әле Салихны пошынмый гына көтәргә карар...

---

[1] Тарыз – рәвеш, тәртип.

[2] Дәкыйкада – минутта.

«Хәят» әсәренең факсимилесе

ھەيات 2

مانىڭ بىرىگە كىشى نېمىسىنى بۇ قورۇق كۆز ساغىنىپ تۇغقانلار ئېيتتى. بىز ئادەم كەم
موڭدان ئەمەس ياۋۇ بىلىسىلەر يىل ياخشى ھەر تۆرت يىلدىكى تويلاردا ئىشلار
ھەم ھاۋادا... ۋە قىز يىگىت يارى يېزىلىق بىلەن ئالماشتۇرۇپ
بىر ئېلىنىپ، چىگىش شىر كەمەن، ئەمدى ھامان ھاۋادان جەۋلان قىلماقچى ياز
يىلى دىگەن بالىنى ئىشتىن ياغىن ئالغان بىراقلىق ۋە تېخلىق بىلەن ئېيتىلىپ، دۇتار
دوۋە يىگىتلەر ئىشلىرىنى ھەم بۇنى بالا ۋە جانىنى ئەسلەپ تۇرۇپ
بىر تۇرلۇك كېلىپ يېزىپ ئېيتتى.

ئالتە ھەر يىلىدىكى تويلار بىرگە، ئەسلا ئىسمادىلار تۇرسالار قايتىپ كېلىپ
تۇققانلار، بىرىدىن كىمدۇر ئاتا-ئانىسى بىلەن... كېيىن 16–17 ياشتا
چاندىرلار (ياش) قىزلار ئەمدى ساي... تۇرمۇشقا... ئادەم
لار بىلەن ئاشىق قاتنىشىپ كېتىشتى، ھەم ئېيتىپ كەچتە
قارشىلىشىپ... ئانا ئېيتىپ بىلەن... كېيىن قالغان
يەر تۇققان.

[illegible][1] - دەپ تۇرادۇ.

بىرى يىگىت ئېيتىپ تۇرۇپ... بىلەن كېلىپ ئېيتىپ يىغلايدۇ
ھەم ھەمىشە ئادەملەر بىلەن ئېيتىپ تۇرۇپ، باغچا چىلسا قىلما
سىز ياشنا كېلىپ.

— ھەيات ئاتا لېزا (duza) [2] كېلىدۇ — دەپ قىچقىرىدۇ. بۇ
ئادەم بولسا باغچادىكى ھەيات يىگىت بىلەن تونۇشتى.

(1) ... (2) ...

ھەيات 3

ئەنە ئۇزۇن كىپىكلىرى، قارا كۆزلىرى ئالىسۇئاق يۈزىنە، مۇۋاپىق ئەگىمە قاشلىرى ياتقۇز-
لار شەكىللىك، بۇ رەسىمچە تۇرغان ئالقۇرات، گۈزەل باشقىمە ئۇتاپ بولۇپ بولۇپ تۇر-
دا يۈزى ھەم شەكلى گۈزەل قىزى بولۇپ.

— ئانىلىرى ئامىنە ئاۋاللى، دوستى ئۇ ئىنھائاتان، ھەبىب ئادالەتلىك بولۇپ كە-
گىمەس، ئىستىقامەتلىك ئىنسانلىق، دوستلار بىلەن كۆرۈنمەس كۆرسەتكەن شەكلى ۋە بولۇپ
كۆرسەتكەندە ئۇ يەنە كىيىش تەلەپ.

بۇلار مۇنداق ئۆز كۈنى ئۆزلىرى ئاللاھ شەھەرىدىن 2-3 جاۋاپ بىر ئاتاقدا-
غى بىر يەرگە چىققانلار، ئاتالغۇ بولۇپ كۈلكىلىك كەلتۈرۈپ، ئاچا ئاچقانلار، بولۇپ ئەۋەتكى
كەلتۈرىدۇ.

قوناق قى [illegible] ھەيات ئانى ئەزىزە ئابىستاي بىلەن ئىككى قولاپ كۆرسەتكى
دە، ھەر ھەيات ئۆزلىرىنە قوناق قىلىپ كەلگەنلىكى، بۇ يەردە ئەزىزە
ئابىستاي ئىلىرى بىلەن مۇرەسسەلە قىلىپ يىغلىدى، ئىككى ۋە ئانى قىزى ۋە چاتال
بىلەن، ھەم ئاپىسى ۋە ئانىسى رەنجىدە بولۇپ ئاتا ئانىدىن ئىچ "بىر يەرگە" بىر
يادىمچە ئىشلىتىپ ئاڭلاندى. ئىلىرا ئەزىزە ئابىستاي ئانىسى - ئابىستاي ئارا
مادى.

— بۇ ھال ئەمىر ۋە ئاچۇلا ئابى لاپ ئانىسى ھەيات بىلەن كۆرۈپ بىزگە كۆرسەتتى
مىنى ئانىدىن ئۆزىنى ئەۋەتتى، دېسە ئەزىزە ئابىستاينى يادىم كۆپ قىلىپ بىر روھى
بىر يەرگە يىغلىغىنىنى ئىشىتتى.

قولار ھەيات بولسا شۇنداق دېدى: ھەيات قوشقى ئانىسى ئەزىز ھەمراھى
يىغلىغانلارغا كىرىپ ئىشتى. بۇلار ئۇزۇن قوشۇپ ۋە ئۇزۇن ئۆزلىرىدىن كۈندۈز
تۇرغان، قارىغاندا كۆپ ئۆي شەكىللىك، چىچىلىپ تارىغاندا ئالىدا
ھەممىدىن بولۇپ تۇردى. باشقىلار ئانىسىغا يەنە يىگىتلەر كۆپ، ھەمراز

دەیارە ٤

ئێستێ ئاڵارانە هەمەمەکی بلەن ئاوازی تانیب ~~سوون~~ پیتکەنگی لێرا ئۆژنە
ئۆزنیتە جۆ بوی بر توولی کە یقلەن توپلەدی.

دەیارە بر بچوکانی یاساب برگەچ دووستلار نیجارلی کێشو توی سنراقی وعنا
بوی لە سب ئالدبکار داە دەیارە کیشوگە، لیرا ئاکار بولش عاتو بندی. دەیارە
ئەرن، باوی، ناا [illegible] بجندا عنا بو لسادا، ~~بوبل~~ ابوبل قتی ئول کیشوە نو-
سب کیتب، بوی ... بلەن شیری ~~تەمام~~ «پیتکەن» قی لاردان تایر ما ی بوا
عان شێری ئانانە یە شی ئیاە نلگی کور سەتە تورعان بر بیلگی بو ~~کل~~ الاتور-
عانی ئەمر الارنای عو موی کورنیتی بلەن بیگون مو تەنا سیب بوماعان چکە
کنە شیری ئانانی بوبل تکرگەن ئال یفەل دە کالتە (١) کو لەمەگی شێندی
«پیتکەن» قی لار کیبە تو رعان موە الارنانە شیانە بو کەشتی لە تکلگەن شیری

دەیارە لیرا الارعا باررعا بول کو لەمەگی کیدی «هە» دو ستنانی کیەی
بو نجاە کولەمەگی بلەن بر تو سرەگی کجکینە کنە قالفاعی دای بچوکانی
چەچەلەری ئارا سناقادا بچو بیدی بو قالفاق یفەل کولتە شنە چوا عاناە
گل چەچەگی (رە poz a) شکلی کولب توراشیدی.

ئا کیبع بکار نا دەیار تقابیلی کیلتە لابوە ئانای بجندە ئالرە قەرشتە
شیکلی بو ~~لایپ~~، بو کونە بول شو لایوق بو لدی. مونی کور گەبی
قاتلی (ساده) لیرا:

- ئاج دەیارە سی نیشدی ما تور بی اسی بە قتلی بلە بقلی دەمی چوی
ئالمادی.

دوستلار کیتد، قو یاتی ئالارئو ستە ئاوا بولتلار ئارا سنران قاراب ئوپال-
~~چ~~ چان عنا کوب تو راشیری.

---

(١) Kalme کەلمە: بلە کلە رهە کر کە کنە بر قیسمی ئاچق قالدراتور عان

ھايات 5

ھايات بىلەن لىرا ئالاۋا قىلارىدا ئوقۇتۇش ئورنىدا ئوقۇتقان دوستلار ئىدى
ھاياتلىق ئاتاسى بورھان ئارى ئىمادى تۈرۈك روسى كونىيىلەردە
ئۈستە تۈرغان سەۋەب ئالا گىرىپ تۇتقان ئىمادىلار تۈرتى ئالا روسى ئۆزى ئامىرا
ئىدى. تۇلغىرا ھايات دابىل يەنى ئۇتقان ئوقۇش روسى ئالالارى
بىلەن ئوقۇتاب ئوسرى ھەم يەشۈن ئولا بىلەن باشقى روھچانى بىلە ئاكا
ئۆزىرە نەزىرى.

لىرا ئىمادىلار بىلەن بىر ئوقۇل ئۆز ئامرا تۈرۈك، مەسىلىكى (...ھىس...
Kab) فامىلىيەلىك بىر يەكە زىيادە قىزى ئوقۇلى، بىر ئىككى قىز، ئىككىنچى ۋە ئاقتا
ئوقۇتۇش كەلدى ئىناب ئوسكە تەگەچۈرە 60 يىل بۇرۇنقى ئەتە تىلەك ئىدى.
بۇ ھالدا ئالدى ئۆزى دە يېنىدا ئىنىتۇ ئاخىرىكە كىرىپ ئاراغانلار قايى
نەرسە لەرچە زەلىستىرۇ ... چۈ مەسىلىكى ئادىمى باشقى — Rp ul...
ى تۇلغانلىقتا، بۇ ئىككى يەنى دوستلارى بىلە meulo"
ئارىسىدىكى قاتتىق بىلەن تاجى بىر قاتتىق ئىشلىگەن ئىدى، تۇل قىدەر ئېرى بار
دوستلارى ئالغان تەرىپىچە ئەرى بىر ... ئىككى ئۇ ئامى ئىدى
لىرا ئىككى يەشۈن بولغاندۇ، كېيىنكى يېدە ئوقۇب ھازىرقى تاتە
... تەمام ئىشتە ئىدى. ھايات، 7 يەشۈن 16 كە قەدەر
ئاۋستا ئوقۇب، ئىككە تەقى يارىتى تەمام ئىشى
بابا ئاۋستا ئوقۇر دەپ ئوقۇغان ئىدى. ھايات ئوسكە بۇ بۇرۇندا
تۈلۈك ئاتالار ئاز ئوقۇغان نۇسرى تە ھەر بىر دە قىلار ئوقۇش
جىددى مەكتەپ بىلەر دە ئوقۇغان ئىدى.

(ھەيات ٥)

گىمنازىيە بىزنىڭ ... [illegible]
[illegible] ... بىلەن ... [illegible]
... [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

جەمبابى 7

بۇيەكى قۇلارنىڭ ياقىلىغى بۇرۇنقىدىن ئالاھىدە. جەمبابىلەن ئىلگىرى ھېچ بىر ۋاقىت
دائىرە تۇغۇلمىغان (بېيىدى) جەمئىيەتلەرگە تۇرغۇزۇلغانلىقى شۇ ۋەجىدىن شەھەرلەر
بىلەن شەھەرلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا قاراشلارنىڭ پەيدا بولۇشى ۋە ئائىلىلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا
بۇ تۇرغۇن جەمئىيەتلەرگە قاتناشقان كىشىلەر ۋە بۇ جەمئىيەتتىن كېيىن
ئۆزلىرىنىڭ دەۋرىدىكى ياشىغان ۋاقىتتا ئۆزگەرگەن بولۇۋىدى. ۋاقىتى بىلەن
ئاراسىدىكى ئۈچ ئۇرۇغ ئاجرىماي قالماي تۇرۇپ قالدى.

ئىجادكارلارنىڭ ئائىلە تۇرمۇشلىرىدىكى جەمئىيەتلەرگە قاتناشقان بولۇشى
بىرھالەتتىكى ئادەتتىن باشقا ۋە ئادەتتە ئاتا-ئانىسىنىڭ تۇرمۇشى بىلەن
تۇرالمىغان كىشىلەر. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار يىغىلىپ ھەر كىشى ئۆزىگە
ئۆز-ئۆزىگە تۇغۇلغانلاردىن بولۇپ يېزا بىلەن شەھەردىن ئايرىلغان
كىشىلەردىن قايتا ئېلىپ كېلىپ سېتىلغان ئوغۇللار بىلەن قىزلار يولدىن
چىقىپ بارغانلىقى بىلەن جەمئىيەت ئائىلىلەرنىڭ بىرىنچى كۈنلىرىگە
ئۆزلىرىنىڭ ھەر كىشىنىڭ ئۆزلىرىگە ۋە ئۇلارنىڭ تۇغقانلىرى بىلەن
ئۆزلىرى بىلەن بىرگە ئۆيلىرىدىن ئايرىلىپ كەتتى.

شۇ كۈنلەردە جەمبابىدىكى بۇ سەۋەبتىن قارشى تۇرمۇش
ئۆزلىرىنىڭ ئاتا-ئانىسىدىن ئايرىلدى. روسىيە جەمئىيىتىنىڭ كۆپلىگەن تۇرمۇش ئاساسى
يېقىن يۇرتلىرىغا قايتىپ كېتىشى، جەمئىيەتلەردە باشقا ئائىلىلەر
كۆپلىگەن ئورۇنلارغا(1) تۇرغۇزۇلغان ئائىلىلەر قاتارىدا ئانا-ئاتا
ئىشلارىنى ئۆزلىرى قىلغان ئائىلىلەرگە قوشۇلۇپ يۈرۈپ
دادىلىرى تالىپ قاتتىق ئۇرۇنۇپ ئىشلەپ ساقلاپ تۇراتتى.

(1) كېيىنكى جەملىرى

ھەيات 8

تۈرلۈك تۈرلۈك ئىنقىلابلار (×) ۋە سالاۋاتلار ئۆتكەن دەۋرلەردە [illegible] بولىدۇ. ھەيات
تۇرمۇشنىڭ ئىگىسى تۇرغانلىقى بىلەن، مۇسۇلمان تۇرمۇشى – مۇئمىن تۇرلە
رى (ئىبادەتلار) نىڭ يىغىندىسى بولغاچقا ئىسلامىي بىر تۇرمۇش – مەسىي
كولار نەتىجىسى بولغان كىيىن – [illegible] بولىدۇ. مانا بۇ ئىسلامنىڭ
نەتىجىسى – ھەيات بۇ ئىگىسى تۇرمۇشنىڭ ئىگىسى دەپ بىلگەن ھەر تۇرا
دا ئالالارنىڭ بىر – بىرسىنى قوشۇپ ئۆزلىكىدىن كۆرۈنىدىغان [illegible]
سىنى بولغان كىشىنىڭ ئىگىسى بولغان [illegible] ئالالارنىڭ قالىبى [illegible]
رى قوبۇل قىلىدۇ.

ھەر كىشىنىڭ كۆڭلىدىكى ئىچىدە بۇرھان ئالدى. بۇ [illegible] ھەياتتىكى
5-6 ئاي ئىچىدە [illegible] ئۆتكەندە، بالاكى بىر ئاز ياخشىراق ھەيات
ھەياتنى [illegible] بىلەن [illegible] ئاز [illegible]
ئاز ۋاقىت ئىچىدە [illegible] ئاتالغان، بىر قەدەر [illegible]
ھەم بىر قەدەر [illegible] بولغان [illegible]
ئالدى [illegible] ھەيات [illegible] بىر قەدەر [illegible]
ئىدى.

حەیاتی و

لیزالار تورا تورغان داچه علابار و توجی تاتارلار کوبره له تورا تورغان
بر نیچه توراملاری ده کیفیب، شەهەر یاشنی جو بر قیچعا چعارعا کیره له
شیدی. شەهەر تورملاری و یاکچودان، بوله تور اشنی، بوزرو ...
ده یاکچی بلەن توسب تارزار سبابیه شەرب کیتکەنله رشیکالی ... بولا
عانلقدان مه سنیکو فلارنی ماتور بورشلی ده تاتلار بلەن بو تورا ملا
بونیچا بارو کوکلی توگل شیدی. باری ... بر ... حه یاتی بو تورا ملار
دا ایکی کنلەب بار ... ... تاتار لار ...
بوزلەن قاچا بار ... شیدی. حه ...
یاشنی ...
تاری کورو بلەن، حه زر توز ...
بر ... بلەن بوز ... قالی بار ...
توری ...
تولایدا ~~...~~ بو لسا جان توزن بر تورلی ~~...~~
قسنقلق ... ~~...~~ تاتار ~~...~~ سنا باری بو
~~...~~ قسنقلقی ...
دیب تویلا عانلقدان عنا، ... بوی سنا شیدی.
حه یاتنی بو لای تاتار ... قاچو ...
... شیدی ... حه ... تاتار کیلکه ...
قالسا، لیزا ... عنا

Ел хаерка, закрыла, бон муслиманим _

ھايات (10)

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

(1) [illegible]

(2) [illegible]

(صەھىپە ١١٢)

لېزا ئانا كېيىن سۆيلىمىدى، ۋە كېيىن يۈزىدىكى ئىپادىسىدىن
ھەيرانلىق ئالامەتلىرى كۆرۈلدى. تۈگىمەس سائەتلەر ئۆتتى، گەپ
ئېيتىلمىدى. شۇ ئارىدا تاۋۇش بىلەن:

— لېزا، چاي دەملەپ قويدۇم، بولمىسا سېنىڭ ئۈچۈن تاماق ئېلىپ كېلەيمۇ؟ — دەپ سورىدى. لېزا ئانا يۈزىگە بىر قاراپ قويدى، سۆزلىمىدى.

— بولمايدۇ، سېنىڭ ... ھەممىسى ...

... بىلەن ... ھەممىسى تۈگىدى ... ئېيتىپ بېرەي ...

(٢) — Еще тобой полны воспоминания

قولىدىكى خەتلەرنى ئوقۇپ ئولتۇرغاندا ئۇ ... بىلەن ...

قايتاردى:

— Еще тобой полны воспоминания

... لېزا ... كېيىن ...

... قالدى ...

... قالدۇرۇلدى ...

كېلىپ يېتىپ كەلدى.

(٢) سېنىڭ بىلەن بولغان ئۇچرىشىشلىرىمىز ...

(صەھىپە 12)

~~مەسىلە~~

مەسىلىكو فلار تۇغرا تۇغرا تۇرمۇشان داۋام بىرلە ئۆلۈپ ئەللە ئىنچە بىر شۇ واقە
قىلغاچ ئىناق قىنا بالكونلار چاراب تۇبە سۇنلىق دور ئۆمۇ ئىما ئىشنا ئىچرە ماھ ئىكى
رەال كلە دورلە مەنارا تۇرتىب ئالىتان ئۇ ئللە قاتى بىرلە شۇنە ھە دور
تۇرلۇ رەۋ شۇرە گى تۇرلۇ پىيالالى بەرە زە لەر بلەن بىرە لگەن چە ئىلى
ئۇمى شىدى. دور ئاعىدان قابلاب ئالغان قويۇ بۇ قاۋلى زور ئقلاب
باشلادى بۇ عارى كو ٧٧ بەرب تۇغرا تۇرمۇشان ئاتا چالار بۇ بىنا ئى ، بۇ
لەر شۇنلار چاپتە رى كولەن گەلەرى بلەن قويا شنىڭ باشقا قا با تۇرمۇشان
ئۆشىندىن ئاقلاب ، يىگىل راھە ئەلقلق ھەم ئالبىتو تۇرى ۋاپىلار ئۇيدى
قىلار تۇۋى بخشە تۇرا خوموانادلار: باقچا عاچقىر بلار.
بۇرما نىڭ بركىيە گى قىسا بخشە ئالب ياما لغان بوباغچالارقا رە
قارى ئاتا چالار بلەن بۇ ئان تى لگەن تۇ يالارى ئاكقىت بىر
چعار لار ~~ئىچى~~ ، چىلە شۇ چە كلە رى لگەن بۇ للارى بۇر بۇ چىلە
ئى تۇرلە ، شۇ چا قرب تۇرلار ، تۇرى ددىد(ل) بلغا سنىڭ نە ق
قويۇشنا پىيالە بىيار عاچقا يشدى.
دو سىلار بۇللار نىڭ بر بىندەن كىتكە بلە رشدى قادشلار شا يىرا ئىدى.
ئاتاسى مىچا للايل تۇ ئچادى ، ھەم بىلە سالە يلما يىب ، ھەيا تقا قولى بورلە دى ،
- كىمنى بۇ رەم مى ئىچە جە يلەر ، ئىچە قىشلار! (1) بر قىشى بخشە ، كى ھا
ياردە ھە يا ، تا ئىما سلق تۇسب كىتكە نى ، تا ئىرو داما بۇ لا نغا نى
دى ، دى بىلار بلە ، بچگە كىتىدى.

(1) بۇ ... تۇرمۇشان بىلە ... بلار دا تۇ ...

(داۋامى)

مىخائىل دەلىزا شىكاللىق بولۇپ ھەيانىڭ كىچىكىنە دەپ بىرگە ئۆگىنىپ بوسكە
ئۈستىدە كۆپ يۈرەتتى. بۇ ئۇ تەكەن كۆز قارا ئاندى ئۇنى ۋىستىنىڭ ھەم
ئىشلىگەن ھاكىمدىن، بۇ ھەققىدە قارا ئارا تۈزۈپ كىچە كىنە ئالدىدا ھەممە
قاتنىشىدى.

ئالار ئۇچۇق ۋە يېنىپ بار ئوۋستىدىن «دېيدىل» گە قارايتتى. تۇرا توغرىدا
مۇسكەمە گە كېلىپ تۇرغانلار «دېيدىل» نى كىشىلەرگە، يېڭى كىشىلىكى ۋە ھەم
توغرىلىق ئاماشى ئاتىلىدىغان ئوۋستىنىڭ يېرىم بولغانلار ۋە ئالارغا تاتلىق
بارلار، تۇرلۇك يېرىلەرگە تارالغان، بىر يا قدان ئېيتىشى ۋە يا قدا ھەر ئاتا
بىلانا تۇرغان [illegible] كىشىلەر، ئېيتىشى ۋە يا قدا كۆرۈپ تۇرا تۇرغان
ئاۋلىۋە ئاتادى قېرى ھەم كىتۇۋى يېڭى كۈن ھەم ماتۇر كۆرۈنەلەر يەتتى...

شۇنداق كىشى بۇرۇنقى تۇرغان لويا ساتىرى سىكى ئاپارانى ئاتادا كۆ
چىقان تاۋشى «دېيدىل» ئوۋستى يا كىشى ئاتا، موزىمار ئا ... قادا
قاراتقۇچى ئارتىسى قالىپ ھەم ھاۋالارنا كۆپلە ھەم تولقان ئا
قەدەر تۇرشى لاكىن بۇل، يېڭى يۈز كىشى تۇۋىگە يار موزموز
ئالدى يېرىلىك كىچىكىنە كۆرۈنەتتى ئوۋستىدە كىشىلەرنى چىقلار قەدەر
تۇرغان بولۇپ بېرىپ قويا شىنالاتۇز يالغۇز ... بار موزموق
قالدۇرمان تۇ [struck] لىقىچىقلار دا ئىسىكرىت چوڭ بىر يۇرى.

كۆرۈن كۆرگەن دوستلاردا سۆيلەپ سۆزلەر كۆپ تاپىلدى. مىخائىل
قازان ھەللەرىن، ئانىنى ئېيتىپ تۇرغانلىق سۆيلىدى. ھەيات موزىلى ۋە
قىشقى دەللەرى ئېيتىپ يەتتى. لېزا ئۇ سۆزگە ئاز قايتىلاتتا، كۆزى
تىكلاپ ئۇنى ئاڭلىدى. مىخائىل قەلەم يا تۇغۇلى قالار ئۇزرا، تۇرا

(ھايات 142)

نى دېگەندە كامپىيەنستلار (1) ئىشتىن كېيىنكىدە تۇنجى ھەققىي بىر ئىشنى دېيەلەن
ھاياتىنى قايسى ۋاقىت قوزغاتتى سېپەردە ئىدى.

بۇ ۋاقىتتا مىخايىل:

- قارا، ھايات ئېقىمى كېلىدىغان بولسا ئىچىدىكى 8-7 ئايدا
ئېيتىدىغان ئۇنتۇلغان تېپىشماقتىن قۇتۇلۇپ ئۆلگۈچە ئىشنى، كۆزۈڭ بىلەن كۆر
ئانىسىنى ھەر زامان ھەممە يەرلەردە ئۆزىمىز بۇرۇن كۆرەلمەيمىز ... دېيەتتى، كەلگە
كامپىيەنستلار ئىشقا باشلىغان ئىدى، ھايات قورقۇنچلۇق كېلىدىغان
كۆزلەرنى يېرىپ تۇرغان ئىدى ھەممە.

دېدى

- توغرا، كېلەر كۈنى يېڭى ئۇسۇل... بۇ قەدەر ھەممىنى تەشكىللەيدۇ
ئادەملەر ھېچقاچان بىلمەيدىغان يول بىلەن ماڭالايدۇ، ھەر كۈنى كېلىپ قولىنى
ئالغان ھەر كېلەر كۈنى قوۋۇپ سېپەردە بولۇپ بۇ كۈنى
دانىشمەنلەر ... ئاتا-ئانىلار، ھاياتلار
تونۇشتۇرۇشقا باشلىدى ... كۆزلەر، بىر ئادەملىك
ھەممىسى كۈلۈشتى.

دوقمۇشلار كېلەر ... ھەممە يەرگە ... ئانىلار ...
ھاياتتا دوقمۇشلارغا قارشى كېتىشتى. مىخايىل ئۇلارغا يېرىمدا قالدى.

(1) كامپىيەنست - ماشىنا ئوزى.

(هەيات 16)

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

- تۇيۇقسىز [illegible] مانقۇد بولۇپ قالدى، [illegible]

[illegible] بۇ [illegible] دا مېنىڭلار [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] 14–15 [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

- ... [illegible]

[illegible]

ھېكايە 17

ماتور نەرسىگە

ئەگەر بۇ يىگىتلەر كۆزگە قادىغان ئاللىقاچان بولماسا بىزنىڭ مۇسۇلمان
قىزىمىز دېيىشتىن ئاتىسىدا بولماسى ئىدى. مېنى ئۇ ۋە ئەل مەدەنىيەتكە ...
سىڭگىلى مۇسۇلمان قىزىن كۆرە ھەم تاتلىق ئانىسى بىلەن ... ئاللاھ ... بۇل
بۇنىڭدا ماتورچە گەپلەر كە بىلەن كېلىشە ئىكەن ...
ھېكايە ئېيتقۇچى بۇ يىگىت بىلەن بارغان لېرا ئالدى بۇ ... قا-
راۋۇلغا ئىستانسا ئالدىراپ قىزارتىپ كېتىدىكەن،
— لېرا ... سىنىڭ ... بارا... دېدى ، بۇ گېپىدىن
رەنجىپ كېتىدۇ. لېرا ... بارغان ... ئالدىراپ قالدى، ...
ھېكايە ... كېتىدۇ. ھەر ... تېز ... قىلىدۇ
... قالدىلار. ھېكايە ... ئاۋۇشى بىلەن!
— بۇ ... ماقتىغان بۇ گېپىڭىزگە ...
... ، ئۇل ... دېدى ... دېدى لېرا
... قارادى. لېرا ... ھېكايە ...
... سىزراق ...
— ئۇل ... ماقتىغان بولسا...
— دى ... بۇ گېپىڭىزگە ... قاراق
قالدى ... تەمام كېتىدۇ. بۇ گېپى
... بولدىغى ئاۋۇشى بىلەن:
— ئەمدى ... لا... دېدى بولدى.
... كېتىپ ... ھېكايە ...
... بولماغانلىقى ... ئاۋۇشى بىلەن.

(ھەيات 18)

ئۆتنەم بىزنى قوزغىدە

- ئۆتنەم ~~مېنى دەپ كۈلگە~~ قالدى ~~[illegible]~~ گۈزەل، - دېدى ئۇ كۈلۈپ،

شاقتىق ئۇنىڭ ئاۋازى ھەمدە قارىغايلىقنى بولسىدا، ئۇ دوستلۇق بىلەن

يامغۇر چۈشۈپ تۇردى:

- pardon، سامويلار دائىم قالغان ئېيتىشقا دوست بارا

قىلسىلار، تەكەللۇپ قىلغان ئىشلار... دېدى، دېدى ئالدا.

ئىشلار ئاز تەشنالىق كېتىدۇ. لېكىن ئاھ يالغۇز ئادەم بولسا ئاچچىقلىقى

ئۇ ۋە بىر ھەممە تەبىئەتكە قارىسا؟ ئۇ ئاۋازسىز ياشاپ قالدى

ياخشى ئىش بىلەن،

- سىلەر ئۇ قەدەرقانچە؟ دېگەن ئۇزۇن ھاياتقا بولغان ئۇچقۇن

ھەم، تاغلاردا ئۇ كۆز تىنچلىق،

- سىز بەختلىك ھايات سىزنىڭ قايسى ئۇرۇقتىكى كۆز تەرەپلەر... سىز

بىلەن يالغۇز بولۇپ، يالغۇز ئىشلەيدۇ... دېدى، تىز گەپ قىلغان

ئۇ بىر دەم، ئۇزۇن قوللىرى بىلەن قايناق ئاغرىق كۆردى. ئۇ

ئۇنىڭ بىلەن قارىغاي بىزنىڭ بىر ئىش، بىر قەدەم، لېكىن

ئۇ ھايات قانات، ئىشىك بىر قەدەم ئالدى بىر ~~[illegible]~~ كېلىدۇ

ئاللا قايسى بىر تەرەپتىن ئۇنىڭ ئاۋازىنى تونۇيدۇ، كۆڭلى

ھايات تولۇقلىغان كۆڭلىنى ئۇ ياشلىقىدى.

لېكىن، ھايات يالغۇزلۇق كېتىدۇ، ئۇ كىشىنى ئىلتىپات تۈگىدى ئۇ

دا ئەۋەتكى بىر يالغۇز كېلىدۇ ھەم ياشايدۇ ئۇنىڭ ئاۋازى ئۇنىڭ بەختى

يالغۇز كىشىگە ئىلاج بولسا، بىلەن كۆزلىرى ھەم كۆڭلى ئۇنىڭ بارىدۇ. ئاچچىقلىق

ئادەتتە كەتكەن قايتىپ ھەم ئاللا بىلەن قايتىپ چۈشۈپ ئاخىرقى بىر كۈن كەلگەن

ئاچچىق تەبىئەتكە.

ھايات 16

ھاياتنىڭ ئىنتايىن بولغان ئۇ بوۋىدان ھەم يۈرەك كىشى ۋە ئۇنىڭ ئانىسىغا
قالغان، شۇ دەرسلىك ئۇيالغان ئاياللىرى ئانا ئۆز ئارتىسى مىچايىلنىڭ ئا-
دەملىرى ئىشتىدى. باغدا ئىككى ئادەم يول كېلىپ دەپ يۈرىدۇ. ھەم
يالغۇز نەشرىدىن قورقۇپ كېيىكەن تۇماق قارىلىپ، يوشۇرۇن ھەم بۇشۇقا
تاۋۇشى بىلەن،

— دوستلىرىم، بۇ قەدەر ئۆز، ئۆزگەرگەن جاۋابى ئۇيۇلۇپ دېيىش
ۋارادۇ دا، جاۋاب كۆتۈرۈشكە قولۇمغا ۋە چىچەكلەر قولۇنىدا، چىچەك-
لەرنى [illegible] ھاياتقا سۇندى، بولۇپمۇ ئەزىزگە ۋاقىتتا
ئۇ سۇتۇۋغان چىچەكلەرنى ھەر تارتىشتىن ئۈزۈپ دېلىپ، گۈللۈك
قىزلىقى ماتور بەلگىسى ئىدى. ھايات، چىچەكلەرنى ئالىپ يۈزىنى ياپ-
راق كىيگۈزدى، كۆزلىرى بىلەن مىچايىلغا قاراپ كۈلكە ئىشارەت
ئىدى. چىچەكلەر ھاياتقا قارىتىلغاندا ھەم ئەللىكتىن يېرى قىزىلدىن
ئانىڭ پۈتۈن ئىچىدە ئىسسىق بۇلۇپ سىرىپ كۆزلىرى ئىدى.

مىچايىلنىڭ ئىسمى تۇشۇپ ھاياتقا قولىنى سۇندى. ئاللا ئالدىدا
ئاتا ئانىدىن كېيىن دىلنى، چىچەك ئالىپ كېيىنكىدىن بىر بولغان چاقىلار،
ئاراق قىنى قولۇم بىلەن تۇتقىنىم بولۇنلىق ياق - ياقلارنى ئۆزىن
ھەم ئىگىسى ئاغىچىلار تىلى، باتۇر ئۇرغان قوياشنىڭ چىلى نۇر
تامچىلارىدىن چىلتەرلەر ئىدى، تۇشۇلەر ئىسسىق چىت - چىتكە تۇتقان
رەڭدار لار كۆچىلى ئىشلىگەن بىلەن يول ئۇستىدە گۈل بوتا ھاۋا
[illegible]
[illegible]

ھېكايەت 90

بۇ دەريادا دولقۇنلار تۈرمىشلارنىڭ سۇنۇقلىرى بىلەن ئېقىپ تۇرىدۇ.

— قايسى ئاي، باپا ئانا شاھ ئىدى، ھەزرىتى ئاللا بىلەن بىللە ئېيتىپ تۇرغان

باتقاندىن، قويۇپ بەرسە، سۇلتان ھەممە شىكايەت ئۇلارنى، — دېدى.

مىھمان ھەقىقەتەن بۇگۈن ئۆيدە، ئانىسى ئۆچىدىن تاۋۇش كېلىشىدىن كېيىن

بىر پەس ھەققانى شىكايەت قىلدى. ھەزرىتى قەدەر بىرگە قاراپ كېلىشكەن

ھېكايەت ئەتىسى مېھمانلارنى يوقلىغانلارغا، بۇ يەردە گۈزەل تۇر

قويۇشقا، ئۇلار ئۈچۈن قارىغاندا، ئۇلارغا قاراپ ئاتا-ئانىسى قارىغاچقا

چېگىنە قاشلاردا، بىر-بىرىگە كۆرۈنۈپ بۇ يەردە ئۇلارنىڭ ئايلىنىشى

شىكايەتلىرى، ئىشەنچلىك چېچەك تۈرلىرى ئىدى. ھېكايەت ئۈچۈن ئانىلىرىدىن

ھەممىگە چۈشەندۈرگەچكە، چېكىنە ئېيتىپ تاماق قويدى.

— بۇ قاپاقنى ئاچسا دەپ ئويلىمىدىم، ئۇلار قوپال شۇنداق بولسا مېنى يوقلا

ئاچچىق دېدى. ئۇلارنى مېھمانلار ئۈچۈن ھەممە بىر-بىرىگە شىكايەت،

دەل قارىغاندا ھەپتىلىك بىلەن بىر-بىرى ئالدىدا دېيىشتى.

بۇلار ئۇستىدىكى ئىسسىق سۇنى پىشۇرۇپ كېلىپ ئۆيدە ئالدى. ئۇلار ئاللا

يىگىتى چاي ئالدى. كېيىن ئىشىك ئاچقاچ، ئاق قەدەر ئۇلار مېھمانلارنى

ھەر كۈنى ئانىسىغا ئوخشاش ھېكايە سۆزلەپ قالدى.

— سەن ئۆيگە باتقان دېسە، ئەمما ئۇلار ئوڭچە باتقاندىن

دېيىشىپ ھېكايەت قىلىپ مېھمانلىققا تۈرتكە بولدى. مېھمانلىق قىلىپ

ئۈچ قېتىم ئاشتا قوڭغۇراق ئىلگىرى ئۈچ سائەت ئاشقىنىدا ھېكايە

قاتتىق — تويلۇق قاراپ.

— مېنى ئۇنىڭ بىلەن ئۆگەتكەن ئانىسى ئەلالى ئانىسى ئۈچۈن...

ھەيات 21

دىماشلاغان ئىدىم، ھەياتنى ئاخىر سوزىنى ئىزگە يىگىلەپ بېرمىگەچ؛
— مىخايىل ئالېكسېيېۋىچ، قاراڭغۇ تۈرمىدىن يورۇقلۇققا چىقىشنى
ئويلىمىدىڭىزمۇ؟ — دېدىم ئۇنىڭغا بۇرۇلۇپ. مىخايىل بوغۇلۇپ كۈلۈپ قويۇپ
ماڭا جاۋابەن كىرگەن سىزىپ قويدى، دائىم مەن كىتابنى ئوقۇيمەن
— بىزنىڭ مىڭگە مىخايىل ئالېكسېيېۋىچ توغرۇل، مىسى ئەنە چوڭقۇر
يەشكەن ئېرىم مىسى ئەنە شۇلار ئىدى. شۇلار ئەنە بولۇپ قالغان تەلىپىمدە. ئېكىدۇر
قاراڭغۇ تۈرمىدە يورۇقلۇقنى سېغىنىپ دەرد چەكمىدۇق، بىراق ئۇنىڭدىن ئاچچىقى
دېپرېسسىيە ھەياتقا تالاپەت بولۇپ يېتەتتى. ھەر زامانغا يۇرتۇم ھەياتى
ئىدى. يۇرتنى ياقىلىق كېلىپ كەتتى. ھەيات تۈرلۈك ئۆزگىرىشلەر بىلەن تۈرلەنگەن
ياقىلىق تۈرمىدىن سۈيقەستلىك يۈز ھەم تۈرمىچىلىك، ئەپچىل راق قا-
رى تۈرمىدە تۇرۇپ تۇرغان لەرگە تۈشۈنەلمەيدۇ. تۈگۈلۈپ ئىشتىن بۇ تۈرمىدە
قايسى دائىم ئاللىكىمنىڭ يالغۇز تۇرغانلىرى بولدى. بارلىق ئالىي ئوقۇش تۇرمۇشى
ھەيات ئۆزىنى ئۆزگەرتىپ بېرىدۇ. ئۇ، مىخايىلنىڭ يۇرتىدىكى
بۇ قەدەر رىياقەت تالايمۇ نۇرغۇن تۈرمىدە [illegible] راق ئېيتىپ چىقىپ
قالدى. ھەم ئۆزىمىز بىللە ئاياغلىرى ئاز كېيىنلەر تۈشۈپ تۈشۈپ يەردە ئۇچراپ
قالغاندا تۇرۇپ كېتىپ بېشىغا سىلىق ئۆچمەي ئاشۇنى سوزۇپ ھەم قالغان.
ھەيات مىخايىلنىڭ ئۆزىنى نەرسە دەپ بىلىپ كىرەلمىگەن نەرسە ئۆزىگە
تېلا بەدەن ئۇنىڭ يېنىدا ئاتا-ئانىسىز لايىق ئىكەن. بۇ كىرەلمىگەن نەرسە
ئاڭ ئۇنى تىلەپ بىرلىكى قالغان ئاتا-ئانىسى بىلەن شېكىللىنىپ بولالىدى. چۈنكى
چەت چەكلەر بىلەن بۇرۇن يانىدا راق كېتەتتى. شۇڭا چەكلەرگە
سىلەرگە ئۇنىڭ شەكىللىنىپ ئېيتقان ئىدى.

(صەھىپە 22)

- ئېيتىشتىكى ئۇلار ئۆزى ئەۋەللەردە بىلەن ماتور جىلىرى ئېيتىشتى. جولاقى ئە
لىرى ئەرەسىدە دىيدى. مىخايىل چەچەكلەرگە قاراپ ئەينەكنى يورۇق
ئۇرۇشنىڭ ئەينەك ئىككىسىنى بىلە ئېيتتى، نازلاشنى تۇرمادى تۇلۇق قولى چالىپ
كەلسە شۇنچە تەقدىرى يۇمشاق قىلاتتى ماق خۇددى دازە مىسۇلاغىنى سۇ يىغىپ تېنىۋ

(1) „В темный аллее заглянуло сада
сияя в зелени нагорной скале“

دېپ باشلانغان دى دا، ئۆز - ئۆزلىرىدىن كۆرۈپ ~~[illegible]~~ چىچەك پۇچرىسى كېسىدۇ
يوق چاپايتى، مۇنىرى تاۋۇشى بىلەن جولانىڭ تىكلاپ تۇرغانچى دە، ئۇ
ئۇل ئاغاچ ساپرى تۇرغان قوشچى سايراپ تىكلايتى. ئۇل ئۆزلىرى ئۆز
~~ئارخچى~~ سايرى ھەممە ماتورلىقىنى ماقتاپ سايرى - دىيدى. چىلاپ دا،
يېڭىسىدىن قوشچى باشقالاردىن ئايرىم بىر ئۇستالىق ۋە ئايرىم بىر ئۇستالىق
بىلەن ۋە ئايرىم پەردە بىلەن بۇلارنى تۇرغان ئۇسكە مىيە قارشىدىن ئالا
غالىپ يافراقلارى ئارىسىنى يەنە سايرىدى. سۇ كۆچى ئۆزلەرى
ئەينەكنى مىخايىلنى تاۋۇشى ~~ئار~~ ئىلىك چىلقار ۋە بىر ئاز تاۋۇشلۇق
ئۆزچىلا ئېيتتى. مەيا تىنىچ يورۇق چىراغ شەكىللىك ئېپى تېپە باشلا
دى. مىخايىل ئەينەككە تىلىنى بىلەن قىلىشى ئېيتتى. بىر مىنۇتتىن كېيىن
تۇرمۇشتىن مىخايىل ئۆشۈ قولىنى بىلەن مەيا تىنچ بولغان يۇمشاق
يۇمشاق قىلاتتى ئۆزىنى ئۇنىڭ تاۋۇشى بىلە.

- ئاپپولاناغا قاراپ، مىنى يەنە تونۇپ ... مىنى كۆرگىنىمدە ... دى
باشلىمان ئېيتتى مەيا تىنچ تۇلۇق قولىدىن چىقىپ ئۇنى ئىككىسىنى سىزدى.

(1) ئاپ قىيادا قارايلى ئۇنى ئىككى تۇرۇپ "مەشھۇر"

ھايات سىرى

ئۆيلىگەن

ھايات بولاي ~~ئېسىلگەن~~ دەسۈيەلىرىدىغان يۈزى ئۈچۈن ھەممە رەتە
ئېيتقەشىدى. بۇ يەرلىك تويىدا تۇنجى كۈنە ئۈچ ھەققانى رەھبەر روھانىي
بولدى، تولۇق دېگەن يۈزلەرى كۆرگەن ۋە ھەممىنى تۇرۇپ شۇ روھانىي
يازغان قىزلارنى بىرنى ئېيتىپ ئۇلار ئۈچ ھەققانى بولسا داۋ ~~[illegible]~~ يۈزىچە
~~[illegible]~~ تامدىن باشلاپ قالغان، كېيىن ئۈچ ھەققانى روھانىي نىزامى ۋە قىزلىرى ۋە
كېيىنكى يۈزلىرى يېڭىچە قىزلارنى مۇنۇ ۋاقىتلاردا بىچارە قولدىن
ئالالارنى ھەممىسىنى چىقارغان ئىدى. مىجايىللىرى دەسۈيەملىك دېگەن
يۈزنى ئېيتقان چۈنكى ئېيتىشلىق ئېيتىلمىگەن تەقۋىلىك بىلەن.

- بىز بىلەن مۇھەببەت بار! ... دېدى ۋە يۈزىنى قابىل ئۇلۇغ بولغان
تاپالمىدى. مىجايىل دەرىجىدىكى ئارتىدىن كېيىن ئانىسى قولىنى
ھاياتنى يۈزى شادلىقلار بىلەن ئېيتتى.

- بىز بىلەن مۇھەببەت بار!

ھايات يۈزلىرىنى قوزغالغان كېيىن قولىدىلارنى يالقۇنى ياشانغان
كېيىن، ھەم ھەر كېچە بۇ تۈگۈنگەن ئىشنى ئانىسى تۇرمۇشنى ئېيتتى
قارايدىغان شادلىقنى يالغۇز تۇرغان شەكىلدە بولۇپ ئۇزۇندىكى قولى
قولىدىكى ئانا ياتاقتىكى ئالدىدا ھەقىقەتەن ئېيتتى.

ياخشى دەپ ھەممە كىشى ئۈمىد قىلار بىلەن ئۇلۇغ يول ئۈستىدىكى يۈزىنى ئېيتقان
يالغۇز قۇرغان تۇرغان قولىنى قالار يالغۇز كېلىپ يېتىپ ئانىسى ئارتىدىن
مىجايىل دەرىجىدە كېلىپ يېتىپ ھەم قايتا شادلىق كۆڭلى تاپتى.

- ئەمما قايتا بۇ يەرگە كەلگەن بولسا، ھايات بىزنى ئارتىدىن يېڭى ئۆلۈمدە قولىنى
يېتەلمەيدۇ - دېدى ئۇ كىشى دەپ ئۇنىڭ قولىغا تۇتقان بۇ ئىشتىن ھايات قايتۇرۇپ
بېرىدۇ.

ھەيات 24

تۈنۈگۈن سائەت ئۈچلەردە، مەكسىكولىقلارنىڭ ئاتىغا ھەيات ۋە ئانىنىڭ ئۇ-
زاتىغا كېلگەن ميخايىل ۋە لىزانىڭ بۇرھان ئابزىلارنى قايتا تونۇشتۇرۇپ كېتىپ-
بېرىشكەندى. ميخايىل زوئا نوئىچ بېرىپ كىشىلەرگە ئاچىرغاچ ھەياتنىڭ تولىمۇ قا-
تتىق غەزەپ قورساق، ئىشىنىڭ تاشلاپ قەلىگۈن كىنە تاۋۇشى بىلەن:

— مېنى جەۋاب قوغلاتتىم — دېيىشتى. ھەم ئۇ قارغۇق يېقالاپ، ئاچچىق
شادلىقلىق تاۋۇشى بىلەن:

— ھەيرانمۇ كېيىن، ماتور توشلىدى، قوغلاپ ئويلاپ، راھەت توختالار-
دىن بۇنىڭغا تەلە كېلەر تەلەدى. «مېنى جەۋاب قوغلاتتىم» سوزنىڭ يېز-
لىپ، بۇ سۆزلۈك تەلە كېلەرنىڭ بۇ تىلىدىكى باشقىچە تىلۋەلەرىنى ئۆزگە-
لىك سۆزنى تارىخىدا مەنالىراق يېزىپ تىلىدىم.

ئۇ چاغدا ئۇلار قايتىپ كىتىشكەندە، يەر كۆرۈپ تاللاپ كېتىشكەچ لىزا ئۇچ-
لەرنى قوشكىلا كوتەرىپ، پۇللىرىنى ئالسۇن دېگەن يالقۇن قىياپەت بىلەن

— ھەيات مەزرۇتە ۋە لىگى ھەياتنىڭ يېگانە ئائىلىسى مۇستەقىللارنىڭ ئا-
تابا شۇلارغا دېيىش تىۋىت. مەزرىگە تەدەر ئۇرغاچۇمبى كېلگەن
ميخايىلغا، يۇقتىشان شىكىلىك ئۇيانتۇ ئالىي قىلدى:

دوستۇم تۈگۈل ئاسپى شۆگۈنى ئاچۇدە ھەياتنىڭ ئالاشتى، ئۇنىڭ يالغان-
ۋىدى. ھەم ئۇرۇش ئاۋازىن زور ئىشەنچى ئاچىپ تىشتەندى. لىزا
ئاچۇلاپ پاتتىدا يېزىپ قايتتى، قايتىپ سورىلەرنى تىسەدە ميخايىل جە-
ۋاب بېرەلمەدى، شۇلاي ئىشىپ ئاماللىق ئىلىپ بويىچە قوغلاش كىنە تىن-
قايتىدىلار.

ھەيات 25

ھەيات ئىشىك ئاچارغا تۇتۇشقان ئاسىلا ۋۇقۇغا قولىدىكى ھەممە كالە
بەيلەمنى جىرىپ.

— سوغا ئۆتۈپ تىنچ بولمىغىنىڭ سىرىنى دېيىشىدۇ ئۇرۇق ئاپاقلارنىڭ
ئۇچلارىنى بىلەن گەنە باسىپ، يۈزلىرى مەنپ كېيىدىغان ھەممە بولمىسا
كۆپ تىنى گەنە ئۆستىكىدە قاتتىق كېيىملەرنى ئۆزگەرتىدۇ. داكىرا ئەلىنىنىڭ تائشلاندى
بولتىقە بەنە راھەت تارغانلىق تويلا، يېڭى ئۆرتالارنىڭ يالالار ... لىگەنە
ئۆزىپ كېتىشكەن كۆڭلى كىيچىلىكىن تورلىپ، تورلىپ تويلارى باشقا
جوۋلاشىپ بىتاپ قايىناشلار، مىچايىلىنىڭ مېنى جاۋاپ كۆتتەم»
دېگەن سۆزىدە پەيدىن تاۋشى بىلەن تولاقلارنى ژۇۋولاشىپ تۇرۇپتىدۇ.
تاڭ ھاۋاسىدە سوۋۇق بىلەن ساقىنلانغان ماتور پارما قىلار ئىشلىرىنى ئارقا-
لارنى يېڭى ئۆرتالارنى ئىنا قوغدىدى. دابىر كۈتەرەپ يۈز توشۇپ يېشى،
يېشى سولاب، كۆزلەرنى تۇشەمگە تويەپ 2-3 مىنۇت يانتىدى. بۇ ۋاقىت
سىدا ~~...~~ يېسى ھەممە كالەر بەيلەمنى بىرۋارغا ئۆتۈپ كەتكەن ئىدى. ھەيات
— يېسى، ئاقىلىم، مېنىڭ ياتىنكالارمنى گەنە چىشى تەلىم ئۆزۈم بىللە ئېرىتتىم
دېيىپ، سول ئاياغنى بىرئاز قالقىتىپ تۇشىدىكى قىسىقى پاتىنكالاردىن يوقا-
سارغۇچ ئۇيۇق ئۆيىدىكى كەچكىنە گەنە قىسى ئاياغلارىغا چىقىپ ئىلار موزىدىن
سولغان ئالىي ھەياتنىڭ سالغان كېيىملىرىنى تىلىپ تورىدىدا، بىر سوزسىز ئىلە
مېنىڭ ئاۋو يالقاۋغا ئاتلاپ چىقىپ كېتىدۇ.
ھەيات يالقاۋغا ئاتلاپ ~~...~~ ئۆيرىنىشى تۇرۇپ، باچچاقارايغان تەرەزىنى ئاچتى
~~...~~ يېپەردى. كۆرۈشتە باچچادا بوتى ھاۋاىدا سا... بىر يىڭى ئىدى. تا
تا كۆڭلىدە ئۈزۈلتۈلدى، سۇيۇقلىشى گۈل ... گۈللىرى ماتورلىقى بولىقە

ھەيات [illegible]

دەرھال جانلارنىڭ ئېيىدىكى، كىم ئۇل ئۇزى بىلگەن كۆچىلە رىزقى ئېلىپ ماتورلارنى
سايرىۋە بۇل كىچىكىنە گە ۋە دەسلەپ ئەللە قاي يېرلەردىن مەككەر تۇرى
نى ئۇ تادىسلار چىھار ئەم ۋاقت، ۋە ھەقت ئۇز- بۇزان ھەم گۈل چە
چە گۈندەن باشقا، ئۇزان جوغاماي بولدى. دۇنيانى ئۇدۇنقان شىكىللى
ئۇزنى تاۋشىنلا ئۇزىگە جوپالا ئېيدى. ھەيات بىر مىنۇتقا بولسا ئىلەي تىلىك
قالدى، تىدا ئاتلادى. ئانا دەك ئەسە ميجابىلىك دە بۇل قوشنى نۇنىڭ
ئۈچىي سايرى ھەم بىرنى ماتورلىقنى ماقتاپ سايرىدى. بىگەن سۇزلىك
لەرنى كىلدى. ئانا ئوقلى كىچىكىنە قوچقلارنى بىلەن تەرەپكە بوساغالا
رىنى تاپاين. ئاگە دەسلەپ يارتىشى نىشقايا قاچاردى، دالە زوزە كۆ
بىردەن بىلەن سانرو غايىپ ئايرىم بىرىر بىلەن تىكلارغا تۇتتىدى.
ساغرو غايىپ خىلاپ داھەيات ئۇچى سايرى ئانانى ماتورلىقى ماقتى
بۇل ماتورلىقنا ئەللە يېشى ياقتى بەختلەر كۆڭلى كىلەچە كىلەر دە
قىلا شىكىللى ئېيدى. بولدى بارلىق يىشىدىن بىر ئەستە ئۇ تىلوغا جومدى
ئاللىدە گۈزەللىك نۇرغا تولغان تەبىئەت، يەنى قانغا ئارالاش، ئىنلە
ۋاقت [illegible] تامىلارغا قەدەر ئۆتتى! بولدى بۇرە كىنى دە بشو بىرىكە زور
جوغاپ ئالدى، كى ئانى لەززەتنى دەردلى موڭلى بوغار تىلقىلارنى
تەجرىبە كى يەشلىك كىنە تاتى ئالاۋە ئانا غىنا ئۇلى بىردە ئالدا ئاچىشى بە
يەگەن ئەقلى ئىشاچ بىلەن قارشى ئالا، ئالا. ھەيات بىر نىچچە مىنۇتلار
شۇل ھەلىنە قالغانلار بولدى، ھەر كۈنى كىچىكلەر كىنە بىر نەرسە كىلىپ
تۇشكەن كىشىنىڭ ئاشقىلىق بىلەن تەرەپكە يانراق كىتتى دە
ۋە كۆلىدەن زور تور گەرە جانلار چاچاردى. بو جانلار ئۇزىنىڭ

ھەيات 27

كېيىنچە ئۇ بىنا قىلغان دەرۋازىسى، ئۇ يېڭى ۋاقتىدا ئاتالغان ھاكىملار بولاردى،

ھەيات ۋاقتىدا بىر-بىرىگە كېتىشمىگەن ئۇ قىيىنچىلىقلارغا بولسا داغدۇغىسىز

بىلەن تېگىشىپ بىر ئادەم بىرگەن ئوقۇپ [illegible] دىن ئۆزى، ئۆزىنى تېپىپ ئالماق

*

دېگەن. ھاكىملارنىڭ بىر نەرسىنى باشقا ھەممىسىگە كامىل مەنىسى بىلەن تولۇق ئېيتا

[illegible]

تىلەپ، بىر ھاكىم ئادەمنى ماتورىسىز شەرقتىكى يەر يۈزىدە ئۆچمەي تۇرغان

يەرلىك پادىشاھلارنىڭ مۆجىزىلىك كۆرسەتكىلى، [illegible] لارنىڭ داما تۇرۇپ، [illegible]

نىڭ كىچىك ئانىسى كۆرگەن يېرىنىڭ تۈرى كېلىپ، دېيىلگەن يېزىلغان ئېيتىلىپ

ۋاقتىدا بۇ ھاكىملار كىمدۇر ئېيتقان [illegible] بىلەن سۆزلەپ، ئۇنى بىلگەچ،

باشقا ئادەم ئۆزىنى يۈرەن بېرىپ ئۇنى تۇتۇپ ئېيتقان ئېيتقاننى بىلگەن ئېيتتى.

ھاكىملارنىڭ بىر نەرسىنى دېمەي تۈگىمەس تورغا تاشلىغان ماتورچىلارنى [illegible]

[illegible]

[illegible] لارنى كۆرگەن يوقۇق ئېيتتى. ھەر بىر مۆمىن ئۆز ئالدىغا ئېيتقان گۈزەل [illegible]

هەيات 28

چەگرە بيلەن ماتورداۋابى، بيلەن چەچكتلى بيت. سى ميڭا بيلەن سالغى بولسا.

گۇزەل ئامىنى سى گەمودە بەسەت ئىشتەمى دىبيا يارلغان ئىشدى. ھەيات بو
ھاسە
ھاتقانلىغى بوگىنى ھاتى ئىيكەن باشداتۇۋچ ئاكلاغان لاكىنى دىبا چەۋاب

يازارغان بلمەگە ئالكەن چەۋابى قالدىرغان ئىشدى. ھاتلادزىلق بى
كى
سى ھەم ئىلە ئۇدزى دەميچايىل ھاتى ئىشدى. ميچايىل بو ھاتدا ئۇرنىلى

ھەيات قامو ناسەبەتى ~~ئۇرنگارو~~ ئاينقارو - دوستلقران كولاچويا رىجى ئۇدزەيار

غاندان بولۇش: دەھايات سى مىنى دەبولاى ئاقىدان تما چىقىقائۇرنىتۇ بىلالا

رەمنى يازغان ئۇدھى غەبىلەمەگز. سى مىنى دەباشدان بلەكى مىنى بولاى

ئۇز ئۇزنى دەتو ئاتالى تودرغان كەشتلەر دەن تو گال ئىشرم لاكىنى سىيگر ئاى

كورمى توچرب ياكادان سى دكورگەن كى كۆنۈشىزى ئىشى كىتاچ سونىكىملى

ھەم ماتورئىشتب كورگەن مىنى ئىشكى ميچا يللىھنى دە ~~ئۇدئالتم~~ بويالتم، ياگا

ھەيات ٤٩

ميحايىل ھوتۇن يوقلىغاندا كۆڭلى خارە بولغاندا ئەمەس بولغان ميحايىل بولۇپ قالدىم،
نى بەلگىلىك مېنى ۋە روھى بولغانلىقىدىن ئۆزگە مۇۋاپىق كۆرمەسلىكى،
لائىقى ئىدى، سىلاستقايىم، سۇ يوقلىغان نەرسە مىللىيەتنى ئايرىمالدى
بىلىپ تۇرغان كۆڭلىمدىن نەرسە ئىككەن ئۇل، مېنى ئاتايتالىدىم. مېنىڭ بەختىم
مەن زىركىنىش قولداقا يوقۇ يالى چىكىسى، شادلىق كېيىنكىگە يېتىشى» دىيا
يازغان ئىدىم. ھەيات ماتىنىدۇ ئۆتۈپ چىققاچ، كۆرگەنلىدىنىم ميحايىلنىڭ كۆزى
دىن. ميحايىلنىڭ قولىنى كۆزلىرى ھامان ئۆچۈق جەمجەب تۇرالار، ئۇل ئۆزى
«جەۋاپ كۆتەلمىگەن ئۆزدىن نومار تورسىنى تەپىنى بولغۇ يېتىرەلە تور ئىشىرى.
ھاياتنىڭ ئۇيىنى باغچادا ئىگە يول ۋە ئاسرا بولۇپ ئۆتكەن ئىشى كېلىدۇ،
ئۇرۇشتىن يۈزى بىر غاچ كېيىنكىگە ياڭلىغان ئۇيلادىم. ئايۇزۇنچە قان سىياھى
مېنىڭ ئىسىم سىرى پ، يېڭى ئىككەن ئۆزى بەيلامىچە، جەمجە قان كىنە ئۆز-

(ھېكايە 30)

مانا ئۇرۇشتىن تويۇلدى، ۋە قارشىدا ئۆلۈپ تۇرغان تۇرغان ئۈستىدە كۆرگە-
نىمدىن ئۇرۇشنىڭ ئاقىۋىتى قانچىلىك ئازابلىق ئىكەنلىكىنى كۆردى. ئۆز-ئۆزىدىن ئۇ-

يالغۇز ئۆزىنى قوللىرى بىلەن قاپلاپ تىزگىنىپ ياتقاندا ئۇرۇشنىڭ توختىدى،

پىكرىگە بەھەۋەس، بەھەۋەس ئامانلىقتا ئۇرغان سورىتار كېلىدىغانلار مىجازى-

نىڭ جەڭلى باشلاندى، «سۆيەم» دەپ يۇمشاق قايتىشقا قوللىران تو-
~~يوتى~~
تۇۋىدى، ئۆزىنىڭ ئابدراپ قالدى، چۈنكى ئارتۇق يۈگۈرۈپ كېتىۋىدى،،، [illegible]

قانداق يۈگۈرۈپ كېتىۋىدى،،، يۇ سۆيگۈ سورىشى ئۈچ يىغلىغان قايتا كېلىدۇ.

سۆيگۈدە قاتتىق ئۇللە نىجات كېلىشنى بۇ ئەپ كېلىدىغان دە ھايات تىنى يۇشەدى:

«سۆيەم» دېگەن سۆزگە يۈگۈرۈپ كېتىۋاتقان جەۋاب بىر ۋە ئۇللە نىجاتلىقلى-
لىشنى چىقىرالى، مەنىسىنى چىقىرالىغا باشقىلار ئىشقىدا ۋە شادلىقلىرى جاھان
شىكالىدىن ئىدى.
ئارادا ئىچىدىكى ھايات ياتقاندا ئۇ ئەقىدە ھەقىقەتلىرى تەكرار تەۋرە

قەغەز 31

زەدەن ئىچى ئىشتى، بۇ ماشىنىدىن يېڭىلەر يازىۋاتقىنى ئۇ دىشاتنى يازغان بولسا

سادادا

سادا، ئىچىلار يازىۋاتقى دېيىشكەنى بىلگەنتەك تۇرىۋىدى. مەنىمۇ شۇ ئاقشام: دەسۇر

بوغا، ئىچى ماتور، لايىقى ئۈزگىنىڭ مۇسۇلمان قېرىنداش ۋە مۇئەززىننى يېگىلەر

روي يېگىلەرنى ئېيىتقاننى ئۇنتۇپ ئىچىدىن كېلىشىمنى دېيىۋەدەن ئېيىتارەن.

ۋە ئەتىسى ئادەم يېتىپ ۋاقىت بىر ئازغا ھەۋەس كېلىشكەن بولسا ئۇچرىتىشقان ئېيىتتى.

ھەزرىتى ئۇستاز ئاپىپ دادىن ئىچىر ئالدىم. ھەم ئۇنىڭ ئۆيىگە بارىپ ئولتۇرغان

ئورە تەكەللۇپ بىلەن بىز ئورەن، بىلمىسەك تەنپىي بىر يىگىرمە سورەت

تەئىپلىنىدى، ئۇلار ھالالىرى چىپ كاموۋنىڭ بىر تاماشىنا سالدى، دادا بىز

نەرسەدىن ئۇيلىماستىن تاشقى، يالغۇز ئاچ چىپىشكە قۇتۇلدى ھەم ئا

چىپىشنى ئىچكى دوكىلىدىن كەلگەن قالغاچ، كۆزلىگىدە ئالدىرىتىپ تۇرىدى

لار سۆزلىدى، ئەمدى ئۆزلەر، تەرتىپسىز لايىقى ماتور تارقالغان

ھايات ٣

چېچەكلەر ئاخالىيا قەغەز، كۆككە كۆتۈرۈلۈشتىن چىقارىپ تۇرىدىغان ھەم، كۆز گىردىن

قاراپ، ئۇ ئۆز سورۇنىدىن ئۆزگە بىلەن بىرگە، كۆكلەمگەن ھەم تويغۇ قارا

قارىچە پىلە، زارا ئاستىدىن كۆرۈنە تۇرغان ئالتۇن ئاۋاز - ئاقمۇز، ئورتا-

~~تۈز~~ مىنا، لاچىن بىلەن بۇلبۇل قاناتلىرى تۇمرا تۇرغان كۆككە، كۆز ۋە ئاستىدىن

جەنۇپ تۇمرا تۇرغان قوزىيە قويغان شەكىللىك ۋە ماتورلۇق، تولۇق قانا

لايىق ئارقىلىق يىراق تۈگۈل قوچقار، كۆز گىردىن كۆرۈنگەن ماتور يۈز رەڭ

كۆرۈمەل قوشۇمچىلارنى بېدى، ئۇ يۈزىگە تۇرغان كۆرۈنۈش ئۇچراتتى، ئۇ يىلى

بارى، بۇ قەدەر كۆپ بەھە ۋە ئىگە شەكىلگە ۋە كۆرۈنە تۇرغان، ئۇ

ماتورلۇق ئۆي ۋە يېشى ۋە شۇنداق ئېلىپگەن شادلىق قالدى.

بىرەر مىنۇت كۆز گۆزەلدە تۇرغاچ، ئۇلارنىڭ غەزەپ ۋە ياشاپ كېلىدۇ.

تاماتا ئالاتى ئاماچالار ۋە بىرەر كۆرسەتە باشلانغان، ساندۇغاچ ئۇ

ھەيات 33

ھامان ئۇرتاقنى سۆيگۈسى ۋە ئالدىدا جولاب ئارمان. ھەيارى ئاتۇن ۋە تاۋۇشنى

غىنا تەرەزەنى يابدى. ساندۇغاچ،

— چوش، چوش، چوش، چوررر... — دېيىشمەكتە ئۇ گەنىمەكى تۈگۈيۈن
بولۇپ دۇنياغا قاش ئېتە قالدى. ھەياتنىڭ قولامىزا ياڭاداپ، دد نۇل
قوشنىڭ نالە ئۈچۈن سايرى ھەم يىڭنالەما تورلاغۇي ماقتاپ سايرى،،

دېگەن سۆزلەر يالغۇز ئاڭلىنادى.

ئاق قوشنى ماقسادى يا سالغان شىكلىدە، بىلگۈ ئۈچۈن شىب تورۇا توشگان گەۋدە

دە كىشىلەر، بىلگە سۆيگۈلىدە، بىلگۈ گۈللىدە، چىقىشى راھەت بىرە ئالا تۇز

غان قوچاق ئېشىنا ئاتلىغان شىكلىدە كىراۋاتقا ئاتلىدى. دايىكلى ئادىلىغا يارىدى

لاي كىب، ئەئۇزۇبىللا ئىشىتپ، ئاز بوگەرلەپ يېرە قىدىكى يابدى،

ئۇنىڭ ئۇزەگەن تىل ئۈزۈ سۆزلەندى: ئامەنتۇ بىللاھ،،،،،، اللهم انى اعوذ

بك،،،،،لەرنى ئوقب كېتتى. ھەم ئالارنىڭ ئارقا آية الكرسي، سورە

فەسڵی 36

ئەلاھلا سەلار، ئەو لەوی قەدەر سڵوە لەردە تو ئلدی... تەن ھەم
~~ئۆیبائی و راھەت~~
ئۆیبائی و راھەت ئارغانلق ھەم عادە تەنە گەدو قلار و اقتنالی ئۆرەب
کیتکەن بولووی حەیاتی و یو قوجا یاقنا یتقالو لقدان، بولتەرە
تیبیسی بولب بوی گەوردەی و ئو دستسنە تا رقالعان میچلەرن یاکا
دان برقان ئیلە بەکنە کولتە لەندرب قوریب، منە ئیشدی چلابە بوقلم
دیگەن ئیشکلی ئیسکەن گنە ئیشەی. میحایلناش کورگەکورنی قورعادە کۆ
رەی حەیاتناش قولا مشنگ نە قیانشاعنا بولکەیدی دە، ئاقرن و ئوچان
تاوشی بلەن.

— میی کوتەم — دیدی. بو ریسکونر چندە ئوی یاکادان ئشکە کرشدی
دە چلابە دا، میحایلعانی دیب جەواب بیرگە کیرەن ئیشدی؟.. میحا-
یل ماتوریست، میحایل سویکمای بیت... ئول، ئول، ئول بیلە سوزد

ھەيات 35

كىمالىرى، بىلەن چىپەر بىت. ئانىڭ قالىرى ۋە قاشلارىمۇ، ماتۇرغىنا ئىشتىكا

قارىغىدەك رەغان تۇتۇكچە كۆزلىرى ... تاغدەك ئەللىقاسىمى ۋە بۇسلىرى بىلەن

كېلىشىدىغان بىت. بۇ مېنى نۇرىيە، بۇ مېنىڭ تۇغۇلغىنىدا ئۆيمەكچى ۋە بولدى. نۇرىيە

ئېسىدى نۇرىيە... مېنى ئانى نۇرىيە مەمۇ؟ مېنى... مېھرىبانلىق؟... مېھرىبان [illegible]

ئۆرىسى مالايىمۇ بىت بۇ ئۇمىد باشقىسى شۇكى ئۇ يىلار كېلىگەندە

ھەياتى كېيىن مېھرىبان بىلەن ئۆز ئاراسىدا ئۆتتى. بۇلمۇ تۇرغان ھوقۇق

بارلىقى سىزدە. بىچارە ھۆددە ۋە ھەل بىر پەردە بىلەن قابىلاپ تۇرۇپ

ئانىلاردا، كېيىن بۇ پەردىنى تارتىپ ئالىپ، ئانىڭ ئارىسىدا قابىلىيەت

تۇرغان ئالقىش ھەم تۇرقىنى ئەرزەنى كۆرسەتكەن قالدۇرغانلار [illegible]

سېكىللىك، ئىشتىپ كېيىن سىزدە باغچادا مېھرىبانلىق يۈرگىنى قاچقاندا

كۆكلىشە كېلىگەن كىشىلەرنى ئۆزلەرگە ئالاپ يېتىپ، مېھرىبان مۇسۇلمان

ھەيات 36

توگىل بىسە، ئۇل كافىر بىت،» ھەياتنىڭ كۆڭلىدە ئەللە نېمىدۇر بىر ئالقىنلىق
بىر لاۋ قىلىشقا ئوڭداشلىق ئالقىنلىق تۇيدى. ئۇل، يۈرەگىنى يىلتىزىغا
تەگكەن شىككالىقۇ ئۆيىتىپ، كۆكرەگىنى كەڭكەنە مەنۇرگە باسىپ، بىر يۈز
تۆبەن ياتىدى. «بىزلەر مۇسۇلمان توگىل، ئۇلار كافىر» بىسە! يۈرەگىنى
ھەزەرگە گىنە يىلتىپ تۇرماي، سۆيۈملۈك ۋە مېھرىبان سۆرەتنى ئەللە قاياقلا
كىيىندىگى دەبدەبىلىك ئۇرۇشتا دەكاپىر مېھرىبان سۆرەتنى كىلىپ باسدى. بۇ
سۆرەتتە سالىق ھەم قورقۇنچلۇق ئىدى. بۇ سۆرەتنىڭ تىپى سىنىدە
~~سۆرەتنىڭ يۈزى~~ ھەيۋەتلىك، گۈزەللەرنى كۆتەرگەن زوڭ بانىلار، يۈرەگى باشلانغان
يۈرەگىدە گۈزەل ئالقىنلىق ھەم بىر لايىقلا ئامرىقانىدان ئاۋارتا ۋە قورقۇنچ
لانغانىدان قورقۇنچلانا باشلادى. ھەيات بۇ قورقۇنچلۇق سۆرەتنى كۆ
كۆزلىدىن چىقارىۋەتتى: باقچادا ئۇرۇن بىرگەن مۇستەبىد ئۈستىدىكى قولى

(ھەيات 37)

ئۆزلىگى ئۈستىدىكى (يوشۇرۇن كىيىنىپ) ، بىنىدىر بىز ئۆيىن ئۆينىڭ ئالدىدا كەرقىنىڭ قولىن تۇتۇپ

ھەر ئاسىي قىلىۋاتقان ، ھەيانىدىن قولىن كىلىپ تۇتقان بۇيۇكى ئافىتىسىرى تا-

ئەللە كەملەرنىڭ تۇپلاڭ ۋە بەر قارادى. لاكىن كۆڭلىدە (كەلمە) گۇۋا بىلمەس قورقۇنچا-

بۇچە

مان بىھۇدە گىنە تۇگۇل ، بەلكى كۆچەيگەن ، ئافىتىسىرىدە «كافىر» (ئۈستۈدىنىدە «كافىر») قا-

قالىدۇ. قەبىلە ئۆزلىگى يوشۇرۇنچە «كافىر» بىلەن ئافىتىسىرىدە «كافىر» ئەللە

كەملەردە «كافىر» «كافىرلار» - ھەممە كىشى كافىر ، كافىر ، كافىر. ھەيارىن تۇ-

زىن «كافىرلار» ئارسىدا بولغان قالغان ئىشتىن (كۆپرەك) باشلادى.

يۈرىكى بىلەن مىسرى رەگە قايلاندى ، تىن دائىم بولالماي ئىشتىن قايلاندى.

- استغفر الله ، يا ربّ استغفر الله - دەپ ئويلادى ، بۇ استغفار ئاستى-

سىدا كۆڭلىدىكى «كافىر» ئۈستىدىن سوۋۇپ بولغان ئاللانى قوغدىغان تىنچە

بېسىۋېلىشقا تىرىشتى... بۇ استغفار دائىم كۆڭلىدىكى «كافىر» سۆزلىرى ...

ھەيات 38

جوۋالىپ تۇرغان شەكىللىك بولدىلار.

ھەيات ماللىقان ئەيلەنسە بۇ بالىگىنا ماڭىلادۇ، ئۇ دۈشمەن قويۇپ
يالتىرىغان دادىللىق زىگىنالغ مۇسۇلمان قەۋى ئىتتىپاق نىكى تىرىك مۇنداق يىگىتلەر
نىلغ بولسا يىگىتلەر ئۇنتۇمىغان كېلىشىمى دېيىشىپ يازغان ماتنى ئۆيىشتە
تۇرۇشقان. ئۇ ئۇزۇنلاش، نىچاك بولماتنى ۋە تالغاچ داد، ھەمزا ئۇ يىلاعان لەرگە
لەرنى ئۇ يالامان ئىكەن بىچە ئۆلگىنىنە تاخشا قالدىرىۋ، جىمجىت نەزىرى بىر كافىر
سۈرەتلەرنى تامچىۋاشقا قاپلادىلار. ھەيات ئادايلىك بىلەن قاچتى:

— ئەستەغپۇرۇللا، ئىلاھىم ئۆزۈڭ ساقلا! — دېدى تامچىۋا ئاللاھ سېپىنى كادىر
فىر سۈرەتلەرنى تامچىۋا جوۋالغان شەكىللىك بولدىلار. مۇنداق بولۇشقا ساتتى.
— راستلا بولسا مۇسۇلمان يىگىتلەرگە تېگىشمەسمۇ؟ — دېدى ئادايلىك —
چۈنكى بىز ئۇيغۇر مۇسۇلمان يىگىتلەر بولسىلار ھەممىسى مالاچاي
(تەمەككۇل) بورلۇق كەسكەنلەر ئىدى. مالاچاي بورلىرىنى سالىپ يېنە
مەلەردە ئىچىنىڭ چەمىسى، چېھرە نىگاھ ئاقسا بېشى چاقاپ، مالاچاي دېگەن بار

ھەيات 33

كۆتەرلىپ بىلەن ئاپارىشى چىقائيدى؟ ھەيات كۆچ ھەل بىلەن كۆز ئالدى

دىن يوناچار كارتىنىنى چوۋ بېسىپ ردى ۋە دە ئۆز ئۆز ئىنە.

بالىسا جۇ واقىت ھەيات تىنچ باشتىن مېھمانلىقى مۇسۇلمان بولالمىدى ئۆز

كېلىپ كۆتۈرلىنە لەرزەتلى جىلمىلىق چەچ باشلاپ ئېيتتى، كېيىن جۇ بالدى.

يول يەنى واقىت ئانا سېنىدىن مۇسۇلمانلىقىنى چىقىرىپ ئۆيلەرگە كەتكىنىچە بەلگى

يىشتىن كەتتى.

قارا قىلىپ لەرزىنى ئورنىدىن واقىتلار ھەيات ئاتاتىلىق بىر مەنىلەر بۇ

قىلىپ لەرزاتلار سىرى بىر ۋە بىرگە ئىنتىزار قىلدى؛ ھەيات يەنە ئولتۇرۇشىدى

ماننا بۇ واقىت، ئەزىزە ئاپسىتايدان، ئەللەقايسى مۇپتىنىڭ دېدۇ

رسقا ئاشىق بولۇپ مۇقىمدا قىلارى تولىمىسىدا بوقى لار ھەر سورە

لەرى بىلەن ئانارى ئالدىنى كېلىدىغانلار ئالارشەۋە لەرە بىلەن ماتور بولدى.

ھەياتى 60

بۇلغانلاردا، ھوقىنغاچ يۈزلەرنىڭ يىمان پۇرىقى كېتىپ، رەڭگى ئۆزگىرىدۇ
ئاقلانغان قالغانلار سىيلىقلىشىپ، ئالارنىڭ ئەۋەلقى بىلەن يېڭى بۇلغانلاردا ھو-
قىنغاچ قارىچىلانغان ئەۋەلقى يىشىق ۋە ئاشاپ ئۇتىچ باشلىغانلار تۈزلىدۇ.

ئالارنىڭ كۆچلىرىدە ئەۋەل شادلىق قانا بولغاندا ھوقىنغاچ ئاچچىق قاينىدۇ
ئېتىدۇ.

ئەۋەلكى ۋەزىپىلەرىدە، ئاتا-ئانالارنى ساغىنىپ ئاچچىقلىق ئالغان ئېيىقلىقى تۇيۇلا

ھاياتنىڭ بولىقى دەرىجە كۈچسىزلەنگەن يېرى ۋە ئۇلارنىڭ يوقلاپ كېتىۋ
بىلەنگەندە، تېنىپ يەنە ئامالدىغان ئۇلار: يوقلىشاق قانا بولمىغان، ئۆزىدە كۈچلىكى ۋ
كۆزلەرنى ئاستىن تۇتۇپ قاپقاچلارى ۋە ئەلىشەن ئەلى ئۇ يىرى ۋە تىلى ۋە قالتىس تۇيۇلا

ئېيدى، ئۇچۇر تۈزى ۋە ئۆز ئىچى تۇشۇلەرلەنباسىغىدى:

... يېڭىدىن يەمانىستى، شەھەر جىپتىسى ھەقىقاتلارنى قالاتۇرغان
ھاتىنقىلار مانىستى ئۇنى ئۇتۇشلىدۇ: يىلىقتا تېپىپ ئۇستا تەرتىلەرھەم

عيساۋە مەريەم سۈرەتلەرى، يوھىستمان قارىلار سۈرەتلەرى تۇرغان

نگەن، ۋاقىتتا رەزەللىك بىلەن ئىسكى ئىستىيادەگى مانىستى ئانارى

ھەيات ٦١

يانىدا ئۆتكەن يىلى چوۋارلاپ بولغان ، ھەر يىلى شەھەر ئەتراپى زورىتە زىلزىلە

ھەم بوھىستان قارىلار سۇرەتلىرى ئۆتۈشۈلگەن ئىكەن، شۇنىڭدەك،

نەچچە قارا بۇلۇت ۋە تەشنالان سىيلىك توۋرا قۇۋرغان چىركەۋ... چىركەۋ

ماناراسىدا ئۇچۇر لەگلەك قاقشاپ ئولارسا ئەب تۇغرالار...

— دالاڭ، دۆڭ، دالاڭ، دۆڭ، كېلىدۇ - كېتىدۇ، كېلىدۇ كېتىدۇ، چىلىڭ، چىلىڭ،
كېلىدۇ - كېتىدۇ، كېلىدۇ - كېتىدۇ، چىلىڭ - چىلىڭ، دالاڭ دۆڭ، كېلىدۇ - كېتىدۇ،
كېلىدۇ كېتىدۇ، چىلىڭ دالاڭ، چىلىڭ ...

باشلارنى بىللە كۆمىلىپ تۇرغانلىرىغا، كېلىپ بىلىلىدۇ، قاتقارا ئوتتۇز چېكىمە ز-

يېنىدىن تۇرغۇنچە

لەرگىچە، مۇنىلارنى زورىتە زىلزىلە رىتاغان كىشىلەرگە ھاياتىي جۇرلاپ

ئانىلاردا ئەگىپ بىللە تاتلىق قىيمىلى ماناستىرگە غالىب كەلدى، كۆچىلە

غالىب كەلدى، ئانالار تارتىلۇپ كېچىتەلا تۈۋتۇشمەيلا تۇنجى قۇر ۋەتنا قارا ماكان

ئۇرۇشۇپ غالىب كەلدى... باشلانغان يىللارنى زىۋرقا راتىلار تۆتۈشكەن

ھەيات ٤٢

ئاۋرىتىم قايتقان بۇگۈن تۇرمۇشنىڭ شىكاللىق چىكىدە تۇرۇپ، ئەرزىلىك
~~ماناشۇنداق~~
ماناشۇ بىنا سىلەرنى يېتىمە ئەمەس ماناشۇنداقلار، ئۇ ستالىنچىلار قار
قارا كىيىملەر كىيگەن، تەرتىپسىز ماناشۇنداقلار جىملار... ئالاھىدە ھەممىگە
ئاستىغا قارا ماڭلار يانلارسىدىن ئاچا ئالاي قاتتىق قولاغۇلىغ ئىشى كېلىپ
تۇرۇپ تۇرغان بۇ قارا سىلەر قوللارنىڭ، بۇ بىز تەرەپلەر، ئېكونلار با
لاغلار توت ھەيات ئۇستىدە جابىرلار، جابىرلار، قايدا نىمىشقا سولارنىڭ
~~تا~~ ئورتا سىلەرنى مەجبۇرلاپ ئوردا كامىللىقنى كېيگەن، تەرىپ تا
تاقاق ئۇلارنىڭ ئۆگەنگەن بىر دوقۇ بالاسى ~~تومۇرلار~~ كۆزەگەن بولۇپ دائىم
ماناشۇنداقلار بىلەن بىرگە ھەيات ئۇستىدە جابىرلارنىڭ قارشى بولۇپ
ھەياتقا، مەجبۇرغا، جابىرلارغا، پىسىپ رەڭگى دېگىن جالۇغا كىرگەن پىسىخىكا، نەر
سەلەرنى بىلەن كېلەر ئانام تېنى بولۇش قىسالار، چېكىدە ئۇ غايىبۇ!

ھەيت 43

— داڭ — دۇڭ، داڭ — دۇڭ! كېلىدۇ كېتىدۇ، كېلىدۇ كېتىدۇ، جاڭ جاڭ...

تەرتىلەر، ~~قابىقارا سىلار~~ قابىقارا سىلار... كامىلا قېتىملىق يوللار...

ئاغا جىمان دوقا تۈشى قىلغىلى تۇيۇق... جىركەنچ قىلغىلى ئولارنى تاۋۇشى

بىلەن بىرگە ~~ياكى~~ يوللار ئۇلىغان تاۋۇشى، مەيتلەرنى ئارتقان ئېشەك رەب باراتتى

ئارا يوللار ئۇلىغان تاۋۇشى...

ھەيت تۈۋرۈك ئۇرۇش تاۋۇشى بىلەن جىللاپ يىغلىمىدى ئۇيانىكىتىدە

جاللاتلارنى ئوقتى ئالمى يوقتۇر ئەھۋالدىكىلەر ئاتا ئانىلار بىلەن ئوغلانلار

سېكرىتارلار ئانانى يوقلىغان بولسىمۇ ئاڭلىغا...

ئۇتۇرۇن ھاشىيە سىندە ئومۇمىي بويىچە ئاچىنىشلىق بولىدىغان بىرى قارىدىلار

حەیاتی ٤٤

قشلاغ ئووزن کیچەلەریی، هەر بە ئوردا چاتوو مەشلی تاتار ئوویلە
شتەر
رنەگی شیکللی، بورهان ئاغا بزی ئووینە دە بیلی ئاقون هەم ئیچ نو
ئیچ ئووزا ئیدی. ئولای بولما سقاموتاینی دە تو گل. بورهان ئاغا بزی ئالشی
بیرشی ئشلەرن وە ئانلا میسابلارن بازاردا ئشلەب بترب قاییا،
ئالار
کیەن هەریزە ئابستای وە کیەن حەیاتی بو ئشلەرنی ئاکلامیلاردا،
للابلەن عی قسنمیلاردا، شوکار کورە بورهان ئاغا بزی دا ئایلە سندە ئوول
تو یی ترا سو یلە گە دە کیەن تابی ئیدی. تاتاری بو رتلارندا موزیکانە
لە
لان دیگەن شیکللی و نەر سەلەر بلەن شو عاللە نو دە، ئیلە کیەزن ئشـ
ئشی د مسیا بلانا. ئەلی بوە میی یارا تورعان چا قلارە تاتار چا کیتابلاردا
بردە یوی دیە ر الله دە رە حە دە ئار بو اهانلاری وە ایشری بە رگنە

ھايات 65

قان توكۇل، ئېيتىشمە رەقابەت ئۇ قىلىپ يېتىكەن...

دېمەك بىر كېچىلىك ۋەزىيەت بىر كېچە، سائەت كاللار ئىشىدى. بۇ دۇرھان ئابزى

بىلە بوغەزەپ ئابستاي يەستولەرنى ئوقۇپ ئالدىلار دا، كونىدىكى

گىچە، غەزەپ ئابستاي كوھناغا ئاشتى ئۇلگىلىك كەچىپ كېتىدىغان، بۇ ئو

ھارۇ ئابزى كەنەفى (دىۋان) گە يۈكەدى؛ ھەم قول يارما قىلارنى ئارالا

ئېلەكتىرى، باشى يارما قىلارنى بۇ بىر دىنى سىندەئى بىلە يەندەرىپ، ئاشى

ئۇدۇلگىگە نى كۆتۈپ تۇرا باشلادى.

ھايات بۇ كېچە «دو غانە» لار غاما قوۋلۇق ئىشىدى. بۇل ئۇرا قىلاپ نوھ

ئوسمە لەپ كىنە يوۋنىپ يېتىپ، ئاياغىدا ئۇغۇ قايۇلۇق چىتىكەلەرنى باسىنىڭ

لار بىلەن ئالماشتۇرغاندا تونۇشتۇرغان ئىدى، ئانا يا تىنا غەزەپ ئابستايى

كۆردى ھەم غوتلىدى كېپىنە باشلىغانى كۆرۈپ:

ھەيات 46

- ھەزرىتى ئاشىق بولدىمۇ ھەيات، ئاشىق ئاتاشاب، نامازنى دوتوقىيا
بارىش - دېدى. ھەيات، دەردتوغانلارنىڭ يۈزىگە (كېيىكى ئاشىق)
بولا ئىكەنلىكىنى ھەممە نامازنى ئوقۇمىسا ئۇلارغا ئاچ توقيا ئىكەنلىكىنى سۆزلىدى.

قاراساداھا مەزىرە ئابستاي:

- ئۇ دېگەن ئاچ يۈرگەن كىشىنىڭ شىكايىتى، ئاشنا بارلىق ئۇ
ئاشاب تويغۇ ۋە پايدا كېلىشكەن ئىشى تۈگەل بول، نامازنى ئوقۇدا
ئوقۇپ كېتىۋېرىش، ئۇزۇن تۇيۇقدا ئوقۇتماقچى كىشىلەرگە بارغانىدى ئوقۇ
يۈرىيش بارىپ بولۇشسىلاكى؟ - دەپ ھەياتنى بىللە قىستاتتى:

مەزىرە ئابستاي چۈشەندى:

- مېنىڭ ھەسسەمنى بۇزغان شۇ - دېگەن ئەمەس زەردە
قولاقنا ئالمادى:

- ھاي قىزىم، شۇ نامازغا پالاكالقاغان بىلەن قورقامسىز سىلەر

ھەيات (6)

ئۇز بەشتىكى ئۇزۇن ئىگەننە كېيىنمۇ كەڭ يايرايدۇ. بىزنىڭ ئاتىمىز مەرھۇم بىرگىنە نامازنى قالدۇرغان

ئۇ ھەم ئەنە ئېيتىپ بېرىگىن تۇرغان ئىدى. دەماللا بەرەكەت، ئۇرۇشتىن

يېنىپ كەلدى، تۇرغان ئىدى. نامازنى قالدۇرغانلىقى تاڭلاپ دايرە زىرىكتى ئۇيۇق

شۇلاي ئېيتىپ ھەيات تەلەپ دە، تەلەپەتكە دە ئاتى ئاسارغاۋە نامازنى ئوقۇغا

ئېيتكىن ئىدى، ئۇ تېز-تېز گىنە بىر تارلىقىغا ئاشادى. تېز-تېز گىنە تەھارەت ئالدى

ھەم ئايا قالاددىن جودى. ئۇ يېڭە گۈزەل رەستە بەرگە كۆرسەتمەي ئۇچى، بىز ۋورىرپا ۋە

لىق بىلەن ھەممىنى قابلادى ھەم ئۇنىڭ كېيىن يۇرى تۇرغان لايىردۇ كولمە گۈنلى

جىنگىلەرن بارماق ئۇچلارى غالىپ قالدى لىق ئېيتىپ تۇشتى دىۋدە، ئاتالارى

كور ئالدىنا كېلىپ نامازنى ئوقۇغاتۇ تىزى.

نامازنى ئوقۇل بولدى ئاللاھ دىلى تېز ئوقۇغا: سورە فاتىھە يانشا بىلە

قىسقا سورە لەرگىنە قوشا ھەم ئالارىنى دايىتشە ئاللاھ تەقە دەرىجە ھەلە ئۇچى

تۇيدى. شۇ لايدا ئاتكار ئۇل چىكىنى ئۈزا ئاقا سۇ ئاقان شىكىللىك، مۇندان سۇ ئۈگدا
ئۆلۈم تىنى بىتەم ئى شىكىللىك تۇيلاتتى. بۇ ئاشخالىق ئارقاسىدا ئۇل نەماز ئوقۇيدۇ
تۇرلۇك تۇيلار ئارادا تۇرسۇن بىتىدى. قايسى ۋاقتى ئاتكار باشقا مەسىجىتتا تۇرۇپ تۇنتا
ھالى تۇرغانلىقى شىكىللىك، قايسى ۋاقىتلاردا بىر ئەكەسە ئارتۇق تۇقالغان دايە تۇبىشىنى تۇرۇپ كە
ئەتكە كىتىشكەن شىكىللىك، قايسى چاغلاردا قەدەم ئالۇلى بوتتىلەي ئۇ تۇتالماي
قالغان دا نەمازنى ئورتاسىدا تۈزۈك بولماقان شىكىللىك تۇيلاتتى. ئاخىرقى ئايام
تىدى
بولدى. ئەي ياران تىرى، تېز گىنە سالام بىردى ۋە ھەممىسى كىنە نەماز لىقنى ئالىپ يىرگە ئالىپ
دا، ئۆز بولمىشىنە چىقتى.

مۇندان بولۇش ئۇل كىيىنگە تۇتسىدى. نەماز ئوقۇغۇچى بەزىلەرگە ياۋلۇق ئاتلىق

بىرخو سىكا ... ئازراق ۋاقىتتا ئىدى. ئاي توقۇز تەپ ئالىغاچىپ بولدى.
ھەييا ئۈچۈن كۆپ تۇرا تۇرغان ئاتا ... ياقى ئىنا چىقان يارى
ئاي ... قال ۋە مىسقال ... قاتقان ... شىكىللىك ... ئىتتىپ ئاقتى
تۇرا ئىدى.

هەیاتیان تێدا دەگوزەرانی، ئەمیش، لە شەهرەزوورەوە گەیشتە بای تاتارە موستافارە

میهوو حزبی ئیشید.

عیمادی دووهەم ڕەمیهوو عائیلەکەی بوایل جەدی کوردی وگنە بوورشە بانلاما
ئیمە

ئیتەر: موستافا ئاغای ئوزی بلنای کورە لە واقیعدا شەهر دەر لە ئالتفش حاکم

هاقی یاریر اقلفداح و سوکناغا بو یکا سنراتور اباحاتی و رەجیمە ئابستای ئیکی و

حزبی وە ئوی ئیری بالای دیلەن کورە لە واقیعدا شەهر دە تووڕالار ئیلدی و.

هەیاس بارب کرگەندن، رەجیمفانەر زانای یالتیر اتب یاعتی تلعادیوری هەر

واعتدای و شیکالی، شاوی شولی، نقش نقشلی و ئیری. مارجاتای او کارریدور بوینجا

جەی دەی دیری بیاسی" (جیهارزی و کوتە رگەنن بەهەر کنە تستالاوای هاتابا

بارا، کارریدور ئاری و باشند 7-8 یە شالاری با لادوو کیلیب قولعانو کورەلا

(حەیات ٥٩)

وری

ئوویرە ئکەن تویان بالاسی قووب یوری؟ قووب بانی و ئیلیکتریک قەندیللە

بلەن یاقتی تلعان زالنلان کەلەر ئکدەرو چاسو یلە ئکەنلەری، پیشتلە ئیسری:

دە توعانم،، ن قادشلار عاقچعان ئەمینەتانی:

- نیاب بوقەدەر سوکعا قالدائ توعانم ؟ - دیب قاری و ئالدی. حەیات کوز-

گنگە قاراب یریچوسکاسی توزەتە، توزەتە:

ئەی یەستووکی و ئوقب کیت دیدی ئەتە ھارەتالەرئالب، نەماز لار ئوقیا

کیچکدم، - دیدی ھەم کولمسە ب ئەمینەگە قولی سوزدی. ئەمینە:

- بشو ئەنیلەر ئوزلەری یەشی و اقتدابر نەمازلارنی ئوقتماعانلاردر

ئەلی - دی، دی حەیاتنلی کوفتچاسنلی ئارتیاعی رەتالەدی دە: - مین ئا-

بیعا ئەیتیم زالدان پقس، - دیب توعانمدان ئالداراق کیتدی.

حەیات ئەمینەنی ئاغاسی نەعید دەن، عادی تاتارچی لاری شیکلی

ھېكايەت 59

ئۇ ئۇ ئېتىپ قاچماس ئاداتانىڭ بىلەن مەجلىسدە ئۇتۇرمى ئىشىدى.

ھەيار زالعالى گەندە، سەھىرە ئانى بولۇرلىپ قارى، قارى چېچى كېتىدى،

زاللاتە مېنە نىڭ ئاپاسى روقىيە، بولارنىڭ مولوم عەلىيمە لەرىم ئانا [illegible]

پىترو ئۇخا، بەھى كونى كچىكنە ئىمبالالارنى ئوقۇتۇپ تورغان، ھەمزە ئۇنى قوقۇرغان

شەھەرىندە بەيدە مالە ئۇزدرب كېتە رگە قايتقان ئۇستو دىنەت ئىنكالاى

ئىۋانىچ ھەم ھەيتقا تاتشى توگل ساقال مىسقالارنى قوغان، بىلەن قوبشى كېينە

ندە

نگەن بويەشى يىگىت ئىدى. ھەيار بولار بىلەن كورىشدى، ئىگى قوبشى يىگىت بىلە

تانشدى. ئۇل يىگىت كوبىدەن توگل گنە موسكوادان كچىكنە ئىمبالالارنى ددىلار ~~بىيە~~

دتە مېيە، گەكېلگەن خوانسوزئىكەن. روقىيە ئۇستو دىنىتكە نەرسە در

سوبلى ئۇستو دىنىت دە ئىچلاسى بىلەن تىكلاپ ئۇتۇرا، ئانا ~~بو~~ پىترو ئونا بىلە

قوبشى يىگىت خوانسوزچا سوبلەشپ تورالارئىدى. ھەيار كركەچ روقى

~~ھەيار~~
قىيە سوزنكېيىدىدە، ئانانىڭ كىچىكو ئىنىكى سەبەبىن ~~[illegible]~~ عەزىزە ئانا

ئابىستاينىڭ ساۋاقلىقى سوراشتىن ئالدى. ئىستودېنت ئوچىغان ئەمنالىيىلىيان كۆزلەن

ھەيانقا تولدى:

— ھايات بۇرگانونىڭ مېنى تىز كەپىلىك ئۇچۇنلى، مېنىڭ خاتىمالىقىمنى جەۋاب

بارىمادى. ئەممالا ئەمەدىگى بازارغا ئىشىدۇ - دېدى. ھايات ماتۇرقاشلارنى

يىگىلگىنە كۆتەرگەندە دېدى:

— ئاھ، ئاقۇئىستىكى، يىگىلانىكىلاي ئىيۋانىچ، ئەۋەل مەنە بازام، مەنە بازام

دېپ يۈردۈم، ھائاندان بولغا ئادرىسىنى ئامالاشتىغان دېپ ئىشىتتىم، ياكى ئادرىسىنى

ئىز رۇقىيە دەن سورىغان ئىدىم، ئۇ ئاشۇنداق ۋاقىتلاردىكى قارا سادا ئابىسا

بىردە ئامالدى ۋە - دېدى. ئىستودېنت رۇقىيە گەنۇغىلاپ سالانىراقارادى ۋە

رۇقىيە بىلەن بولۇپ تۇرادىغۇ ھەم؟

— ئىككىنچى كۈنى دېمى ئۇ ئادرىسىنى تاپىپ تويغان ئىدىم دە، ئاتىران

هەیاس 53

ئیرە نکە

بەو هەیاسە ئوزی و سوری ئامادەیە، هیچ دەبیرگە ئونتقانی - دەبیت کوزلەرە

توشو بە، تولێدانی و چلبو بلە زگشتاری بو لیبیانە تاشلی، تو ئیمە لە روحی بلەن

ئوشیاری عارتو ستندی. ئەمینە، هەیاتی و زالدا ئوزاق تو تمادی و ئوزبو

بو لەمە ستنە ئالبب هەقدی.

بۆ دوریشکی و تەرەزەلی و، جیناق عنایو بو لەمە تو عالمداری گەج دە ئیلکتی یال

لامیالاری بلەن یاقتو کلدی. بولەمەنا بوتی کی ییلالاری هەم دیوانی و یە شکلت

هەتفە بلەن تشلانعان تەرەزە وە ئیشاری پەردە لەری دە ئول ئوق

تو سرەگی و بلوبلدەن یا سالهان شیدی، مو ندائی و ئیکی و ئوستە لدا -

بوکی بیرە و ئوستەلی و، ئیکنجیلی دیاز و ئوستەلی - هەر ئیکیشی و

ئوزلە رشە کیرە کلی و تلک نەرسە لە زالق ئیلا یا هشتلاری بلەن جیلیشی

جیشتی لعان، یازو تومستەلشە ئەمینەناق ئانابیتو وقنادان ئوقی تور

جەيان 56

كىتابلارنى (بىرىنى نەشرىنى، بىرىنى تارىخىي ۋە ھەممىنى ئىنسورسارىنى دوەقىرا-

ئەرنى كىتابلارنى) ھەممە بىرىنىكى سورە تالىق ژورنال ئاداسالىغان ئىدى. بولمە

بول ئىستىنا سىنائىلىنىڭ قىممەتلىك «ئۇرمان»دە سىمنەفارىنى، ئوۋاز

ئىستىناغا بىلەن مەشىرا لىچىنىچى تاتلىغان، مانى كۆڭلى بىلەن يازغان ئايە

الكرسي قوياشان ئىدى. «ئۇرمان»غا كۆڭلىگە قاراپ كۆرىنە تۇرما جاۋ

كۆڭلى «ئۇرمان» ماكاراپ قاشلار جىپىرىگە لانىپ تۇرا شىكاللىق ئىدى.

تۆمۈرشىنا

تەخلارنى كۆرگەچ دەتكى ئانسورغا سۆزلىگەن ئالدىلار. مەيان

ئاندى ئۇرتاچاغناكىتلەردە بىرىنى سانى، ئىگرەدە مەسچىق بولتىلىقى قاتالىقى

ئوشانى ئاۋازى ئەپىلەر ئاۋازى شىكاللىق بولپ تۇرادى ئىدى. ئەسما ئەمىنە

موجىزىلىك تەشنىھە، ئانسورنى بىلىمىسىمگە قويا، ئىگرەدە مەسچىق بوتە

ماتۇرغا

سىلەرنى قاتالىقى كىلىشلىك تابائىدى. ئەمىنە بوسوزلەرنى سۆزلىگەچ، مەيان

ھايات ٥٥

كۆلمىسىزەپ، ئاخىر بارماق سىلكىدە:

- ئىستىپانوف (Степанов) مېنىڭ قېرىپ بولۇرى، ئۇل دېدىڭىز ئەمىسە

بىز ئۇرنالارنى ئالسۇن بۇر بىلەن ياقتۇرۇپ كېتىشىدۇ، ئۇل يالغۇز تاۋۇش بىلەن:

- ئىستىپانوف دېگەندەن، بۈگۈن تاغ كۆرەم بىز مېنىڭ ئاي، بۇ كەڭگۈ

ستالخانە ئۇل ئۈزىنى بىز - دېگەن ھەيات يانشۇق كېلىدۇ دە، قوللار

~~Ах какой, он Ах какой он! ئانى ئاپ باشلارنى قوشۇپ: он очаровательный توغا милый~~

~~милый، توغا، очаровательный~~

Ах как он, Ах какой он ئانى ئاپ باشلارنى قوشتى:

милый(1)، توغا، очаровательный - دېدى ئەمىسە

ئۆتكەن قارى تور ئالغان بولۇر (серая) كۆزلەرى يالغانلانغان

يېڭى لەۋلىرى يانلىق شېكىللىك كۈرۈنەرلىك، ھەيات ئەمىسە

(1) ئۇل ... ...

ھەيۋەتلىك

يالقۇنلانغان ئاشىق بولۇپ يارىتىپ، قايسى دولقۇنلاردا ئۈزىدۇ-تۇ

ئايغىر مۈشۈكلۈكى تۆرت قارىدا بولغان ئاتالما ئايلىقى سىزنىڭ، ئەللەيلىگىنى
ئىشىدى.

بىلەن كېيىن ئەگىپ بىر نەرسىنى يېتىشمىگەن كىشى مۈشۈكلۈك كەلىپ لەنە

بۇ يولدا ئادەم يات تۇغماس، يالقۇنلانغاننى راستلاپ ھەممە سۆزى

قاراپ تۇردى، ئازراق بولۇپ قاشلارنى ئۇچىدىن تاشلاپ كەتتى.

— سىز تۇغماس ھاماندىلىقى تۈگۈل بولسا ئانا بىلەن؟ — دەپ سورىدى.
بۇ سوراش ئۇنىڭ كۆڭلىگە سېلىنغان مۈشۈكلۈك، شەيىنىڭ كۆزىدە.

ئۇلۇغ نىجاتىنى يالقۇنلانغان يېرى، شۇ لاي تۇغماس سۆزىدە: يالقاۋراق

قانداق چېكىنىپ كېيىن ئاشنا تۇردى، ئاستىغا يەرنى بوشاتقىلى دەپ

بىر دەرمان جاۋاب بېرىپ تۇردى، ئاتىلار بولۇپ تېگىگە تاۋۇش بىلەن.
— بۇ بىلىنگەن تەلەپ دە: ئازى يېتىلەرنى چېتىدىن تۇرۇپ
سۆيگەن يارى... سۆزى، سۆيگەن يارى تۇغماس، ئالارغا، بۇ ئازلار
بولسا تۈگۈل بىلەن ئىشىدى — دېدى.

هەيات 57

ئاچچىق سۆزلەرنىڭ نېقەدەر دورۇست ئىكەنلىكىنى ھەيات تويغۇسى بىلەن
لا
ئاڭلى ئېيدۇ. شوگار كورە تۇغانمىنداندە لىل خەلان تۇراپ تۇرمادى، يۇ
زۇننە ياكلىشىدە سالقىن بىر ئاچچىق چىقارىپ، يگل گنە باشى سلكب، توماتىنى د
سوزنى ئىشانغانلىقنى بىلگۈزدى. دوستلار بىر دەم سۈكۈت ئىچىدە تۇردىلار.
ئازادە بولۇپ ئەمىنە شۇ تۇق تىگىز ~~ھە~~ م بۇشىمغان تادۇش بىلەن:
- مىنى ئەلىدە ئاياغاردا نىكالاى ئىۋانىچ بىلەن بىللە ئارتىق تۇۋۇلىكاقىسە
~~ئىشتوۋىچد~~
ئىشتوۋىچ (1) ئۇچىن بۇشىنت تۇرام... سىز بىلەن ئىشىنىدۇ. كۆزكۈنى، نىكا
تۇتۇغا
لاى ئىۋانىچ كىشىكە چ، ئول ئىشنى تۆيغا باتسا، تۇز - تۇزىنە ئۇرۇن تاپالما
شنودى
يۇردى - دېدى. ھەيات رىغ قىيە دە كۆزدەن يىرىلىدۇ بولغان ئالما
سىز نە، بۇ ئالما شنو نىڭ سەبەبچىسى نىكالاى ئىۋانىچ ئىكەنى دە بىلە،

(1) ھەجدۇپ بولۇدى

حه‌یات 58

لاچینی ئه‌مینه ده‌ن ~~ئوزب~~ (بله‌ن ئۆل تو‌حرندا) سۆز باشلار عائۆ گعاییی لانا ئیشی جه‌زئه

مینه ئۆزی چقتنر ب تاشلاعاج، ئۆل داکو بره‌ن ئۆیلا . تۆرعان ئه‌رسه‌ن:

— رۆ قینیه ئاما ناق ئۆل قه‌ده‌ر ئۆ ق لیکا تسه ئیشووی ده بلاجه بره‌ل (ئیشری)

~~مینه‌جه~~

مینه‌جه نیکالای ئیوانیجنلق ئارتق ماتوردیه رلالی یبری ده یوقا بیت ... —

(کیبسنی)

دیب ئه‌یته باشلاعان ئیشری ده، بو لمه ئیشگنلق ئاجلعانی گورب، سۆزن

کادریه وردان جه‌هه‌ت کنه سه‌عید کیلیب گه‌دی. حه‌یات ساکاغا قناغا ئار

ئارقاسی بلان ئه‌ یله نری ئه‌مینه ده:

— بیری کورگه یارامی بابای! بیری کورگه یارامی! — دیب قچقردی سه‌عید

حه‌یاتنلق مۆنداغیکه نی یاحشی (بلب کورگه‌ن) ~~بلمه‌ده~~ بولسادا، ئاگا (کورگه‌ن) گلشی بولب کورکه‌ن ئۆغی:

— ئاح، ئۆ نیاوار (1) ده‌ دیگه‌ن بولب حعب کیسری، مۆنزان سول

---

(1) عه‌یلی

ھايات 59

ھايات يالقاۋ ئانا، ئۇ ئۈستەل ئۈستىدىكى سۈرەتلىك ژۇرنالنى ۋاراقلاپ

سۈرەتلەرنى ئۈستىدىن ئېتىز-ئېتىزگىنە كۆز يۈگۈرتۈپ چارچاپ ئۇلىغان ئېرىق

ئەمىنە ئانى بىرىنچى سۈرەتتە توختاتتى-دە:

— قارا ئەلى، توغرام، مانا مەزرىشو شىنىدى كوفتىچكا(2) سوۋغا قىلغان

ئىشتى. مىنى مەككىدە ئەللە بىنىچە مارجا داكوردىم شۇنىڭدىن دېگىنىدە تىگى توختاپ

كوفتىچكاسىنى كۆرسەتتى. سۈرەتتە بويىلىغان ئانا يوردىن چېشىكى فاكۇلتېتى

(جۇڭگو شوبىسى) تەمام ئېتىپ ماتتىق ئاتىنىڭ ئىسمىدىن بوتتى ياۋروپادا

ئەۋەللىگىدە مۇداۋەمچىلىكى بىلەن تونۇلۇپ كەتكەن ھايات مۇندىكى

كوفتىچكانى بىرىنچى مەرتىۋە كۆرگەن ئىدى. دوستلىرى ئانا توغرىسىدا ئاشۇ

ئانا يۈزىدىلەر...

---

(2) ئاياللار كۆڭلىكىنىڭ يۇقىرى قىسمى

ھەيات 60

ئۇز ئاقلامى قىزلارنى چەكىنىشكە دەۋەت قىلدى.

قىزلار قول قاتلاشتى، كاردىدورغا چىقىشقا تەييارلىنىشتى، ئاتلارنى قارشى
ئېلىشتى. ئۇ ئۆزىنى ئىچكى بولۇپ يالغۇزلۇققا ئازابلانغان ھالدا ئۇنىڭغا ئۆز

دى. بۇ دەم مۇشۇ مىنۇتلاردا ئۆلۈمنىڭ بالىلارنى دېشۇن دېدى، بالىلار تاتارچە

ئۇ قوتۇرچى مۇئەللىم، ھەر كۈنى ئۇلار ۋاقتىدا بالىلارغا ئانا تىلىدا كىتاب ئېيتىپ بېرەتتى.

مۇئەللىم ئۇنىڭ بىرىنچى قىزلارنى كۆرگەچ، ئاۋۇ شاپ كېيىنكى ھەم بىر دەم بەك قىزغىن

داۋازىلەردىن يېرىمىنىڭ تۇغدى. قىزلار ئاتلارغا قارىمىغاچ ئۆز ۋاقتىدا ئۇلاردىن بىر

دىن ئۇ كۆللۈك كۆرسەتتى. ئۇز دىللار ئىزگىتىپ ئۇ مېنىڭ ئىچىدىن قىنا:

- تۇمانلىق ئاتلىرىم ئۆلگەنلەر ئۈچۈن قارا ئىشىك. - دېدى. ھايات ئۆلگەنلەرگە قارادى. مۇئەللىم

بالىلار بولمىسا ئېنىشكى تۇر بىرسە تۇرقىغا بولارنى قاراپ تۇرالىسىمۇ ھە-

ياتىنى بۇرۇنقى قاراڭغۇلۇقىدا كۆرگەچ، ئۇ يىغلاپ ئولتۇرۇپ كەتتى.

ئۇ مېنىڭ كۆزلىرىمگە ھاياتقا قارادى ھەم:

حەیاتا

- بۆ نلاڭ ئارتدان قاراب تورائید ئمو؟ - دیب سوڕادی و داحەیات باشی

سالکەم ج:

~~بر دەیارانە~~

- بر دە یار اتمیچ بول موعەبیەتکن نالث عارتداە قاراب قالوون. ھامان

~~شولای ئیشە~~

شولای ئیشە نچوك. ئەۋى بلسە، ئەزرە تننە دە ئە یتد ئور ئەلەو - دیدی،

حەیاتە بر سوز دە گشەدی؟+

ابالمان

جو لار ئشتالا وا یەھا گەنزە، ھالق چیلب بنگەن جەیلەریلە

ئیدی،

(ھايات 62)

خوتۇنلار كلۇبىدا بۈگۈن «телевизор»[1] قويۇلاچاق. ئۆينى تەمام بول

ۇغانىم، سائەت 3 كە قەدەر تاماشالار بولالاچاق ئىشى. سائەت 8 گە بولغاندا

(ساق) كلۇبنىڭ ئالدى زور توپلانغان ھالقىلار بىلەن تولا باشلادى. ئىككىنچى رەت

ئىسكەمىلەر ئالدىدا يەرگە ئولتۇرغانلار، قىزلار ۋە بالىلار بىلەن

كېلىپ بولدى. ئاياللار يوغانلار ئۆرە تۇرغانلار ئىشىكتىن كىرگەن ئەرلەر،

پەردە ئاچىلغانچە شاتلىق كۆزدىن كەچۈرۈپ كېلىدى.

ئەمما بۇ ئاز قىلار ئىدى. ئۇلار باشلانغىنىدىكى، روشەن ئىسمىنى

~~پەردە ئىچىدە~~

پەردە سىنە يوقالغان سەھنىدە مۇسىقا كۈيى ياڭرىغاندا، كۆزلەرن

پەردە ئالدىدا ئۇزاتقان ئىشلارنىڭ تارىخى ھەيات كىشىنى ئالدىغا ئالىدۇ

بىلدۈرۈشنى ئىستىدى، قالغانلار ئۆز ئارىسىدا بىلىپ ئۇلار ئالدىدا. پەردە

---

(1) زور پەردىگە مۇسىقا بىلەن ئورنىتىلغان كۆرگەزمە ئارقىلىق تۇرمۇش ئالىي يازغان كاتتا ئىش.

(بەيامەت 63)

بۇ ئارىدا ۋاقىت ئۆتمىگەچ، بوۋىچىنىڭ دولى ئۆيىنى ۋە ھوجرىسىنىڭ ئۈستىدا

كۆرۈندى. ئەمىنە سېيتەكەننىڭ كېيىنىدە، ئەمىنە ئابلاسنىڭ ئالدىدا ئارا

ئانىگى

كۆچەپ كۆرۈپ ھەم بەلگىلەر بىلەن ئالدىراپ ئەمىنەنىڭ ئارىسىدا تاپاندى.

ياسى، ھەم يوقۇلغان سىكىرە ھەم بوتۇلكىلەردىن قىتقاق نەرسە شىكىلى بولىدا ~~[illegible]~~ ئاشۇرۇپ.

ئانىگى

ئاچقۇچ ئىشانە مىنە ئانىغا بوتۇلكىنى تۇتقۇزدى، ئەمما ئانىسى ئانا كۆلمىسە ئەمەس،

كۆزلەرنى قارادى. بۇ ۋاقىتتا ئۆسىنيادا (ئاسمىنىدا) بوۋىچىنىڭ، دولۇچى-

نىڭ بىلەن تارتىشىپ، تارتىشىپ، تۈلكە ئاز ئابلانى ئىزدىدى. ئەمىنە دەپ كەلد-

ىچە كەلمەيدى ھەم ھەيۋانلىق قولىدىن يانتۇق بۆلۈپ بېرىپ:

— بۇ ~~[illegible]~~ كۆڭلىگە قارىغاندا يايلاق قوشقان، ئىچىم، تونۇمىدىڭمۇ؟ — دېدى.

ھەم

يەردە تۇرۇشقاچ، ئەمىنە باشقىلار توقتاپ سىكەچ قولىدا بىردى

ئىپلىكى ئاچىدىن نىكەگىنە، ئۆسىنيادا ئىشتىمەللىك تاۋۇش بىلەن!

(ھەيات 64)

Браво сте[crossed] х нанов! (1) – دېيىپ ھۆجۇم قىلدى.

يوقىرى تۇرغان بولسا (фешe) گە چىققانلار مۇنداق ھالدا ئاشكىلىپ،
بولسا بويىچە يۇرتىغا يېتىدۇ.

ره ھىمە ئابستايلار تۈركىيدە ھالدا ئاۋاستاقاقتىشىپ، ئۇلار ئۇرا
قان يا قىلا يوقىلىدۇ. ره ھىمە ئابستايلار رۇقىيە بىلەن ئۇستۇدە ئىشتاك
ئۇرتالارنى باراشىدۇ. مۇنداق ۋە ئائىلىلەرنى بايراقلارى، ھەممەسى
دېيىلگەن، ره ھىمە ئابستاي بىلەن بىللە رىشكەن: ئانىدان دامۇندان دا
ئاكادا ئاپىلىيە لەر، قايسىلارى كېلىپ كورشەلەر، ھەممە قايسىلا
ئۇرزاق، ئۇرزاق سۆيلەشىپ دە كېيىنلەر ئېدى.

ئەمىنە بىلەن ھەيات تېرە سىنە بىر تۈركىيە ھالدا چىقىدى. بولارىيەنى روسلار
بىر نىچە ئىستودىنت، يەنى ئەفىتسېرلەر، يەنى چىپاۋنىكلار ئىدى.

بۇ ئاز يوقىگەچ، ره ھىمە ئابستايلار تۈركىيە بولسا قوياللار ئىشتاقى

(1) ئافەرىن، ئىستىپانو.

ھەيات 65

(يانلارندا ئىچى ۋە ۋىلارنىڭ داقايسىلارى ۋە تۇردى،)

قومۇلغان ئىشكە مىيەلەرگە ئۇتۇرۇلدى (لارنى) قايسى دېرلەرىگە، ئاياغ ئۇستىدە قالدى

سۆيلەشكە تۇتۇلدىلار.

ھەياتلىق ماتور يۈزىنى بويىچە ئۆز بار ۋە چىلارنىڭ كۆزلەرىن ئۆز تور-

كەملەرنىڭ تارتايدى.

(تۇرغانلار، قىتا)
يول، ئۆز يېرە سېنى گۈدرەك يېگىتلەرنى بىلەن سۆيلەشىپ (تورغانلار) بىرى،

ئۆز ئۇستىدە كېمىگەر بىلەن تۇيۇپ قارىغانلىقى تۇيدى ۋە دا، ئۇنىڭ قاراشى كېلگەن

يانغا كۆزلەرىن تۇشىدى، ھەيرانلىقتا كۆلگىنە يېردە تۇرغان بىر ئىستۇدېنتنىڭ

(لايىقىن يوغانلىقى)
ئۆزىنى بىلەن تۇرىدىغان قاراپ تۇرغانلىقى كۆردى. ئىستۇدېنت سادە كىيىنگەن، لا-

يىقى كىلىشلىك كىيىنگەن، ياپ قىيا بېتىدە، تۇز كىچە چېچى، يانچە ئىنقىق

چىقا باشلىغان يىگىت ئىدى. ھەياتنىڭ كۆزلەرى ئىستۇدېنتنىڭ كۆزلە-

رى بىلەن ئۇچراشقانلارى بىرگىنە مىنۇت بىر-بىرىگە قاراشىپ تۇردىلار.

ھەيات 66

ئىستۇدېنت ئاچچىق قىنا زەڭگەرسۇ كۆزلىرىم ھەياتىدا بىلەلمايتۇر

~~توچوقا~~ تۇيغۇقالدۇردىلار. ئۇلار كۆزلەرنى ~~...~~ زەڭگەرسۇ ھەقىقەتەن ياساغانلاردا، ھەقى

ياتنى قەدىرلەيدىغان تەجرىبە تەپ تۇرالار شەكىللىدۇ، ئىستۇدېنتنىڭ يۈزىدە ئۇ

زەڭگەرسۇ ھەقىقەت كۆزلەردىن باشقا نەرسە يوق ئىدى، ئانىرى ھەقىقەت كۆزلىرى

بولغان يۈزى بىلەن بولدى ۋە بىلەن سۈپەتلىك شەكىللىنىدۇ. ھەياتنى ياشا-

دانى قايتا كۆتەرلىپ قارادى. ھەقىقەت كۆزلىرى ئىكەن ئانىنى قەدىرلەيدىغان

يوشۇرۇن تەجرىبەتىلەر...

ئۇ ئەمىنەنىڭ قولىغا قاراپ بۇلۇڭدىن دە

— قارا ئەلى ئوغلۇم، ئەنە شۇ سۈپەتلىك ~~ئىستۇدېنت~~ كۆزلەرنى دېدى. ئەمىنە

كۆتەرلىپ ئىستۇدېنتقا قارادى. ھەم كۆزلىرى ئاندىن يالقۇنچايدى!

(هه يات 67)

— بوئستو دیبتاش موکارقه ده رهلیچ کورنگه نگاديو قائيدي، چيتت شه هه ر نگي

بولی عاکیره لر — دیدی. يابلارندا ئوتکا تورعان يگتانه رنك برکی هه يات بله ن

ئه مينه ناك ئوز ئارايه گه ن كبه تاتارچا سويله شكه نله رن سيزب:

— عاجه ب، ده موسلمان تلی ئاگلالار شيدي، تو تاشلارناك ئوز مه ده ن گه ديب

كو له ككه لر بلر شيدم — ديدي. ده ئوزي كيلك گنه يلمايدي. هه يات دا كوز

كوزله رن يلمايتدي هه م تاتارچا لا ~~...~~ تب:

— هيچ يوق! بز... — ديب ئه لله نه رسه ئه يته باشلادي. بو سوزده ن بوتى

تورکم شار قلداب كولب يبه ردي. نگي يگيت ده:

— Хич юк(1), Хич юк мы белмаеб — دیب كولدی هه يات.

شوندان بولن مناء ئوز ئارالاریله تاتارچا سويله شه باشلاغانلر.

---

(1) هيچ يوق، هيچ يوق بز بلمی

ھەيات 68

ئاڭلاپ ئالدىدا، ئېيتكىسى ئۆزىنى دەككۇلەشتۈردى... بۇنىڭكە يالغاپ، يىگىتلەر

ئەللەنى غەمدەردە تاشلىغۇچىلار (2) سۆيلەپ (بىر) ئارزۇ ئىتلاردان بولۇپ ھەياتە

ئۆز تۇرمۇشلىرىدىن قورقمىغان نىكالاي ئىۋانىچ ئارتىشان ھەققىقەتكە كۆزلى ئۈستۈن

دېيىشنىڭ كېيىنكىلىكى، كۆردۈم ئەجەپ گەپ:

— بۇ ئۈستۈن دېيىش بىزنىڭ بىلەن تانىشىماقچى شەپقەت ئىشىدى دېيىپ ئۆيلاپ

قويدۇم. بۇ دىنىي پېرلەردە ھايات بىلەن تانىشىماقچى بولدۇم، يىگىتلەرنىڭ

كۆپ بولاي ئالارنىڭ كۆپلىرى دېگەنىدى، ئەللەنىڭ نېمىدى بىلەن تاپتى تانىشالار

ئېيتتى، شۇنىڭدىن بىزنىڭ ھايات سۆزلىرى ۋە ئىقتىدارى ئىشىدى ئۆزىنىڭ يىگىتلەر

كۆزىدە بىلەن ئوقۇغان ئۆزىنى توغرىلىق ئاچقى بىلە، تويۇپ ئېيتتى،

. بۇ ھايات ئىشلىرى ئۆز ئەۋلادىنىڭ پاكلىقى ھەققىدە: ھەققەتكە كۆزلى ئۈستۈن

(ئانىڭ بىلەن)

دېيىش نىكالاي ئىۋانىچ بىلەن بىرگە ئالىشىدى نەرسە دېرىكلىگەن،

(2)

ھايات ۋە

سۆيلەشكە قايتىدىن داھىيانىلار تۈزۈلمىسىنى يىراق تۇگۇل بىر ئىشىك مىيە يانىدا

ئىنا تالاي ئانىدىن ئايرىلىپ قالدىم. نىكالاي ئىۋانىچ رەھىمە ئابىستاي يىنىدا كېلىدۇ ھەم

مىنى ئۆيىدە كارتىكا ئىشىنىڭ ئىشتو دېيىشىنى ئاڭلىدىم. بالا دا تانىشى ئاتلىق ـ دېيىشتى

ئانا بىر ئۆينىڭ ئىچى كارتىكا (١) تۇتۇردى.

رەھىمە ئابىستاي كارتىكانى ئاچقان ئىنا ئۆيىشىدىن تۇتقۇزدى. ئاندىن روسچە:

دەل مۇنداق دەپ ئۆتۈلمەي ئارىلاشتى. موسكۋا ئۇنىۋېرسىتېتى ئىشتو دېيىش

دېگەن سۆزلەرنى ئاڭلىدىم. بۇ سۆزلەرنى ئۇلۇغ سوۋېت قانىكالاي ~~ئىۋانىچ~~

ئىۋانىچقا تۇتقۇزدى ھەم كارتىكادىن ئىنا ئاتلاپ ئىسمەن گىڭىشىكىلىدى،

— بۇ مۇسۇلمان مىنى؟ — دەپ سورىدى نىكالاي ئىۋانىچ.
— ئىپىيوا! — دېيىشتى ئەۋلاد بىر گەپ سالغۇدەك قىسقا جاۋاپ تاشتى بالاڭ؟

— مۇنداق تۇگۇل دېيىشكە بولامدۇ — دېدى.

(١) ئىسىم ھەم فامىلىيە يازىلغان قاتتىق قەغەز.

(حەیات 70)

ئەمینە: - موسلمان بولسانەرە بولعان بولۆ ئێشێدی ئەمی؟ بۆزی
ئامشاماڵی بیتەردیب قار ~~شعشا~~ اشب قاراعان ئێشێدی دەرە ئیمە ئابستای

ئانی قەسقا تودتدح: - سپی مێنی تووێوەتوگەیەگوڕەل ئەلی - دیدی،

هەیاتقا، ئێستو دینتدی تاتار ئیکە نجیدلگی بلاگەن مینوسا تودمشندا

بیلەساناولی دحنا ئێری گی دهەمی جانمایاقی مینو تلاردان بری دیڕی: بو

بۆل کوکلی دهەم تو دیشی بلەن دومی ئێشب قالدی: کیمەن زەگگار سولا

هەتقەکوزلەر ئاتاڕەبەبەیاقی، ئەبەبە گوزابو لب کیتد تلەر دەیو-

رەکتنادێ تێپلە بجکە تامی لارتنا قەدەر توتە تورعان لەرزەتالی بورچەجوە،

توزابا شلاد ئلار. لایێن ابوقەدرلی مینو ئوزاقماسوزلادی؛ دەمیمە

ئابستانیالی: - بول موسلمان منی؟ مومانی توگل دیب ئەیگی دیگەن

لەرن ئێشتکە ح جه، هەیاس هەم تو یعتسنا بوتی کوچی بلەن

ھايات / 71

قادىر تىلىپ ئۇچۇندەن كىنە، جىلاپ دا، مۇسۇلمان بولغاچ، تاشلاپ بولغى

پۇل ئىشىدى»، دىپ ئويلايدۇ. ھەقىقەت كۆزلەرگە لەقايىرى اقغا يولىدا

كىتىدۇ ئالەردە، ئالامىغا ھاياتلىق، بويىچە يىتمى باشلايدۇ، ئالارلىك نورى داھەرز

ئىشىدى، ھايات ئۇنى ستەنى تو كىل لە قايا، چىتكە ھەمرى ئىشىدى، ئىزگۈ جانغا

يار قىن مىنۇ تا ھاياتلىق لىكى كۈلۈپ بىتىپ كىنە كىتىدۇ دە جوبالىدى. ئەمىنە

مۇسۇلمان بولسا، نەرسە بو لغان بولسا، ئەمى ؟ بىرى ۋە ئاشاماي كەيىت ! بىلىك

- دىگەن سوزى پۇل تەمدەرلىك مىنۇتىنى تەگى، باشلاغان ئىدى، رە قىمە ئامىنتا

- سىنى مىنى ئۇيرە تىگە يەتۈەن ئەلى. - دىگەن سوزى ۋە ئاكارشى ئايىرت

مەدۇ. ھەقىقەت كۆزلەر جوبالدىلار، ئالار ھايات ئوتى تو كىل ئىشىدى ئالەر

كو كىل ئۇزئىلدى ئىزكىسو لىكى ھەم ئەلە نىشىدى بىلە تويا يى باجو بلەن

بولا ئىكەنى سىرنى بولىشىدى. ھاياتلىق ئىچىدە، نەرسە دەرغا يانلىك ئۇزنىنە

ھەيات 72

بىلىشى تەگىل، بىرەر كۆڭۈل يوشۇرۇنچە بىلەن سۆيگۈشى ئاتۇيتتى...

ھەيات تېرەسىدە گۈزەل كۆرۈنگەن بىلەن سۆيگۈ، بىر ئازدىن كېچىكىنە ئازار

بىزو رئاھىب، يۇزن ئىمنابى شىنىسىدىكى، ئۇچرا ئاقلاماددى يىگىنچى پەردىلىك

ئاۋازى ئۆگەم يۇتكۈرۈپ پىرلىدى... رە مېھرى ئابستاي تۇترىكچە كەچۈپ، يۇز ئۇزتۇرا ئاشۇر باشقى

پەردە ئاملعاسى، مېھرىبىشى، ئىلىشى بۇرۇپ، كوزلەرى بىلەن ئازىدا

ئەسكە مېھىرلەردەن كەمىنىرى، ئىچىلى، ئۆتكەن دىكى دا يۇقىن باشلانغاچ، ھەياتقا

- ئەمدى تۇغان yda... (1) ئابار كىلىلىك - دىدى. دۇ تۇغان»

لار ھالقىدى جۇرۇپ ئۇچۇغا يېڭى مىنا جىب كېرىلەر بولار مەقەمان بولمايمەن

باشقا ... يېشىگى يىكىنچى باشلا yda... يېشىگى ۋە

ئەمىنە، ھەياتنى ۋە بولمايدۇ تارتىپ يىرىندە تەقتىرىدا، بىرەر ئەمگە

ئۇيلاپ قايدىن باشلارنا بالىق تۇرغان شىكلى بوتكىنى ئاز ۋاقىت

(ھەيات 73)

دە تۇغانلىقىم» ئۇنىڭ كۆزلىرىدە يېپ تۇيغۇ قاراپ تۇردى.

ھەيات بۇ قاراشتىن چۆچۈگەن سىماق بىر تاۋۇش بىلەن:

- نېمىشقا مېنى سىز تونۇمايسىز؟ - دېپ سوراغاچ، ئە مېنىڭ ئۆتكۈر قارىسىنى تۇر-

غان، بولدىغلىقى سۆزى كۆزلىرىدە ھەيرەت كىنە ئۆز ئويىدا:

- بۇ نەرسە گەپ ئەمەس، سىزنىڭ قاراپ تۇرۇشىڭىز، سۆزلىشىڭىز، تونۇمامسىز؟ ئەمىدى

بارىمىز داڭلىق مۇسۇلمان ئىستۇدېنت بىلەن تانىشامىز، ئانىڭ ئىچى بىلەن

تانىشقانلىغىمىز، بىلگەنلىكىمىز يەنى بىز ئانىڭ ئۆزىنى گىنە بىت... مۇسۇلمان

ئەمەس! مۇسۇلمان بولسا، بىرگە ئىچىپ يېمەسمۇ، شۇلاي بىت تونۇمامسىز؟ بىرگە

يېمەسمۇ؟ - دېدى. بۇ ۋاقىتتا مېنىڭ تولىمۇ ئىنتايىن چوڭ ھەۋەسكى

بار ئىدى، ھەممە شىرىكى بۇ يەردە ئىنقىلابىغان ئۆتكۈر كۆزلىرى ئۆز چەكسىز-

لار بىلەن ئىشىدى. ھەيات ئابدۇراشىداقلارى ئانىڭ تانىشانى كېلەچەكتە ھەتتا

(ھېكايە 74)

بىلەن كېلىپ يىگىدى. لايىقى يىنىدىن بىرى قورقۇپ، كۆڭلى قاپلىدى. بۇنى باتۇر جاھانلىقى

ھەم تاشقانغا كېلىپ تۇرۇشنى بۇ ئالاستۇر [illegible] شانىدى. ئاتاش باشلىدى

تۇرلۇك، تۇرلۇك ئويلار كېلىدۇ. مەن بۇل، ھەقتە كۆرۈنگى ئىستو دېيىشتىن بىلەن

تاشقانغا تاتارچا سۆزلەشنى بۇ [illegible]، مەن ئاتاش ئۇزۇن دەپ، ئەمىنە

دەرھال ئابىستاي قارشى تاشقان ئۇچۇن، بىلەن ئاچىلانا، مەن ئەزىزە

ئابىستاي ھەم بۇرھان ئابزىي دا ۋاقىتىدە بىلگەنلەر، ئۇلار بىلەن كېلىپ،

يېڭى گېپلەر؛ مەن مۇسۇلمان ئىستو دېيىشتىن بىلەن تاشقاننى دوشەمبە بولدى

تاتارچا تىنىقلارنى داڭلا بىلگەنلەر؛ ئۇلار تولا ئەدەن تولا ئەقلىنى دەھيات يارتويە

ئىككەن» دېيىشۈپ باشلاغانلار...

ئەمىنە، «ئەدەبىيات» نىڭ جاۋاب بېرىپ ئالغۇرغان كۆرگەچ، ئىشكە نۇقۇ

تولدى. «ئەدەبىيات» نىڭ تولا ئەتىدىن تولدى دا بوفىت ئىشكىنە

ھەيات كۈچى

تاپالىلىشىدۇ . ھەياتتا تارتىلىۋاتقان ئازابلار قالتىس باردۇ .

ئەمما بەزىلىرى زالدا كۆرمىگەچ ، بۇ قېتىمدا دەرىپ ئويلىغانىدى .

~~بۇلار ئۆز ئۆ~~

بۇلار ئۆز-ئۆزىدىن بۇ قېتىم ئىشىگىدە ئالدىدا 3 كۈنە سىكۇنتتا تۈگىتىلدى!

ئانىسى ئۆيىگە ئاتلىنىپ كەلگەندە شىكايەت ، بۇ قېتىمقى ئۆيدە كېسەللىك ، بۇ ۋاقىتتا

ھەيات ئۆز-ئۆزىنى بىلمەسلىك ئىچىدە قاۋشاتقان ئىدى ! يۈرىكى شىكەست

ھالدا بولۇپ يېتىپ ! ھەر ئەمما ئۆزىدە قاۋشىماسلىقنى ئويلىغانىدى ،

ئۇ ، بۇ ئىشلارنى بولدۇرالىغان قەدىرلىك ئالا بىلەن ئۆتكۈزۈپ ئۆز-

ئۆزىدە سىرلىق ھالدا ئىشلەپ تاشلارغا تالاش ئىدى .

كۈندىلەر ، ئەمەلىي بۇ قېتىم بۇ ئىش ئىدى .

~~كۈ~~

كۈنلەر ھەر ئىككىسىنىڭ قاۋشاپ قايتا كېسىلدى . يۈرىكى

ئەللىك يىللىق تىنچ ۋە راھەت بولغان شىكايەت ، بۇ قېتىم تالادا ، بارى ماتور

[illegible] 7

يۈزلەردە گۈزەل رىتىم ئالدۇلغان ئەنئەنىلىرىگە ئۇزۇپ كېتىشكەن ھەممىنى ئېسىگە تووسۇپ تۇرۇپ ئېيتىدى.

قىزلار بۇ غەيرەتتىن ئېكىنسىنە ئىككى زور غەلىبىنى ئاتائالغان بولۇشلار ھېچ كىشىلەرنى ئۇمىد شېرىكلار ئاتاشى يەن:

قايدا كېتىۋاتسىز بۇ قىز ئۇلجا قىلغاچ؟ - دەپ سورىدى. ھەيران ئاقار قاراشقا قارشى:

- ئۇرۇق ئاماقان ئۇيان ياشىمىي تۇغان. رەھىمە ئابستاي بەلگە قالسا، ئېكىنىم گەدە ئوتكۈزۈپ بولدى ئېيدى، مېنىڭ ئېگەدە ئېشتار ئېيدىر دېدى.

ھەيات 77

ئەلى ئارسلانوف يۇرىدىچېسكى فاكۇلتېت (ئوقۇتقۇچى شۆبىسى)دە ئو-
قۇيدۇ ۋە تاتار يىگىتى ۋە يىشىدۇ. ئۇ بۇ شەھەرگە مۇنىچە كۆڭۈللۈك كىنە ئىشى بىلەن
كېلگەن ئېدى. شەھەردە ياشىغۇ بىلىش ياتنشلارى يوقلقدان. ئۇ بۇ
كېچىنى كىلوبدا ئۆز دىرىغا ئۇيلادى.

بۇ يەكشە كېچە ئى ئوقۇچى توغرىسىدىكى سۆزدە كېچەلى ئاتاي ئانىلارىنىڭ تو-
راڧ توغرىسىدىكى سۆزلەرىدە، بارى بۇلار ئائىلەرىدە بىلەن گىنە تانىشى بول-
غان ئاتا تارىخى لارى ماقىدا قايسى بىر دوس كىشى بىلارىندا كۆرگەن نەر-
سەلەرن گىنە بىلەدۇ شۇكار كۆرە ئالارىدى. قابىشتايە ئۇنبا ياتا توغرا
ئەكەم - تۇچكە مەلەرشىكاللىق، ئېشتەب كىنە كۆز ئالدىنا كېتىرە ئالايىدى.
كېينە ئۇ بۇ شەھەردە بولغىنىدا شەھەرنى كلوبندا ئۆز - ئۆز

ھەيات 78

قاتار قالغاچلى توپغان، ئوتتالالا توۋكىلى ئىشىكلىرىن قەدەر تىڭلارىچ قۇشى روسى

ئۇ ... ئىيدىكى پىسۇم قلسالمايتۇ ئۇچىتۇ ماشىنا بومېسۇ ، كۆردى قۇشلار

ئاتلارىغا بولۇپ كۆرۈنەلەر ، بۇلتۇركى ياقىنىدى ئەللىنى ئەگرىدا لار قۇ قالغاچلى

قاشلارىنى تۇلان مۇسۇلمان بۇتى ، ئاكار بۇلار ، ئۆكتلار رېشۇل قىدەرقە چا

! جانىتا ئانىلىق ، كىرگۈزۈلىدى بولۇپ كۆرۈنەلە تۇرىچ بولدى ئىدە لامە ئالدىغا ئالدىنقى قولقان

ئىسلىلى تولۇپ بويۇن ئالمانلار بوي كۆرۈنگەن مېيىچ كۆرۈنسە ئۆزگەر قەدەر زەرگە ئەنە

تاۋۇشلىرى ... ئىنلارى قالغاچلى بۇ ، تاتىلىغى كېيىندى غالىب تومۇزنى تولۇپ

يانىغا ئىسلىلى ئىلەنىڭ نىيىتى ئاللاھ جانىنا ئانىلىق تىنچلىق بولۇپ تاتۇر قەدەر بۇلۇت

قىلدى بولۇپ ، «مەنزىل قەدەر» بولسا بولۇپ ئىيىت نىچچە بۇلۇت ، قارىغاندى

تاللاپ بولۇپ ، بولسا بولۇپ شەكىل ئەنە تەگەر ، بېرىدى قارار ئاتلىقى

بولسا بۇ ... قىلدى ، بولغان يۇلتۇز ئالىم تورمان ئىنىدى ئەللىنى بىلەن

ھەيات 79

بىرىنچى كۈنى شەھەردە ئارتۇقراق غالىب بولسا دا، ئاتلار زالىقى ئائىلىلەرى

بىلەن دەريا ھېلىقى مەشغۇلاق تاماشىغا چىقىشىدى. شۇلاي شەھەردە، بىلىشى تانىشى

يوقلۇقى دىننا بولمىغا ئۆزگىچە بولمىغاچقا چىقىشىدى.

بىلىشى گەجاي ئوموناسەبەت چىقىدىنى سۆكۈتتى، ھەيات ئۇلارنى تۇرغان ئىسكەمىيەلەرگە

قارشىسىدىكى ئورۇنغا ئولتۇردى؛ ھەم نۇرى ۋە فەرىشتە لىگى كىيمۇدەن قورقماي

شىكىللىك، بىپايان ساقلىق بىلەن كۆزلىرى ھەيات تاتۇتىۋىدى: ھىيارابى نېسىرى

ماتۇرلۇق! ئەلىفى لەيلە ۋە لەيلە دەگى كۆزىچە ئالدىرا تۇرغان، پەرى پادىشاھ

لارىدەكى ئاللارنىڭ ماتۇرلۇقى بىت!» دېيا ئويلادى ۋە، مىنە نەق شۇل ۋاقىتتا

زەڭگەر سوھەتەقە كۆزلىرى بىلەن قارايا قويۇپ كۆزلەر ئۇچراشتىلار دا بىر

بىرسىگە قەدەرلەشتىلەر. ھەم تىرىبەتەشتىلەر. مۇنداي بولۇش غەلىكى

ھەياتنىڭ ئەمىنە قولاشتانە رەسەدى سۆيلەگەنى ھەم ئەمىنەنىڭ كۆزىنە

ھايات 80

كۆتەرىپ قارىغانى كۆردىيۇ، بومبو تالاردا ئەگلى كۆزىن ئالدىغا بەخىلىق يېتىپ
سىيزىپ يېتىپتۇ. ئۇ ئۆزى ھاياتىدا روھى يېتىلىشىدە تاتار چاچە داۋاپ بىرە باشلىغانى
ۋە ئالارنىڭ كۆپ سېيمرگە ئەكلەرنى ھەم يۇسۇپنى: «ھېچ بولمىغان ھېچ
بولمىغاندا بىلمىگەن دېپ ھايات سۆزلەرنى قايتا يېتەرگە ئازابلانغىنى
كۆردى-دە، ئىختىيارسىز كۈلۈپ ۋە تەكرارلىغىنى «ھېچ بولمىغان» دېگەن سۆزنى
ئۇ يېتىپ قارادى. ئەمما ئىلاھى دە «ھېچ بولمىغان» دېگەنلى ھايات نىقى شىكايەتى
چېچەكلىكى يېتىپ، شۇلارغا يېتىپ ئىگىلىگەن قارىغانىدا كۆپ تەرجىمە
ھەقىقىتى ئۇ ئۆزىنىڭ سېزىدىغان ھەم شۈكۈر قىلىۋاندى.

بىر ئازدىن كېيىن ئىككىلا ئىنچىنىڭ ئۇستازىنىڭ قولىغا ئالىپ كېتىشكەنلىكىنى
كۆردى-دە، ئانىنىڭ ئارتىدىن كېتىدىغان ھەم، قولۇپ يېتىپ، تەكەللۇپسىز
ئۇزۇن تەقدىر ئىشىكىنى، ئۆزىدە تاتار بولغانغا كۆرە، تەگى تاتارغا ئىلەي

(ئەيار 8/)

وە تاتارلارغا بىلەن قازاقلارنى كىلگەنلىگى توغرىسىدا ھەم ۋاسىتا

بولۇپ ھەرىكەت قىلدى. ئىككى ئەلنىڭ ئارىسىدا ئۇتتۇرغان بولسا ئاۋامنى

قەبول قىلىش ئۈچۈن، بۇ كەزدە ئاقسار تالارنى

ئەمما، رەھىمە ئابستاي ئىككىسى ھەم قازاقلار ئۆزى بىلەن قانۇنى ۋە قەبول

قىلىشقا رازى، بىردە شىلە نۇقتى قىلدى.

ئاشكارا ئەمەس ئوزلارىن ئەرزە بىرلىكتى ۋە ئول بىلىشكەن دە توغرىسىدا ئۇلارنىڭ

بولاردىن ئۆزلىرىگە قوشتى. ئول رەھىمە ئابستاي ئاددى كىلىپ تاتارلار

كۈرۈپ، ئۆزلەرىنى بىلىپ شاد بولغانلىقى ۋە تاتار ئارىسىدا موندىن قازاقلار

بولا باشلادى. ئالماتىدىن ئالىكسىۋۇ ئىلگى يىلىدا ئۇيغۇرلار ئالغانلىقى

توغرىسىدا، ئاندىن كۈنۈ تۇتاشلارنى ئازلىگىنى بىلىپ تۇرغان

ئەۋەللىكى قانداق بولۇر، ئەمما بىرلا ئىشنى كىچىك بىلدى.

(ھەيار 28)

نىكالاي كېلىدۇ... تەئەسسۇپ ئىسكەن ساراي پادىشى بىلەن.

- جىنايەت

- موسۇلمان ئىككى مىڭنى بىلگەچ، ئاتىشىغا مۇشكۈلنى تاپمادىلار -

دېدى. ئىلىدىكى كۆكلەندەن ئۇلانغان يېرىك تۆشۈكتىن بىر ئازۋاقتىن ئاندىن

تىلشەيدە ۋاپا كېلىمى تۇۋردى. ئاندىن بولغان بولسا، تۈز-تۈز ئىشەنچلىك ئادەم،

سالىقنى ھەم ئۇچھايىنى كۆپەلمەيمىز:

- ئەجەب؟ بۇ، ھەرگىز بولمىدى! - دېدى ھەم نىكالاي ئېسىدىكى

ھەققەتتە ئۇچى دەھشەتلىك زىلزىلە ئالدىغا ئاشقىدى. ئادەملەر

ئۇلانغانغا ئاۋارە ھەم ئۇچھايىنى ئاتلانالارىدى.

ئەلى كۆزىدىن كۆككە ئاتارمۇ قەدەمدىكى بولۇپ كۆرۈنگەن بۇ قالغان

قىلارىدى بۇ ئىش ئالارىن جۇيدىلار. ئىلىدىكى نەپەسدىكى تۇغرىسى،

تۇغرى ئەكەم، تۇككە ئالمىدى ئاخىرى ئىككى ئەكەم، تۇككە كېلىپ تۇشلىدى

ھەيات 83

بىلمەيدۇ

بشول قەدەر ئانا بالىلار: ئەمەلىيەتتە ئۆزلىرىنى بىلمەيدىغان تۇرمۇش ئەندىزىسىگە

بىلىپ-بىلمەي ئەگىشىپ، كىچىك قوشنىلىرىدىن ئۈستۈن قىلىپ، يالغۇز قالدۇرۇلغان جەمئىيەتتە

ۋە نە فىنىشقا ئېرىشىدۇ،

ئەمەلىيەتتە كۆپىنچىسى ئۈستەلدە يالغۇز ئولتۇرىدۇ. نانلىق ئۈستەلگە يالغۇز

ئۈستەلدە 19 - 20 يەشلىك ئىرقىي 25 - 27

لار ئېرىشىدۇ.

يەشلىك ئىدى، يەنە كۆپچىلىك كېيىنكىلەر بىرىگە ئەجەب ئۇچرا

پەيدا

ئەمەلىي ئۈستەلدە يالغۇز قالغان ئۇتتۇرىدا، ئەڭ ئاخىرقى ئورنىدا ئولتۇرۇپ،

تۇرىدۇ.

بۇ ئوتتۇرىدا نىكاھ كۆرۈلىدۇ، ئۆزى

تۈزۈپ قارار ئالغاننى قارار تۇرىدۇ، دەپ بولغاندا ئىلگىرى قارار

تۈزۈلگەن يېڭى

ئۆزى تولا بالىلار ئىچىدە (ئىلغار) كۆرسەتكەن يۈزىنى يوشۇرۇپ

ھەممە

ۋە قارارى ئانا قارى كۆرگەن كۆزلىرى ناز ئىلتىپات تۇرغان

ما تۇرغۇزۇپ ئەمەلىيەتتە شىكايەت قىلىدۇ، بۇ ئۆز ئىچىدىكى لارى

ھايات 87

ئاراسىدىن ئۆزلىرىگە توختىدى... لايىق ئارىيە ئاپتاپ بىلىكوۋا ئاتلىق ئىدى...

ئۇ ھەر ئاخشاملىرى دۇتارنى چېلىپ ناخشا قوشاقلىرىنى ئېيتاتتى. جەمئىيەتلىك ئىچىدە تارىخ

بىر مەزگىلدە بەرمەنلىكتە بىلەن ئوقۇتقۇچى بولدى. يەنە لېنىنچى يولدا ئىشلىدى، مۇئەللىم

تاپشۇرۇقى ئىشلىگەن ئۇ بىرەر قاتارى دۆلىكى: ئىسمى ھەم فامىلىيەسى ھەممە كىشىگە

كەلتۈرە ئاتالماغاچ، سۆز قوشارغا بار ھېلىق ئېيتىمەدى.

بىر كۈنى ئۇ رەسىدا قالدى. ئاتالغان ئىسمىدە ياكادان تەگى ~~قوشۇلۇش~~ [ئۇچ بۆلۈشۈچ] ئاچقۇچ

كىتىچ، واقىتى كىيە باشلانغان ئىدى، كىيىن ئەجەپلىدى: بىر دەم ئويلىغان

ۋاقتىدا ماتور ئاۋازلىق: ئاتى ئىسمى ۋە فامىلىيەسى تاپىلدى:

ئۆزلىرى باشلاندى (1) ... Ольга Алексеевна ...! ماجىق بىلەن تۆزۈندى

ماشىلا يېڭى بىر ئوقۇدى، ھەم ئۆزى ئۆزىنى ئىشتىلىگەن تاۋۇشى بىلەن:

- نەرسە گەپ مىسكا تاتار كالادا يەنە سالارمار جاقلارى ئەجەب دېدى ۋە بوۋىقىسىنى چىقا ئاشقىدى.

(1) ئالا ئۆلگە ئالىكسېيوۋنا بىت

ھەيات يولى

غەلبىنى ئانتىراكت ۋاقىتلىرىدا كۆرە ئالمىغاچ، ھەيات بىلەن ئەمىنە

ئائىلىسىدىكىلەر بولغاچقا كىرەلمىدى، ئۇيلانغانلارنى ئىشىدى. ھەيات مۇنار

بىر قىران قايدا، ۋە ئىككىنچى ياقىدا غۇۋا، ئەمما ئەمىنە نىڭ رەسىمى

ئابىستا يائا يوۋدى كېلە ئىشدى.

ئۇنىڭ تەمام بولدى. ھالقا زالنىڭ پەردىسى تۇگىرەكلەنىپ ئوقۇغۇچى

ئۇچۇپ تاماشىلارنىڭ باشلانغانىنى ئوقۇپ قالدى. ھەيات، ئەمىنە ۋە دەمىمە ئابىستا

دابىرە تەتتىن تۇرۇپ، ئوقۇغۇچىلار، مۇزىكا ۋە تاماشىلار باشلانغانىنى كۆتەلەر

بىر ۋاقىت ھەيات ئۆزىنىڭ ئۇ بىرىنچى بىلەن ئوقۇشتا زالغا كېلە

تۇرغان ھەمسىنىنى كۆردى. ھەممىسى ياشىنىدىكى ئايلىنىپ قىلغاندا ئۇلار دەرسلەر

كېلە، ھەمە ئانىڭ كۆز بىلەن تونۇغان ھەياتنى دوقەدە ئولگەن ۋە ئائىدىتىرە

(ھەيات 8)

مەلۇم

بەتكەن ئۆزەڭگە ئۆرۈمە تەقە كۆزلەرى ، مەزرىنىنىڭ يېدرە ، مەيا تقا باشقا بولغان

تۆكۈل قۇيۇق قەدرلىيە ، ۋەتانى تىپىيە تەلەر يېتىدى . ممەلىنىڭ يالغا يودى دا

مەيا تقايە تۇزۇن بىر لى ۋە مەمەننىڭ شىكلىنى كۆرۈندى ، تىگى قى عاسۇ بەلە بارا

تۇرغان يۈزلەرى لە ئەللە ييدى ما تۇرسۇز لەردە شىكىللى يولدى . جان

قۇرى عناسى لاندى ، ئا ئەللەنەرسە كىيىپ عالانلار شىكىللى يۇتىدى .

ھەيات ئەمىنە ئاغزى ئەتەرتىپ كۆزلەرى بىلەن ئەلىنى كۆرسەتتى ،

– بۇ بىلىشمە بىلەن دە ، بىلىشۇچى تابلغان ئەلگى دېدى . ھەم ئۆزى

ھەياتقا

قۇرى عنا بىلمايدى . ئەمىنە ، ئەلىنىڭ يانغىدىقى بىلەن نەقلا قارادى دا

~~– بۇ – قۇنىيو~~

– بۇ – ۋ نوگادفناق موسكوادا ئۇقى تۇرغان قۇيۇق ، [illegible] ، [illegible] ، بولسا

كېرەك Впрочем (ھەير) تانب ئەيتو ۋادە توگل ، ئۇ نوگادفنا

گۈلىنەرە

ئۇ عىلىتناتو ۋشاپ قناتە يەقەم دېدى . بۇ ۋاقىتتا ئەمىنە نىڭ كۆڭلى

ھەيات 87

بىلەن قوۋۇرغىلىرى ئۇسساللىق قوزغالغان ئىدى؛ يۈزىنى كۆككە چىقىرىپ كۆزىنى يۇمۇپ ئۇ

يۈزى ئاچچىق كۆز ياشلىرى بىلەن ھۆل ئىدى، ئابىستا يىغلاپ قالاردى.

ئانىمۇ ئۆز ئۆيىدە تىنچ يارامسىز ئىدى... بالىسى بۇ ئىشنى ئويلاپ ئىدى:

قوللىرىنى ئاشاپ قالدۇردى، سېنى تۇتقان شامالدىن قولۇمنى، ئەلبەتتە، بىز

ئاشامان بولسام ئىدى... دەپ ئويلايدى.

ئەلى، ھەيات ۋە ئەنە مىنە ئۇستەڭ كۆز سالدى، ئامالسىز ئۇزۇنغا قا-

راپ قالارغا كۆرگەچ، كۆزلىرى يىراق گەنە ياشنى چۆكۈرگەندى، ئۇلار دا

باشنى بىر ئاز كۆتەرگەن، كۆز قارىلارى بىلەن گەنە ئىلىكتە قاراپ كۈلۈمسىرەيدى

ئەلى يۈزىدىكى ماتور كۈلۈمسىرەشنى ھەتتا كۆزلىرىدە كۆرۈپ ئۆزىنى

دەۋام ئەتتى.

موزىكا ۋە ئالقىش (1) باشلانغاندا ئانار بىسۇ قوللىرى بىلەن قولدى، بولا

(1) بىسۇ كۆرۈلەر ئەندەن بىرى

ھەيات 88

ئۈستىپانوۋدا بار ئىدى. ئەمىسە بىر ئاز قىزارىپ ئاناش بىيىكەنى ئالداپ قويدى.

ھەياتنى بېيىۋېتىلەر ئارىسىدا ئەمەلى بىلەن ئاللا ئۆزى نەپەس تاپىدۇ،

مۇزىكانى تونقاتقاچقا ئۈششۈك تۈزۈلەر ئاللاردىن ئاتا ئىرمادى ئەلنىڭ ئىنكورى

ماتور يۈرۈش، ئايالى ئاستىدا تارتىلغان كىتاب تارتىلىپ قويغان تارىخ

سىياد بالاقىلادى سۆز جىسىملاردا ئەڭ بويلارنى چىرمايلار، ئەڭ نازلىق

غىنا قاتتىق جىسىملار يالغۇز بولۇپ قالىدۇ، قىياپىتى بىلەن كېمىيىپ كەتكەن ئىدى.

ھەياتنىڭ يېڭى باشلاندى ...

ھەيات 98

تۈن مايا قىتىن ئاق قىنا، شاتىر داغان سوغۇق تۈن ئىدى. پىت قۇرتلارنى سوغۇق قى

دىن ئۈچۈيالپ قىلالار، ئاياغ ئاستىدىكى قار دايۇم چىقىلىرا سقاچ تاپتالىپ كېتە

كېمستلودەن لاۋزار لاھونبا شقىردى ئىدى.

رەھىمە ئابستايلار يوۋرتالار ئىنا قايتىغا چىقدىلار. ھەيات، ئەمىنە ھەم نىكالاي

ئىۋانىچ - ئۇ مېشى ئىرئاتقا ئوتىرىشتىلار دا، كوچىرگە ئاقون غنا قايتىغا خوشتىلار. نىكالاي

ئىۋانىچ ئەلىكلىنىدەن ئەلى تۇۋلاقلارنى تونىقالايتتى قارى ئىدى دە تونىشلارنىڭ ئاتلان، "شۇ

لەر مەنى ئەبىر مىكەن؟ بۇ نىكالاي ئىۋانىچ؟!" دەپ، كۈلەلەر ئىدى.

ئاقون غنا يارا توغرىغان ئات بىر جايدا ئىشلايتتى. مۇندا ئىيە مېشىك زور بىيە

لەيلى قوللاپ لالارنى بىر - بىرسىنى سوغدىرتا ھەم ئاياقلاردىن بىلەن ئاتنى چىنپ، ئاتلارنى

ئىلىتىغا تارتشا يىغىرى ھەم ئارايتىرە "دئىيچ!" دەپ، تجقىرىپ قويا ئىدى. كىنىدىن يە مېشىك

ھېكايە 90

بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى بىر يولى تۇتقاندەك ئابولقاسىم مىناتاۋچى بىلەن:

— موسىنى جەمال ئەيتە ئىيكە؟ «مېنى كيەوگە بارمىغىن» دېدى.

ئەنكەسى تاكار ئەيتە ئىيكەن: «بارماي قالار ئانىڭ قادال» دېب — دېب جولاب

شىركلار

داسىھ يېيەردى. ھېكايەت بىلەن ئەمىنە موسىنىڭ ئىشتىكەن... بىرىنشە قاراشلار

دا ھەم قالداشىپ كۆلشىپ يېيە يېيەردى. ئەرلەر نىكالاي شۇۋاڭىچ كۆز لۇنالىسە تۇبىن يىلمەگەنگە

تۇتاشلارغا ئاتىچراپ قىناقارادى دا.

— ئەگەر سە بەبىن بىلسەم، مېنى دە ئۇزنالە بىلەن كۆلشى يىدىم — دېدى. قۇزلار بىر

بىرىنشە قارا شىركلار ھېكايە.

— مەنە ئەمىنە سەبەبىن سۆيلەگىن — دېب ئۆزى ياكادان بىر قارار كۆلدى. ئە

مىنە ئەۋەل تاتارچالاتى:

— ئى جەمائە ئىگە بولسا، بىردە سۆيلەبا تۇرغاكىمەن بولمايدى —

ھەيات 91

دېدى دە، ئانىدىن بولۇش يە مەشىلە جۇڭنىڭ تەرجىمەسى ئوروپا سۆيلەرگە توشتى.

ھايات بىر سوزدە دە گە شېيىچە گىنە ئۇ يىغا چومدى. ئانا تولا ئىنىدا ئەمىنە

ناھ ددھەلىگە بولسا، بىردە سۆيلەپ تۇرغا گېچە بۇكاسى يىشتى، دېگەندە گۆزى

ياڭغىزى دا، بۇكلى قاتتىق قايلار، ھەلىنىڭ زەگگە ژسو مە تەقە گوزلەرى يايشا

ئۇ سىتوكى يىدى. كىيىن ئانا ئەمەسە ئاق بوسۇزلەرى بىلەن بىز ھەمە دىنابلەرتە

تۇرغان ھەم بىلە ئارتۇق دوزست، دوستلىق ئارىمىز يا ئىنا دوست شېكاللى

تويلا باشلادىلار. نىكالاي ئورنىدا ئەلى بولسا ئۇل ئوزى دە تىگى يە مەشىكە

سىناش ئۈچۈنكى جۇڭنىڭ بولۇپ يىدى؟ بىردە ئۇرنى بولسا دا، ئۇ تونۇغانلار بولۇپ

ھەم ھەلىناق ئانىدىن كۆلۈپ وندەن قوارغان بولۇلار ئىدى؛ نىلە قۇار ماسقا،

ئانا كىيە وگە بارۇ دېگەن سوز بار پىست، ئېكى تونۇغان ھەم ئىگىلىشى - قىزلارە

كىيمەو گە بارلىق كاقىز لار، ئەلى - يىگىت ھەم دى قى ئالىق «يىگىت ئۇلاي تۇلە

ھەيات ٩٦٢٩

(غان،)

ھاجى، بولار قوزغىلاڭ بولغانلار ئىدى. لېكىن قوزغىلاڭلاردا ئۇتقانلىرى يالغۇز

بەگلىكى بىلەن قوزغىلاڭ بولغانلار ئىدى ... — دېگەندى، نىكالاي ئىۋانىچ؛

(يىپەردى)

— ھايات بولسا نوغۇنلاپ بىللە يوقىتىش كېرەك — دېگەن سۆزى ھاياتىدا ئويغاتى

(يىتتىگەن)

كۆپ ئۇزماي، قايتىپ دايىتتىلەر. رۇقىيە شاقتى ئالدىدا قايتا ~~ئاھل~~

بولساھ، قايتا تۇرۇپ قالىپ بولغانلارنى كۆتىكەن ئەمىنە بىلەن ھايات نىكالاي

ئىۋانىچ بىلەن كۆرۈشتۈك. ئەرگە باشلاتتىلار. رۇقىيە بولاردىن سوكھاراپ

قالدى ھەم نىكالاي ئىۋانىچ بىلەن شەھەر تۇغرانەرسىدە ئۆزلەشتۈرىدە (ئالدى)

ئىلار ئىشلارتىدىن جابدى. ئانىسى ئادەملىرىدە، تى ئەلشىرا ھەققىدە قياپىتىدە

(ئۆ)

بىلە ئۇزۇر تىنچسىزلىق سېزىلەتتى. ئەمىنە ۋە ھايات قورقىنىچ ئانىسى يۈز

قاراتتىلار. سوۋقدان قوزغىلاڭ يۈزدىن بۇنەرسە دەپ نىمە دەپ، كۆزلەردە گۈ

(كورسەتتە)

يېقىن توشكەنلىك رۇقىيە نىڭ جانىنى نەرسە دەر بىلەن تۇتۇپ نەرسە بارلىق

ھەيات 93

ئېرى ئەمىنەنىڭ يۈرىكىگە زوۋ ئېتىپ كىرىدۇ. ئۇ يەنە شۇڭگەنتاۋنى بىلەن:

— نى بولدى ئاپا، مېنىڭچۇ؟ — دەپ سورىدى رۇقىيە بىئارام تولۇپ بىرەن:

~~— بۇ ئەتىگەندە بۇ پاكاردۇ~~

— بۇ ئەتىگەندە بۇ تۇغۇلدى، بارى باشچى ئاۋرىتىپ تۇرغىلى بولدى — دېدى ئە

ئۇ زىچ ئىغلاپ كېتىدۇ. ئانا تاۋۇشنى ئاڭلىغۇچە قالتىراپ ھەم پالماراسلانغىلى

سىزلىتىدۇ.

ئەمىنە بىلەن ھەيات قېرىنداشلىرى بىر بۆلمىدە تەرلىگەن ئىدى. ئەمىنە

ياشىنىڭ چىشىنگە، بارىپ بىر يۇمشاق شەكەر مېيىگە تاشلاندى،

— كېل ئەلۋەتتە، ئاللاھنىڭ بۇيرۇقى — دەپ، چىشىنى تۇتۇپ تۇرغان ئە

يانچۇقىدا چىقتى. ھەيات چىشىنى بىرگە، قاراقلارنى ئالىپ چىقتى تىزگىندا،

بىئارام تۇغقان ساماۋ مېرىپراق، ئەمىنەنىڭ تىلەرىنى كېلىپ قۇرۇلدى. ئەمىنە

ئانى قىسىپ قىناقۇ قاپقاقلادى ھەم كۆزلىرىنى ياشلاندۇرۇپ،

ھەيات 94

كۆڭلۈمسىز

- نېمە ئىچىدە بىرىنى ئۆزى ئارىغا كېلىپمەدى؟ - دېيىشۈرادى. ھەيران ئۇچىغان

- ئۇ ئۆز ئارا ~~ئاتقان بولسا~~ تۇرغا كېلىدىغان بولسا، بىر مۇشكىلاتنى مۇھەببەتنى چۈشەندۈرگەن كۆڭلى

بولىۋېرىدۇ بىزنى، توغرىمۇ؟ - دېيىشۈرادى ئۇلار ئۇنىڭغا جاۋاب بېرەلمىدى.

توناشلار، ئۇلار مۇھەببەتنى "جۇدالىق تاغى" بىر مەرتەبە كۆڭۈل ئىچىمىز ئالدىدا...

- ئۇلاردا كۆڭۈلگەن بولۇپ ئىشىنى ئىشلەپ، كۆڭۈلگەن بولۇپ ئىشىنى ھەر بىلەن بولۇپ

تاغى: ئىچىدىكى رەقىبى ۋە ئەتىراپىدىكى كۆڭلىگە نەرسىدە كۆڭۈلمىلەرگە ... دېدى

توناشلار ئۆزى قىلماقچىلارغا پايدىلار. مۇھەببەتلىك زەرگەر سۆھبەتكە كۆزلىرىگە

ماتۇر ئاسمىنى شائىقتى ۋە ئاقتىلار ھەيات ئىلكى يۇملىغان كۆزلىرىگە ئالدىدىن كېسىپ گەن

تەلمۈرۈپ تۇرۇشلار. بارى باشلىغان يوقى ئاشنىقىدىن، ئاقۇن ئۇلار

لەرنى تومان قىچىنىغا چۈشتى. ھەيات ئوقىغانلىقى ھەممە بىر ئازدان...

كېيىنكى بوشلۇقتا كەتتى.

ھەيات 95

ئەمىنەنى يوقىتىش ئالدى ئىدى. ئۇ ۋە «الكوثر» سۈرىسىنى ئوقۇپ بېرىپ ئۇنىڭدا ئۇنى

قارادى. ياقىدى. لايىقى ھامان يوقىلىپ كەتكەن ئالمادى.

شۇلاي يوشۇب ياتقاندا، ئاناڭ قوللاشقا كۆرۈشۈش بولمىدى. بىرەر ۋە نالامىشى، مالى

يىغلىغان تاۋۇشنى بىلە باشلىغان شىكايىتى بولدى. كىم يىغلايدۇ؟ نىمە يىغلايدۇ؟ بۇ ۋاقىتتا

نىمىدى ھە يىغلاۋ؟... ئەمىنە بۇ ۋاقىتتا قوللار شۇنى ئۇشانىپ ياتقىدى.

لايىقى تاۋۇشى ھامان ياسالمادى. تىرەن تونۇشى تىرەن تىنىقى ۋە كىچىنە يەڭگە

بىر يىغلاۋ ئەللە نىچىلا سىرلىق ھەم جان يوشۇرۇچ ئىدى. ئەمىنە جىمىت گە كراۋات

تىنىدان توۋشىرىدە ئاياقلار تىنىدىكى توۋھالارى بىلەن گەنە باسىپ تاۋۇشى كېلىگەن

بولمىغى يوقلىدى. ھەم يالان ئاياقلار ئارقالى بوقتى تەنىشە جەيلىگەن سۈتوۋ

ۋە ئۇزى بىلىنگىلەپ يېتىكۈۋە ئالدى تورغان جان تىنچىسى لىغىدان ساراقتا

روقىيە بولمىشنى بارىب كۆردى. يىغلاۋچى روقىيە ئىدى... ئۇ لاكىچى كۆلمە

ھېكايە 96

گەنە، ئالدىرا ئۇستىلىگە قوللىرىنى سېلىپ، ئالدىرا ئۇستىلىگە بېشىنى قويۇپ ئاقىرىن ئىنا

يىغلىۋېرىپتۇ.

ئەمىنەنىڭ پۈتۈن بارلىقى زىۋۇلداپ كېتىپتۇ: جانى بىلەن قورقۇنچ بىرلە بىللە

سېزىلگەن شىكاللىرى ئاۋارىچىلىك قىلىپتۇ. بۇ ئۇ بىر قولىنى يۇمشاق قىلار رۇقىيە

نىڭ ئىگىلىك باشىنى قويدى دا:

— ئاپا، ھاجام، نى بولدى سىزگە؟ — دەپ سورادى. رۇقىيە سىزىسكە ئاش

كۆتەردى ... ئەمىنە گە كىلىۋىتىشتىن سەۋەبى ئانىلارنىڭ شىكاللىرى، تويۇق قىنا

~~باقلان~~ قاراپ، قولىنى يوغۇن ياۋلىقى بىلەن كۆزلىرىنى سۈرتەرگە تۇتتى. ئەمىنە
يالغاندىن،

— ئاپا جان، ئەمدى ~~ز~~ لىپھارە نى بولدى سىزگە؟ — دەپ رۇقىيە يولىتى

يانىشقا ئۇق بولۇپ كەلدى. شېرىن دە ئەمەس تولىسىمۇ تا ئوشى بىلەن:

ھەيات 27

— ئۈچ يوشا — دېيدۇ دە كۆزلەرنى ياڭادان ياغلىق بىلەن قاپلادى.

ئەمىنە بىر ئازۋاقىتتىن كېيىن ئەتىگەندىن بېرى تۇرغانلىرىنى، يولنى، ئۆزىنىڭ كىشىنە

باشقا، ئۆزگە، تۇزلۇق بىر تاۋۇش بىلەن،

— باشتا ئوچ ئەيتىم مېنى سىڭىلىڭ ئاپا، — осторожно, осто-

~~دېيم ... دېب~~ ~~рожно~~

~~ئەيتىچ~~ ئەپتى ئاچى داۋاملادى باشلادى سۆزلىي — دېب ... دېدىم рожно

بىر مىچە كېيىدۇ. رۇقىيە جاۋاب بەرمەيدۇ.

بۇلار بىر-بىرى بىلەن ياخشى ئاڭلاشالارشىدۇ.

ئەمىنە بارىدۇ، ئامما ئالتى تولغانلاردا يوقالاپ كېتەتتى.

ھەيات 89

رەسىمخانىلار ئائىلىسى بىلەن قاتنىشىپ ھەياتقا بىر قەدەر ئۇزۇن گەردىش بېرىپ كالا

ئالمادى. رەسىمخانىلار كىيىش، ئىچىش ۋە ئۆي ھەم بايى تۇرمۇشلىرى ھەياتتا بولارغا

قارىشى ئىززەتلىك (ئېتىبار) كۆرۈلەر (تەڭرى) ئۇ يېشىنى تۇرمۇشنى كۆرگەن

تاتار بالىلار شەكىللىك، گېچىكىشتىن ئۇزۇن بۇ ئىزدىن بايراق گېچىلىكلىك بولغان

ئۆيدە تۇرغان ئىشى. ھەيات بولسا ئائىلىگە قاتناشقان دائىم قاچان

ئۆز تۇرمۇشلىرى يارلىق ھەم گېچىكىش ھەم تارتىشىپ كۆرە باشلادى: ئەمىنە

كىيىم ئالغان سەنئەتلەر ھەممىسى كىيىم ئالماي، بۇ ئاتا تۇرغان بولسا

قاشلىق نەرسىلەرنى تاغائالماي، ئۆز يۇرتلارنى رەسىمخانىلىرىدىكى شەكىللىك

بىلەن ياقتى تالىغان بولماي ئاسىي ئولارنى داغدا بولىشىپ يېيىشكە

بولماي شەكىللىك، تۇرمۇشنى ۋە قىلىنەرسىلەرنى قايتۇرۇۋالدى!

(هەیاتی ٥٩)

هەیاتی وشاعیقی کەیفی لەندزە لەرئیدی. هەیاتمنی ئورنسی رەجتوبوو کماس
ئوچی میی ئوبی دائەیتب کیتیچ. ئوعو چالار ابوکەیفی لەنو دەئەمینە دەن
کونلەشوفەلان دیگەن ~~نەرسە~~ توچی بار دیب ئوبای کورمە سنلار، بوکەیفی
لەنو کونلەشو دەن توگل، بەلکی هەیاتنان ئەمینە فائیزە لەنە توغان نەر
بەلەردەن فائیزە لەنەکی کیلو دەن عەرەبجە ئەیکەندە دان
کیلەئیدی. مەعلوم یا، ئی دەکیتاب،، دایا مانلامی! علا چالاب داهەیاریدی
ئیدی.
هەحاتسفی نان بربولگنرە بیلی قووەتلی بولاتودغان، کونلەشو توشی کاز
مەیان ئورنەگنە تەلب توبرا تودغان ئشلەرلان هەمەسی دیبەرلەر
رەحیمەلەر عائیلەسندەن کوچب ئشلی باشلادی، روقیەهەم ئەمینە
ئشماو
موسلمانلاردان یوزلەرن قاچ میلار، بەلکی برمەجلسدە توتما وهەم تا
مەعنایی بلەن گنەدەقاچالار،، یدی. هەیات دامودا دان قالشمادی.

ھەيات ...

ئۇ يەنىلا قاپلاننىڭ قاپقىنى تاشلادى. بۇ ئىشنى ئۇ ھېچ ئەزىزە ئابىستاي ئانى
بىر-ئىككى مەرتەم ئاپلانىڭ قاراسادا، سۆزلەنگىلى تاشلىمادى. ھەر
ھەيات ھەيران بولۇپ كەتتى، ئەمما بۇ روقىيە بىلەن قايسى يۇرۇلەردە كېتىۋاتقىنى
ئارتۇق سۆزلەشنى ئارا لايىھىلىمىدى، ھەياتنى ئىشىك كەينىدە قويدى.

دە ھېلىقىلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ ئايال تۆرىدە بولغان ئاياللار روقىيە بىرىنچى تۆر
كۆيلەردە ماتورلىنىپ ئۆيىدە بالا يىغلىدى. ھەيات، بۇرھان ئابرىيان ئايال
ئالدىرىماستىن قاراسا دا بولار ئانا-ئاتا، ئۆي-دورا كۆرۈن ئاتا ئاستا
قارانغۇ ھاۋادا كۆرۈنمەس يەردە قاشلادى.

ئەمما بىلەن روقىيە قوناقسۇر چادا ئۇ قېلىپ قالدى. ھەيات دا بولۇپ قىش
(ھەمشىرىلىرى)
روسىيە ئارقا ۋە ئەمەسلىكى بىلەن ~~...~~ بىرگە قوناقسۇر چادا ئۇچۇپ چىقتى.

-توغرىمۇ؟ ئۇ ھېچ توغرا بولمىدى ھەيات قانداق ئۇقمىغان قالسىمۇ مېنى بولسۇن؟

ھېكايات 15

وەدىرى

فىلانسوپ فرانسوز تىلى ۋە باشقا ھەيياتقا بىلەن ئىگىل ۋە ماتورلۇق بولغانلىقىدىن ئۇ

بۇل ئانىدۇ شاھتى دەرد بىلەن ئۇۋەب باردى. لايىقى ساز غالىپ، مۇئەللىمە

ۋالى

ئانا شاھتى ئاۋر ، لارى لارىن بىيالەب ھارغاكولى

باشلاماچ، كېيىنەن ھەيياتتا دەردى يوق كېتىپتۇ. ھەم بۇل،

- بۇنى بىلگەنىڭ ئەتە يىشى ئارتىقى ماشتىقى، ئانىللانە رەسگە كىرەلەچ توكل

ئانىمە - دىپ بۇلى باشلادى.

روس تىلىدىكى سارى نەمۇنىدە بۇل يالغان تۇغدى: 17 ھەرىپلارنى

ложения

ئىستېمالى، придаточные пред شىكلى ۋە قايسى ئەرسەلەر

ئانچا ئايرىم ئۇقۇشلار ھېسابلىنىدۇ..

يېزىپ يۈگلەشكە باشلادى.

(ھەيا 1052)

تىلان
مارت چېيىسىدا ستۆزاك بىر پەرچىنىشە نىبە كېيىنچە بۇرھان ئابزى يە ستونەماز

بولۇش، ھەر پەرچىنشە نىبە دەگۈ عادەتتىچە، نەمازلىق ئۇۋسىتنە كېلىشتى موگۇلى

ھەم قارس تاۋۇشى بلەن قىچقىرىپ «لايىستوى» ئوقى باشلادى.

ئمانلىك تاۋۇشنىڭ قالتىرىغانۇ ھەم تەلەم بلەن ئاڭلانتىپ بولمى تۇرغان بىر

يالغۇزلاشى بولۇپ قونالى لوگلۇدە ئىچلاسى بلەن ئوقۇغانلىقى ھەم مۇنازى

ئىچىدە ئولگەنلەرنى ئىسكە تۇشۇرۇپ، تىكلەرنى قايرىتىپ، تاجى ئەللە ئىنىدى،

نىنىدى يا ئاۋەت ۋە تۇغىلار بارىسىكىنى كۆرسەتە ئىدى. بۇرىتاتاۋەك

تىشلىگى
تى بىشى: ئەزىرە ئابىستاى نەمازلىق ئۇۋسىتنەن تۇرمىچا، قارىنىڭ ئو

قوۋنىڭلى ھەيات بولمەسدە تى ئىنا ئوقۇيدا ئىبىسى ئاياغى بولدىرا ئالغان قە

دەر، يوقمۇ ئاشاق باسىپ ئولتۇرى ئىدى.

([illegible])

تېشىدىكى بوران ۋە ئايلىنىپ تۇرغان بۇرغۇن ھەم چېلەكنى قولىدىن

يوغان چېشىلگەن قاتلىقى بىر ئاز بوراۋان سولقىلداپ تۇرغان بوراننىڭ ئاۋازى ئۆ

چۈرۈشلۈك ئىزنى بىر سېرى يېيىپ، يېڭىدىن بىر ئىشكاپ بىرە ئىشىك.

ئۇزۇن بىر ئادەت بويىچە قاراڭغۇ، سائەتلىك ئۇچى ئاچقۇچ بىلەن ئاچقاندا

ئۇ قالغان ئاتلار، ئۇنىڭ قولىدىكى يېپىقلىق.

ھەيۋەت ئادەتتىكىچە كۆمۈر تارتمىلارنى ئاچماي تاشلىدى، يوغان

كۆرگەن ئىدى ئىسمىلەرنى يوزىدە يېڭى قادىر كۆرۈندى، ئۇ چېكىدىن چىقىپ بولدى

لېكىن تېشىدىكى بوران، قۇۋۋەتلەنگەنسېرى قۇۋۋەتلىنىپ بارغانسېرى تىنچىقى

بۇزۇلدى.

ئۇ ئىشىك بولدى كىيىمىدە، تىكلىنىپ ئورنىدىن باشلىدى.

چېلەك بىلەن ئاچچىق تاۋۇشى بىلەن كىچىك بىلەن قالغان تاۋۇشى بىلەن ئۆكۈرەتتى

ھەيات ٥٤

ئۆزى غىرىب، يوغى ئۆچۈلاغان تاۋۇشلار جاغارا، ئەلى جى ئاتما شىرغان بالاشيكالى

يىغلىدا، تائىچ ئۆكۈرە تائىچ ۋىچىرا، تائىچ ئۆغا باشلى... شۇندۇق توبە قالايلارى ۋە

ئۇرۇنسىلان قوپ بارغاتلەپ شالتى يىلار، يا قەھۇ ۋاقىتسى ئاغاچلار، تائىچ ئەللەنەرگە

لەرشاتى كالدىيلار، ئۈگەنچى شالار، ئۆمىدكى كوتەرلىپ بەرلەلە ئەتەرەزەلەر

شۇندۇق،
چاتىدىيلار، ئىشكلەر، يامان ھەبەر كېلىپ كېيىن چېكەر تارتقان شىكالى ئۈشلىپ يىلار...

ھەيات ئۇرۇنشاسىكى قالدى، ئانى قورقۇ دىيىشكە قورقۇ غاتوكل بىچ بولۇشۇ

دېيىشكە بولۇمغا دائوكل بىر توپچە قابىلاپ ئالغان شۇندۇق، بىر غازۇ ۋاقىت ئۇرۇنشا

لاحول ولاقوة الا
تى دائىملى توۋرغانزان بولغان، ئۇلارجە ھەسەتكە تۈرۈدى ئەدى [illegible]

بالله،
[illegible] نى ئۇچلاقى، ئوقى بولمە ستىلى ئېشكى يا ئىشتا ئاتلىدى دا، ئاتى ئاجىپ،

[illegible] ئېشكى بولمەلەرەدەن، ئۇزىنتە ئىچىن سېرجەۋاپ كوتەرەن [illegible]

شىكالى، ئىكلانىن توۋراپ شالادى. بۇ بولمەلەرنى ئجىنەگە ئۇلاق تىلغى

ھەيات كۈچى

تەشنالىق، قورقۇنچ بوراننىڭ تەنتەنىسى، شاۋقۇن-سۈرىنى دۈر-دۈر سىلكىتە ئىدى.

تتى

ھەيات جەھەتتىكىنە تۈز بولمىسىمۇ ھېچ پاتلىغان ئىدى، دەگىچە قا

قارانغۇ بولمىغانلار ئاشكارا، قورقۇنچ شىكاللىق، ھەم ئازابلىق بىر سىزە، مۇندىن بىر

كۈن ئاي ئەۋۋەل ئۆلگەن ھالىمە ئابستاننىڭ تۆۋەرگە سۆزلەپ ياسىپ تۈرا

شىكاللىق تۈگىدى. ھەيات، ئۆتۈپ قالاي ئەمماسى يانشاكېلىيدە، بۇ تېكى

مىنۇتلۇق ئابىتراب تۈرشاندىن بولغاي ئالبا بولمىسىمۇن چىقتى، ھەم ئارتىدا

بىيال قورقۇنچ نەرسە بارلىق سىزگەن كىشى شىكاللىق، ئاتلىپ يېسى يۈكلى تۈرغان

بولمىغا ~~تېرى~~ تاپالمىدى.

يولدا ئۆچراغان بولمىلەر، بويۇمچىلار قاچقان قارانغۇ شەۋلەلەرى

ھەم تەشنالىق قورقۇنچ تۈگۈچ داۋلاپ يۈزلەرنى ئۆلۈك تىنلىقلارى بىلەن،

ھەياتقا بىلەن ئۆچ يۈگۈچ ھەم شەقسىز كۆرۈنەلەر ئىدى، ئاچ يىپى يانشاكېلىپ ئىدى.

هەيات 156

بىسى ئۆستى يارىم ئاچقۇ كېلىشى، بىردە قايتىشى، قوللارنى جەيب، يوقلا-

ياتا، ئاتانىڭ يوقىزى، ھەر واقىتتا ئىشچا، مايلانىپ يالتىراپ تۇرار، بوقرىنى تېنىكە-

سلەرى قىسپاقتىكى كىرلەرھەم يانىدىن بۇ تۇرلى تاۋرىنىڭ تىنىپ لايىشى ۋە ئاچقى

ستىنا-
ئىيرى. بۇ كورنىشى ھەياتنىڭ تاغۇ دايىم ھەم غەمسىز يوقسۇلى، بانىي ئا

ئىچى بولچىكى ۋە تىلايىشىكى مەندىرى ھەم تىرە ياقىنى تۇتقان ئىشى ۋە ھەممە

بىرگە قوشۇلۇپ، بىر تۇرمىشى بولالار دامى ياتىنىڭ يوقرە كىسلىك ئۇ للە قايسى

يىرىن قىچ بە تۇرالار شىرىدى،

~~هەيات~~ - بىسى، بىسى، تۇرۇ ئولۇ، تۇرۇ ئولۇ! قارا، بىسى دى، تۇرۇ دى! ئەسىبا

هەياتنىڭ يالغۇز ئەمەسلىگىنى بىسىنىڭ ئايالار سەلىكتى.

دەۋا ساراي، بىر ئازۋاقتا ئاگلاشا ئايالا بىلانسادا، ئاچچىدان تۇرۇپ

ئۇ كۆردى ھەم اعوذ بسملە ئە قىتىپ كۆزلەرنى يۇۋارىغا قاراشتى،

ھايات (107)

ھايات بېسىپ ئۈزۈملەرنى كۆتەرتتى، ئۈزۈم بولمىسا تالغا كېتىپ قالدى، شۇڭلا

ياتارغا چۈشتى. بۇ قېتىمقى ئاينىپ يېتىشكەن بېيى، ئىشەنچلىك بىر بوزچى ئاغى ئەستايىدىل

ئاشىنا مۇڭدىشىدىغان ئۈزۈمنى تونۇشتۇردى، بۇ قېتىمقى كېيىنكى. ھاياتتا كەلگۈسى

بىلەن ئۇچرىشىپ تۇرىۋاتقان باغنىڭ قوللىرى بىلەن ئارا ئاشنا قەستەن ئۇ قاپاقلاشتى، بۇلغا

دە، ئۇ قالغان بولسا، كىشى بۇلغاچ، ئۇ ھەر يىلى تىرىشىپ تېگىشلىك

ئەقىدىن قورقىمى باشلاندى. لايىق ئائىلە جايىدا ئەۋلادلاردا ئاز تىكىلىپ سولانا،

ئىچى ئەۋلادلاردا بىرگە ئۇ تونۇشۇپ ياشاپ، ئۇ شۇ بىلگىنى كۈتۈپ

بىلەن قاتتىق باشلاندى. مېۋىلەر ئۈزۈلگەن ساي كېيىن شۇنى بىلەن

بىرگە ئۇنى بىلگەنلەردىن، بىلگەنلەردىن بولار، ساپ ئىچى ئۇ شۇ ئائىلە بىلەن

ھەم ھاياتنىڭ بۇ تۈپ بارلىقى قايتا قالدى. قارىغى بولمىغاندا ئاخىرقى

تومۇر ئۈزۈلگەن شەكلى ئۇلۇغلۇق، ھالاللىق بىلەن ئۇ ئۆلۈك يات بولغان ئۈزۈم

ھايات 108

كىشىلەرنىڭ بۇ توغرىدىكى ئاغا تۇرغان تى كالكالىرى، يەمىشى بوغالى تۇرغان،

يەمىشى پىشىپ، ۋە ئۇنىڭ شېكىرى ۋە يەمىشىنىڭ مىزەسى — شۇنداق نەرسەلەرنىڭ ھەممە

سىنىش، ئۇنىڭ ن (ھاياتىمۇ) چوقۇم ئالىش، تۈگۈلگەن بىلەن ئۇنىڭدا بارمۇ

لارىمۇ ھاياتقا ئارتۇقچىلىكى، ئىچ پۇشتۇرۇش ۋە ھەممىسىنى ئۆزى بىلەن تاللار بولۇپتى

تۈگۈلگەن ئۇنىڭ ئالدىدا يەمىشى جاۋاب بېرىدۇ: گويا بۇ تۇرمۇش شۇنداق قارانغۇ

بولمىغانلار، ئاللار چۈشەنگۈدەك سۇئاللارنى قويغاندا، يا تەبىئىي بوغالى تۇرغان

بىلەن، ئالەمدە قارانغۇ ۋە غەۋغا ئۆزلىرىچە دالالەت تولۇپ بولىدۇ

قورالسىز ئالەمدە داشقىنى ۋە ھەممىسىنى بولۇپ ئۇشتۇلغان (قەدىر) كۆلەك

بېسىپ تۇرالىشى.

ئىچ پۇشتى، پۇشتى، ئۇ جىنى قېچىپ بوشتى...

ئۇنىڭدىن بىلىنگەن ئۆلۈم ھايات مۇندىن ئىچ پۇشۇپ دۇنيادا بارلىقىدا

حه یات 109

بلی
ئوزلرینی بلی، حه تتا بویل قیشی باشلانغاندا کی ئول بولای یوشتنی ئیدی.

منه بو سوئی ئوچ ئاپا ئیشنی ئاندا بریچه مه دره سه بو حه ل بولب ئوزدی.

یوشنی ئیچ یوز شوو اقتلارنلک برسینه حه یاتنک یعلا عانی کورگه نیم،

عه زیزه ئابستای دا بو حه لگه ئیعتبار ئیتکه ن ئیدی. ئه وه ل بول حه یاتنی ئورسب

دایما
قارادی. دیکر لکده ئوسه سلک، زو بولماسا داده ولمت یخنره تور اسلک، حو

شکرنه ن عاجیز بولی عاکیره لک، «دل ئیچ یوزیا» ئیمنی «ی دیگه ن سوز بولدی

باشلنغانینی قایچی توشکه ن بولک سینکی؟» دیب وه عه زله ب ده قارادی.

لاکین فائیده چقمادی. موندان بولک عه زیزه ئابستای دل یوئیشی یوشقا بولما

بولماسی بوز و حه لامه تی بولماسی، دیب ئویلاب، حه یاتقا قاقی کوز توتاتی «دل

قل جهان» یازدریچی دی. لاکین «دل قل جهان» دا عه زیزه ئابستای ئاتاله گون

فائیده نی بیره ئالمادی. حه یاتنک ئاشی قازانی بوزلا، ئیچ یوز شوره تو زه تم ئیدی...

هەیاسە 110

ـ خوا حۆ دایی، قای پیرێژەن تلگە نمو بیت ـ دیبە هەیاس قولنداجی و

قایچێنی ئۆستەلگە تو بیری دامەزرگنە ~~ئیلێش~~ ئیکنگە کیسکەن باتیستی قاراب

تووڕا باشلادی. باتیستی خیلاب دا کیرە کمەگەن پیرێژەن تلنگەن ئیشدی. هەیاتی

باتیستی کیسە کلەرن بر بیجە توورلی ئیشب ئەیلەنرب قارادی، بر. بر کی یار

یانشنا کیتی بابا قدری. لاکن خاشیدە جقمادی.

ـ کیرە کمەگەن پیرێژەن تلنگەن هەزدشیدی کو لمە کنائی ئیلی کورنە تۆر

دیری شە یالغاو کورگە تیش.

هەیاتنای کە نوو بوزلدی، ئاچووی کیلە باشلادی داقایچینی برئازئارکا

تو رتب بیەردی، یاکلش کیسلگەن باتیش ~~کیسە کلەرن~~ تیلارنی کاواتی ئۆ سنسە ئاتری.

قاچی یاکلش کیسودە، باتیلار یاکلی کیسلودە عە بیلی تابلعانلار ئیدی.

ھەيات 111

بولغاندا، قولتۇقىدا يىڭى دەرس كىتابىنى تۇتقان، ئەزىزە ئابىستاي كۆردى. ھەيات،

يۈزىنى قىزارتىپ ئىچىدە، زارلانغان تاۋۇشى بىلەن،

— قاراڭلار، ئەي، يەكشەنبە كۈنى ئۆي تازىلاپ، مەكتەپكە نىچىلىك تىلەپ

تاشلاغانىمنى — دىپ، ئىنگى باشلىرىنى ئالىپ كۆرسەتكە تۇتتى. ئەزىزە ئابىستاي،

مۇندىن ئىشى ئاچۇلۇپ كىتكەندىن چاغلاردا، يۈزىنى كەيپىيسىز قىلىپ، ھەياتنى

بىرئاز قوغلىدى:

— بىرئىشنى كۆڭۈل ئىشلىمىسەڭ بىسەي، ئۇنىڭ مۇندا كۆڭلۈڭ ئەللەقايادا دى

تۇرغان ئىدى. لېكىن بۇ گەپ، ھەياتنىڭ ئەجەبلەنگەن قارىشى، بۇ مىشاق

قىلالمايدى. ھەم ھەياتقا، ماتورلۇقنى قوغلايدىغان بىر قارىشى بىلەن، قارادى دا،

— يە، قىزىم، يوقتا بۇرچىلىما، مۇنى بۇزۇلسا، ئىككىنچىسى بىتەكى ئالىدى، دىدى.

ھەم ئەللە نىچىلىك تۈگمىنى ... قولىدىكى چوتنى ھەياتقا سوزدى دا.

ھايات 112

— مەن بۇ ئوقۇتقۇچىنىڭ تاپشۇرۇقىنى دېيىپ كۈرەشكە كىرگەن ئىدىم. ئۇلۇغ سېكا-

كىشىدى

دېيدى دە بىلەن كېيىن كەلگەن بىرىنچى يېشىنە تۇشكەن ماكانىدا ھەر كىم بولمىسۇن

ماكانۇرى چاچىدىن بىر يىگىت پارتىيىنىڭ كېلىپ چىقدى. باشقىلار ئارىسىدا كېلىگەن

كەلە بۇيرۇق بىلگەنلىكى مۇسۇلمان ئىكەنلىكى كۈرەشتە تۇرغانلىقى ۋە پارتىيە ئاساسلىقى

بۇ پارتىيىنىڭ كۈرەشتە تۇغۇلۇشى ۋە تۇرمۇش ئالغا تۇتۇش ئىكەنلىكىنى سۆزلىدى:

سەن!

— جاۋىچى كېلىپ كەتكەندە، ئاتاكىش دېيىشلەپ بۇزدى. ئىنايەتلەر پارتىيە كۈرەشتە يۈز

ھايات پارتىيىنىڭ بىلەن بۇ ھەقتە قارار قىلغان، ئاتاڭ بۇرادەرلىكى [illegible]

ئۇ يىنا قىلاب تېپىپ باشلىغان ئىدى.

يىگىت بۇ قېتىم قىياپەتتە ھەم سىنى تونۇشنى پارتىيە كۈرەشتە تۇرۇشنى قارار قىلغان ئىدى

سۆيگىلىك ئىشلەر: ئاچچىق ماڭلاي، كۆكرەك يېرىلىپ كېلىدىغان شادلىق كېلىپ قالدى.

ئۇ ھالارى بولغاندا قارشىلىق قىلغان قوپۇپ ئۇزۇن مېڭىپ ھەم كۆكرەككە

ھايات 113

كېيىنلىك ئىزبىرەن، يىگىت ساماغا تويرىشى ھاياتقا موھەببەتلىك كۆرۈندىلەر.

يىگىتنىڭ كەلگۈسىدە باشقا بولغان كىيىمى ئىلگىرى بولغان مودا بىلەن ياۋروپاچا

تىكىلگەن نەرسىلەر ئىدى. بارلىق يېشىدىكى بوياقلار داخىل ھاياتقا ئۆتۈشتى.

ھايات بارغانسېرى بىلەن ئۆزگىرىپ ئىنقىلاب، بىلەن بىرگە لەپقارادى. ئىلگىرىدەك نەرسە

قىتا
لەرنى دەكۆرۈنمەيدىغان بولغان تاللارنى قاتارلىقلارغا ئۆتۈشتى. شۇنداق قارىغاندا بۇرۇن

ئانگار يىگىتلىك كەلگۈسى ئارقىلىق ئارتقا كىيىلگەن شەكىللىك ئۆزگىرىدى، ئۇلار

— كەلگۈسى بىر ئارزۇ ئارلىق كىيىم تەكى بارلىقى — دېيىش ئۈچۈن دى.

ھازىر
ئاشۇندان بولۇپ، ئەمدى ئابستانلىق ئايات ئارقىلىق شەكىللەنگەن شەكىللىك بۇ

ھايات بارغانسېرى تەرەققىي تۈزۈلۈپ تاشلاندى، بولغان ئىشلەش ئۇسۇلى بولۇپ
ئۆتتى.

2 كىلار ...
ئەمدى ئابستانلىق يېڭىچە، ... قاراپ بىرلىكتە ...

ساداھ، بولدى ... دى: ھاياتنىڭ يۈزى ھەر ۋاقىت شەكىللىك ...

حەیات 116

رۆژی پلمایری دا ،

ئینجا هەموو ئاماجی ئیسری ، یاخود تۆیچی ئاکلاتی ئیسری . عەزیزە ئابستای ئۆکفایی

هەم؟

- تانسکی چین ؟ دیب ئۆرادی . حەیات پۆزن بردە ئۆرزگار تەمە بکەیوە ،

تاوشی ئیلتیفاتی پاسارعا ترشت تمنا ،

- ئەمی ، جوونلە بکار امادەم لە لی تانی ؛ دیب کاریکانی پاکادان قوتساغاکار

ئالدی هەم ئۆستەرن گنە برقاس کورزنۆوشدی دە ،

- ~~یوەف~~

- یوەف ، تانی تۆرحان کتتم نوگل - دیب ، ئاناسنتا پورزدی .

عەزیزە ئابستای پویگشتاری ع . ئەهەرندەگی سالیح فایتحو ئیشمالی دیەشی

بای ، بیلادەتە و حیقالی « وه بیلە ئابرازاوی » کشی ئیکە نحیتلگی ، بۆ بیلە دیوهە

بری قەدەر سورلەردەن بوون ، بسول پیگیرەن جیاو ئچ کیلیگەنلگی وەبۆشی

بر - ئیبای کون نحیندە جەواب بیررگەکیرەلە ئیکە نحیتلگی دە ئەیتری . حەیات

بستای

ئوکحیە لەری ئۆستەنە جەهەن کنە ئاناسنا ئارقان ئەیلەنری . عەزیزە ئا

ھايات 115

ياخادان بىرقانچە قىسقا ئاغرىنا، سالىيخا ئىچىنىش بىلەن «باي» ۋە بىلەن «تەرەققى»

ئۆز
ھەم ئابرازلىق يېگىت ئىككى ئالغۇ تولۇپ ئاغلا تەرىپىدە ئاكارخىلىقى ۋە ھايات

ئۆز سەھنىسىدە قالدۇرۇپ جەنب كېتىدۇ.

ئىشىكتە
ھايات بىر نېچچە سېكۇنتلار ئاسمان كۆلىمىنى تولدۇردى، ئانىنىڭ بولۇش يا قانداق

ئىسكەنجىگە ئورغان تاشلاپ، بىلەن نوق يانا تورغان بىر خورتالارنى

تاشلارغا
قوچاقلارنى ئاراسىدا قىمىرلىدى، ئىلىك كىنە قالدى. ئۇنى ئۆز ئىنىشى!!

ۋاقىت ئىككىنى سېزىنەلمەي قايدان تولدۇرغان كېچە ئىككىنى بىلمىدە قاۋشاپ

قالاتتى. بولمىسا تارايا باشلادى، تارايا، تارايا... مەن ئىشىنىمەن بۇ ھاياتنى

قاتار ئۇرغان تولدۇردى... موڭدى تار ئۇرنى نېچچە ئىشىپ ئېكىنى ئىشلەتكەن

نېچچە ئىشىپ بۇرۇنقى ئۇيلاپ چىقارغا موھىم بولدى...؟

ئىلكىدە ۋە ئۇل قولىشا
ھايات بىر ~~نېچچە سېكۇنتلار~~ تولدى كىلگەن، بىر كىتابنى ئالدى، ھەقىقەتەن

حەیات 11b

عنا کاغچکالی سالدی دابا چجاغا چعب کیشدی .

باچجا کیلی، بهیگی تۆبیجاق تۆویاشی تۆنیجاو هەم شادیدی .

حەیات، بولمە یچنی قسلی تۆزب بیلە ئارجان شیکللی، باچجا ئشکەمیه -

لەرشنائی برسشنە کیلب تۆرچاچ، یال یشتەکی کیلو سمان برتو یعنعا چومدی !

دا، قولندائی کیتابی یابق کیلیشی ئرلەری تۆ سششنەساالب، کوزلەری بلە ٥

یەتی یافراقلاری ئاراسنراە تۆرنتە بلمس برنەرسەلەکانی قزلی زگە تودیندی .

لاکیی بۆل نەرسە تابلماعلیج دی. بۆل نەرسەنی ئابلما عانلعندان بۆلی عا

کیرەلی، تۆویاشی، یافراقلار ئاراسنران چالتەدلەنب کۆ حەیاتنلی کوزە

لەرشنە تۆشندیدە بیلی ئاچو یشتب کۆلەرگە تودشندی، تۆویاشی کۆلەا

ماتوزکوزلەرئۆیالار..

حەیاتی 117

حەیات ئیکنجی و ئەشکەمیەگە کۆچوب بۆرکەدی، هەرزێشنری، یال ئیتەکی کیلوکمان تونیجی و بتب، ئانانی نورنشا بیان تێز، تێز ئویلیسی و، ئەللەنەرسە، بیان کیرەکلی و نەرسە ئشلیبی و کیلە ئیدی. حەیات کیتابینی ناچوب و دایاکادان، کارتچکانی و قارار ماتو ستندی، کارتچکا ئەوەلگمەرەن برئاز توزگەرگەن، کەلەبوشی هەزر برئاز ئالعاراقا کلیب کیرەکلی بورنی تابقان شیکللی ئیدی.

[illegible] برئازدان حەیات سالیحی و سۆیلەتب قارادی، سالیح ئەوەل «بابی» (قانی تاوشی) بلەن سۆیلەگەن ئیدیدە، لەیاتی ئائی و قارت مسنعاج، «دبار تیوەلە» (ئائیچ نوردتا قالنلعدایی و تاوشی) بلەن سۆیلی باشلادی، سالیح موتزان دا کوچب، نەزلی تاوشی بلەن سۆیلەمەچی و بولعان ئیدیدە، حەیات روحمەن [illegible] ئیتمەگەچ، ئائی و تاشلاب یاکادان یار تیونعا کوچیدی.

حەیات کوزلەرگەدە بیلگتاچ برتوسی بیرگەتر شحە قاراسادا بولدی

(ھەيات 118)

ئالمادى: ئاللار تونۇ~~غۇ~~لۇق بىلە ئاچچىق قارالىق ئاراسىدا بىلگەنسى كېلىش قالدىلار.

مۇئەللان بولۇپ ھەيات سانىچىلىقى يورتى ھەم يورتىنلىكى تۇرمىشى كۆز ئالدىدا

كېتىپ باشلادى. يورت رەھبەرلىكى ئىككىنچى ئوقۇغۇچىلىرىغا بىر يورت ئادە

ئۆلچەم رايالىقىدا بار، سالىق ھەم ۋاقىتتا ئاقىپ قالار تويىپ يورتى، قاي ۋاقىتلار

يۇقلارغا

ئۇدۇستقىل يانىشى تويۇپ ئىچۈن سالا، تۆڭگە 2-3 لەر يىلى قىتى 10-11 لەر

تۇرمى... تىياتىرلار، كانىسىرلار يۇرى... قېتىم بىر كورەش ياسادى. لايىقى

سورەتلەرگە يىلى ئاچقۇچ چىقمىلار، ئەللە نىچىلىك تۇرمان ئۇچىنىدىن گىنە كۆرۈنەلەر ئىدى.

ھەيات، ئۇزى تۇنجى خان ئەسكەرسىيە يانىدىكى بىر ئاغاچلىقى يەنى بۇ تاغنى سىنىدى،

ئالىرىدا بوھا، بۇ ئايلار ئاغلارنى چە يىنە بىر قارادى. ياپراقلار ئاچچىقلار.

ئائىلان بولۇپ بولۇپ تۇرۇپ بۇ ئاغىنىچى قايغى ئەرشۈپ قارادى. چا بۇ بارماقلارنى

يەشىلىككە بويى قار ~~ىقى~~ بىرى دېرىچلىگەن ئاب ئاقىپ يۇمىلەنگەنى

ھەيات 119

تاماقا بولۇپ تۇراتتى...

ھەيات كارىۋاتقا كىتاب ئېچىپ ئالدىدا تۇرغان چىراقنى كۆرۈپ يېزىۋاتقان ۋە

تۇيۇقسىز ئاتا يالغۇز قالغان ۋە ئۇ ئاسمانغا ئىچىگە ئىگىلىپ تۇرۇپ قالدى

ۋە ئاسمان ياپيالاڭاچ تەرەپكە قاراپ قالدى، ئۇ يەردىن ئۆز ئالدىغا:

ئاتاڭغا ھەيات بىر ئاز ئۆيگە بارىدۇ. بالىلار بىلەن يۈرىدۇ، ئانىسى

تەقدىرنى ئالمىسا بولمايدىغانلىقىنى بىلگەن ئاچا قوشۇلغان ئىدى. ئاندا

بولۇپ ھەيات بولۇپ ئارىدىن بىر كۈن كېيىن ئۆيىگە قايتىپ كېلىپ بىر ئاز تەقەززا بولدى.

ئورۇندا ئاچا ئىسسىق سۆيۈپ ھەممە كىشىلەرگە تاۋۇشلار يېتىپ كەلدى.

ھەيات قىزلار ئىچىدە يالغۇز كۆزى يالغۇز، ھەم ئۆزى تونۇشقا:

– Жених[1] ۋە ئىككى شۇ – دېيىشتى

(1) مارىيە ھەم ۋە ئىدە لە شەكلى يىگىتى

ھېكايەت 190

يولداش ئاغا چالار ئارا سىنى ئوقۇغانىغا ئۈچ كۈن بولدى. باشقا ۋاقىت بولسا ئۇ ماريە ھەدە

ئانىسى بىلەن پاراڭ قىلىپ كۈلۈشۈپ ئولتۇراتتى، باشقا ئۇيلەشكە كۆڭلى يوق ئىدى

ماريە ئانىنىڭ
ئىدى، ~~چامادان ئىچىنى~~ يىغلىغىنى، بۇلار پاراڭ قىلىپ كۈلۈشۈپ چامادان ئىچىنى ئۇزىتىپ

تومۇرچىنىڭ ئويلىغىنى ئۇزدۇرماس ئىدى. لېكىن بۈگۈن ئانىسى باشتىن ئۆلۈم ئويلا

نىڭ بىرسى دەپ كېلىدۇ.

— ئويلانمىسىدى...

ھېكايەت بىر كىشى ھەققىدە بولۇپ، ئادەم تومۇرچىنىڭ ئويلار غەم شەپقەت

سادا بولدى ~~ئاتلاندى~~ ئانىدا ئىشىدى بولدۇرۇپ ئاتلاندى.

— بۇ مۇناپىقنى باشقا جوۋاپلار يوق ئىدى...

كېيىن ئۇ ھېكايەتتە ھەر ئۇستىنىڭ كۆتۈرەلگەن كۆڭلىنى ئېيتتى

باشلادى. بۇ كۆڭۈلنى بۇ شاۋ، ئۇنىڭ ئىشقا ھەر ئۇستىدىن بىر كىشى

ھەيات 121

داچو يالپ تورغانى بولماسادا، باباغنام ھەيات ئاي نيئشتمى يئدى.
ئەمما ھەزرە، تويابى ئاربالار ئىنلغ توپاسى شارتى داولارى، ئەللەقاي
پيردەگى ئەللە كمەلە زنانى نەررە لەر قچقونولارى، بزور ئادملى، بزور ئاتلار
نازلق، قوبشى چاپپ، داغالارى بلەن ئورامدا ئاشلارن تولارى - ھەممە
ئاچوق نيئشتلب، ھەياتنلغ باشتا باباشلادى، بولۇن شاققى واقتم، بول
شاو - پويچا چوقب، بويردى. ئانلغ باشندا ھەزرە، بول گوزلشتان دەرگا
«دماق» وە بار ئيكەنلغ ئانكندەن باشقا بر نەرسەدە قالماغان ئيدى.
ئەنە بر ئاق بولدى. ئاقا يغەن فليورا ([illegible]) شيكلى ئوتە كورسەتە
تورغان بولدى. بول بولدى، ئارتشا داق بولتقلار نپەرتب، توپ - تورى
قويا شئو سنشەبارا. ھەيات ئانلغ تيزگنە بارب ييتب تويا شنى قابلاونەلى.
بولت كليب دە ييترى. ئانلغ بلەن بگە يومشاق وە موشى نيسلى پيلدە

(هەیاسە ١٢٢)

بخەدرێ:

کیلدیکاهەم هەیاتەکی ئەسپلکردن ئاگاداری بۆ ژنە ئاوێن عنایەتی هەو

ئاوەڕی بۆ بالاتوو شکەن، باشی دایکی کەنە یب کیتکەن شیکالی بوودی.

هەیاسی یا کادان بارتی بیتی قارار عادو تنها تجی و بۆ لعان ئەیدری، لاکێ

بوو احتراتیلی ئالدنا ئەمینەلی تادنی ئیشتلگەن شیکالی بۆ لعاح، جابب.

ئاگادار قارشی کیسری:

- بیری، تو عام!

ئەمینەلی تولبرای قنا یا کاکی تورتالاری دەستدەن ما تور عنا عزارعاز.

لار دا بچی ئاز تیری لەگەڵ دەدە ئیدری. بۆ داکورلەرن هیتز گنبە ئوینا تب:

- ئەیدە تو عام برگە، کیمین، میی سینی هەز زئوز برگە ئالب کیتەم.

کیم برگە ئارکادیا عابار [illegible] جز - دیدی. هەیاس ئوکان عنا ئو لمشتەو دەدە

- میی سیلە ئوزکنی بیەر ~~[illegible]~~ میم* بوگی تو عام - دیدی هەم [illegible]

ھەيات 123

ئەمىنەنىڭ ئەجەب سىنچى قاراشى ئۇنى قارىغۇ ئاگاھ بولۇپ تۇرغىنىدەك ۋاقىتنى

سۆيلەپ، ساھىبجامالنىڭ يارىتىپ تۇرۇپتۇ.

تۇغۇلغان كارخانىدا قارىغاندا، ھەيات بىلەن تەۋەللۇتلارنى ئۈزۈن قاراپ

تۇردى. ئەمىنەنىڭ ئۆزى ئون ھەم دىققىتىنى قاراشتى، ئۇ شاتلىق بىلەن

نۇرلاندى

ئۇنىڭ كېيىنچە ئەمىنە كۆزلىرىنى ياشلاندۇردى ۋە ئۆزىنى بوغقۇچى ياشقا

— بارامسىلەر تۇغقانغا؟ — دەپ سورادى.

ھەيات كۆزلىرىنى ئۇچاپ ئىنايەتلىك بىلەن ھەم،

— بارىمىز بولدى؟ — دېدى، سورىغانىدى ئۇ بىلەن جاۋاب بەردى.

مۇنداق بولدى تۇغۇلغانلار كارخانىنى ساقچى بىرگە بىلەن قاتتىق

قارىدىلار؛ كارخانىدا ئىنايەتلىك يېتىم تۇرغان ۋاقىت تۇغۇلغانلار تۇر

ئىشچى جامالار ئۆلگەنلەر باردى ۋە ھەم يارىتىپ ياشلار بولغان ئۇنىڭ بىلەن

(ھەيات ١٤٦)

~~تۇتقۇنلار~~ تەكشۈرگە تۇتقۇنلار.

ھەيات بارماۋاتقۇيا تۇرمۇش سەۋەبلىرىدىن ئۆلۈم زورىيىدۇ: ئالەمشە-

ھەرىدىن كىيىنكە كەچ ۋە شۇلاي ئېيتىپ ئاتا، ئانالارى ۋە دوست ئېشلىرىدىن

بۇنىڭدىن ئىككىلىك ئائىلىلىرى كېلىۋېرىدۇ. لاكىن ئەمىنە، بۇ سەۋەبكە بىردە ئىش كېتىمىچە،

باشقا تۇرلۈك سەۋەبلەر كۆرە ئېيىدۇ. 16-17 ئالەردە ئۆلۈك كىيە ۋە كەچقا ئائىلىق

~~بۇ~~ ۋاقىتى بىلىك ئەرەم قالاي، بىلىك يەشىن بالالار بىلەن ددجە فالاناسى»، بولاي، بۇ

[ھلقنى]
بۇلارغا ~~بو~~ ئىش كېتىمىچە، بارماقچى بولغانىدا، خالىقنىڭ تابىئەتى تىن بىلمەگەن

كۆرمەگەن ھەم تانىماغان، ئۇل سىزى سۆيەمى، سىزى ئانى سۆيەمى ئالاسىقمۇ دئىكە-

نى بىلمەگەن ~~لا~~ كىشىنگە ئۆمۈرلىككە ھاتىنى بولو تۇرغۇنچ دېيىپ ئۆيلى ئېيدى؟.

«تۇغانلار» ناۋى ھەر ئىككىسى ئېكىشىندە بارويا ئىچ قوۋۋەتلىك تۇرمۇش

سەۋەبلىرى بولالمايدۇ تۇغۇل ئېدى: يىگىت ماتور، باي، تەۋفىقلىق ۋە دەدى

(هیات 125)

یگیت دو ئابرازاونی "دایا ورویاکا ستیومنزا... موندی یگیتکه ده بار ماغاچ

بو دهان ئابزی هم ئەزیرە ئابستانیاڭ بیلگه نفلی له نوله ری ده موملکین...

چی لارمه سئه له نی تاغی بر نیچه قار نوبلا شرلار، نوبلا شقان سایی بارماد

یایی عوده ناغی تورعان سه به بله ربچه ، برهم جویالا بارلار یشری.

حه یا تناڭ لك ئه هه رنده ن کیبه ی کیلمه وگه ئه مینه،

- قارچق بو لغانی و ئاناڭ تو نیزایاتا ئالماسه ئم بیت، تو غاڭ - دیب، حه وا بیردی.

ئاناڭ قاراوی حه یا لار هم تو غانی و کور سه تکه ن سه به بله رنی واتدی:

- چی لق و اچی و ئه رهم قالادیب یسارنی سیزی، توغاڭ، ئه رهم قالا

دیه رلك ییندی جوون وری بار بو رنی ئاناڭ؟ بولای دیب مارجاقی لاری

ئه یتبه له ر برهیری، ییندی ئالار ئیچماسام دو و کیلیب ئه لله ییندی

Ставрополь لهر یایاب عوومی نور دو الار، ئه مه بر که نه رسه؟ ملقی عقلا

(ھەیاسێ 126)

فێعلێ بلمەگەن کشێنگە باروّ دیلێ سیێ. بارێ برقایچان بارسارێ دان

شولای بوّلا بیسێ ئێنیێ بوّل... دەیدیّ دە، هەیاستێ لەگەن نەرەسێ

ئەیتب بترە تا طاعان شیکللێ ئێتب سوزن کیسیدێ. ئەمیسە ئوّیعا باتقان ئێدێ.

بەرئێکێ مینوسێ تیاک تودر دلار.

موّنزان بوێ ئەمیسە کیسەسێ کنە کورلەرن توّرە دیّ دبابێ وەقەتێ تاوکێ

[illegible] بلەن ئسبارە ~~قلبلو~~ توّعام، بارێ برقایچان دابوّلسا بربارمی حەل پوقا دیدیّ.

هەیاسێ جەواب بیرمەدیّ، لاکێن کورلەرشە چقعان سالقوّچاوە

توّرنجا پوّسێ تا نالێ دا توّعامنێ سوزلەرشە ئێشانا ئێکەنێ کورسە تەئێدیّ؟

ھەيات 127

شاۋسېنۇڭ نەقىي تەقسىلىرى، ئېنىق قىسنا تۇرغان ئىچى ۋە يى، ئەر تىپىلى

(تىنى) تۈگۈرلۈك بىلەن كۆزدىن مېنى چوڭ ئالتا، تۇرمانلانغان ھەيات قولاندى ھەيا

ئۆز نەنە كىچە كىلى مەسىلەلەرنى ئايرىپ تۇرۇپ ئىشىدى، بۇل بۇگۈن كۆڭۈل بوۋى بارى،

(دە) بول مەسىلە تومۇرشىندە ئاچقىنا يالغان ئالىپ بارىمىز تۈگۈرشىندا، ئۆيلاپ بۇ

ئېغىر قەدىر ئانا كېلىپ بىتە ئالمادى. ئەمما بىلەن تۆپىلەشكەن سۆزلەر، ھەقىقەتەن ئالار

بول ھەقىقەت ئويلىغانلار ئىشىكەن: «بار، تو... بار. بارى بىر قاچانلا بولىدۇ،

بىر بارى ھەل بولغان ئىشىكەن سۆزلىرىدە ھەيات قابىل قەدىر ئاڭلىغۇ يا...

(دىلە) ئىشقە ... كىچە تۈگۈل، بەلكى ئانى بۇ تىلدىكى مەسىلەلەرنى ئىقلاسىز دىلا رېخنا

ئەمما ھەر ۋاقىت ئىچىدە سۆزلەردە ھەيات قابىلىيەتلىك ئېغىر قەدىر ئالا-

لارىشىدۇ، چۈنكى ئەمما ئۆزى ئىشىكەن ~~…~~ سۆزلە ئىنچىكە

هەيات 128

قوربێ ئێشانێ، ئەو يێکەن مينوتدا عنابوو لسادا، ئێشانێ ئەو يێتە هەوا؟
بۆ نفهایە ئێشانێ ئەو يێکەن شێکللی ئێتب دە ئێسترێ، هەتتا ئاوێ عێ، قەتی
بوزلەرن ئە بیکەندە یالقنلانمب دا ئە یسترێ، لاکین بو ئێشالارنا ئە یێتوو،
یالقنلانو نارێ ئۆزنن هەیات بڕ ئێشانماو بڕ یالقنلانماو سیرە ئێیدی. شولای
ئێتب ‹‹بارو، بارماو›› مەشەل کلاەی ئە مینە بلەن سۆیلەشکە ندەن بوری،
بیگروک بو تالدی، بیگروک تو ما نلانری؟

- بار، تو عانی بار... بیلایە شەن بالالار بلە جە خالانای دبولا... باری بڕ
بارمی هەل یوق... بول سینی سۆیەمی؟ سینی ئانی سۆیە سێکمی؟ ئێیکەنی
بلمەگەن کشێگە نیچالێ ئێتب محومی لکنگە هاتی: بولی عاکیرەدی؟... بار، [illegible]
تو عانی بار... بارکی تیشنا قاراماتور کیشی بولی عانو هەش... بار تو یێتەن
قاراب بوبرنە رلە دەئە یێتب بولی، تو عانی. ئەنەنگی شادا! Bapl ی

ھەيات 129

تۇرغاننىڭ، پارتىيىنىڭ بىر نەرسە بىلمەي، مەن دېگەن ماتور دېيىپ ئويلار-

سىلاغ... بار، تۇغانغا بار...

ئەمىسە ئاتىڭىز 3-4 سائەت ئىچىدە ئەتىپ ئۇلگۈرگەن بولسۇڭ زەرنىڭ بىرىگە

يا ئىشلىمىدىڭ تەرتىپسىز بولۇپ تېزلەلەيدە ھەيات تىككەن ئىشنى تىكەلەيتتى.

ھەيات شادرا Bapa نى بىلە، ھەمتا ئوماشاق ۋە ماتور ھالقىدا ياشىدى

ۋە تۈگىمىگەن ئۈمۈرى بولغانى سۆيەدە دوستلار ئوتتۇرىسىدا. ھەيات

Bapa نىڭ ھاجەتلىرىگە، جىرتلاپ شادراسىنى ئوينىتالمىسا ئىكەن دە بولۇپ

قاراپ تۇرغانلىق يەنىلا Bapa نىڭ پارتىيىدە چىقىپ چىققان چاغدا

ئىكەن دە ھەم ئوزىنىڭ، سالىھ شۇلارى بولۇپ چىقالىسا، سۆيۈپ تۈگىمەيتتى

يۇرتىنى تۈگىمەيدىغان داۋاملىق ئىكەن دە بىلە ھەم شول بولۇپ بىلەن

ئەزابلانمايتتى.

(هەيات 130)

سالىحنى

بۇ ۋاقىت ھەياتنىڭ زىھنىدە سالىح خىيالاپ دا شادرالانىپ كېتىدى.

شادرالارى نە G ham a.a نىڭ شېكىللى دېيىكىيگەن. ھەيات قورقىنىپ، زىھنى-

سىدە گى بۇ شادرا سالىحنى تويۋاردى. قويدى ھەم ئانانىڭ كىتىپ گەن كۆرگەچ، ئۆز-

ئۆزىن مىستەقىللىق تاۋۇشى بىلەن:

- بولامى بۇلاق؟ كىلىشمەگەن نېمە [illegible] بولۇپ، نىشلەپ شادرا بولمىسۇن؟ - دېدى.

بولاي دېگەچ، سالىح، شادرانىڭ بېتى، يارى بىتكۈرسە تىكەچ، ماتۇرلار [illegible]

بولۇپ قالدى. ئالاي دا ھەيات، ئەۋۋەل بىر كۆرمىچە تورۇپ، بار رەقارىدا بولۇ-

ماسقا ئۆيلاپ قويدى دا، ئېرتە گە ئاناسىنا،

- ئۆزى بىلەن بىلىشمىچەلىك بىر سۆز دە ئۆيتە ئالمىي - دېپ جەۋاب بېرمەكچى

بولدى. مونداق بولۇپ ھەياتنىڭ دوستىنە گى ئەللە نېندى قورقىنچ ۋە ئا-

خەرزىگە ئۆتەگەن شېكىللى، تىخلاپ قالدى. لاكىن، ھەياتنىڭ تەمە جىنسى،

هېكايە 131

بېشىغا قارىشى، بۇ تەنھالىق ئۇزاققا سوزۇلمىدى. يېرىم يىلدىن كېيىن ئارچاۋ
جېڭلاغاچقا، كېيىنكى بارلىق ئۆچۈنچى تاغنىشتۇرۇش تۇسۇلى، ھەممىنى
شەكىللىك كورۇنۇپ بارلادى. كېيىنكى سالىچقا، كېيىنكى ئۈزۈشتە بولاي كىشى تاغنىشتۇ
بىلەن ئۇچراشقىنى ئاۋۇ ھەم كېلىشىنى بولۇپ شەكىللىك تۇنىلدى. بىلىشكىچە دە
سۆيلەشكە سۆزدە تاپالماسا، جاي دا تاپالماسا دا، تاۋارقا ئاشقان تۇسۇلى بىر-
بىرىگە سىندۇرغان ئارىلىشىپ، ئاقىن ئىمنا ئىشكىچى ئىشكى دىپ قىلغا كىشىلەر شەكىللى
بولدى: مەن سالىچ ئاكا قارى... ھەيران ئاندىن كۆزلەرنى:

- يەنە لى، قىزى، سىز شە بىر مىڭ «قارى» بولۇپ قالارمىز؟ -
دېگەن سوزلەر كۆرەدە سالىچدىن دائىر - ئۇزىندىن دە ئۇ يالاھ ... لەرزەدە
لەرزەدە!
دەن مورلانا. مەن ھەيران سالىچقا قارى... سالىچ دا ئۇز ھەيران ھەيرانلىك كۆز

- يەنە لى، يىگىم، سىز شە بىر مىڭ كېيىن بولۇپ قالارمىز؟ - دېگەن

(ھەيات 132)

سوزلەرنى كوزەرە دە ھەياتدان داۋۇزنەن دە ئۇۋيالا. ھەياتى ئانلارى ئۇۋيالعادر

لعندان بيگرەدى ئۇۋيالا، ساليح دا ھەياتلارى بوئۇۋيالوون كوزەب ياكادان، ياكا-

دان ئۇۋيالا، قاشلارن جيبرا، يوزلەرن ھەجيتا... ھەر ئيكيسى قبقول قۇارشالار...

قابلان!

بونەرسەلەرنى ئۇيلاعاندا ھەيات جى خيلاب قىزاردى داعوللارى بلەن يوزن

- يوق، يوق، بولماس، بولماس، مەنگگە بولماس... - ديدى. ھەرز

ئيشدى بول ساليح بلەن ھەنيكامقاعەدەرتانشونى تلەوتوگل، ساليح ئوزنى

تانشماقچى بولسادا، ريزا بولائالماس ئيدى...

تون كيلدى. بوتى تابيعەت، بوتى يير يوزى، بوتى يەكى يوزەكلەر ئيكلىدە

راوم

ئشكللى، ھەياتدا ياز نى تونلەرنى سوزيە ئيدى. يازلارى سالقنجا

خوش ئيسلى تونلەرى، بيگرەكدە بول تونلەرلارى شوندى خوش ئيسلى

بولوچلعى ھەياتلارى يوزە گندە يوزنە بلمسى بولتونعى ئۇيلاتائيدى.

ھايات 133

بۇ دۇنيادا يىغلاپ كەلگەن مۇڭ، يىغلاپ كەلگەن شادلىق، نەرسىنى يىغلاپ كەلگەن
ساغىنىش، نەرسىنى يىغلاپ كەلگەن كۈتۈش، نەرسىگە دەرد يىغلاپ كەلگەن قوۋۇش، ئاي ۋە
ئەللە نەرسىلەر بار ئىكەنلەر. ھايات، يازغۇچى تۈنلەردە بۇ دۇنيادىن بىلەن
ئىشىدە ئۆزى - ئۆزىنى ئۆتۈنۈپ تومانلىق راھەتلىك كىشىنى باشقا ئالا ئىدى.
بۇگۈنگى تۈن ھاياتقا ئۆزىنىڭ سالقىنلىرىنى ئايازلىقى، يازلىقى جۇش
ئىسىق كىشىنى تورىدىن چىقىپ قەرار داكىتىردى.
ھايات ھەرگۈنگى جادە. بىچە باقچىنى ئاچقان ئاچقان تەرەپكە تۈنلەپ
كىلىپ تۇردى دا، باقچادا ئىچىدە تۇرغان سالقىن ھاۋانى زور - زور يۇتقانلار
بىلەن كىچە، ئۇلىرى ئۆزىنى بىلگەنسىز تۈن يىغىلىپ تومانلىق راھەتلىك سادىق
ھەم شۇ تومانلىق راھەتلىك كىشىنى تۈرىدىن ئىشقا ئەمدى بىرلىك باشقا ئەگىلەندى
ھەممىلىرى سالاملىرىنى ۋە تىنچ قىلىپ تاشلادى.

(حەیات 134)

هەوار بوولدی. حەیات سالیحقا بارەگاری! سالیحقا بارەگاج، بوونخوش

ئایلار دا بوولا باشلاعان ئێح پۆشو بەلاسی دا بوو تەلەی بتەچەداری بوولدی

چوونکی حەیات تو رەشتناکی تو یحی بلەن گنەکا بلنە تورعان کیتاک یاتی

سالیح بووکاتەلەی توتراچاعا...

بوو اعتبا ئاتای پیر بلەن کوکناکی برەبرشنە توتاشقان پیرنەدەن ئازعنا

کوتە رلب، حەیاتقا کو زمیچە گنە ئەنارکی ئارقا یاعنداری، ئاعاج باشلارنا

کو مشی بمان تو نوو نور چەچیب تودرائیدی. ئاینالی کوتە رووی بلەن قەقا

را بارعان ئاعاج کولەگەلەری ئاراسندان ریدا (ییلاشچ) عا

تو رنگەن، باشتنا زور چیتلی قارائشلە پەکیگەن سالیح کیلە! حەیات قاید

بچانەر تیاچ دا شونری برباقچا بوولاب، شونری برگشنادی توزنداکی سوویکلشی

یائشنا کیلگە نی کورگەن ئیسری. سالیحنکی داقولنداتگی و یکدم نی

حەيات 135

شيكللي دومبراسي بار ئيكەن، ئۇل، ئول دومبرا ئابيلى ماتور ميېريتب،

چېچوتيب چولاب، ھەياتى ئۇتۇرغان تەرەزەگە تاباكيلە ئيكەن...

ساليخانغى ددسويەم سيني، يلاديگەن سوزنى چولاناتورغان جرگى بوتى

باچىچاغى ياكىچى ئاتسادا، ھەياتدان باشقالارغا: بورھان ئابرى، ھەزىزە

ئابستاى ھەم بيبيگەدە ئيشتلمى ئيكەن، لاكين ھەياتقا ئايرم ئاچچۇ ئيشتلە ئيكەن...

بولاى يەشىن گنە كيليگەن، سايى، بيلگەنلى ئيشندى، ھەيابياننا كرمە بچو

بولب كيلە، ئول تەرەزە ئارقلى كرر... كرگەچ، بيلگەنلى ئيشندى، ھەياتنى

ماتورلقى ماقتاب، بارىقون تاوش بلەن چولار، ئاندان بوتى

ئوزىنە باررەمارىغا بولغان ئوتچى، ھەياتنى ماخلاى، ياخاقا، كورھەم

ئيزنلەرندەن ئوبەر، ساليخانغى توى ميېرى ھەياتنى يوزندە بوزنى

دا اقتقلانىدۇر...

هەیاس 136

بوولاری حیاالشا کیرگه هج، هه یاس حن - خیلاب دا قتقلانن

کیبدری. حی ارندی هه م ئوز - ئوزنده ن ئو یالب، منده رنه بارب قابلاندی

،ه

- ئیلاهی مو حه ببه ت بیه ئیلاهی عو می لالامو حه ببه ت بیرا - دیدی.

، بو تله دی حی لو وا عتشنان ئیلاری ئامحی وه سو لادی بله ن برگه

ئیلاحی وه تای تله گو ئیدی.

دفتر
مکتب ده نچی صنف
شاکردی نڭ
اوچون
سنه ده
ناشری:
«عصر کتبخانه‌سی»
قزانده.
Лито-Типографія И. Н. Харитонова Казань. 1912.

18) يورەك آشقونى، ازغنلى، آرتق سيزلولك برنەرسە طوغمى...

حيات بلاله صالحنك طوبى نەق باشقه تاتارچه بای بالالارنيك طويلاری سڤالوله بولدی : حرايكى ياقدان ئوللارنيچەسە رقات بولەكلار بيەرشديلار، هرايكى ياقدان اول بولەكلارنى طابون طابول خاتونلار جيبوب كوررسەتديلار يورەكشى آشاپ بتره آلماسلق خوزخور قاقتوشلار بيەرشديلار، آلارنى طاطلى كيشيلارچا قروب كورسەتديلار. ئوللار گه ئوللار نەرسەلارى احوره بيرنەل بيرشديلار، ئوللار اول بيرنەلر آرقاسنك اويانەله شوب دەبتديلار.

نچ شهرنيدن باك بای قدالار كيلديلار، آلارنينه ١٨ شهرنيك ده باك بای كيشيلارى جينولديلار. بو كيشيلار طاوسى طنسنزغنه، طاماقلارى طويغانى آشاديلار، ٥ بورر يوطم شربت احيديلار، ٤ شالطر متوطر آقچەلار صالديلار ده طارالديلار.

قزيانى ده ٢ يكت يانى ده طاتى بولەكلار بيرشديلار، طاتى بيرنەل بيورشديلار - هم ٤ شهرنيك ده ٨ شهرنيك ده ئوللاركلارنيك،

- بالارنى بالارچه بولااينك - ديب، سوبەلاكلانارين اشيوتوشب هم

هر ایکی یان برقدر قوانوشدیلار ...

مشقتلی کوب، قزیغی یوق بونه رسه لری بیلک خیلاب و بیلک تکملاب انلاب یورن طورغاچ، آونسشتیک بیشی دهکیلهج تیدک. بوگون ~~کیهو~~ حیات ته کیه و کرهسی (زفاف بولاسی) ایدیک.

حیات بوگون کوتا بویی باشینه بیلک قای ایس تیگان کیشی شکلی، مینگکره وله نوب یوردی. آنلک یورهگی بیلک قای سیکره، بتوره ته ی ابر برقرا بر طوئکاری هم بتون طمروشنک قورقو صمان برتاوشا و سیرولا ایدی.

عزیزه آبصطای، آئی اولاق بربولا گه آلوب کروب، کمیه وبلان نیچک نیچک معامله ایتو طوغ یسینه اوزی تیوشلی کابتمان سوزلر سویلادی. حیات بوسوزلری بیلک هگلاب طورسه ده، آنکلامادی: اول برم برم سوزلرنی ده آنکلی، جمله ترلوشین ده آنکلی، لکن بتون بوسوزلردن نیندی معنی چقضانلغنی ~~اول~~ آنکلی آلمی ایدی. باری عزیزه آبصطاینک قاقت قات آیتکان برسوزی گنه آنلک قولاغین بکعر یاکفراتوب قالدی: آناسی آنکار اول کورشوده صالحنک قولینه اولوب کورشورگه قوشدی:

— ایی اول کورشوده ~~ایر~~ بولغان کشینک قولینه اوجب کورشورگه کیره ک!

بوگون کوتا بویی اینه ده کیه و کرهسی یورطنه بولدی. اول هم حیات

کوبرەک وقتلریدە بر بولمەدە بیکلەنوب اوطردیلار . حیات آتکار آنا-
سینڭ سوزلرینە هم، صالحنڭ قولینە اوبوب کورشورگە کیرەک،
دیگان کیڭەشن سویلەگان ایدی، اول بردە یاراتمادی: قاشلارینی
برآز جیمردی، یوزینە بیک کنە چیردی دە
- کیتسەڭ نە اینیدی، طوغانم، خورلاتمیچە ~~یکتلار اوّل کورشو~~ یکتلار قولن
اوبوب طوروریغە... بردە اوبە، نیتە طورما، طوغانم، اوڭسی کیلیسە،
صالح اوزی سینڭ قولڭنی اوبوب کورشسون. ایر ایمیش: ایر بولساڭ
معلوم، ایر بولسە نی بولغان؟ - دیدی.

حیات اوزی دە امینە چە اویلاساڭ، اشکە کیلگاچ، آناسی سوزینی
طوتومی یا کە طوغانی سوزینی طوتومی یاخشیراق، کیلوشلیرک بولاسن
آچیق بیلگوڭە بیتکن آلمی ~~ایدی~~ آیرادی: شولە نیندی برهوالیلق آتکار طوغانیمی
سوزینی طوتارغە قوشا ایدی. موڭار قدر آپای جولغانمان روسو
یکتلری اورلاب آنڭ، حیاتنڭ، قولنی اوبە ایدیلار؛ بوگون گنە ایندی
اول ایڭ اوّل کورگان بر یکتنڭ قولنی اوّل کورشودە هیچ بر سببسز
اوزی اوبسە، قولقنڭ، ماتورلقنڭ حرمتە جویغان بولاچاقلی؛ ایلیک حیات
موڭ اوزە اوزینە آچیق آیتوب کورسەتە آلماسادە، یورەگیندە شولە

قایس بر چیتی بلان شولای ایتوب آتگلی ایدیک . لکن ایکینچی یاقدان ، نیمه
نیندی بلمس بر قورقو آثار آناسی سوزینه طوتارغه قوشا ، آنی کوچلی
ایرکسزلی ~~[illegible]~~ ده آیدراشته قالدرا ایدیک . بر آز آیدرایش ... یاشادن
برلا آیدرایش ... آنزان صونکه قورقو بیتدی ده حیات ، ~~[illegible]~~ کوکلینی نیمه وینه
ورضا بولماوینه قاراماینچه ، آناسی سوزینه طوتارغه ، یعنی صالحنک قولینه
اویوب کورشورگه اویلاب برکتوب قویدیک .

بو قرار حیاتنک قولق کوننک صونگغی قراری بولدی .

کیچ اورننک سرلی قارا پرده‌لری صالوندردی . دنیا ~~قارانغولققه باطوب~~
آدملر کوزدن یاشرونرگه ، آلارغه ~~بلمسزدن ، سرلیرهلی~~ طاغیچ بلمسزدن ،
طاغیچ سرلیرهلی بولورغه طریشقان شکلی ، قارانغولققه باطدی . بتون تیره
یاققه طنلق ، طنچلق ایگیدی . امّا عماد فلر اوینه ، موننک کیرسوینچه ، اغیرلغی
وشاوشو آرتا ، آرتا ده آرتا ایدی : موننک نیمه کبی ، بوکونگی اشک حیات بیلان
صالحدن ده بیکره اوزینه عائد بولغان شکلی ایتوب ، آه واه کیلیب
یوریلر ، آشوغالار ، ~~آشقنو~~ آشقونالار ، قاوشیلار ، بوطالالار ، نیمه نیرسه
لرنی جیشترالار ، نیمه نرسه لرنی حاضرلیلر ایدیک . شولوق نیمه کبی حیات نی ،
کراوات چارشاوی آراسینه کیتروب قویوب ، آیاق اوستنده صالحنی کوتارگه

قوشتیلر .

حیاتنینگ مینوتلاری آقریب هم ایچ پوشوروب اوتەلر ؛ فکرنینگ بر نەرسەنی اویلیشی کملەیدن بیکرەیلە ، بر نەرسەنی اویلامی یال اتیەسی کیلە ایدیک .

بر وقت نۇری اچیلگنگی شاوشو کینەت طاغیدن کوچەیب کیتیدی ن کینەت ، قرط کیسولگان شکلی باصولدی . بو کیچە ونینگ کیلەب یتقانلگی بیلگرە ایدیک ، مونە نە ق شول وقت غنە ~~[illegible] اوقورغە تیوشلی بر دعانی اوقورغە اونوتقان ایکانلگی حیاتنینگ ایسینە توشدی~~ . حیاتنینگ ایسینە بر نارسە توشدی : آنکار آناسی کیچە وکوتکانندە اوقی طورغە بر دعا اویرەتکان ایدی ، مونە شول دعانی اوقورغە حاضرگە قدر آننینگ ایسینە ~~کیلمی طورغان~~ کیلمەگان ایکان . اونینگ پیشونری تیوشلی " بر نەرسەنی اونتوپیدن قاوشانقراب ، حیات حاضر اول دعانی اوقوماقچی بولوب قارادی ، لکن بولدرآلمادی ، چونکە دعانینگ نیندی سوز بلان باشلانوب کیتکانلگی دە آننینگ خاطرینە کیلمی ایدیک . مونەن صونگغی اشار الله نیچک حیات قە آرتق سیزولیچە ، طولیمیچە اقتیلر . اول اشار بلان آننینگ آراسندە نیندی دربلیک قالیب بر بیالا طورانە هیچ نەرسە شونینگ آرقیلی غنە ، صزدیلی بر دیلی بولوب قنە

کورنه شکال ایدی .

صالح ده آشکار شول پیالا آرقالی کورنگان شکال بولدی : حیات آنك ایشکدین کیروپ ، اوز یاننیغه کیلوپ ، کورشوگه قول صونوپ - هم سی طوماناکی ایتوب کوردی . صالح ~~آنك~~ کورشکانده آنك مانگلاین اوپدی بوغای ، بو آنك قولیغه اوپ رگه بولگه یه باشلاغان ایدی ده اول ایدی بیرمه دی بوغای ، هم بوباشلار هم سی قالیب پیالا آرقالی ، ~~طومان~~ بتون تیره یاقنی قابلاغان طومان اچیپ اشلانگدی بوغای ... حیات صالح نك ماتور کوزلی ، تینور اوشالی ایکانن ده بر-ایکی ساعت اوطرغاچ ، چای اچوب بترور آلدندن غنه بیلدی .

چای یاننده سویلاشورگه سوز ~~بولمادی طابولمادی~~ بولمادی : صالح باشلاب قاراتدی ، حیات تلگه کتروب کتیه آلمادی . بر وقت حیات اوزی باشلاب قاراغان هم صالح ایندی تلگه کتروب ده کتیکان ایدی ، لکن اوزاقچه صوزلادی بتدی : سوزلر بتون کوچلری بلان آیتولگه ساله ، سویلانگه سکه طرتشالار ایدی .

شاقتی وقتلر اوزغاچ قنه حیات نك کوز آلدین قابلاب طورا طورغان طومان آقرین غنه طارالا باشلادی هم باری شول وقتده غنه اول صالح نك

ماتور هم سوئیکملی بکت ایکانمو شافتی آچیق ایتوب کوردی . لکن بو ماتورلق
بوسوئیکملیلیک حیات ده اوتکن بر طوتیقو طود را آلمادی : کوزلر راحتله نه لر ،
امّا یوره ک آشقونمی ، ارغتالمی ، آرتق سیزولرلاک بر نرسه طوتمی ایدی ، که طوتیقو
نیچکدر بر چیتیک روک یه شرونوب ، نرسه گه در یول قویوب طوراشقالی
ایدی . قصقه غنه بر وقت ، حیات صالح نک اورنینه "ایر" ، اورنیلی آتکار "خاتون"
ایکانلکنی ده اویلاب آلدی . لکن بو اوی ده آنک یوره گینه ئلله نیندی اوتکن سیز ـ
لورلک بر طوتیقو قوزغاتا آلمی ، ئلله نیچک یالقاو و صالقین اویلا نا ایدی :
صالح نک "ایر ـ کیعو" بولو چیلغی ، حیات نک آتکار "خاتون" بولوچیلغی بر توری
راکان قوشلوب اشله تولگان ، عادت شولای بولغانلقدن اشله نگان نرسه
شقالی ایدی ، که بولار هر ایکیسینه اوتکن یوره گنی قاتیراق وشیره ل
تیبدررلک بولوب سیزولمی ایدی . اذان ایشو نکاح ، دعا اوقی باشلاو ، آشاب
بترگاچ ، بیت صیروب قویو کبک تله و تله موکه قاراماچه ، اوز اوز
ندن اشله نوب طاشلانا طورغان اشلر شقالی ، حیات نک صالح قه
"خاتون" و صالح نک آتکار "ایر" بولوی ده تله و وکیره کسنودن بیگره ک "تیوشلک"
احوں اشله نگان اش توسلی ایدی ، که کوڭل وطوتیقو ئلله نیچک قاتوشمیچه
چیتیه وکریشسز قالغان ایدی .

تونلک بر وقتده حیات، اوزینیڭ معلوم توکل بر سبب بلان یغلادی. بو یغلاو شادلق یغلاوی بولماغان سیاقلی، قایغی یغلاشی ده توکل، بلکه ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ اوتکان قزلق وقتنی کوکل طولوب اوزاتوب قالوایدی.

صالح بوکوتولهگان یغلاشدن اوّل قاوشاب وقورقوب کیتیب ده تیز آراده اوزاوزینه کیلوب، حیاتنی جواتورغه کرشدی. آنکار ~~[illegible]~~ ئویله-نگان بر دوستی بو حقده سویلهب برکان ایدی.

حیات تیز طوقتادی. صالح آنی قدرلهب ارینلاریدن کوزلریدن اوبدی.

۱۹) یات، بیلگوسز هم قورقنچ کشی

برنیچه کوندن صونک صالح حیاتنی «ایدل» وستننک یورتوغه آلوب چقدی. آکیه و بلان قز بالا بر پیستانکه توشکان وقتده کون یغلارغه طورغانسمان یوزینه چطوب قارانغو وکوکلسزلهنوب طورسه ده، یاراقود شهردن کیتهر وقتارغه طابا آچولدی: ~~بولوطلار طارالدیلر~~ قبله یاغندن ایسکان ییل بلان بولوطلار طارالدیلار، آلار آستندن یالطراب هاقویاش چقدی.

"کیچه‌وبلا ده قر... ایدیل یلغه سنی یوری طورغان یارافوداردن ایلیک ماتور و ایلک رنیتلی برسینک برنچی کلاصینی ایکی کشیلک کاوتکه اورنلاشوب تیکانی یارافودنک کیته‌ر وقتی ده تیکان ایدیک .

یارافودنک شهردن آیرولوب کیتو [illegible] حیات نی تلاه نیجک یامانسولاتدی، آنک برآز غنه تفلیسی کیلگان سالکالی بولارک . پریستاننه قالغان آتا و آنا - سینک‌نی یاولقلار سلکوب اوزاتوب قالولری حیات نک کوکلی یومشاتا وآی اوز اوزینه بیلیه یراقده کیته طورغان ، بیلیه اوزاق وقتقه آیرولا طورغان کیشی شکلی [illegible] خیال ایتدروب موکلاندرا ایدی . [illegible] کوزلرینه یاش طولا باشلاغانن کورب ، صالح آنی یارافودنک باشینه طابا آلوب کیتدی ده شهر تیره سندگی طاو [illegible] آنک او ستندگی آورمان ، آغاچلار آراسندن ماتور ماتور کورینوب طورا طورغان داچالار طوغرسینک سوز باشلادی .

اوز اقلای یارافود مه سنتاوفلر داچا طوغرسینه یتدی . آلار بولیلیه بولیده شول اوقلن نگی طورغان داچالارینه طورالار ایدی . حیات صالح قولنی نگی بیتوکلنی آلوب ، آغاچلار آراسندن کورینوب طورا طورغان داچاغه توزه‌دی ، آنلارصوفک یاربوینیچه اسکامیه‌نی ارلاوب طابدی . آخ بو اسکامیه ! قایچاندر

حیات ده آنك اوستینك اوطروب، "ایدل" بلغه سینگ کورنشارنی تماشا قیلغان
ایدی! اسکامیه تیره‌سینه کیشیلر کورنه‌لر ایدی. حیات آلاری یاخشیلا براق،
طریشوبراق قاری باشلادی: أنه لیزا! أنه لوسه، أنه میخایل، ایبی میخایل؟
بوی صعوه، اشله بو سن برآز قتغرراق کیبوک، قولنینی طاپاغن طوتوشی - هیچه‌سی
همه‌سی آتوقچی - میخایل نقی... حیات بینوکلنی اینیدی آکارغنه تورده‌ب
قاری باشلادی. بتون بوتوکم ئلله نیچه بیلن بیلن قرقلی ابیلن شاد و بیلن راحت
اوطرالار، بیلن کوئکلی سویله‌شه‌لر شکلی، ئولی اول اسکامیه تیره‌سینه یان
حکم سوره، یارافود اوستینك کی ~~[illegible]~~ توسلی کوز جیلی اسیمی شکلی بولوب کیتدی.
حیات اوتغان عمرینی، شول اسکامیه اوستینه میخایل بلان ره تدن اوطروب
اوطدرغان برساعتنی صاغونغان شکلی بولدی. ~~[illegible] مونگولاکه جوبالغان~~
~~شول برساعتنی قدرلیلیکی~~

- یار اوستینك کی کیشیلر طانوشلارنی بولوب حقیقیلارمی ئیکه‌ن؟ - دیبه
صوراب، صو صالی صمان ئه‌لی بینوکل آرقلی میخایلنی قاراب طورا طور-
غان حیاتنی اویاتوب بیه‌رگان شکلی ایتیدی. حیات کینه‌ت بیرولگان
بوسوآللک قاروب ~~کیتدی~~، قاوشاب کیتدی، آکار صالح مونك ~~کوئکلنه~~
میخایلنی تارتاغانلغنی وکوئکلنك نیندی طوئیغولر اوطدریغانی بلگان ده، شوگار

بولای دیب صوراغان شکلی طوبلدی ، آیترگنه بینوکلنی گوزلرندن آلدی ده اول یواش ، اویالچان وجرأتسیزگنه قاراسی بلان گوزلرینی صالح قه توشردی .

صالح نینگ یوزی باشقه وقتده گی شکلی ، آچیق حتی شاد بولسه ده ، حیات قه اول برآز اوچیغ نزاق задорное راق طوبلدی .

- استکانیه نینگ بیرگی باشینه اوطرغان قز ، لیزا نه سینیکوا دیگان قزغه اوخشی ، شول توگل میکان دیب ، قاراییم ده ، آیرم آچیق کوروب بیلکره آلمیم - دیب ، حیات یاشما دن برقات صالح قه کوز توشردی ده

- نیاک آنینگ یوزی بولای اویچان ، راداگا دوهنی ؟ اول ئلله نه رسه اویلی ، مینینگ جوابغه بتونلای اشانوب یتمی بوغای نکی اشانما غانن ~~[illegible]~~ آیتورگه ده تله می بوغای - دیب اویلادی . صالح ،

- قایده نه لی مینی قاراب باغیم ؟ ~~یاخشلا~~ یاخشیلاب کوره آلسام . مینی سکا آنینگ نینیدی قزلیکانن سویله رمی - دیب ، بینوکلنی آلوب قاری باشلا- دی . حیات ~~[illegible]~~ ئلله نیچک اوکفا یسیزلانوب ،

- اول اشانوب یتمی ، اشانمی - دیب ، اویلادی . آنینگ یوره گی ئلله نیچک کیفسیزلانه ندی ، ئلله نه رسه دن قصولدی .

برآزدن آلار کابوتلرینه کردیلر . یانیغی قزل خوتفه بلان طشلانغان ،

پاتاری

ایبلی وماتور کایوتنڭ تەرزەسی یاراخود سلکنشندن برآز ~~درلیوب~~
قالترانوب، اُتور ملکسز. درلدەگان طاوش حفاروب بارالدی. حیات نڭ
یکلچه کنه یاشی أیلە نگان شکلی بولوی، برآز اغنه طنی قصلدی دە اول ~~اوطرول~~
~~اوطر~~ یانتقارنڭ برسینه اوطردی. صالح دە آنڭ یانینه اوطردی. حیات
آشکار کوتەرلوب قاراغانده اول طوب طوغری حیاتقه قاراب طورادر ایدی.
بوقاراشدن حیات قورقوب کیتدی،

- خدا بلە، نەرسە اویلی طورغاندر اول. - آنڭ باشنك، کوڭلنده نەرسە بار؟
نەرسە؟ - دیب، اویلادی. ~~چنلاپ صالحنڭ نەرسە اویلاغانی نەرسە~~
- چنلاپ صالح نڭ اویلاری، طولغولری حیاتقه بتونلای قارانغو، بلمسز
بیت. خیر، حیات ~~نقیه~~ نقی دە صالحقه شولای اینیک. آلای بولسەدە
بو بلمسزلك شوشی مینوتقه (غنه) حیاتقه قورقنچ، بلك قورقنچ طویلدی.
اول اورنی ئتلا نیندی بتونلای یات، بتونلای بلمسز zaragor
برکشی بلان برگە ئتلا نیندی بلمسز سفرگه چقغان، قورقنچ سفرگه چقغان
شکلی ایتوب کوردی. بو قورقنچ طولغو اورناقده صوزلغان بولسەدە، ایچ پوشو
و قورقنچ موڭلانوبلان حیات بلکه، خیلاب دەیەرگان بولور ایدی، لکن
آنڭ بختینه قارشی بو طولغو اورناقده **بارمادی**: صالح نڭ یومشاق واریکه-

له و طاوشی بیلان،

— نه‌رسه‌دین اولقدر موشکلانیدیک؟ — دیدوی هم اوبووی ~~بوقور~~ تکی طونیو
نی، برنه‌رسه‌سین قالدیرمیچه، طارتوب ییه‌ردی. حیات صالح‌نینگ قوچا-
غنیه راق کره توشدی: اول اون اوردی بیلک یه مسن تویش بیله‌ن
باصدیرلوب یاتقانده اویانوب کیتیکان ~~شمالیدن کی ایتوب طوئیا ایدیک~~
کیشی صماقولاق ایتوب طوئیا ایدیک.

برآز دن یاشار" طائی یاراخودادوستیه حقیدیار. کون قویاشلی،
کوکلی، فقط جیلک گنه برآن کوررلک ~~طوتوا~~ سیرذوله ایدی. یاراخود ایدیک
شهردن یراق کیتیکان، آرتیه ~~بلوی~~ شهرنینگ ایلک اوزون حیرکاوک
باشینی نیی"ه رنیلکه قویاشدن یالتراوی لاهم نیندیدیر اوزاون
بیلک اوزون بر مورچادن حیفا طورغان قویبی قاراتوتونلک
وقار بیله‌ن ~~صو گنه~~ صوررولوب باروشی غنه کورنه‌ر ایدیک،

صالح بیلان حیات نینگ سفرلری باشی شاقتی قزقلی اوتدی. اوریلی اوریی بیله‌ن
قایسی برآغاچلارنینگ یافراقلاری صارغایا باشلاغان بولسه‌ده، "ایل"نینگ
تیره‌سیغه تکلی جه‌یلک بتونله‌ی جویالوب یته‌گان وشونلقدن ماتورماتور
اورنلرکورنب کورنب قالالار، طوقتاب قالغان یاراخودنینگ یانیدن آغوب آقوب

ئوتوب كيتكان توسلى كوردى اوردارك بلان ايەرتوب آرتقە آلوب كيتەرلار ايدىك.
طور ماتور پاراخودنىڭ اوستىنىڭكى ئەلىك ئەلى آلماسوتوب طورا طورغان،
ماتور كيينىگان، ٥ ذاتلى (افكوصلى) وكيلوشلى چيستارونقان وبيرەنگان
خلق كورلرنى بالقدرى آردرمى وشونلقدە احىى دە پوشرى ايدى. ئەلىك
ئەلى اوچراب طورا طورغان پرىستانلردە پاراخود طورمشىن برقدر
تورلۇ نەرە ايديلر.

پاراخود طورشهرلرنىڭ برسينە طوقتاغاچ، صالح حياتنى پورترگە
آلوب حقيقى هم پاخشى اورامالارنى برقات آيلاندرگاچ، طور بر
مغارىسىگە آلوب كردى. بو آلتون (ايونر) وقيمەتلى طاشلار مغارىنى ايدى.
مونتەآلار ~~حيات قە~~ برلليانت قاشلى برىلەزوك صاتيلادىلر. ايلك صوراق
موداپلەن اشلەنگان ~~قالوب~~ كيلىك، قالوب وآور، ~~[illegible]~~ جملەسب طورا طورغا
شاقتى طور برلليانت قاشلى برىلەزوكنى 500 صوم غە آلوب، صالح حياتقە
بولەك ايتدى:

- بوسىغا، حيات، اوچلگى پاتيشسونىڭ مرنڭ پامىەتى.

صالح ~~ملە~~ سون آراسينە بيك كوب روسچە ~~قاتوشدرب سوىلىپ~~ سوزلر
قاتوشدرب واول سوزلرنى ~~ى~~ يانڭ قايسى برلرين ئللە نيچە بيك يامىس.

یاڭلش أیتوب سویلی ایدی. ~~حیات «یاپیشمیستوی» دیگان سوزدن اختیار~~
~~سز تیکلیچ گنه برآز بلمایدی.~~ یاڭلش تلفظ ایتولب قصد ایتلگان بو سوزلرنی حیات
یاشع راق ئللە نیچك اعتبار سز اوزلرغان بولسه ده، صوڭغه طابا [illegible] شول
یاڭلشلق آرقاسنده اول «صالح بیك آبزاراونی توگلدر آخری» [illegible] دیگان
قرارغه کیلگان ایدی. علم، آبزار اوّ انیه سز روسلاشقان تاتارلارنڭ بیك
کوبیسی شکلی، حیات ده «روسچه یاخشی سویلەشه گان کشی آبزار اونی»
بولا آلمی دیب اویلی ایدی. بولیله اول صالح نڭ «یاپیشمیستوی» دیگان سوز
نده برآز بلمایب قویدی. لکن صوڭدن اول سوزنی ده واتانی یاڭلشلقون ده
اونتوب، اول اورنده ~~صالح آبزی~~ اوڭغایسزلانوسیز ویدی: ~~اول~~ صالح قه
رحمت أیتورگه ده، یوقمی، ایتکاننه اموزدی قیمتلی بولەك اچون نیچك ایتوب
رحمت أیتورگه کیره کلکنی بیلگوله ب بیتکره آلمی ایدی. بر مینوت طورغاچ، اول
چەهەت کنه ایتوب،
— رحمت! — (دیب) قویدی ده تیز گنه سوزنی بله رکنك ماتورلغینه کوجردی. حیات
قه جوبلارنی جیلابك بیك اوشی ب[illegible] آنك رقیه وامینه لرنکینه قاراغانده
ماتورراق وقیمتلیوه لی بولوچی حیاتنی ئللە نیچك کیفله ندره ایدی.
«یاشلر» یاراخود ایکی ته وللك باردیار، آندان صوڭ برشهرگه توشب،

آنده بر کون طوردیاره N غه قایتورغه چقدیلر.

قایتقانده برکون حوا بیك بوروق بولدی: بتون کوك یوزینی (تیگزلاب) قاپلاب آلغان، بوطالیق توتوتماق بولوطدن واق هم ایچ یوشرنچی یاغمور قویوب طورا هم توك یاغندن آچی کورگی ییل ~~حولاب ایسوب~~ حقرانوب ایسوب، بتون ایدل" اوستینه زگفر ~~وحسر وایچ یوشرنچی کوزلك طاراتا ایدی جهیلدیك~~ هم ایچ یوشونچی - چلاق کوزلك چیچه ایدی. پاراخودده گی باشقه خلقلر شکالی. برنك یا شارمزده بوگون کوکا بولیپ ئه لی کایو تم ئه لی زالده اوطروب وقت اوطورورغه ایرکسز بولدیلر. ئلله نیچك سوبله شورگه سوزلرده طابولمی، طابولغانلاری ده قصقه وقویرقسز بولوب چقالر باشلا- دیلر. زالده کابوت ده آلاری یالغدرا، طویدیرا باشلادی. صالحی معالوده اوسته لنك آوناب یاتا طورغان یرین رو سیچه برغزیتهنی ایرته ایرته باشنده آخرینه قدر اوقوب چقدی. ایکه وله سنف برگه آلار برصورتلی راوونالی ده باشندن آخرینه قدر ایکی اوچ مرتبه قاراب چقدیلر؛ عادتلرندن آرتق هم اوراقلاب اوراقلاب چای وکوفی ده اچوب اچوب قارادیلر؛ آلادده ئه لی ئیودی کیلگانوه گی شکالی، ~~[illegible]~~ آورای ظور ظور آچوب ایسنه نوب اوطورورغه ئلله نیقدر وقت آرتوب قالدی.

شولای یوشوتوب اوطرغانده بر وقت ~~نیچکلمر~~ صالح یوقته چقدی.
نیچکدر برده سیزدرلمیچه طویلمیچه غنه اول حیات یاننده قایتیب درکیتکان
ایدی، حیات اوّل کوزنی بلان گنه ر النالڭ یوچیا قلاردن قاراندی، آلارده
اول کورنمه گاچ، بلکه چوونورغه کیتکاندر دیب اویلاب، بر آز وقت اوطر
غاچ اورننده قوزغالمیچه غنه، آنی کوتدی هم، چیرک ساعتلار، یکرمی مینوتلار
اوتتب ده، اول هاهان کورنمه گاچ، کاپوتکه کروب یاتماچی میکان؟ دیب
اویلانوب، آنده کیتدی. حیات اوره کاپوتلرنیڭ ایشکی توبینه یتکانده
کاررسیونڭ ایکنچی باشننده قارشوغه کیله طورغان صالحنی کوردی. اول
ثلله نیچکدر چهچهت چهچهت لکن یومشاق باصوب کیله ایدی.
- کاپوتکه موڭ؟ آبیه، آبیه. کوفی فلان ده اکارات ایتمیکمی؟ ثلله
~~ماروژینیی~~ морожное کیترتهمزمی؟ آبیه توکل، شولای
ایتیلکه توکل، حیات، بی بولای جوقلاب طوررغه! توللا قاوون
کیترگه آیتیکمی، چات شیکردن گنه یاصالغان قاوون؟ - دیب
صالح ثلله نیچک مایلانوب یلمایوب حیات یانینه کیلوب یتدی ده آناڭ
برلک باشینه یومشاق قنه ایتوب قولینی قویدی.
صالحنڭ بولای تیکل سوزچهلهرنی [illegible]، مایلانوب کورولرینی ثلله نیچک

كىنە يىلتىراتوپ كېلىۋاتقان ھايات قەغەزلىرى نىچىلىك يىراقلار ھەم غۇبۇرلۇق تولۇپ كېتىدۇ. سالىھ كاپۇتكە كىرگەچ دە تۇختىمىدى:

- ئاپتاروپ مىلاسىدە مېنى تارتىش بىر كامىرسانت بارار ئىكەن. تارتىش قىلدە تۈگەلگەنلىكى، بىرىنچى تىل، بىرىنچى تىلنىڭ دە نېمىنى تاپقان، مۇنە دېگەنلىكى. شۇنىڭ ياشنىغان يارۇپ سۆيلەشۈپ كېلىدىغانلىقى...

ھاياتنىڭ بۇرۇنقىدەك سالىھنىڭ تىنىمسىز ئەللىك يىللىق ياتقان بىراقىن كېلىپ چارلىدى. كۆزلىرىنىڭ يىلتىراتقانلىقى، ~~سىزگە~~ كىنەت سۈرۈشتۈرگەنلىكى نۇرغۇن كىتاپ ھەم سۆزلىرىنىڭ ئەللىك نىچىلىك ئادەتتە كىيىدىغان باشقىچە راق روشەن سۆيلەيتتى- بولار ھەممىسى بىرگە جىملىۋاتقان ھاياتقا تىگى ئىسىملىك نەقىلىق ئىسىم ئىكەنلىكىنى ئاڭلاتتى:

- ئول ئىسۇرگان! ئول ~~[illegible]~~ ئەللىك قايا بارۇپ ئاچىپ كىتكەن!- دېدى، ئولتۇرادى دە ھايات قورقۇ ۋە ئىچىلىش قاتتىق بىر تۇيغۇ بىلەن ئورنىدا سىكوپ ~~كېتىدۇ~~ قالدى: ئانىڭ ~~[illegible]~~ كۆزى رولاپ كېتىدۇ، ئاچچىق سۈرۈلاندى. سالىھ ھاياتنىڭ شادلىنىپ سۆيلىگە سويلىكى ئىدى.

ھايات بۇ سۆزنى تىڭلىغاندىن تىلغا دى، تىڭلىمادى دە ئاشۇنىڭدىن بۇ مېنىڭ ئاڭلىغان سالىھ بەتۈنلەي بىتونلاي يات، قورقۇنچ يات كىشى بولۇپ

قالدی. حیات گوزلرینه گیلگان یاشلارینی کوچایه کوچایه کینه طیب:

- اول اجه ایکان! منیم آنی برده باخدیم بیت - دیب، اوباخاندی. صالح

آتاسی بتونله‌ی بیلگوسیز، قورقونچ بیلگوسیز کیشی ایدی. حیات

نین گوزلرینه‌یش گیلگانن کورگاچ، اول اللّه نیچک، کینه‌ت آینوب

کیتدی: کیفله‌نوب سویله‌ب اوطرا طورغان بر برسینه یابشوب ییغلاغان

سوزلرین کینه‌ت کیسیدی ده بتونله‌ی چیلتقلی هم آیق طاوش بلان:

- حیات، کیفلی یوقمی اللّه؟ - دیب صورادی. شوشی صوراولی غنه

کوتوب طورغان شکلی، حیات:

- سین اچوب کیلگان بیت؛ سین ایسرک بیت - دیدی ده کوزلرنده‌گی یاش

یشین طوتا آلمیچه، طاوشسز غنه ییغلاب یبه‌ردی. کوتولمه‌گان بو کوتکسزلک

صالح نی بتونله‌ی آینوتوب بتکردی؛ اول قاوشاب، قاودارلانوب حیاتنی

جواتورغه کرشدی، او بیرک هم:

- تکی اورص کوچله‌ب بر ره راستاکان پیوا اچردی؛ اچه سه‌نگ یاخشی توگل، بر ناله

ایلک طوراش ایته طورغان کشیمن... - دیدی بو طالعیراق اوزینیک گناهسینک

ضوورتدن حقیقا نلغن اثبات ایته‌رگه طرشوب برآز یالغانلاندی. درستی اول سو-

یله‌گانگه قارالغانده برآز باشقه‌راق ایدی: افتاروی کلاصده صالح نی طانوشی ده

فلاخی ده یوق؟ اول اوری مخصوص یاروب ایکی بوتیلکا صرا اچوب کیلگان، [illegible]
ایدی.

حیات تیز کنه طوقتادی ده کوزلرینی سوزتدی. ~~صالح بوکوکلسه لکنی تیز دولسه بولسا آلغان قدر تیزیه~~ حاضر ایندی ~~اول صالح دن~~ [illegible] صالح آتمار بابائی
شکللی قورقنچ طوبلمی ایدی. شولا ییچ بولوب اوطغان بوکوکلسه لک آنگ
یوره گننه قطرشی بر [illegible] تمیز قالدردی هم آنی اورنلی کیلمسی طورمشی حققنده
تیزون واچ یوشورنچ اولیغه توشوردی.

(حلنوب)
ایکنچی کون هوانک آچولوب کیتوی بر فلک ~~[illegible]~~ یولچیلر مزنی
اوکطا ییسز لقدن قوتقاردی، آلار ایندی بوگوننی یارا خودا وستنده، یوشونی
غنه اوطدر دیلر.

[illegible] غه قایتوب یتور آلدنده حیات برآز وقت سویله شمیچه، تلله نیچک
کنه اولیغه باطوب یوردی:

(عزیزه آیت لطیفه)
- صالح نک ~~[illegible]~~ کیچه اچکانه "~~کن کُه~~ سویله رکه میچ یوقمی؟ [illegible]
سویله رکه ده سویله مه سکه ده تیوش شکللی ایدی. شاقتی اویلاب
یورگاچ، اول،

~~- یوق! [illegible] نه لئولک سویله رکه کیره کی~~ — ... بلکه اول چنلابت تکی اوطی

قصتاغانغه غنه، بیلک آرغنه اچکاندر ... یوق! ئه لئول سوبله رگه کروکچی!-
دیگان قرارغه کیلدی ده ئلله نیچه طنجلاب، هم آچولب کیتدی.

ها زافود شهرگه یاقینلاشقاچ، ~~[illegible]~~ برنانی بوکچیلرمز، کابوتارینه کوب نرسه لرنی جیبشتیروب قویدیلر. صالح حیات قه یوشنا قتنه ایرکه له ب کنه قاراب،

- موننه قاییتوب ده بیتدیک! - دیدی. (حیات) کهم پارا فوددن کیلگان پالقاولق اورندوق قالسون ده دیگان شکلی ایتوب، بکل گنه کیپر ولدی. هر ایکیسی قاییتوب بیتولشدن شادلانغانلار شکلی ایدی.

20) ~~[illegible]~~ سوبه م بوغای ...

~~رحیفلر بویلی جه ئیکی کوبول وقتی اورزنیاک نابرکلاری اینندهغی~~
~~دایای~~ لرنی ~~طوروب اوظهر دیلر~~

صالح اور. شهرینه قاییتوب کیلوبگه کیتگاچ، حیات برکیچنی طوغا- نیلرینه قوندی.

گنجینه بالالاری هم رحیمه بلەن

رحیمه آپصطای رقیه بولیپ ججی باشنیدن بیرلی پالطه ده
طورالی؛ شونلقدن بو شهرده گی یورطلارنی ئللا نیندی قهرده ش قارچقلر
بلەن سعید هم اَمینه گنه طورا لارایدی . حیات قوینفان کونی سعیده
فابریکالارنی بولدی

رحیمه لر ئوینی هر وقت شاو-شو اغیریقی کوروب ئوتیره نگان حیات
قه بوکونگی کشیسیزلک هم طنلق ئللا نیچک یات هم شرر طوئولو
لوب کیتیک ده اول امینه دن ؛

- رحیمه آپصطای حرقیه ده ئوتیبا بولماغاچ اسکوچینو در طوئغانم ؟ - دیب
صورادی . امینه قاشلاری کوته رنکروب باش سالکدی :

- برکونزه لی اسکوچینو بولا باشلاغان ایردی ، حاضر اونتولدی طانمن.
بو آراده بز آبی بلەن بیلە zaepa آرکادیه باقچه سینه بارامز - دیب
اول گنجینه گنه برطنش یاصادی ده کوزلاری اوینیا قلاتوبراق سوزنی
دوام ایتیدی : - آنی بیلە کوڭلی بولا . برنك آبی آنی نی هم آر-
تیستلر هم آرتیستکالر بلەن zrakuus . قایسیاری بلەن
مینی ده طانشدردی . ئولی ئوتکان آطنه نی آنی یاشها آرتیست کیلیک .
آتکریتی اسسیاده بولیپ کوبلکی کوبلیتار جرلی . شهرنك بالالاری ده ئله کتروب

آل، فانارلارینگ ناچارلغوندن دەتلەنەرسەلر جراب کوله ... بیلک کولگی
اینیگ ... بیلک کوشکلی آرتیست ... ~~دیبعاول یاشادوم برلگی ستاوندیگی~~
~~قنه برطنش یاصادی~~ حیات یالقاوغنه یلماییگ :

— سین، طوغانم، выходила ایتیه طاغن آثار ...

بلکه اوقوچیلر دقت ایتکانلردر، عادی سوزلر سویلەشکاننه مینم ~~[illegible]~~ حیاتم روسچه قصدروطان توگل. اول شماغنه ایتوب تاتارچه سویلی بلا. لکن سوزیو - محبت مسئله سینه کیلگاچ، اول اینیگ روسچه سوزلر قصدرمی سویلی آلمی. کوره سزمی، اول طوغانمینه «سین، طوغانم» آنی سوزیوب قویماطاغن» دیەسی اورنغه، « Выходит ты ایتیه طاغن آثار» دی. چونکه اول سوزیو طوغریسینگ روسچه ایتوب کنه اویلی آلا؛ چونکه اول سوزیونی روس جمعیتینگ گنه بولا آلا طورغان برنەرسه سکالی ایتوب کوره؛ چونکه اول اوقولگی «سویەم» دیگان سوزنی روس آورندن، روسچه ایتوب ایشوتکان؛ چونکه اول «[illegible]» دیگان سوزنی بروده گناهقه صانامی، امّا «سویەم» دیگان سوزنی آتی، آنی، آبی، کورشی کوریلر هموسی گناه حسابلی ایکانن بلا؛ چونکه ... چونکه ...

— قارئەلی، طوغانم، مین برقوق خبر ایشوتدم ئەلی — دیب، امینه

اوزی سویلاب اوطرا طوغان تیندیلر سوزنی قرط کیسیب دیم ئلله قایا
آشوققان توسلی ایتوب، جچهمالاب.

- تگی چاپچی ڨینوگرادفنڭ مەسکەوده اوقی طوغان قزی Ousza.
~~قاچقان دی بیت — دیدی. بزتاتار~~ [برمسلمان] استودنیت بلان آتالاریدن قاچقان
دی بیت — دیدی ده، کچکنه [گنه] برطنش یاصاب آلدی.

- اول استودنیت تگی ~~برجه~~ ئونکان قمتی برنڭ بلان بلشورکه
تلەب، بلشه آلمی قالغان مانوق، استودنیت توگل میکان؟ - دیب، طوغا-
نمنیه قارادی. حیات بوسو خبردن هم عجبلانگان هم آپدراغان
شکللیرەدن کورنه ایدی. اول، اشانوب بتمەگان شکللیرەدن ایتوب، امینه
دن.

- ~~تاتار~~ [مسلمان] استودنیت بلان ده دی موڭ؟ - دیب، صورادی ده، جواب
کوتمیچه،

- آلای بولسه، سئول علی بلان بولا سئول ایندی... آرصلانف ایدی
بیت آنڭ فامیلیه سی؟ - دیدی.

امینه علی نڭ اسمین ده فامیلیه سین ده اونوتغان ایکان؛ حاضر طوغانی
آیتکاچ، آنڭ ده ایسنه توشدی ده، اول،

- شول ایندی، شول! منگا بو خبرنی آبی سویله‌گان‌دی؛ اول "آصلانف دیگان تاتار استودینتی بلان قاچقان ایکان" دیب سویله‌گان ایدی.

آنگار سویله‌گان اورچیلار "آرصلانف" نی "آصلانف" دیب بوطاغان بولالار ایندی دیدی. حیات ئلله نیچک اوکغایسز لانغان‌ماغان ایتوب، طوغان‌سینه قارادی، لکن بر سوزده آیتمه‌دی. امینه‌ده برآز بتونله‌ی بتوکله‌ی سوزسز قالدی. بر-ایکی مینوتقه بولمه‌ده ئلله نیندی کوکلسز، هم اوکغایسز طنلق بولدی. آندان صونگ امینه کینه کنه اوطرغان کیلوش صنوطواشدی، یلماردی، یالقنلانردی‌ده حیثیتله لوبرالدی،

- مسلمان استودینت مارجا قزنی آلوب قاچسه، اینه طوغانم بزده اورص بلان قاچار - دیب، کولوب یبه‌ردی، حیات یلماردی،

- مین اورنا قلای صالح بلان قاچام اندی - دیدی. آننک کیه‌وکه چقمه‌ بلان تحلق طورمشنی اورنلوشین بتونلای آلوب طاوشنک ئلله نیندی بر قورلیق، یالقنسزلق سیزوله ایدی. بترگانگه حسابلا - غانفه‌هم علی بلان اورنآراسنک هیچ بر منا نسبت بولماغانغه کوره اول آنی Ousea دن کونله‌شمی، لکن ماتور بر مسلمان استودینتی "مارجا" قزینی کونلی، مارجه قزینه آنی نه‌ره مسونه؛ اگر تعبیر درست بولسه‌ ئبواشک اول اورنینک تاتار - مسلمان

قولغینه برکیمستو [illegible] طوتوب کیفسزله نه ایدی :

- تگی ~~لوک~~ وقتده آنک بلەن طانشماغا نزوق یاخشی بولغان طوغانم - دیب،

اول امینه‌نک کونکلوینه کیسدی.

طانشقان

- نیک یاخشی بولسون؟ نیک؟ Haodopoz . اگر بر آنک بلەن ~~بلشکان~~

بولساق، اول قینوگرادف قزی بلەن بلشوب ده یورمه‌گان بولور ایدی.

بر طانشماغاچ، اول آنک بلەن بلشدی بیت؛ قیچرنک آخرینه طابا غنه

اول آنک بلەن کورندی بیت ... - دیب، امینه (بویاب) برآز قارالتولغان قاشلارین

جیردی ده سوزین برآزغه غنه کیسوب طوردی؛ آندان صونک کینه‌ت

یالقنلانوب:

- اوزم ایرکسیز بولسام، طوغانم، اوزم ده مارجا آلوب قاچار ایدم کبک‌لی: ~~نیک~~

~~[illegible]~~ مسلمان قزینی ~~کورورگه~~ بلەن طانوشورغه ده، سویله‌شورگه

ده یارامایغاچ، نیشلیسک صونک؟ - دیب کولوب یبەردی.

بر یاقدان قاراغانده امینه بو سوزلری بیک حیلاب، اویلاب و آنکلاب

سویله‌گان بشکالی کورنه؛ ایکنچی یاقدان قاراغانده آنک کولوب یبەروی

بو سوزلری ~~اوتلا~~ اونیا برابر، مزاح سمان ایتوب سویله‌گانلگی کورسته شکلی

ایدی. شولای ده بولسه، حیات بو سوزلرده تلله نیندی بر درستلک هم اوتکنلک

سیزنڭ ده احمدن گنه‌، بر ایاقدان قارانغان سولای شول ایدی ” دیب،
اویلاب قویدیک. لکن بولای دیب اویلاودا آنڭ (آڭلی) طویغولارین ، بو واقعه‌دگی
اشیتوب کیفسزله‌نگانلگی جوکمی ایدیک.

~~علی خبرینڭ امینه‌گه~~ امینه‌نڭ طویغولاری

بو واقعه‌ده امینه‌نڭ طویغولاری حیات نقطیه‌ بتونلای باشقه ایدی:
مارجا قزی بلان قاچقان استودینتنڭ علی ایکانلگی بلو آنڭ کوڭلن کیفسزلان
دورمه‌دی؛ بالعکس یڭلیچه گنه کیفله‌نوشگان برنرسه طودردی: بو واقعه
بلان ئللانه‌رسه‌دن اوچ آلونغان، یعنی دز امینه‌گه بیک دشمان بر اشدن، بر
عادتدن اوچ آلونغان شکلی ایدی. آنڭ ئللا کمگه، یا ئللا نرسه‌گه قاراب،
— ... نه سولایمی؟ ~~[illegible]~~ آلای بولسه، مونه علی گز، مارجا قزی بلان قاچدی! —
دیب، أیته‌سی کیله شکلی ایدی. اول ‹‹مسلمان›› استودینتنی ده مارجا قزیم
بیلن کونلاشه‌مه‌دی؛ چونکه ~~[illegible]~~ مسلمانلق، توگللک مسئله‌سی
حاضر اینیدی آنڭ برقدر یراقلاشقان، عموما بولماسه ده، ~~[illegible]~~
مسلمانلق و توگللکنڭ سوءیو و سوءیوشوگه کیلوب قاتوشه طورغان قسمی
آنڭ قاراشنده آرتق صفقه چیگنگان ایدیک. صوڭغی یللر، خصوصا، مونه
بو ئونکان جای امینه‌نڭ طبیعتین ~~طویغولارین ...~~ ئللا نیچوک

(هم طوڭيغورى بيله) (بيلن)

كه اول يگل اويلاو-

صابيقدرغانلار تيز بولا قوتيريتيه طورغان يا مبانغانلارايدى؟ ~~[illegible]~~
چاڭ هم طورمىشىنى بيلك كوپ نەرسەلرگە سئول كون سئول مينوتينىڭ قزغلى اوتوپكى
~~جابيه آنالرى [illegible] [illegible] بولوب [illegible] انى جايگى باقچه تيز [illegible]~~
نقطه سىندن گنه قاراوچان بولعب كىتكان ايدى.

~~جيلغان توبەن خلقلى [illegible] واق توپيك روس يگتلرى بلان [illegible]~~

~~ئولكركانلكوب بوجلى [illegible] اميالگه تائيرى ما قتارلى توگل ايدى~~

بوقزقسز مسئله نى ~~حيات~~ دن كوچوب ، حيات ،

- ~~قالقا~~ بو قالفاغنى قاچان اشله تدنگ ئەلى لوغانم؟ قايەئەل صالوب بيرەلى ،
~~[illegible]~~ بيگرەك كيك
قريپو ~~ئورنەكى بيلە ماتور بوجلى~~ - ديب ، امينه نلگه قالفاغنى آلوب قارى
باشلادى .

- ئەلى ~~كوپد~~ اوچنچى كون گنه كيلدى . قوارنزان اشلەتوب آلدم . مونه حاضر ايدى
قرانه ~~كينجا~~ (رشوندى) كيك قريپولى اينوب ~~كيه باشلانغانلار~~ كيىو موداغه كيتكان .
قريپو ئورنەگى بيلە كيلەسىلى ، امية طوغانم؟ بوا ورنەگنى كار زىنكا ئورنەك ديالايك

نيچه مثقال ~~[illegible]~~ (انجى) كيتكانو ، كم ~~آرملى~~ قرانه كم آرقلى اشلەتوب آلنغانلغو
(كيگاشلەسۇب)
سويلە شۇب بترگاندن صوڭ طوغانمار حيات قەدە شونى ~~بيتا~~ قريپولى هم
شوندى ~~و~~ ئورنەكلى برقالفاق اشلەتوب آلونى كيره ~~كتستديلر~~ لە طاپديلار .

حيات بلەن امينەنلڭ بيك كوبدن اينى برگه قولفانلرى ، حتى اورناق سو-
يلە شوب اطرا آلفانلرى يوق ايدى : شوكار كوره دوستلر آراسنه سويلەر

سوزلر کوب طابولدی: حیات اوزینینگ صالح بلان بارا خوده یوروب قایتووی
شاقتی اوزون ایتوب، تفصیللاب سویلادی؛ ~~بولسه آلونغان بولغان بولهک بیلهر کنی~~
لکن صالح نینگ ~~[illegible]~~ صرا اچکانینی هم اوزینینگ جالاغانی آیتمی قالدردی. بو
مسئله نی مجاوزه اول: باری:

— ... اول کونی بارا خودده بیک کونگلسز بولغاچ، صالح آیته "تَه الله حیات"
دی "Скука [illegible] طارالو را اچوب ایکیمیزگه ایکی بوطیلکا گنه صرا اچوب آلامزمی؟"
دی؛ اوزی کوله. مین "کیره کمه س" دیدیم — دیب، [illegible] یالغان قاشتدروب
قنه سویلاب اوطدی. امینه یالقنلاندی:

— ای [illegible] طوغانم، یوقه "کیره کمه س" دیگانسنگ. اوزنگ اچه س ایدینگ،
اول اچسوله ایدیک. آرغنه اچکاچ، ایرلر بیله کونگللی بولالار آلار: سوز
حچ نالا نه ار، کوله چله نه ار...
ایسرکی کشی بلان یالغز قالورغه
— مین اچکان ~~کشیطا~~ قورقام — دیب، حیات طوغانمینینگ سوزینی بولدردی ده
سیاحتلرینینگ صوونگون سویلاب کیتدیک.

امینه حیات قه هر ایکیسینه بلش روس جمعیتی اچنداگی خبرلرنی ~~سویلادی~~
هم حیات نی بله طوغان روس یگتلرینینگ آنگ بیک یاشله ی هم بلمه گان کشیسینی
حچ وگه بارغانلغینه ~~عجبله~~ بیک عجبله نولری سویلادی. حیات یلمایدی:

- اورصلار [illegible] اورن عادتلارنچه اشلهنهگان همه اشلارن [illegible] بیك تجبسنو-
چن بولالار ایدیك آلار .

بر وقت حیات امینه دن رقیه نك صاولغی طوغریسینده صوراشا باشلا-
غان ایدیك ده سوزی ن تلله نیچك کینه ت کنه کیسیب ده اوکڤایسرلانوبقنه
طوقتادی : امینه بوسوزلرگه تلله نیچك اوکڤایسرلانوب، تلله نه رسه دن
شکلهنوب جواب بیرگان توسلی، تلهرتلهمهس کنه جواب بیره ایدیك :

- ... تعیین بلمیم : یاخشی صاوغا بوغای ایدی ...

بوسوز کیسولگاچ، طوغانملر بر ور مینوت اوکڤایسرغنه طون قالدیلار . آنزان
صونك امینه رایال یانینه اوطردی ده توتاسرغنه برنهرسه اونیاب یبهردی .
بو- [illegible] آچق اسسیالرده شانسانیتکالار جرهلی طورغان برکوی ایدی .

طوغانملر ساعت [ایکینچی] ده کنه یوقلارغه یاتدیلار . آلارغه اورن ایکیسینه
بر بولمه ده جهیلگان ایدی . امینه اوّل اورن کراواتینه یاتمیچه، حیات یانینه
کیلوب یاتدی؛ [illegible] شوقلانوب آنك اوستینه بربله گوصالدی ده سرلی
~~سیفی صالحك نیچك ایتوب [illegible] قوچاقلی؟~~ و اویالچان زاق طاوش بلان،

- سیفی صالحك نیچك ایتوب قوچاقلی ؟ - دیب صورادی . حیات یلماروب
آنك کوزلرینه طوب طوغری قارادی ده،

— مونه اویاتسزلقری؟! نه رسه صورک بیت! — دیب، کولب یبهردی.

امینه ~~قاراونوب منکه قابلادی~~ ده اوپالغان طاوش بلان کولب یبهردی ده هم قاراونوب منکه قاپلادی: آنزان صوئله جیتز گنه ~~منجرد~~

~~— طوغانم، آنه شول باش اوقیتغان (؟) کتونلی بوروب یبهرئول — دیدی سیله~~

~~امینه اوینکان بورغنی، بوروب بولمهده گی الکتریک لامپالارینی سوندردی~~

~~— امینه ... مونک غنه سوزلردن قاراونمی ایدی ... باشینی کو~~

قالقونوب ~~...~~ کراوات یاننده گی بر بورچینی بوروب ده ~~...~~ الکتریک لامپا لارینی سوندردی. برسیکوندا جیننه بولمه گه قاراکغولق ~~...~~ و آنلر بلان برگه نینک دربرسرلی طنلق ایکردی؛ بوروده ~~...~~ گی قزللق، کورنرده گی خیالی یلترانو، بتون گه وده ده گی اوکغا بیسزاق تاوشا نونیه همه سی سرکی یهرده آرتینه اوزتینردک.

باشقه وقت امینه مونک غنه سوزلردن قاراونمی ایدی. بو یول اول اوز طاوشینک تللیه نیپک اوپالچان بولوب ~~...~~ هم حیات نک طوب طوبری قاراب کولووی آرقاسنده قاراونی هم ~~...~~ تحریکی اوتکی مرتبه حیات دن اویالدی: طوغانمینک

— مونه اویاتسز قزی؟! نه رسه صورک بیت! — دیگان سوزی آکار،

- سینی مینیم قزلرغه سویله‌ورگه یارای طورغان نرسه‌لر سویله‌ته‌سك کیله بیت – دیگان معنی‌لی آڭلاتقان شکلی ره‌ك طوطولوب کیتدی.

~~امینه~~ برآز سویله‌شوب یاتقاننن صوڭ امینه شرتقه‌ته،

- قاراغلی، طوغانم، صالحی‌نی ~~یاراتا~~ سویه‌سڭ؟ – دیب صورادی. حیات برآز طوروب‌راق جواب بیردی:

- ئه‌لغولك نیچك آیته‌سڭ آنی ... ~~یاراتام~~ سویه‌م بوغای...

(21

صالح نڭ آناسی عدل بانو آبصطای، اورتاچه طورمشلی برآول ملاسینك قزی. بیك یاشله‌ته‌ی صالح نڭ آتاسینه ایکینچی خاتونلققه بیرلگان ایدی. طبیعتی بلان اشچه‌ن، بولدقلی و غیرتلی بو خاتون بر یاقدان «یاش خاتون» بولوب ~~[illegible]~~ قدرله‌نوب، اورنسز و بوروقه اریکه‌له‌نوب، ایکینچی یاقدان کونی تونی «قارت خاتون» بلان دشمانلاشوب طوروب، چاپا، آچوچان، کیری هم آچی سوزچان بولوب کیتگان ایدی.

حاضر اینیک قارت قاتمغانلیک ئولگانینه دورت ییل بولا ، عدل بانو آبجطای ده
شول کوزنی بیرلی اوزینیک ایکی ار بالاسی ، صالح هم عبدالله بلان "قارت
خاتونده" هم آنک بالالارینغ آیروم طورا ایدی . عدل بانو آبجطای قارتیندی
بروقتده ناچارلق کورگانین خاطرله می وشونلقدن آنک بلان برگه اوتکازگان
عمرینی اوزی "هه یبه ت ۱۲ وقطرلقانغه صانی ایدی . اگر آندان ،
- ئوتکان عمرینگیزنی نه رسه لرنی یاخشی غه صانیسیز ؟ نیندی ساعتلار ، نیندی
کونلارینی کونکلی وراحت اوطقانلقانغه حسابلیسیز ؟ - دیب صوراسه ، البته ، اول
تیز کنه جواب بیره آلماس ، مونه فلان نه رسه لر یاخشی اوطدیلار ، فلان کونلار ،
فلان ساعتلار مانی ئوتدیلار دیب ، شکلانی گنه آیته آلماس ایدی ؛ لکن
عدل بانو آبجطا بیرله برکشی ده آلای دیب صورامی وشونلقدن اول اوزینیک
قارتی بلان طوروب ئوتکارگان عمرینی قناعتله نورلی که حسابلاب یوری
بیره ایدی . بر (تاک) خیلاب قاراغانده آنک شول ئوتکان شاقتی اوزون غنه عمری
احینده صاغنورلق برنه رسه سی ده یوق ، "مونه بو کونی ، بو ساعتی بختلی کون ،
بختلی ساعت ایدی " دیب آیتورلک برکون ، برساعتی حتی برمینوتی ده
یوق ایدی . بر آنک "یایش خاتونلق" ایرکه لگینه چولغانوب ئوتکان عمری آطلا یومشاق
آطلاصقه تورولگان ئوله کسه شکللی ایدی ، که طش یاغندن راحت وبالطاوقلی ،

اچ یاغیندن آغولی وچرك ایری . مونه شعورکار کوره عدل یانوآبجعطای ، یاشینك آلتمشقه لیکانینه قارامیچه ، یاشار شغالی ، "بختلی کونارنی" کیله جه گنت کوته ایری:

- مونه صالی لکویلانه ، کیلوب بولا ، کیلوب ایگلوگی (ایزگولگی) ، کیلوب خدمتاری کوربور کونارینه ...

اوقوچیلرنك ، بلکه ، مونری [illegible] ، یعنی "بختلی کونار"نی کیله جه گنت کوته طورغان قارت وقارچقلرنی کورگانلری باردر . آلارنی کورگاچ ، آلارنك ~~آلیه بخت~~ نه لی هامان ~~بختنی~~ "نجی بختنی" آلیه نجی کونن کوتوب آرمیا غانلقلارنی بلگاچ ، اختیارسز یلمایوب قویولا:

- نینیدی ~~مراحیله~~ شوق کنشی ! - دیب ، اویلیسانك ، آنرن صوکوق اختیارسز آلاری قزغانوب قویاسانك ده ،

- صونك توکل میکان اینری قارتکه یم ؟ یاشلك بلان برگه بختلی بولا آلو قابلیتی ده آغوب کیتمه دیمیکان ؟ - دیب ، یوشونوب یوزارینه قاریسانك .

- یاری ، یاری ، بختلی بولوغز . الله سرگه اوزاق ~~کوتکا~~ بیك اوزاق کوتکان نارسه گزنی ~~بیرسون~~ صوکغی کونن گنه بولسه ده ، عمرقویا~~شینك~~شینك بایور ساعتارنی گنه بولسه ده بیرسون . تلله نارسه ل ، تللو کمار سزگه وقتلی چاغزده بختلی بولورغه ایرك بیرمه گانار ، ترکلکگزگه آغونسیبکانار ، خدای بیرسوقه بولا آلساغز ، حاضر بختلی بولوغز ! لکون ، الله حقی اچون ، اول بختنی باشقه لرنك ، بختلی بولور چاقلا

رک ئوتجه گان کشیارنڭ نچتسز ~~یاصلو~~ لگنده ارله مه گز ؟

صالح آتاسندن قالغان طور صومالی سودا اشینڭ اوزی ، آناسی هم انیسی ~~حصه~~ ئولوشینه توشکان قدرلیسنن بتونله نگه خواجه ایدی . عدل بانو آبصطای اول اشن برنه رسه ده آنگلامی ده هم آنگار طغلمی ده ایدی . شونڭ برا برنه بولورغه کیره لـه ~~[illegible]~~ ~~اوز یورطن~~ اول اوز ارنینڭ ~~کوب~~ شاقتی کوب راسخودلی ، طور یورطارینڭ احکی اشارینه صالح نڭ ده قاتشوین برده تلامی ~~ایدی~~ ، ئوی احنه گی بتون طور مشقه براوریکنه خواجه بولوب طوروني یاراتا ایدی . ~~اول یورط~~ ~~احنه گی حواشنی بیك پخته لاب ، اوز کوز بزنی ئوتکارگانگه کوره ، یورطنه بیك~~ ~~یاخشی ترتیب باروی صالح احون اوکفای بلکی عدل بانو آبصطای یاساغان~~ ~~ترتیبنڭ~~ اول ئوتیها گی ایلك واق اشارنی ده (بیك پخته لاب) اوز کوز بزن ئوتکاره ، شونلقدن یورط احنه برقویلوب کیتکان برپاقلی ترتیب بیك یاخشی بارا ایدی ، بوانش برباقدان قاراغانده صالح احون بیك اوکفای ، ایکنچی یاقدن قاراغانده عدل بانو آبصطای تور وگان بو ترتیب آرتق «حی مسلمانچه» لغی بلان آنگاروق ، صالح احونئول بیك اوکفایسز ده ایدی .

صالح فکری بلان بیکوك یاوروپالاشقان کسی بولماسه ده ، طشقی (مادی) ~~یاوروپالا~~ لیلا طورمشنی یاوروپاچه ایته رکه یاراتا ، تاتار طورمشینك آرتق برتورلی لگی

حم طارلقنی ~~بلان~~ لغنت یالوغله ، آنک شخصی اشهارگه قویغان رامکا سیندن
طاروغاده ئوی طورمشلاری برتورلی کیکره‌له ، یاورواچه‌راق قویارغه
تلی ، لکن شول طوغریده ایسلی باشلاغان هر اینشک آناسی باغندن قارشی
لق کورر ایدی . عبدل بانو آبصطای بواشلارده خصوصی برکیرلک ، ایشه‌ل
کیرلکی شکلی ، معنی سز کیرلک کورسه‌ته ، اوّل بتون کوچی بلان بولدرماسقه
طرشا ؛ آندان صونگ ، اگر اینک آنک طرشونیه ده قارامای بولا قالسه ، نیچک
ایتوب بولسه ده ، شونی واقارغه بمرگه طرشا ایدی :

موندن ایکی یل اوّل ، صالح اور آشلاری پیشرورا چول بر روس پوچوار آلوب
قارادی : عبدل بانو آبصطای یاللاغان صالا خاتونلاری پیشره بلا طورغان :
لاقشا ، پیلمان ، پولاو ، بالیش ، قوللاما شکلی ، "چوت تاتار آشلاری" غنه
صالح‌نی بیک طویدرغانلار ایدی ایدی . عبدل بانو آبصطای اوّل پوچوار
آلدرتماسقه بیک طرشدی ، شول حقنده صالح بلان ایکی مرتبه آچولانوشوب ده
آلدی . لکن ~~صالح~~ آنکار ده قارامیچه ، پوچوار آلونغاچ ، اول ایکینچی تورلی
حرکة ایتدی : پوچوار صالح‌لرده برآطنه دن آرتق طورآلمادی : عبدل
بانو آبصطای آنی ئللا نیندی سبیل طابوب ، بلور بلماس روسچه‌سی بلان
اچی کورن ره تدن حقوب تیرگه‌گان ایدی ، دورتنچی کوننده اول حساب آلوب

چقوپ ده کیتیدی . صالحنیڭ کوندوزگی آشینه قازانی لاقشا ، پیاز ، قوللاما
لار کیلیپ باشلادی . اول ایکنچی یوقاردەم آلیپ قارادی ؛ لکن یوسی ده
اون غنه کون خدمت ایتیدی ده عدل بانو آپصطاینی ات ایتوپ تیرگەپ چقوپ
کیتیدی . صالحقه یاتادن لاقشا ، یاتادن قوللاما آشنی باشلارغه
طوغری کیلیدی ، صالح ئەلی آنلك بلان گنه قوتولسه ، بلکه خداغه شکر ایتەر
ایدی ؛ یوقار بلان یعقوب سوپ کرگاچ ، عدل بانو آپصطای ئەلی آنی بوشققه
قالدرمادی ؛

— آناکێنی تیرگه تور اچوق بو اورصلارگنی آلاسڭ بتول ! اول نغنه نیمەسه
ئەلی اوچنچی سوی ده آل ، مینی قیناپ چقوپ کیتیسون ! آناکێنی اورصدن سوکدره
سڭ کیلەشول سیناڭ ! ستوکار قووانوب طوراسڭ شول سین ...

موندن صوڭ صالح یوقار آلمادی ایندی ؛ کوندوزگی آشنی ~~لیکن نیش گنه~~ کوبرەك وقتی دیستا-
رانلارنڭ بر رسینه باروب آش طوبرغان بولدی .

ایلڭ واق نەرسه اورنیچه اشله توهەه صالح قه تلله نیقدر آرابلاردن چوگفه میسر
بولادری ؛ بر وقت صالح قوارنیه بولب آل طورغان واق پیالا صاوتلار آلوب قایتیدی ده
هر جای یاینیه شولارنی ده کیتره باشلارغه قوشدی ، لکن آندان صوڭغی ایلڭ اوّلگی
جایدیولك عدل بانو آپصطای آلارنی کیتورتدرمەدی . صالح آنگار هرکیمنڭ آوزینه

قاپقان بالقاشغی بلان برصاوتقه طغلوی جیره نگچ ایکانون، شوکار کوره برولنگ ن

آورینه قابلمی طورغان برحیسا بالقاشغی بلان هرکیم ~~اورینلک~~ اورینه گنه خاص تگکینه پیالاصاوتینه

قارنینه بولب آلوب شوریه غنه اورقاشغی بلان آلوتیوش ایکانون، سوبله ب

بیلیه قر و اثبات ایتوب قارادی. عدل بانوآبصطای آکار،

- آنالی بلان انلی دن جیره نه سلی ایکان سینلی اورنگه گنه برصاوت بلان

قارنینه قویارمن ... - دیب، گنه جواب بیردی. موننده صولی صالی آکار.

اورینه سودا ~~[illegible]~~ اشاری بلان کیله طورغان روسلرغه چای اچورتکانه بوصاو

تلارسرحمکی توگل ایکانون، ~~[illegible]~~ آنزک روسلرنلی هرکیم توکرکلی بالقاشقلاری

بلان ~~هو~~ طغلا طورغان صاوتلاردن جیرنه ایکانلکارین سوبله ب قارادی. عدل

بانوآبصطای آکاره

- ایسلی کیتکان اول اورصلارنگا؛ آلار اورلرنلی .... قومضانسز. یورگانلاری

گنه بلسونار. آلار کشیدن جیره نوب طورغانچی اور اورلرینک گنه جیره نسونار -

دیب گنه جواب بیردی.

شوشنی مناظره‌لردن صونگه ده ثاتلی صالی قه ~~اول صاوتلار~~ اوراق وقتلرغه

قدر اول صاوتلارنی ~~هرحالی یاتینه مخصوص صوراب آلورغه کیرولای بولالایک~~

خصوصی صوراب آلغاننه غنه کیتروب یورتدیلر.

عدل بای نینگ آنه صاطیلگه مونده اشاریندن قایسیاری صالح قه آرتق اوکفاسیریکی لر ایدی ده، آنا بلان اوغل آراسیده طور قیچقیریش ده بولوب قویا ~~لکن بو قیچقیرشلار نینگ بر سببی ده بر یاوش کیلیشی ده و جیکیشی ده~~ ایدی. لکن بو قیچقیرشلار ده بر یاقی ایکینچی یاقنی جینگه آلماغانده کوره، هر ایکیسی اوز فکرلرینده قالالار وشونگار کوره شونینگ کی طور ~~مسئله سنونک اوزینیگی~~ مش ده ~~اوز بولی~~ بلان بیله آرا اوکا اوزاگه روب، بیله آداب بلان گنه آرتق آجیق آلماشولوب، اوز یولی بلان آغا بیره ایدی.

~~ئوتکان یل صالحه مکاریه‌دن قایتقانده بر توشده اوزی بلان آلیش بیریش ایتوچی بر سوداگرنینگ خاتونی و سنگلیسی بر یاش روس کویاوسی بر میلیانیرنینگ خاتونی و سنگلیسی قایتورغه طور بلان بر یارافوددن قایتورنیه طوغری کیلگان ایدی.~~

~~ئوتکان یل کوز کونی کونارنینگ بر سینه صالح قه قوناقلار کیلدیلار.~~

ئوتکان یل کوز کونی بر وقت صالحه‌قه ایکی قوناق کیلدی. بولار صالحه‌لر فیرماسی بلان آلیش بیریش ایده طورغان بر طور روس سوداگرینینگ خاتونی وایکینچیسی سنگلیسی ایدی. ~~ئه‌لی کوبدن توکل گنه~~ ئه‌لی موندن ایکی گنه کون اوّل صالحه آلار بلان برگه مکاریه‌دن قایتقان هم آلارنینگ بخ. شهرنی ایکی‑اوچ کون قالاچاق ایکانلیگی بلگاچ، اوزینه قوناقه چاقرغان ایدی. آنگار بولار اوستدن

کنه بولسه ده، بر مرتبه،

– وقت طابوب بزگه رحیم ایتسا‌گز، شاد بولورمز – دیب، ایتوب اوطردماسا کیلوچی شمس شکلی طولیغان ایدیک ده اول بولاری چاقرغان ایدیک.

صالح، قونا‌قلاری آچق یوز بلان قارشی آلوب، آلارغه چای تکلیف ایتدیک. قوناقلارده قبول ایتدیلر، اوطردیلر. لکن عبد‌الله بانو آبصطای اوغلی یاننده کیلگان „مارجا“ اری طنچ قنه، آنلگ بلان آولاقلاب „قنه“ چای اچرتوبی صبیرا آلمادی: اول التفاتسز غنه قوناقلار اوطرغان بولمه گه کردی، آلارغه بیک طوغری غنه وکوزلرینه برآز آچولانغان قیافت حضاروب اوزاق قنه قاراب طوردی؛ آندان صوڭ نه ق آلار قارشسنده‌گی دیوانغه آیاقلارینی یوکلاب منوب اوطردی ده طاوش طنسز غنه یاتکادن یاتکادان آلارغه قاراب قاراب طورا باشلادی. قوناقلارنڭ بو قاراشلاردن بیك اوڭغایسزلانغانلقلاری آچوقا کورنه ایدی. صالح [illegible] نڭ بقون [طورویشی] آویالو بلان قاتوبعی آچیقلاب آلدی؛ اول قرار وردی، بر قوناقلارغه، بر آناسینه قاراندی هم بر مینوتدن صوڭ برآز قالترا اوقلی طاوش بلان آناسندن،

– مینی یومشلک بارمی ئلله؟ – دیب صورادی. عبد‌الله بانو آبصطای قوناقلارده کوزلرینی آلمیچه غنه، مستقل ایتکان طاوش بلان ځول،

- اوغلم مارجالار بلان بیك کوڭلی اوطرامیکان دیب قاری کردم – دیدی.

قوناقلاردن اویالو، آچوکلیك هم شولوق وقتده اوزینیڭ آناسینه قارشی براشته اشلی آلماوی بلو – بارسی برگه جیلوب، بز برسی بلان بوطالوب، صالح نیڭ فکرین اشله‌ودن طوقتاتدیلر. آنیڭ بوغازینه تلله نه‌رسه کیلوب طقلغان شکلی بولدی؟ اول آناسینه برجواب ده بیره آلمادی.

قوناقلار [illegible] اللامرینه علصاب قوبلغاده چیناباق لاردن بره‌و یوطم خنه چای قابدیلارده تیزتیز گنه اوزلاردن طوردیلار هم آرطلاوندن قوغاده شکلی آشوغوشوب کیتوب ده باردیلار. صالح بولاری اوزاطوب کردن [illegible] تماچ قالتراندان طاوشی بلان

- مونده‌ن صوڭه مونده اشله‌ده بولماسون، آنی! – دیدی حه اوزی ایکنچی بولمه‌گه چیقوب، یوز توبه‌ن قابلانوب دیوانغه یاتدی. ایکنچی یاقدان عدل بانوآبصطای نیڭ [illegible] حاوحار کیلوب، جلاغاندیماق طاوشی بلان صالح ی تیرگه‌گه کانلگی ایشتوله ایدی:

- حهای، مارجالار بولغاچ ده، تلله کم بولغاندلار! آناغه بیت، آناغه...

مارجا هلار اجهانا بیت! ادبانسز، بدبخت، قهر توشکان!..

صالح نیڭ حیات قه قویلا نوی مسئله‌سی ده [illegible] شوڭما غفه توقه آلماغانه

ایدی: عدل بانوآبصطای صالح قه اورن شهرانده‌گی بر باینیڭ قیزین آلوب بیروگه بیلی تلاگان، لکن مونسی آلماغان، «روسیه ده بلا ایکان، بیك ماتور ده بیك آبرای اوینی ده ایکان» دیب، حیات قه یاوحی بیه‌رتدرگان ایدی.

ایرته طورغاچده، یوونده،
درسڭ اوقورغه طوتون،
طنمه، اشله، طورمه تیك،
طنساڭ طنارسڭ جمعه کون!
ع. توقایف.

طنمه، اشله، ای صبی بل
تڭریدن اشلرگه کون.
اشلب آرغاچدن بیرلگاندر
طنچ یوقلارغه تون.

عبدالله افندی توقایف.

دفتر

.... ایچون

.... مکتب .... نچی صنف

طلبه‌سندن ....

آدرس:
КАЗАНЬ, Книгоиздательство
„Маарифъ".

ناشری:
قزانده، „معارف" کتبخانه‌سی.

№ 81 -1911 КАЗАНЬ. ТИП. В. Е. КАЗАКОВА.

قزانده، ی. ۋ. کازاکوف مطبعه‌سی.

حق طبع «معارف» کتبخانه‌سینه عائد.

کونگل اورنلرینینگ قیمیلیب یورگان ترتیبلری بیلەن بیر تورلی گینە توتب طورالار: مونەلیری حیاتنینگ کیلەجەک بولیب توشکانینە دە برآی بولوری. حیات بوبرآی اچینی طوغان توشکان یورطیدە برآز اورنیتدی، فاتحفار یورطیدە واقتینی ترتیبکە دە برآز ایریلەندی، عدل بانوانیب طانینگ [illegible] یورمسالی سوز و یوسنان معاملەسی [illegible] بلەن توزیلکان یاطالق کورو، هیت ایتونیزەدە کونکدی. عدل بانو ابصطای سوزلارنی و معاملەلرنی اوزو حیاتقە اورنیلک آنی تلاعە نیجیک بیکورل سوییب بترمەکالاکەم بلدیرتیغ ییکە طریقە بشسا دە حیات یورە گینیگ تلاعا سب برجیتی بلەن بواشقی سیزونە، لکن آنگا بیلک طور اهمیت بیرماسکە طرشا، اوزو اوزی اهمیت بیرمەسکە ایرکسیزلی ایدی.

حیاتنگ وقتنەکیبە وکە باروه دیکان اسکی معولە درجەدە طور براش، کیشینک ترکلکنی بتون چادە بتون یورەکی بلەن سیزلولا آلماسنی یا ھی طوغان برحالکە [illegible] طورمشنک طماعادە یبراپی طور براطورغان براجه آلماسنی دیب اویلی و اورینیە کیرک بارودن شونی بر [illegible] کینە ت وقطعی اوکگە ریو کیرە ایدی. لکن مونەلیری کیە وکە یارغانینە، چالودە بولیب کیتکانینە یارطیلا اقدر وقف اوربب کیتیدە اانلی طوییب نە شونی کینە ت وقطعی برآلماسنی بولا بو کونکە قیب

قىد بولغانى يوق و تونلەب آتنىڭ يورەگى شول قالغانى و باشى تاشلاپ كوزدىن
كەچكە ايدى.

قىشلاقنىڭ ايلك قصقه كونلارى ييديلار . لكن بولاردە ادىرلار بلان اول باشى تاشلانوب
الوب كيلىب ديلار . بولاردە حيات تالاش كوبىن توكل كه كيه وكه چيقادىن وقتى جانلى
صوتلى كونلار ، بلكلارنى هورنىڭ بلچىلق طوماتلى كونلار . قيشلاقنىڭ باشى
آتنىڭ قصقاروب يانگ كاله قورب ، صوبوق كونلار باشلانوب ، آر سيزوب ،
آر طولوب اوته باشلاديلار .

ساعت ئەلى دورتنى يه صوقب تولگەن گەن ايدى ، اورام ايندى ئەلچى هولى
حالكه كيليب ، ايلار اوز ايشلارى حقيقى توسالىن جەبالغوبده لچ تشعوله آملانه
باشلاديلار ، تەوره كه بەروب هاوا طورغان يابشقاق قار ... حيات
بيله يېڭى كيلگان ، ياقتى تەرزه ارينه صالانوب ، بوطەنىڭ اچينه
برار يالقاولانده ورگن اوي يالانزرا
كىشينى ... طورغان قالغولق ايكەندى . حيات يومشاق كه ، في كه
برار قوبزاق ياطوب ، يالقاو ... صار اڭا قاينغانىن يالقاو ... كورب
اوطرا باشلادى .

حيات ... يولغب كيدكانده بيرلى صالح توييغنى ... بالا اپتصادى ترتيب
برعده اورى ... چقان . كوندوزگى آشنى ده اول اوقلاده كى ... ساعت
ايكنگه توكا ... ساعت ... تكه ... ايكى ... ساعت ... ساعت

دورتنچی یارغالاردا

اوندن اول اورنیننگ سودالانولارینه جفادا، کونگلی آشقه ساعت ~~دورتکه~~ ازان

قاتیا ایدی. آنلار صوواق آلار یا کیمیا قوغاقچه، یا ... تیاترگه، یا آنه موندن بورکلابچه

بارالار و کیچه سولاسوپ اوقلدرالار ایدی.

ساعت ~~دورتنی صوقوی~~ بولمه سینانک اید زران توشه مگه قیدریه طوریان

~~...~~ کورانیسی آلسه نی بروزادن بامالقلان قیتلی اوستدل ساعتی

اورننگ نکبه وسکفدراق طاوش بالان دورتنی صوقتی. آلتی دهلی صالح

قاتیوب یتمه‌دی. حیات تجربه‌دی بیلالی یرفی وبیلکی کچکنه بر قوسقه طورغسینک

اولانوب ~~...~~ اوطل ایدی، ساعتنک ~~...~~ صوقوی ده آنی بولدرمه‌دی، فقط بر

سیکوندقه غنه.

- نیک قالیوب تیمه‌دی بو؟ - دیب اویلاب آلری ده یا کادن سئول بیلاد عرفی وبیلک

کچکنه بر نفر ع طوغ سینده اولالاردوی دوام ایدردی. مینوتلر عاد بیگنه،

اورنیننگ ائرقالاردی قنه ثوتتیلر ... آنلار صوناک ساعت اورنینک نکه‌کنه

سکفدراق قنه طاوشی بلان بر کنه مرتبه صوقوب بیشنچی چیرک بولغاننی بلدردی.

ساعت قه موند بر آیلان بیرلی ایدی طانیش بولغان بو طاوش، بو یلده الله نیمالک

یات تئوعلی وقولکی مرتبه ایسته‌وله تنشلدی، آنلی اوبلانوبی بولدرتدی:

- نیک صوتقنه قالدی بو؟ - دیب اویلاب اول یا کادار، اوکلکی اوبنیه قلوقنا

ایدی ده بولدرا آلمادی.

/ اوزنك

— بو ساعتلانه بو صعوبتينه ... طوغريسينك اويلانوب اوطرغانده حيات

بتونلايكه بتونلايكه اونوتقان ايدي.

مينوتلر طاني ثوه باشلاديلر، لكن آلار بو بوليه ثلله نيجواكي صوردلرلي اوزوزاق

بولوب ثوهر، مينوتلر بولوب قنه توكل ... مينوتلار ... بولوب ثوه

ايدي. سول اوزون مينوتلارنك اونيشيسي ياكادن ثوتب كيتكاچ، ساعت

بشنچي يارطيني صوقدي، صالح همان ثولي قايتمادي. حيات قريب ياتقان

يرينينك طورالدي دي ده برده مينوتقه يالقاو غنه اوطروب طورغانلرده صولك

اوزنينك قوي غالب ~~...~~ ايليكتريكلي لامپاسن

قابزوب بيردي. بونكه رسوقرلي شارلار آرقالي توشكان ايليكتريك لامپالارنك

~~...~~ ياقتيسي بلان بولمه بتونلاي ترلوب كيتدي، آنلك سرلي اوچاتلفي جو يالري،

حيات كيلون بولوب توشوگه مخصوص آلونغان بونكه رآكلي بلان طاشلانغاندا

كه نه في وكر يصيلالار هم ~~...~~ حيات بولمه سي احوت ~~...~~ مخصوص آلونغان

اوحه سرلي، لكن كوب بوياولي وقيزقوب طوراطورغان آچق يوزلي كارتينالر،

~~...~~ كوب تورلي ايسلي ماي بيشوه اره هم بيزه و اسبابي ترلگان ~~...~~

ايشك وته رزه ارنك بونكه رسوبه ده اي

بينياق وماتور جيبسترلغان تواليت اوستهلي — هه سي بونكه رسوبر تركلك بلان

طولا باشلاغان شكلي بولدي.

حيات بيزه و اوستهلي يانينه كيلوب برده مينوت باشوب طوردي، آنلان صولك

ساعت که قارادی، اول بیش اولارغه ۲۵ مینوت بارلیقو کوره ته ایدی.

- طاغی برکونگی شکللی بولور میکاننی؟ - دیب اویلادی ده، حیات تهرزه یانینه کیلدی: گویا ~~صالح نینگ~~ مونه حاضر آط بلان قایتوب کیله جاق صالح نینگ قایتوبی کوره-جاک ایدی.

~~صالح نینگ بولای وقتده قایتیشی صونگغه قالوی حیات نینگ کاڭلیگه برلی انیری اینگیچی~~

~~مرتبه~~ حیات نینگ خاطرینه کیلگان "برکوره" برآطنه اول اوتکان کونینگ برکیچه ایدی. اول کیچه صالح بتونلهی کونندگی آشقه قایتماغان، بیلکه اوراق کوتره ب کنه توننگی ساعت اون ایکیچی بولغاچ قینه قایتقان ایدی. برآز کیفله نوب، ایکلیه له نوب، سونگ جهنله نوب قایتقان ایدی. حیات اول توننی صالح نی کله بیندی اوزینه بتونلهی یات برکیشی شکللی کورگان، ساعت بیشگه قدر یوقلی ده آلماغان، صالح یوقلاب کیتکاچ، تونله بر وقت برآز یغلوب ده آلغان ایدی.

"طاغی برکونگی شکللی بولور میکاننی؟" دیب اویلاغاچ، آتنی ته نی آرقلی برصوو قلوق یوگردی، اول سوولای بولا سینه اشانور قاری تمه سی بله ن قابلانغان ته-ره آرقلی بیلی دقتله ب اوامنه قاراب طوراباشلادی. قار جاوا، اوامره اوشاله بارغانلر ناچار کورنه لر، فقط، صالح نینگ تهلی قایتی ایکانی گنه آچیق برصورت بولوب کوز آلدینه کیلوب باصقان شکللی، حیات قه آیرم آچیق

سیزلوب طورا ایدی . حیات برقولی بلان تەربە نك بر یاغنا غینه طایانوب ، باشقه
نیك ئوچی
شول قولی اوستینه سویەنگان شکللی ده ایتوب طورا ، آیاقلارینیك ~~ییشیش ییش~~
برسی ئوچلی اینکیسی اوستینه ده ال آورلغینی صالا و آلاری ییش ییش آلماشدرا
ایدی . شولای توب اون مینوت طورغاچ ، ساعتنك بیشکه جیرلی قالغاننی
صوغوی ایشتولدی ، صالح همان قایتمادی . حیاتنك یوشونوی اوستینه طانی
نیندیدر بر طویغو اوراوروب قرغانو . شول وقتنك قایتی طورغان صالحنی کوتوب
طورا طورغان حیاتنی قرغانو طویغوسی قوشولا باشلادی ،
- طانی برکونگی شکللی بولور ایندی ! - دیب ~~اویلاب~~ اوز اوریننه سویلەنوب ، حیات
تەربە یانیندا کیتیدی ده ئلله کملرگه هم اوز اوریننه صالحنی بردە کوتمەگان شکللی
کورنو احوالی بیزە وە اوستەلیی جیبیشدرغه طوتندی . بیزە وە اوستەلنکی
همه نەرسه اوز اوریننده ~~شوکا کوره~~ ، آنی جیبیشدرونك بردە کیرەگی یوق ایدی .
شوکا کوره حیاتنك اوز اوستینه آلغان وظیفەسی ئلله نیچك منطقسز
ایدی : یورەکده اوختاتلوب یاصالغان بیزە و کورکیسیزلك اوله یاغنه طورا طورغان
طورآدیقالوك یشیشە سینی حیات صول یاققه آلوب قویدی ، آنداغی اوریننه اوك
یاققه نیندیدر بر طارتمانی قویدی . لکن بو طارتمانك اوزی اوزاك اوکتا ایسز شکللی
ایدی : حیات آنی قولینه طوتوب برآز طوردی ده ، آندان صونك آنك اچین
آچوب قارادی ، طارتمانك اچی ، هم آنده نەرسه بارلغی حیاتقه ایغوری کوبدە

معلوم ایدی، اول شول اوّلگی حالندن بر اوزگه رمه گان، آنلڭ اچینداگی

نرسه ده همان شول اوّلگی حالنده قالغان ایکان. حیات آنی یاشاوب طانی

برقات یاڭا اورنینه قویب قارادی، لکن اورن همان اوڭغاسیز بولوب اقتدی،

موندن صوڭ اینوک حیات تگی آدیقالن مشیشه سینی

مونڭده اورنیندن آلدی ده مونی اوّلگی اورنینه قویدی،

شیشه ده اوّلگی اورنینه قایتوب اوطردی. حیات طانی بر ور طارتقاندای

اورنارنی آلماشدروب قارادی، لکن آلارنڭ ده یاڭا اورنلاری اوڭغاسیز

بولوب چیقادیلر. شولای ده حیات بولارنی یاڭادن اوّلگی اورنارینه قایتاروب

قویادی:

- یارار اینده...

موندن صوڭ حیات ساعتنی قارادی. اوستهلنی بولای جیشدروب قویب

شاقتی وقت اوطرغان شکلی بولسه ده، ساعتنڭ کورسهتونه قاراغانده،

فقط، بیش مینوت اوتکان ایدی.

- شولای بولوی اینده، برکونگی شکلی تون له گنه قایتور اینده! - دیب حیات

بخشیده باشنه کیلگان فکرینی تلی بلان آیتوب اورنیندن آشادی:

آنڭ اچی پوشا ایدی، بو ایچ پوشو صالحنی صاغنغاندن توگل، صالحنی ئالا بیندک

خاتونلار یانیده یوری طوریغان دردیب اویلاب کونگلاشکاندن کویکل ، صالح بلان مونده حاضر ایشلایدورکه تیوشلی براش بولیب ده ایشول ایشنی وقتیدن کیچیککاندن تورکل ، حتی صالح نی کیفیله توب قاییتوب ، اوزینی کیفیسزلاندوروب دیب اویلاودی ده تورکل ، بلکه قوری ، بیلکیسز روشنه اچ پوشوا ایدی : حیات ده صالح قه قارشی اوتکیر بر طویغو یوق ، ششونلقدن اول آنی صاغنوب کوتی ، صالحنی حیات بوروقچه برقاچش دیب ده اویلادی ، شوشکار کوره ، اول آندان کونگلاشمی ؟ صالح ~~[illegible]~~ آننگ کیفیله توب قاییتوی آشکار برکون کیفیسز بولسه ده ، اوتکی مرتبه دهگی یارا قوزغی شرکلوانی اوتکی طوبلماغان وشوشکار کوره اول حاضر آننگ طویغوسیندن ده قورقیب اویلامدی ، بلکه اوزینه معلوم بولماغان بوشلو بلهن پوشونا ایدی .

ساعت بیشنی صوقتقاچ ، حیات ~~نینگ اویی~~ بولهسینه مارجا آهراو کردی:

- بارینا ، آش ~~[illegible]~~ کوبدن ایدی ئولگردی . ~~[illegible]~~ مین آشنی بیردم . قارت بارینا سیزنی کوته ؟

حیات برآز وقت جواب بیرمی طوردی . آندان صوانی جه هه ت کنه ،

- حاضر ~~بیر~~ جغام ! - دیدی . بوسوز حیات نینگ طوب بولهسنده نلله نیچک یاکغراب کیتدی . حیات نینگ قولاغینه کیلیب بهرلگان شول طونق یاکغراشی آنی ئلله نیچک امیدسزلاندردی : گویا بوسوز ایتولگاچ ایدی صالح نینگ آشیده قاییتوب یتواتماقی قطعا وجزما بتکان ، حاضرگه قدرگی تمام اوزلیب یتهگان امید قوط کیسولیب توشکاندی سککل ایدی .

حیات آش آسی طورغان بولوگه حقفانه عدل بانو آبصطای ایندی
آنده ~~[illegible]~~، حیات کیلوب آش صوصقانی کوتوب اوطورا ایدی،

صالح آشنی ساعت 4 گه حاضرله‌ته باشلاغاچ، عدل بانو آبصطای اشکل برآز
وققه قدر بو ترتیبنی قبول ایتمیچه، براوروی گنه ساعت 5 گه حاضرله توب آشاب
یورسه ده، موفقانیک برآطنه صالح بلان آشنی باشلاغان ایدی.

حیات، اوستهل یانینه کیلوب، عدل بانو آبصطاینک تاریلکا سینه آش صوصا
باشلاغاچ، کیلونینه قارامیچه غنه، اول،

- صالح قاییتوب یتمه‌دی ایندی. آنی کوتوب آچ اوطوروب بولماس! - دیدی. حیات
اوّل صالح نی یاقلاب،

- بو راشی بولوب کتیتکا نذر سول - دیب آیتورگه اویلاغان ایدی ده ئلله نیمک
کوکلی بوسسورلی آیتورگه رضا بولمادی: بولای وقتنه قایتیم طورغان صالح یاقلاب
طورلورغه مستحق توگل سئاللی ایدی. کوزلری تاریلکا دن آلمیچه غنه،

- ئللا نیشلاب قاییتوب یتمه‌دی اکی - دیدی ده اول ~~قاینا~~ قاینِ آناسی آلدینه
آشنی تاریلکاسی قویدی. عدل بانو آبصطای جواب بیرمه‌دی. اول باشقه وقتنه ده
حیات بلان بحره کلی سوزدن ~~[illegible]~~ بوته نی کوب سویله شمی ایدی. قاینِ آنا-
سینک بوسوز آرسوزلیلکی حیات قه ئلله نیچک آور تأثیر ایته، شونکار کوره ده اول
آنک بلان یالغز غنه قالورغه آور سونه، اگر ایندی قالورغه طوغری کیلسه، اورینه نیندی ده

بولسه براتش طابوب، شونک بلان شغلله نورگه، برده بوشاب طورماسقه طرشا ایدیک.

اول طوره ویبیچ صاوچلارتین قاین آناسی آلدینه ایلتوب قویدیک ده بوریچ صلاوتینی

طوقوب قاراب، اوره اورینه اتیکان شغلی گه ایتوب،

– بوریچی بتکان ایکان، طوتروب آلوب منیچ – دیب اورنندان قوزغالدی. صالح ده

آش یاننی بولسه، اول زقا نو کلکنه باصار ایدیک ده خادمه خدمتچی قزدن نخنه آنی

طوتریتدروب آلور ایدیک. لکن حاضر اول آلای ایتمه دی؛ عدل بانو آبصطاینک سوزسز

مجلسندن ایکی گنه مینوتقه بولسه ده آیرلوب طوره؛ بوسوزسز لکنی ~~بیزیکگنه~~

~~حاسک بلان بولسه ده~~ قصقه غنه بر وقتقه بولسه ده اونتوب، اوره اوستنک

حسن ایتمی طورو حیات نانک تله گی ایدیک.

حیات بوریچ طوتروب آلوب منگاچ ده اوسته ل یاننی نی طنلق بوزلمادی، باری،

عدل بانو آبصطای کورلاری ته لینکه سندن کوتوروب آلوب، قصقه غنه بر وقتقه حیات اورتینه

توشروب آلدی ده آشا وننی دوام ایتدی. حیات اور ته لینکه منی گی آشدی، فقط،

ایکی قاشق آشادی: آشیسی ده کیلمی ~~کتان شغلی~~ توگل، لکن آشاب ده بولمی

ایدیک. ~~صالح نی کوتوب بوشونغان کونگله~~ بو طون مجلس، عدل بانو آبصطاینک بو

قصقه قاراشی حیات نانک آغزان باشقه ده صالحنی کوتوب بوشونغان کونگلینه آور،

بیک آور برطاش بولوب باصا، عذابلاوچی بر یوک بولوب یاطا، قارا بر

طومان بولوب قابلانا ایدیک.

حیات عدل بانو آبصطا نینگ توکینگه سنینگی آشیق آشاب بتن گانی صبرسیز
لانوب کوتدی ده، اول بترگاچ، ~~اورتندسطوب~~ باکادن آبریق صوصارقه تلوگان
کمشی قیافتی اورنندن طوروب، آقرین غنه طاوش بلان:
- طانی صوصیم، ئه نگی، برنی - دیدی. عدل بانو آبصطای آکار اورنینک وسته
غنه قاراشی بلان قاراب آلدی ده:
- اورنی آشاماسانگ، آلسونلار انیدی! - دیدی. حیات جه هه تکنه بر
حرکت بلان آشنی اورنی آلوب حفوب کیتدی: اول شوشی دقیقه ده آشنی آلورغه
دیوب خدمتچی قزنینگ کیلوب کرووینی ده، ~~وشولاتیوب~~ اورنی اوستعل یانیندا
طانی برنیچه مینوتقه آیرولوب طورا آلودن محروم اتیوونده قورقا ایدی.
حیات آشخانه گه توشکاچ، آلنی نی مارجا آحراوده هم تاتارآحرای خاتونده آکار
کوزکنه توشرب آلدی ده آرتق قاراماسقه قرشدی:
تجبله تماشا غراو اتیوب قارادیلر. حیات آلارغه ~~کاراملادی~~ قاداسه ایلک بوقاراشلاری
آکار ئلله نیچک اوکفاسیز واقر ایدی. ~~گویا~~ بو قاداسه ار حیات نینگ کوکلینگی یوشلوی
سیروونه ار ده.
- صالی قاینه ادی بیت، خدا بلا، اول قاینه یوری طورغاندر، اما... سین بیچاره مونی
عدل بانو آبصطا نینگ آور قاراشلاری آستینه اوطورغه مجبور سنک... سینگا
مونی توشونکان سبیبه بر آکلیز بیت؟! - دیب اویلاب، آکار قاربارکرایدی [شیکلی]. بوقاراشه
حیات ئلله نیچک بو خاده ار فرقیدی اورنیک حب تفسینه تیه طورغان بر قرغانو کوره

آشملی ایدی. حیات [illegible] چەهەتکنە برحرکت بلەن حاضرلەنوب قویلغان قار کویدرمەس

(ن؟ار کومە) آلدی دە، آشغا نەدن چقەوب کیتە رکە آتلندی. بو وقتدە اول اورن اورنکیدە بیلە

قوغانچ شکلی، مونە شول بیلە قوغانچ طورمشلی خادمەلر طرفندن دە قوغانولی درجەدە

قوغانچ شکلی حس ایتوب، برجەهەتدن صقرانا و برجەهەتدن خورلانا ایدی. اول اورنیلە

کورلرشدە (ینە) چیقش کیلە باشلاغان سیزونب (اول) آلارنی بیش ییش یوغالادی دە، •

- بارسیندە صالح دن! - دیب، اویلاندی. یەشار کورنلە طشینە حقیقە جوبالدیلر،

یورە کیدە صالح قە قارشی آچو طووا باشلادی:

- بارسیندە صالح دن!

تەلیکەلر یانینە بچاق، چەنچکەلردە قویلغان بولسەدە، عدل بانو آیصطای قار

کویدرمەس قوتی بلەن گنە طوتوب آشی هم حیات نلە کویدرمەی [illegible]

بچاق بلەن کیسوب، چەنچکە بلەن ئلە کتروب (قاپوینە) [illegible] ئلیدن عملی

قصقە غنە قارش بلەن کوز توشروب آل [illegible] دە احیندن گنە،

- مارجاغە اوشا راحەن قیلانوب اوطرا ایندی بو - دیب اویلی ایدی. (بوقارشنەیە) [illegible]

(مصنن سوز) قاراشیم طومانلی غنە سیزونە طورغان حیات دە بچاق وچەنچکە لر جالترا-

تماسقە، تەلینکەلی شالترا تماسقە طرشوب، [illegible] اورن آلدینە صالفان

کیسە گینە یارمی غنە طاوش طنسز غنە قابقالادی دە طوقتادی. عدل بانو

آیصطای اوزی خصوصی صورتدە برطفلق صاقال ایدی. بولمە [illegible] نی [illegible]

آور بر طنلق قالاب قالدی : گویا موزنه ایکی کیشی اوطردی ، اول کیشیلر آشامیلار بو بوده

تك اوتیاسنه قالاب آلدی : بو بولمه‌ده ایکی کیشی اوطردی و اول کیشیلر آشامیلار ، بو بولمه‌ده

ماشینابلان سلکونه طورغانه بالاور . صورتلرگه اوخشاشلی صورتلرگنه

موزه خانه‌لرده‌گی بالاور صورتلری صاقلانالار سنگالی ایدی . حیات

آرتق بو طنلقلقه حیری آلمادی : آقرین وجرأتسز طاوش بلان ،

- نه‌نکه‌ی ، بو گون صالح اورنینك قایچان قایتاسون سزگه أیتوب کیته‌دیمی ؟ - دیب ،

اول کوزلرین قایی آناسینه توشردی . عدل بانو آبصطای بر آز طوروب جواب

بیردی :

- یوق !

شاغی بر آز طورغاچ ، اول قصه‌قه نه ایتوب حیاتقه قاراب آلدی ده ،

- سینی تیارگه آلوب باراسی بار دربیت آنلاده ، کیره‌لك وقتینده قایتوب یتر اول ! -

دیدی . حیاتقه عدل بانو آبصطای بیانچه طاوشینك تلك نیندی بر مسقللیکو آهه‌نگی ایشتوله

ایدی . بو سوزلر آنك یوره‌گینه باروب قادالغان سنگالی بولدیلر : اول بر جواب ده بیره

آلمادی . عدل بانو آبصطای جیلاغان « سینی تیارگه آلوب باراسی بار دربیت آلده » دیگان

سوزنی تلله نیندی بر باشنقی ومسقل طاوشی بلان زولب أیتکان و اول سوزلرنگ

نیندی معنی ده أیتولگانلگی حیات ده آکلاسون سیبه طرشقان ایدی : صالح بلان حیات

نك هر کون کیچ دیب أیتولگان کیتوشب "الله قایا" حقوب کیتولرینه عدل بانو آبصطای

کوبدن ایندی یوشونا و شول یوشونوین نیچکه ده بولسه ، حیات نك اورنینه بر آکلا-

تورغه‌تلی، الکی طوغری آتیتوب وانلی اچون صالح بلان قچقیرشوب آنگلاتورغه توکل، بلکه مونه شو شی بوکونگی طرز شکلی بر طرزده آنگلاتورغه تلی ایدیک. «سیفی تیاترکه آلیب بارالیسی بارده بیت آنگی» دیگان سوز عدل بانو آپصطاینینگ اورنیه بیلن کوب نرسه نی آنگلاتا ایدی: بو سوزنی اچینه نختاتوش تیاترکه آلیب بارا طورغان صالح‌دن کوبلو ایری بلان تیاترکه بارا طورغان حیات قه شول اسنی اچون «توریتر»، صالح‌نی خاتونه قلیج بولغانلیغی اچون خورلاو، حیات قه بواشلک کیلوسترگانلیگی آنگلاتو، طانی تاله نیندی «نحکه» معنی‌لر بار ایدی.

اوچ حیرک ساعتکه صعور بولغان آش وقتی حیات قه بتون بر عمر شکلی اوراق طویلیدی. صالحنی کوتوب آرغان او تیزه عدل بانو آپصطای بلان اوطروب طالغان حیات اوستعل یانینده طوروب کیتکاچ، نله نیندی بر آور «باریبرلاله» طویغوسینه باطوب برآز یاطوب طوردی. بو دقیقه‌ده آثار دنیاده نی هیچ نرسه [illegible]، قایغوده، شادلقده، راحتسزلکده، راحتلکده هیچ سی هیچ سی‌ده باریبر شکلی ایدیک. لکن برآزدن بو آور باریبرلاله جو یالوب، اول طانی صالحنی کوتارکه طوتندی. میندیلر طانی آتوبلادیلار، کوزکی آلدینه‌نی ساعتنده هرصوغوی طانی اورنینه بریوکی بولوب اسیتواده مسابقه آلوبا باشلادی، بوله دگی کستیمبرلک طنلق طانی کوزلگه آور طاش بولوب باصارغه طوتندی. حیات اوز کونگلی اوزی جواب تاپادی:

— خوش صالح بر ایکی ساعت وقتده صوکغه قالغان ایکان، آندان نه‌رسه بولغان صوک؟ ایرکیشیلرنه دنیاده‌نی اشی بولماس. ار بولغاچ ده اول هامان مینی کنه صاقلوب اطورغه تیوشمی صوک؟ اسیی بولغاندرده، صوکغه قالغاندر، مونه اسی تمام بولغاچ قایتوب ده کیلور...

بو اویلار اوز ارینک طوغریلقلری هم منطقیلکلری بلان عقلغه تأثیر ایتسه اوده یوره‌گکه طور تأثیر ایته آلمادیلار. آلایدا حیات کیچکی‌ها یکه حلدی‌نه‌لی صالحنی یوقلاغیغه کوتارگه قرار

«ХӘЯТ» ӘСӘРЕНӘ ЗАМАНДАШЛАРЫ БӘЯЛӘМӘСЕ

Яңа әсәрләр. Хәят
(Фатих Әмирхан әсәре. «Юл» нәшере)

Муллаларга тиеп дә, шәкерд вә мәдрәсә яманлап да, аның авыр тормышны сөйләп дә, җаның-тәнең белән бизәрлек дәрәҗәдә тоелган татар хатыны, ишаны вә татар хәлфәсенең тәмсез вә кызганыч тормышын укый-укый косасы килерлек мәртәбәгә җителгән – инде ничек кенә булса да, һич булмаса, бер генә сәгатькә, тик бер генә минутка булса да, ул тормышлардан аерып, яңа, ят, рәхәт вә күңелле галәмгә алып китәрлек вә бик аз гына булса да ял итәрлек дә, рухың илә хәл алырлык бер нәрсә укыйсы – шуның илә җуанасы килә, әллә нинди эчке бер хәл илә шул теләнә иде.

Әдәбиятны үзләренең хәятендә мөһим бер урынга куйган адәмләрнең һәммәсе эчдән шуны хис кыйлганлар, хикәя һәм роман исемендә мәдрәсә һәм шәкерд тормышы илә бөтен хәяти язмышындан «аһ» орып торган татар хатынының кайгыларын укудан туеп, яңа бер нәрсә эзли башлаганлардыр, дип уйлыйм.

Шундый бер дәвердә «Хәят»ның килеп чыгуы бик урынлы булып китде. Әсәрнең бөтен йирендә җиңеллек, каләм осталыгы, бәйрәм, яшьлек вә шадлык хис кылына.

Әүвәлге сәхифәсен ач да укый башла: «Шунда ук шадлыклы май аеның бәйрәме якшәнбе килә. Мәгъсум ике дуст, ике фәрештә күрешәләр. Андан соң дача, андан сахра, табигать, яшьләр, җыеннар, уен-көлкеләр, сандугач сайравы, яшел чәчәк арасында яшь күңелдән чыкган беренче мәхәббәтләр... Бар да рәхәт, бар да җиңел һәм күңелле. Җиңел вә җитез кулдан, җиңел вә оста каләм белән, матур, җанлы рәвешдә язылган бу җиңел хикәяне мин әдәбият мәйданына чыкган «яңа бер хәдисә»[1] итдереп карыйм.

Безнең бик күп мөхәррирләремез авыр вә үлтереп язалар. Күбесе бер бәхетсез каһарманны колагындан то-

---

[1] Хадисә – хәл, күренеш.

тып ала да, шуның ялгызын хикәянең буена үстереп йөртеп, татар тормышында булуы мөмкин күренгән һәрбер пычракга итеп чумдыра, батыра – шуның илә хикәя бетә торган була иде. Анларда буяу аз, анларда действие булмый – анлар чын мәгънәсе илә үлек кыйсса ясап чыгаралар иде. Ә «Хәят»дә алай түгел. Монда мөхәррир үзе фәлән вакыйга булганын сөйләп кенә китми, бәлки каһарманлар үзләре сөйлиләр, кунакга йөриләр, театрга баралар, кешеләр илә танышалар, уйныйлар, көләләр, төнләр була, сандугачлар сайрый – хасыйл[1], монда әллә кемләр хакында кыйсса сөйләнми, бәлки каһарманлар үзләре яшиләр.

Дәхи бер җәһәте: башка күб хикәяләрдәге кеби, башкордның бөтен су буена сузылган озын җыры рәвешендә, бер адәм хакында гына кыйсса сөйләнми. Унбиш вә егермеләп адәм кертелә. Монда Лизаның дачасында әлләни чаклы яшьләр җыела: монда бар Борһан абзый гаиләсе, монда бар Рәхимовлар гаиләсе, монда үзенең вөҗүде[2] илә һәр йиргә нур вә ямь биргән татар кызы Хәят алдында бөтен рус яшьләре сәҗдә итә. Монда берсе рус студентына гыйшык тотып, тын кичәләрдә ялгызы бикләнеп егълый, рус артисты Степановка еракдан вә яшерен мәхәббәт саклап йөри.

Шулар илә әсәрнең сай чыкган йирләре дә күп. Аның картиналары бөтен хәяте илә тулып, җанланып күз алдына килми, бонда яшь күңелләрнең беренче мәхәббәте сыек чыга. «Хәят» тибының табигый икәнчелеге хакында да бик зур шөбһә бар. Дәхи Фатих әфәнде үзенең «татар кызы»на башка булган һәрбер әсәрендәге кеби, бусында да сәнгать вә каләм йөртергә осталык илә «табигый агымны, каләмнең табигый барышын» күмеп ташлый, ягъни сәнгать табигатьне җиңә, бу исә реальныйлекне дәгъва иткән әдипкә мактаулы сыйфат түгел. Әсәргә «милли хикәя» диелгән. Мин моның яңлышлыгы хакында кул кисеп бәхәсләшә алам. Бер роман, бер

---

[1] Хасыйл – нәтиҗәдә.
[2] Вөҗүде – барлыгы.

хикәянең «милли» булуы өчен татарча язылып, мәүзугъ[1] итеп татарларны алган булуы гына җитми, бәлки аның мәркәзендә татарлык аңкып торырга, каһарманлар татар рухы илә мөкәммәл[2] рәвешдә сугарылган булырга кирәк. Үзе татар булган өчен генә татар студентын читкә какган Рәхимовлар гаиләсендә «татар рухы» эзләү габәс[3] булган кеби, Борһан абзый гаиләсенең дә татарлык ягы аз ялтырый, шөйлә[4] болар «милли»лекне хаклы итдерә алмыйлар.

Әсәрнең муаффәкыятьле[5] чыкган йирендән әйтеп, «Рөкыяның тын» караңгы төндә үзенә генә мәгълүм булган бер хис тәэсире илә ашкынып, ялгызы бер бүлмәгә бикләнеп егълавы «илә» Борһан абзыйның илаһи бер ихлас илә ястү укыгандан соң тын вә серле төнне моңайтып, «Лә Ястәви»не укып утырган хәлен әйтергә мөмкин.

Хәзергә хикәянең беренче җөзье генә нәшер кыйлынган. Шунлыкдан боның мөхәррире боның кыйммәте әдәбиясе[6] ни мәртәбәдә икәнлеге вә бу хикәядә алынган типларның табигый эшләнеп чыгып-чыкмавы хакында кисеп бер нәрсә әйтеп булмый – аны әсәрнең икенче бүлеге чыкганчыга калдырып торам. Шаяд[7] озак көтәргә тугры килмәс.

Хикәя «Юл» нәшриятындан 38 нче данәсе итеп күрсәтелгән. Кәгазе, басылуы бик матур, бик нәфис чыкган. Бу җәһәте илә наширләре шаян тәхсиндер[8]. Һәркемгә укып чыгарга тәүсыя кыйлам[9].

Габди.
«Йолдыз» 15.11.1911; № 707.

[1] Мәүзугъ – тема.
[2] Мөкәммәл – камил.
[3] Габәс – файдасыз.
[4] Шөйлә – шулай да.
[5] Муаффәкыятьле – уңышлы.
[6] Кыйммәте әдәбиясе – сәнгати кыйммәте.
[7] Шаяд – бәлки.
[8] Шаян тәхсиндер – мактауга лаектыр.
[9] Тәүсыя кыйлам – киңәш итәм.

Яңа чыккан әсәрләр

Бу көнләрне генә яңа чыккан әсәрләрдән элекдә «Шура» журналында мөрәттәб [1] басылып киленгән «Йөз ел элек», «Хәят», «Кабак алды» китаблары кулыма төшде.

Әүвәлге ике әсәрнең мөхәррирләре һәр икесе үзләренең үткен каләмләре белән бик тиз вакытда бөтен татар дөньясының дикъкатен үзләренә җәлеп иткән Галимҗан әфәнде Ибраһимов белән Фатих әфәнде Әмирханов җәнабләредерләр. Бу әфәнделәр өстләренә йөкләгән шушы агыр мөхәррирлек хезмәтен әда[2] юлында сирәк, сирәк кенә булса да, әдәбиятымызны үзләренең талантлы каләмләре астындан чыккан әсәрләре белән баета торалар. Аңлы сыйныфымызда боларның әсәрләрен сабырсызлык белән көтеп каршы ала вә һәммәсенең күңеле китапның эчендә нәрсәләр барлыкны белергә тиз генә омтыла. Бу ике әсәр менә шушы талантлы мөхәррирләремез тарафындан язылган кыйммәтле әсәрләр идекен аңлатып китсәк, янә алар хакында сүзне күп озайтырга хәзергә лязем дә юк. «Кабак алды» Шәриф Саттаров әсәредер. Менә бу китап хакында әдәбиятымыз исеменә бер-ике сүз әйтми уза алмыйм.

Һич шик юк ки, мөхәррирлек эшендә язарга иң агыр булган нәрсәләр – театральный әсәрләр, чөнки мондый китапларның алган темалары бер хикәя тарызында[3] язылмый, бәлки төрле кешеләр тарафындан бер вакыйга мөрәттәб табигый вә җанлы рәвешдә укучының күз алдында эшләнергә вә алган темасының кайсы тарафындан булса да, укучының күкрәгенә рухны салырдай булырга лязем булдыгындан мондый әсәрләрнең язган мөхәррирргә күзалда тотарга иң элек тиеш булган нәрсә шушы вакыйгада эш күргән кешеләрнең ачык итдереп табигать (*характеръ. – автор иск.*)ләренә төшенеп, һәркемдән үзенең табигате буенча сүз сөйләтеп эш эшләтү,

---

[1] Мөрәттәб – тәртипле рәвештә.
[2] Әда – үтәү.
[3] Тарызында – рәвешендә.

укучы я тамашачы вакыйгада булган һәммә кешенең табигатен аңлап бер нәтиҗә чыгарсын.

Саттаров әфәнденең бу әсәре югарыда сөйләгән сыйфатлардан мәхрүм булуы өстенә, һәрбер мөхәррир булган кешенең хәтерендән чыкмаска лязем булган «Ничек язарга» Ни өчен язарга!» сөальләре аның башындан чыккан булырга кирәк, чөнки бу ике сөальнең берсенә дә аның китабында җавап юк. Китапның алган темасы күз алдымызда һәрвакыт эшләнә торган булуы белән бәрабәр, тормышның иң чирканычлы йирендән алынса да, нидәндер Саттаров әфәнде китабында: «Татарлар кабак алдында да дин саталар» максады белән генә кифаяләнгән (мин китапда томан эчендә генә шул мәгънәне аңладым). Хәлбуки, «Кабак алды» дигәч дә, китапда шул мәлгунь аракы тәэсире астында эшләнгән «бер дәһшәтле вакыйга тасвир ителгәндер» дия хәтергә килә.

Китапның бөтен йитешмәгән йирләрен монда язуны лязем тапмадым, чөнки китап бөтенләй әдәбиятка кертерлек түгел. Боларны язуым тик Саттаров әфәнденең киләчәк әсәрләренә өмид баглап кына.

Ярулла Шәриф.
«Идел», 1911 ел, 6 декабрь

Эчтәлек

Кереш 3
Хәят. 1 нче кисәк 15
Хәят. 2 нче кисәк 77
«Хәят» әсәренең факсимилесе 109
«Хәят» әсәренә замандашлары бәяләмәсе 302

Амирханов Фатих Зарифович

ХАЯТ

Компьютерная верстка *Н.Т. Абдуллиной*
Дизайн обложки *Т.В. Семиной*

Подписано в печать: 18.11.2016 г.
Формат 60×84 1/16. Гарнитура «Cambria». Бумага офсетная.
Печать офсетная. Усл.-печ. л. 17,9. Уч-изд. л. 12,31.
Тираж 300 экз. Заказ 18/11

Оригинал-макет подготовлен
в Институте языка, литературы и искусства им. Г. Ибрагимова АН РТ
420111, Казань, ул. К. Маркса, 12